

નવા ધોરણ પ્રમાણે તૈયાર કરેલ.

નિબંધ રિપોર્ટ સંગ્રહ

૧૪૭

રચનાર.

No-16

મોરારજી વલ્લભભાઈ મહેતા, -લાલ મુરત.

(સુધારા વધારા કરનાર)

ડૉ. મગનલાલ મથુરદાસ સારડા

એમ. એચ. એમ. એસ. (દક્ષિણ)

છપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર.

નારણલાલ મોતીલાલ શાહ.

બુકસેલર એન્ડ પબ્લિશર.

રીચીરોડ—અમદાવાદ.

તથા

બુકસેલર લલ્લુભાઈ ચમુલખદાસ શાહ.

ડૉ. માણેકચોક—અમદાવાદ.

સર્વ હક સ્વાધીન રાખ્યા છે.

આવૃત્તિ ૭ મી. (સુધારા વધારા સાહેત)

સંવત ૧૯૭૬] પ્રત ૪૨૦૦ [સન ૧૯૨૩.

કીંમત ૧૨ આના

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૪૦૭૮૮ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ બિહારી રિપોર્ટ સંગ્રહ

વિષય મૃદુલતા : ૮૪૩ : ના- : ૭

નવાં લેખણ પ્રમાણે તૈયાર કરેલ.

નિબંધ રિપોર્ટ સંગ્રહ.

રચનાર.

ભોરારજી વલ્લભભાઈ મહેતા,—અમદાવાદ.

(સુધારા વધારો કરનાર)

ડૉ. મગનલાલ મથુરાદાસ સારઠા

એલ. એચ. એમ એન. (કલકત્તા)

છપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર.

નારણલાલ મોતીલાલ શાહ

બુકસેલર એન્ડ પબ્લિશર.

રીચીરોડ—અમદાવાદ.

તથા

બુકસેલર લલ્લુભાઈ અમુલખદાસ શાહ.

ઠે. માણેકચાક—અમદાવાદ.

સર્વ હક સ્વાધિન રાખ્યા છે

આવૃત્તિ ૭ મી. (સુધારા વધારા સહિત)

સંવત ૧૯૭૯] પ્રત ૪૨૦૦ [સન ૧૯૨૩.

ક્રીમત ૧૨ આના.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કોપીરાઈટ-સંગ્રહ
૧૯૭૯

અમદાવાદ

ધી મુનિયન પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ કંપની લીમિટેડમાં શ્રી. મોહનલાલ
ચીમનલાલે અપ્યું, ટંકશાળમાં.

રાવ બહાદુર નંદશંકર તુળબશંકરનો

આ પુસ્તક વિષે મત.

નિબંધ તથા રિપોર્ટ સંગ્રહ સમજીતીના નમુના સાથેનું પુસ્તક; મોરારજી વલ્લભભાઈ મહેતા સુરતની એક મ્યુનિસિપલ સ્કુલના હેડ માસ્તરે રચેલું. તેમાંનો ભાગ મારી આગળ ગ્રંથ કર્તાએ વાંચી મંજૂર કર્યો; તે ઉપરથી મને લાગે છે કે જે છોકરાઓ પશ્ચિમક સર્વિસ પરીક્ષામાં અથવા છઠ્ઠા ધોરણની પરીક્ષામાં જાય, તેઓને એ પુસ્તક ઘણું ઉપયોગી થઈ પડશે. નિબંધના કેવી રીતે ભાગ પાડવા તથા સરળ સૂચનાઓ ગ્રંથમાં દર્શાવેલી છે, તથા તેવા કેટલાક પ્રકારના નિબંધના નમુના આપેલા છે, તે ઉપરથી છોકરાને એવા અથવા એને લગતા વિષયો ઉપર નિબંધો લખવાનું સહેલું પડે એમ લાગે છે. એજ પ્રમાણે રિપોર્ટો તથા અરજીઓ જુદા જુદા વિષયો ઉપર જુદા જુદા અમલદારોને કેવી રીતે કરવા તેની સમજીતીના નમુના સાથે આપ્યા છે. નિબંધો તથા અરજીઓમાં ભાષા વાપરી છે, તે સહેલી ચાલુ વહીવટ પ્રમાણે છે. એ પ્રમાણે સઘળી રીતે જોતાં એ પુસ્તક વિદ્યાર્થીઓને ઘણું ઉપયોગી થઈ પડે એવું લાગે છે, માટે મારી એવી બલામણુ છે કે કેળવણી ખાતાના અધિકારીઓએ એ પુસ્તક ધનામમાં આપવા તથા સ્કુલ લાઇબ્રેરીઓમાં રાખવા ચોખ્ખું ઠેરવવું જોઈએ. એ પુસ્તક રચવાની મહેનત મદન ધામ એવું કે અંતઃકર-ણથી ધન્ય હું.

પ્રસ્તાવના.

નિબંધ, રિપોર્ટ, અરજી, ચેકીઓ કાગળ અને ફરિયાદોના વિષય પ્રાથમિક નિશ્ચયોના ઉપલાં ધોરણમાં દાખલ છે, એ વિષય શીખનાર શીખવનારને યથાચોગ્ય ઉપયોગી થઈ પડે એવું પુસ્તક ન હોવાથી આ ચોપડી બહાર પાડવાની અમને જરૂર જણાય છે.

મરહુમ રા. રા. કરસનદાસ કૃત “નિબંધ માળા” નામે પુસ્તક પ્રગટ થયેલું છે. નિબંધ માળાના ઘણા નિબંધો મોટી ઉમ્મરના માણસોને ઉપયોગના છે; એટલે એ પુસ્તક વિદ્યાર્થીને ઉપયોગી થઈ પડ્યું જણાતું નથી.

“નિબંધ રીતી” નામે નાનું પુસ્તક ગુજરાતી ભાષાના સક્ષર વિદ્વાન મરહુમ રા. રા. નવલરામ લક્ષ્મીરામ તરફથી બહાર પડેલું છે, નિબંધ રીતીમાં નિબંધના વિષયનાં પેટાં લખ્યાં છે; અને વિસ્તાર કરવાનું વાંચનારની બુદ્ધિ પર રાખ્યું છે. શીખનારને આ પુસ્તક ગ્રાંથરૂપ ન થાય અને પોતાની બુદ્ધિ ખીલવવાનું સાધન મળે એ હેતુ રાખેલો જણાય છે. પેટાંનો વિસ્તાર કરવાને બીજાં પુસ્તકો જોવાં જોઈએ તેથી એ પુસ્તક પશુ શાળાઓના વિદ્યાર્થીને રચિકર ન થઈ પડે એ સ્વાભાવિક છે.

આ વિષય ઉપર ત્રીજું પુસ્તક “નિબંધ સંગ્રહ” નામે બહાર પડ્યું છે, તેમાં તો ફક્ત નિબંધોજ આપેલા છે. તેથી એ પુસ્તક વડે વાંચનારની બુદ્ધિ ખીલવાને બદલે એકલું ગ્રાંથરૂપ વધે.

આ પુસ્તક તૈયાર કરવાની વધારે જરૂર તો એટલાજ માટે હામ કે નવાં ધોરણોમાં વાક્ય રચતાં શીખ્યા પછી વાર્તાનાં સાર, નાના નાના નિબંધો, ચિત્રો, કાગળ, હસ્તાવેજો રિપોર્ટ, અરજીઓ અને છેવટ મોટા નિબંધો લખવા કર્યા છે, અને ઉપરનાં પુસ્તકોમાં એ સંબંધી બાલકલ ઇસારો સરખોએ નથી, માટે નવાં ધોરણોને અનુકૂળ થાય એવા હેતુથી, આ પુસ્તક એક અનુભવી વિદ્વાન અને ચાલાક શિક્ષકને હાથે તૈયાર કરાવવામાં આવ્યું છે.

આ પુસ્તક તૈયાર કરવામાં કાળજીપૂર્વક કામ કરવામાં આવ્યું છે કે વિદ્યાર્થીની તર્ક શક્તિ ખીલે; અને તેથી ફેટલાક નિબંધો, અને ફેટલાક નિબંધનાં નામજ આપેલાં છે. અરજીઓમાં પણ તેમજ કરવામાં આવ્યું છે; તેથી મનોમતનો આપી શકાયો ને એકરારની શુદ્ધિ ખીલશે.

સાતમી આવૃત્તિની પ્રસ્તાવના.

આ પુસ્તકનાં અત્યંત ઉપયોગીપણાને લધ તેનો બહોળો ઉઠાવ થવાથી છઠ્ઠી આવૃત્તિ સુધારા વધારા સિવાય પ્રસિદ્ધ કરવા અમેને ફરજ પડી હતી, તેમજ તેની છપામણીમાં પણ તાકીદ કરવાની જરૂર પડવાથી પ્રેસની ફેટલીએક બુક્સ જેમની તેમ રહી ગયેલ હતી; છતાં તે આવૃત્તિ એકદમ ખપી જવાથી આ સાતમી આવૃત્તિ સુધારા વધારા સાંહિત પ્રસિદ્ધ કરવા અમેને આનંદ થાય છે. અને આશા છે કે આ પુસ્તક વધારે ને વધારે લોકપ્રિય નિવડી તરતમાં આઠમી આવૃત્તિ તેવીજ રીતે છપાવવા ઉત્તેજન મળશે. આ નવી આવૃત્તિમાં જામનગર સ્ટેટનાં માજી મામલતદાર તથા હરદ્વાર ગુરુકુલ કોલેજનાં માજી કૃષિ પ્રોફેસર ડૉ. મગનલાલ મથુરાદાસ સારગાએ પ્રેસનાં પ્રુફા વગેરે તપાસી ખાસ સુધારો કરી નવા દશ બોધદાયક નિબંધો વધારેલા છે. જેથી વિદ્યાર્થી વર્ગને તેમજ શિક્ષક વર્ગને આ પુસ્તક પોતાનાં ઉપયોગીપણા માટે અતિપ્રિય થશે એવી આશા છે. એજ સુક્ષેપ્તે કિં બહુના.

અમદાવાદ

તા. ૧ જાન્યુઆરી સને ૧૯૨૩.

પ્રસિદ્ધ કર્તા.

શિક્ષકને સૂચના.

આ પુસ્તકના પહેલા પ્રકરણમાં વાક્ય રચનાનો વિષય રાખવામાં આવ્યો છે; માટે કર્તા, કર્મ અને ક્રિયાપદના વધારાનાં વાક્યો બરાબર પાકાં આવડ્યા પછી આગળ ચાલવું. બીજાં પ્રકરણમાં નાની નાની રસીક વાતો આપેલી છે તેમાં વાક્ય રચના, અક્ષર જોડણી સુધારવાનો હેતુ સમાવેલો છે; માટે તેવી બીજી વાતો લખાવી વાક્ય રચના અને જોડણી સુધારતા રહેવું. ત્રીજા પ્રકરણમાં પેહેલી નાની ચિટ્ટીઓ અને પછી કાગળ આપેલા છે, તેથી જણાશે કે વાતો કરતાં એક પગથીયું વધારે છે. પછી નાના નિબંધો શરૂ કરવાનું રાખ્યું છે કે જેથી નાનાં નાનાં પેટાં પાડતાં તથા જે જે કે ત્રણ ત્રણ વાક્યો જોડીને લખતાં આવડે. છેવટના ભાગમાં મોટા નિબંધો અરજીઓ અને રિપોર્ટ આપવામાં આવેલાં છે. દરતાવેળ લખાવળ મુદ્દાના અણ્યા છે તે છેક છેલ્લે આપેલા છે. આ પુસ્તકમાં દરેક વિષય કેમ શીખવવો તે, વિષયની સાથેજ આપવામાં આવ્યું છે; તે વાંચી દરેક વિષય શરૂ કરવો. પણ એટલું યાદ રાખવું કે દરેક વિષય પાકો થયા સિવાય આગળ ચાલવું નહિ.

સાંકળીયું.

ભાગ ૧ લો.

પ્રકરણ ૧ છું.

પૃષ્ઠ.

નિબંધ વિષે સામાન્ય સૂચના-નિબંધનો સાર	૧
નિબંધની ભાષા	૫
જોડણીના નિયમ	૧૦
વાક્ય રચના	૧૫
વાક્ય પૃથક્કરણ અને રચના...	...	૧૬
કર્તાનો વધારો	૧૭
કર્મનો વધારો	૧૭
ક્રિયાપદનો વધારો	૧૮
વિરામ ચિન્હો	૨૧
નિબંધ લખવા માટે સ્મરણર્થ રાખવાની સિખામણો	૨૫

પ્રકરણ ૨ જી. (વાતો (વર્ણ).)

અરણ્ય અને લાકડાં વાઢનારો	૨૭
ખાલી ઘોડો અને લાદેલો ગધેડો	૨૮
છોકરાં રાખનારી અને વર	૨૯
ખાજ અને ખુલખુલ	૩૦
ભરવાડ જે વેપારી થયો હતો	૩૧
વર અને ઘેટાં	૩૨
ઘોડો અને સાખર...	૩૩
માળી અને કુતરો	૩૪

શિયાળ અને દ્રાક્ષો	૩૫
--------------------	-----	-----	-----	-----	----

સાપ અને રેતરડી...	૩૫
-------------------	-----	-----	-----	-----	----

પ્રકરણ ૩ જી. (ચિઠ્ઠીઓ અને કાગળ વિષે.)

કાગળ અને ચિઠ્ઠીઓનાં મથાળાંની સમજુતી	૩૬
-------------------------------------	-----	-----	-----	-----	----

કાગળ અને ચિઠ્ઠીઓનો વચ્ચો ભાગ (મુદ્દો)	૪૨
---	-----	-----	-----	-----	----

કાગળ અને ચિઠ્ઠીઓનો છેવટનો ભાગ	૪૩
-------------------------------	-----	-----	-----	-----	----

નાના મોટા વચ્ચે ચિઠ્ઠીઓ	૪૪
-------------------------	-----	-----	-----	-----	----

વેપારીની ચિઠ્ઠી	૪૫
-----------------	-----	-----	-----	-----	----

દાક્તર ઉપર ચિઠ્ઠી...	૪૫
----------------------	-----	-----	-----	-----	----

ખેડુત વર્ગની ચિઠ્ઠી	૪૬
---------------------	-----	-----	-----	-----	----

બાપ ઉપરનો કાગળ	૪૭
----------------	-----	-----	-----	-----	----

ગુરુનો શિષ્ય ઉપરનો કાગળ...	૪૭
----------------------------	-----	-----	-----	-----	----

વિદ્યા શીખવામાં મદદ માટેનો શેઠીઆ ઉપર કાગળ	૪૮
---	-----	-----	-----	-----	----

વેપારીના કામના કાગળો	૫૧
----------------------	-----	-----	-----	-----	----

મોટા ભાઈ ઉપરનો કાગળ	૫૨
---------------------	-----	-----	-----	-----	----

કાળોત્રી (અશુભ)	૫૪
-------------------	-----	-----	-----	-----	----

કંઠોત્રી	૫૫
----------	-----	-----	-----	-----	----

પ્રકરણ ૪ થું. (નાના નિબંધ).

રખ્યર વિષે	૫૬
------------	-----	-----	-----	-----	----

ઉન વિષે	૫૭
---------	-----	-----	-----	-----	----

આમણ વિષે	૫૭
----------	-----	-----	-----	-----	----

સાકર વિષે	૫૮
-----------	-----	-----	-----	-----	----

વાદળા વિષે	૫૮
------------	-----	-----	-----	-----	----

પાણી વિષે	૫૮
-----------	-----	-----	-----	-----	----

ગ્રીણ વિષે	૫૯
------------	-----	-----	-----	-----	----

રેડલી વિષે	૫૬
શાહીચૂસ કામળ વિષે	૬૦
દૂધ વિષે	૬૦
આ વિષે...	૬૦
કેશી (યુદ્ધાશ્વા) વિષે	૬૧
લાકડાના ધન વિષે	૬૧
મીઘાળતી વિષે	૬૨
મોપડી વિષે	૬૩
ઠંડાં વિષે	૬૩
ચપ્પુ વિષે	૬૩
કુંચી વિષે	૬૪
કાતર વિષે	૬૪
મધપ્રુથ વિષે	૬૪
સોમ વિષે	૬૫
હાંથુ વિષે	૬૫
કાળીજ વિષે	૬૬
કપુર વિષે	૬૬
હીપી વિષે	૬૬
શીંગડા વિષે	૬૭
મધ વિષે	૬૮
સરેસ વિષે	૬૮
રૂપા વિષે	૬૯
પારા વિષે	૭૦
સીસા વિષે	૭૦
તાંબા વિષે	૭૧

લોહા વિષે	૭૨
કલાઈ વિષે	૭૨
કોયલા વિષે	૭૩

પ્રકરણ ૫ મું. (વિસ્તારથી નિબંધો વિષે).

સ્થળ નિબંધ વિષે પેટાં અને સૂચના.	૭૩
સુરત શહેર વિષે	૭૫
મુંબઈ વિષે	૭૮
જનાવર વિષે નિબંધનાં પેટાં ને સૂચના	૮૨
હાથી વિષે	૮૪
ઉરાંગ ઉટાંગ વાનર વિષે	૮૭
વાધને પકડવાની કે મારવાની રીતો વિષે	૮૭
ઝાડ વિશે નિબંધનાં પેટાં ને સૂચના	૮૯
આંખા વિષે	૯૦
વર્ણન રૂપ નિબંધનાં પેટાં ને સૂચના	૯૨
રેલવે સ્ટેશન વિષે	૯૩
જાહેર બાગ વિષે	૯૫
ખુરશી વિષે	૯૭
ખીંડા વિષે	૧૦૦
ઝડુ વિષે	૧૦૨
વિજ્યા દશમી (દશેરા) વિષે	૧૦૪
તહેવારો વિષે નિબંધોનાં નામ અને સૂચના	૧૦૬
ટપાલ ખાતા વિષે...	૧૦૬
ખીજાં ખાતાં વિષે નિબંધોનાં નામ અને સૂચના	૧૦૯
ક્રિકેટ રમત વિષે...	૧૧૦
ખીજી રમતોનાં નામો ને સૂચનાઓ	૧૧૧

કથન રૂપ નિબંધોનાં નામો, પેટાં અને સૂચના	૧૧૨
છપવાના હુન્નર વિષે	૧૧૩
હરકોષ તાત્કાળીક બનાવ વિષે નિબંધોનાં નામ પેટાં અને સૂચના	૧૧૫
મુંગધમાં ર.એલા હુલ્લક વિશે	૧૧૬
નેહેરો વિષે,	૧૧૮
સ્થાનિક સ્વરાજ્ય	૧૨૧
માબાપની આજ્ઞા માનવા વિષે	૧૨૩
નાત વરા વિષે	૧૨૫
દેશાટથ [મુસાફરી] વિષે	૧૨૮
ઈંગ્લાંડની મુસાફરી વિષે	૩૦
ધરેણ્યાં ધાલવા વિષે	૧૩૩
શાંતિભેદ વિષે	૧૩૫
અંગ્રેજ લોકની અઠતી વિષે	૧૩૭
દેશી કારીગરી વિષે...	૧૪૦
વિવેચનરૂપ નિબંધોનાં પેટાં વિષે સૂચના	૧૪૪
સત્ય વિષે	૧૪૫
સભ્યતા વિષે	૧૪૭
પરોપકાર વિષે	૧૫૦
જીવદયા (અહિંસા) વિષે	૧૫૨
કેશ ન કરવા વિષે	૧૫૫
હિંમત વિષે	૧૫૭
ખંત વિષે	૧૬૦
મિત્રાચારી વિષે	૧૬૨
ઠરકસર વિષે	૧૬૪
કેળવણી વિષે	૧૬૭

આં કુળવચ્ચી વિષે	૧૩૯
વિદ્યા વિષે	૧૭૨
બાળ વય વિષે	૧૭૫
કુળ વિષે	૧૭૭
શૈવા કુટુંબના આલ વિષે	૧૭૯
અગ્રેષ્ઠ રાજ્યની શાય ૧ વિષે	૧૮૨
આગગાડી વિષે	૧૮૫
પેટાં પાડવા અમર ન પાડવાં વિષે સૂચના	૧૮૭
અગ્રેષ્ઠના સંવાસમાં પાળવાના નિયમ વિષે	૧૮૯
ગુલામગીરી વિષે નિમણાં પેટાં	૧૯૩
નિયમિતપણા વિષે પેટાં	૧૯૪
વહેના ઉડવા વિષે પેટાં	૧૯૪
ગરમ કપડાં વિષે	૧૯૫
શહેરમાં રહેવા વિષે પેટાં	૧૯૫
અગ્રેષ્ઠ બચવાના શાયદા	૧૯૬
રાદેશ ભિમાન	૧૯૭
વાંચનનો શોખ	૧૯૭
એ. પડીઓ પસંદ કરવા વિષે	૧૯૭
વાર્તાના ચોપડીબાનું વાંચન	૧૯૮
વર્તમાનપત્રોનું વાંચન	૧૯૮
સંસ્કૃત બચવાના શાયદા	૧૯૮
નદામ રેલ આવવા વિષે	૨૦૦
ચોરી વિષે	૨૦૧
નિર્બંધ લખવાના વિષયોની યાદી	૨૦૧
મનુષ્ય યતન ધ્યેયર કૃપા	૨૦૪
ઉજળું તેટલું હુધ હાલું નથી	૨૦૮

મથો અવસર પુનઃ આવતો નથી	૨૧૧
કહેવા કરતાં કરી બ-વવુ એ વધારે ઉત્તમ છે	૨૧૪
જ્ઞાન એજ શક્તિ છે	૨૧૬
નાણાનો સદુપયોગ	૨૧૯
કરે તેવું પામે અને વાવે તેવું લણે	૨૨૧
કન્યા વિક્રય	૨૨૪
ખેતી	૨૨૬
નિદ્રા	૨૨૯

પ્રકરણ ૬ હું.

રીપોર્ટ તથા અરજીઓ વિષે સૂચનાઓ તથા જુદા જુદા				
ખાતાના અધીકારીઓનાં શિરનામાં ને ઇલકાબ વિષે	૨૩૧

પ્રકરણ ૭ મું.-(રિપોર્ટ ને અરજીના નમુનાઓ.)

પૈસા લીધા છતાં કામ કરી ન આપ્યા વિષે માજિસ્ટ્રેટને અરજી	૨૪૫
મજૂરી કરવા આપેલો માત્ર તફરક કરવા વિષે	૨૪૬
માર માર્યા વિષે માજિસ્ટ્રેટને અરજી	૨૪૭
માર માર્યા ને ગાળો દીધી તે વિષે	૨૪૮
જંગલમાંથી લાકડાં કાપવા મામલતદારને અરજી	૨૫૦
ચુનો પકવવા મરડીઆ કાઢવાની અરજી	૨૫૧
છપરી અધીકારીનું મામલતદાર તરફ લખાણ	૨૫૨
માટી ખોદી લેવાની અરજી	૨૫૨
ડેપુટી સેનિટરી કમિશનરનું મામલતદાર તરફ લખાણ	૨૫૩
વાડ કરવાને કાંટા લેવા મામલતદારને અરજી	૨૫૩
ખરબ માંડવા મંડપ બાંધવા માટે અરજી	૨૫૪
રબ માગવાનો તલાટીનો મામલતદારને રિપોર્ટ	૨૫૪
જીડ કાપી જવા વિષે તલાટીનો રિપોર્ટ	૨૫૫

આમનો હવાડો રીપેર કરાવવા પટેલ તલાટીનો રિપોર્ટ ...	૨૫૬
ખેતરની જમીન પાડોશીએ દબાણ કરવાથી મામલતદારને	
અરજી	૨૫૭
હરકત કરતું ઝાડ કાપવાની અરજી	૨૫૮
તાડી લમ જવાનો પાસ મેળવવાની અરજી	૨૫૮
પગાર માગવાને પટેલ તલાટીનો રિપોર્ટ	૨૫૯
મામલતદારોનું એક બીજા તરફ લખાણ	૨૬૦
ફોરેસ્ટ ઓફીસરનું મામલતદાર તરફ લખાણ	૨૬૦
૨૬ થએલા સ્ટાંપના પૈસા મળવાની અરજી	૨૬૧
છ માસ અંદરનો કબજો છોડવવાને અરજી	૨૬૧
મામલતદારના હુકમથી નારાજ થઇ આસિસ્ટન્ટ કલેક્ટરને	
કરેલી અરજી	૨૬૪
જમીન પોતાને નામેથી કમી કરવાની અરજી	૨૬૫
જમીન પોતાને નામે ચડાવવાની અરજી	૨૬૬
આગથી લાચાર થએલાંએ આશરો મેળવવા કરેલી અરજી	૨૬૭
ખંડુકના બહાર કરવાની અરજી	૨૬૮
પોલીસનાં માણસની મદદ માટે પોલિસ પટેલનો રિપોર્ટ ...	૨૬૯
કુવામાં પડવાથી મરણ થયા બાબત પટેલ તલાટીનો રિપોર્ટ	૨૬૯
ફોજદારનો પોલિસ સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ સાહેબને રિપોર્ટ ...	૨૭૦
મિલકતનો કબજો લેવા દીવાની કોર્ટમાં અરજી	૨૭૧
બરણ પોષ્ટ માટે બાકની ” ” ”	૨૭૩
નાદારીની અરજી	૨૭૬
સગીરનું સાંટફીફ્ટ લેવાની અરજી	૨૭૬
ધનકમટેક્ષ ઓછો કરાવવાની અરજી	૨૭૬
સખ રજીસ્ટ્રારની ઓફિસમાંથી હસ્તાવેજની નકલ માગવાની અરજી	૨૮૦
વેકસિનેશન ખાતામાં નોંધરી માટે અરજી	૨૮૦

મોજાણીદાર વિષે શરીઆત અરજી	૨૮૧
સર્વે ખાતામાં કામ શીખવાની અરજી	૨૮૨
જમીનનું દબાણ કરેલું હોડવવા મોજાણીદારનો રિપોર્ટ ...	૨૮૩
ખેતરમાં કાતર પડવથી તેટલી જમીન બાદ કરવાને અરજી	૨૮૩
જમીનપર ચઢેલો કર ઓછો કરવાની અરજી	૨૮૪
ખાળ કુત્રો કઢાવવા મ્યુનિસિપાલિટીના સેક્રેટરીને અરજી ...	૨૮૫
જમણુવાર તથા માંડવો બાંધવા જમીનનું રોકાણ કરવાની અરજી	૨૮૫
રેલવેમાં માલ ઝેરવશ્વે પડ્યા વિશેની અરજી	૨૮૬
વર્તમાન પત્રના મેનેજરને અરજી	૨૮૭

પ્રકરણ ૮ મું. (હસ્તાવેજો વિષે સૂચના)

હસ્તાવેજના આરંભનો ભાગ...	૨૮૮
હસ્તાવેજનો વચ્ચો (મુદ્દાનો) ભાગ	૨૮૯
હસ્તાવેજનો છેવટનો ભાગ	૨૯૨

પ્રકરણ ૯ મું. (હસ્તાવેજના નમુના.)

કબજા ગીરા ખત	૨૯૩
વેચાણ ખત	૨૯૬
શરમતી	૨૯૭
મણુવત પટો	૨૯૯
ભાડા ચિઠ્ઠી	૩૦૦
વિલ (વસીયતનામું)	૩૦૨
બક્ષીસ નામું	૩૦૪
પાવતી (પહોંચ)	૩૦૬
કરનક ખત	૩૦૭
ટિકિટવાળું ખાતું	૩૦૮
કાંધા ખત	૩૦૮

॥ श्री गणेशायनमः ॥

निबंध संबंधी सामान्य सूचना.

प्रकरण १ लुं.

१. हरकोष्ठ मुकरर विषयनी धम्मरत गोठवी ते संबंधी वर्णन करवुं तेनुं नाम निबंध. साधारण रीते कायदासर यथा-योग्य पूर्ण करेवा हरकोष्ठ प्रबंध-अंध करतां ते वधारे दुंडा ने वधारे ओछो पद्धतिसर लખवाभां आवे छे.

२. निबंधभां विषयनो सार अने विषयनी लाषा ओ जायत मुप्य छे.

निबंधनो सार.

३. विषयनो सार जेभां यथास्थित लખ्यो होय, ओटले तेभां जेष्ठती जायत परापर लंभावी, -अपनी रही गर्ह न होय, अने नर वगरनी वर्णनी न होय, ते निबंध सारो कहेवाय. जे जायत संबंधी निबंध लખवा जेठा होछे, ते विषेनो विचार जेभ संपूर्णपणे द्वावाय, तेभ ते निबंध श्रेष्ठपणे लખ्यो कहेवाय. निबंध लખतां शीखववानो भूण संबंध ओज छे. ओधी 'कमल लખतां, अरज्जो करतां, यथापत्र लખतां, अने छेवट अंध लખतां आवडे

છે, કહેવત છે કે “ જ્યાં ન પહેંચે રવિ, ત્યાં પહેંચે કવિ ” તે મુજબ લખનાર જે વિષયનો નિબંધ લખતો હોય તે વિષે સંપૂર્ણ વિચાર પોતાની બુદ્ધિ લાગાવીને કે તે બાબતમાં પૂર્વના થઈ ગએલા વિદ્વાનોના વિચાર ટાંકીને કે ઇતિહાસિક દષ્ટાન્ત આપીને કે બીજી કોઈ રીતે તેનું પૂર્ણ સ્કેટન કરે ત્યારે તે નિબંધ સારો લખ્યો કહેવાય; એટલું ચોક્કસ છે કે જેમ સારું કામમાં પણ સ્પષ્ટ હોય તેમ તે નિબંધ સારો, માટે અગત્યના વિચાર રહી ન જાય, ને વગર મહત્વના લાગાવ નહિ તેટલું ધ્યાનમાં રાખવું. કુવામાંના કાચાનાની માફક બધી વખત વિદ્યાર્થીઓ પોતાની ન્યાત, જાત, ધર્મ, ગામ, શેરી કે શહેરમાં તે સંબંધી જે કોઈ હકીકત હોય તેટલી લખી મૂકે છે, પણ તેમણે યાદ રાખવાનું છે કે સ્થાનિક નિબંધ લખવાનો કલ્પો ન હોય, ત્યારે આપણે આખી દુનિયાનો વિચાર લઈ નિબંધ લખીએ છીએ, માટે બહોળા વિચાર ચલાવી નિબંધ લખવો.

૪. હરકોઈ બાબતનો નિબંધ આપણે લખવા માંડીએ તે પહેલાં તે બાબતના કેટલા મુદ્દા છે તે પ્રથમ વિચારપૂર્વક મુકરર કરવા. નિબંધ સંબંધી સંપૂર્ણ વિચાર કરી રહ્યાબાદ તેના ચોક્કસ મુદ્દામાં ભાગ પાડવા. મુદ્દા ગોઠવતા પહેલાં જે વિષયનો નિબંધ લખતાં હોઈએ તે સંબંધી જે માહિતી આપણને હોય તેનું સ્મરણ કરી નોંધરૂપે કાગળ કે સ્લેટપર લખી કાઢવું; આપણા વાંચવા કે સાંભળવામાં તે વિષેનું જ્ઞાન અમુક પુસ્તકમાં છે એમ હોય તો તે પુસ્તક મેળવી વાંચી જવું, અને તેમાંથી અગત્યની નોંધ કરતા જવું; વળી કોઈ વિદ્વાન તે સંબંધી જ્ઞાન ધરાવનાર આપણા જણના મુજબ નજીકમાં હોય તો ખતતાં સુધી તેનો સમાગમ કરી તેની પાસેથી

ચોખ્ખ હકીકત મેળવી લેવી-એટલું કર્યા પછીજ આપણી કરી રાખેલી ટુંક નોંધને આધારે નિર્ણયના મુદ્દા એટલે પેટાં મુકરર કરવાં. દરેક મુદ્દે મુદ્દે લખતાં પેરેગ્રાફ (પરિભેષ) બદલવો; અને તે બદલતાં મ-થાળે કે હાંસીઆમાં પ્રથમ મુદ્દાનું નામ મોટે અક્ષરે લખવું. બાદ તેનો વિચાર તે નીચે ચોખ્ખ રૂપમાં લખવો. છેલ્લે સાર પાછો ટુંકમાં વર્ણવી જવો, અને તે પરથી બોધ લખવાનો હોય તો, તે રસીકો ને સરળ ભાષામાં લખવો.

મુદ્દા પાડી નિર્ણય લખવાનો મહાવરો પડ્યા પછી લખનારને આગળ જતાં સ્વતઃ મુદ્દા પોતાની મેળે મનોમય ગોઠવાઈ જશે. અને તે આધારે તે સ્વાભાવિક પ્રેરણાથી લખ્યો જશે; નિર્ણય લખશે એટલુંજ નહિ પણ એ મુજબ પેટાને બદલે પ્રકરણમાં ભાગ પાડી આખો ગ્રંથ લખી શકશે. કોર્ટમાં ચરણ દાખલ કર્યા પછી દાખલ કરનાર ચરણ આપનાર વાદીનો પુરાવો પ્રથમ લે છે બાદ પ્રતિવાદી તે વિષે જવાબ દેશે. પછી વાદી પ્રતિવાદીના વકીલો સમક્ષ કોર્ટ તે દાવાના મુદ્દા (issues) મુકરર કરે છે, અને તે મુદ્દા સંબંધીજ પુરાવો લઈ પડેલા પુરાવાને આધારેજ તે દરેક મુદ્દા બાબતમાં પોતાનો અભિપ્રાય કારણ સહિત લખતા જાય છે. ન્યાયાધીશ ફેસલો કરે છે, કે જોયી ઉપલી કોર્ટમાં જતાં પણ વાંચનાર તેનો અગત્યનો ભાગ ઝટ ખ્યાલમાં લઈ શકે; તે મુજબ નિર્ણય લખનારાના મુદ્દાની માફક તે નિર્ણયનો વાંચનાર ઝટ ધ્યાનમાં લઈ તેનું તોલ કરી તેનો આગ્રેહુય વિચાર લઈ શકે. એટલુંજ નહિ. પણ વાંચનાર તે વિચારને મળતો થાય. ત્યારેજ નિર્ણય વાસ્તવિક લખાણો કહેવાય. તવા લખનાર પાસે એટલી આજ્ઞા રાખી

ન સકાય. છતાં પહેલેથીજ પેટાં પાડી નિબંધ લખતાં શીખવવાની જરૂર છે; છેવટ એની જરૂર નથી. સહેલી નજીવી બાબતના નિબંધમાં પેટાં પાડવાની જરૂર નથી. પેટાંથી નિબંધ કમ પ્રમાણે લખી શકાય છે, અને અગત્યની બાબત રહી જતી નથી.

૫. નિબંધ લખવાનાં ત્રણ રૂપ છે; વર્ણન, કથન, અને વિવેચન. હરકોઇ પ્રાણી, પદાર્થ, ગામ કે શહેરનું વર્ણન તાદશ ચિતાર આપે એ રીતે રસમય ભાષામાં લખ્યું હોય, ત્યારે તે વર્ણનરૂપ નિબંધ કહેવાય. વર્ણનરૂપ નિબંધ એ ખરું જોતાં અક્ષરોના સમુદ્ધવાળું તેનું ચિત્રજ છે. તેના દરેક અવયવ પૃથક્ પૃથક્ લઇ વર્ણવ્યા હોય, તેથી નિબંધ પુરો થતાં વાંચનારને ચિત્રતી માફક આખેહુલ મનોમય આકૃતિ ખડી થાય, તેથી અક્ષરોના સમુદ્ધવાળું તે ચિત્રજ કહેવાય.

હરકોઇ બાબત સંબંધી તેનો આગલો પાછલો ઇતિહાસ વર્ણના ક્રમવાર લખ્યો હોય, ત્યારે તે નયનરૂપ એટલે તે કથા-વાર્તારૂપ નિબંધ કહેવાય. દુકાળ, વીમા ફંડ, રેલવે, છાપખાનું ઇત્યાદિ બાબતના નિબંધો કથનરૂપ લખી શકાય.

હરકોઇ વિષયના કાયદા ગેરકાયદા પ્રમાણ સહિત લખીએ ત્યારે વિવેચનરૂપ નિબંધ કહેવાય. સત્ય, સબ્યતા, પરાપકાર, અહિંસા, લાંચ, ચોરી, બાળલગ્ન, ન્યાતવરો ઇત્યાદિ ધણાક વિષયના નિબંધ આ રૂપે લખી શકાય.

હરકોઇ નિબંધ લખવામાં એ ત્રણમાંનું એકજ રૂપ આવે એવો કાંઇ મેળ નથી; ત્રણે રૂપની હકીકત આવે છે, પણ જેનો વિષય તે પ્રમાણે, તેનું પ્રાધાન્યરૂપ આવવું જોઇએ.

વર્ણનરૂપ નિબંધ લખવા સહેલા છે, માટે નવા શીખનારને આરંભમાં તેવાજ વિષયો શીખવવા.

નિબંધની ભાષા.

૧. નિબંધની ભાષા શુદ્ધ, સરળ, રસમય, હંચી હળની અને નાગરી હોવી જોઈએ.

૨. નિબંધમાં પ્રાંતભેદના, ગામડીયા કે શહેર શબ્દો મૂકવા નહિ.

૩. ભાષાના પેટામાં સારા અક્ષર, શુદ્ધ જોડણી, નિયમસર વાક્યરચના; અને યોગ્ય રચને વિરામચિન્હો મૂકવાં, એ સધળાંને સમાસ થાય છે.

૪. કોપીની માફક ચીપી ચીપીને અક્ષર નિબંધમાં લખવાની જરૂર નથી. છતાં પાકા અને લાંબા મરોડદાર અક્ષર લખવા; તેમ શબ્દો શબ્દો છુટા લખવા.

૫. શુદ્ધ જોડણી લખવામાં ઘણો વિચાર કરવાનો છે. એ સંબંધી નિયમો આગળ આપ્યા છે. તે પરથી વિચાર કરી તેમજ સાક્ષર વર્ગમાં વિદ્વાનો ગણાતા હોય, તેમને પગલે ચાલી જોડણી લખવી; જોડણીના શુદ્ધપણા માટે સર્વ વિદ્વાનો હજી એકમતપર આવ્યા નથી, એ દીલગીરી ભરેલું છે; આપણી ભાષાનું ખેડાણ હવે દિન પરદિન સાફ થવા લાગ્યું છે, માટે ભાષાનો એક સંપૂર્ણ કોષ તૈયાર કરે, અને ઇંગ્રેજીની માફક દરેક શબ્દની જોડણી સ્થાપિત કરી દે, ત્યારે લખનારની વિટંબણા દૂર થાય એમ છે, સાધારણ લખનારે પણ જોડણીની મોટી ભૂલો નજ કરવી. માત્રા રહી જવાથી અજમેર મયા ને બહાર અજમેર ગયા તેમજ અનુસ્વાર રહી જવાથી કુંતીને

બદલે કુત્તી થઇ જાય છે, માટે એવી ન સહન કરી શકાય એવી મોટી ખામી તો દૂરજ થતી જોઈએ.

૭. વિરામચિન્હો એટલે ટાંપો બરાબર મૂકવી જોઈએ, આગળ વિરામચિન્હો વિષે ટુંકામાં હકીકત છે, તેપરથી વિચાર કરી ટાંપ મૂકવી. અલ્પવિરામ, અને પૂર્ણવિરામ એ બે મુખ્ય ટાંપની બૂલ તો નજ થતી જોઈએ. ચોરી કંઈ નહિ, કંઈ તો સરકારનો ગુન્હેગાર ચાઉં; એ વાક્યમાં નહિ આગળ અલ્પવિરામ વગર કેટલો ખોટો અર્થ નીકળે તેનો વાંચનારે વિચાર કરવો.

(ક) કોઇ નામને છઠ્ઠી વિભક્તિનો ના પ્રત્યય લાગ્યો હોય, અને તેની પછીનું નામ નાન્યતરજાતિના બહુવચનમાં આવે ત્યારેજ તેનાપર અનુસ્વાર આવે છે; જેમ ઘરનાં માણસ, શહેરનાં ઘર વગેરે.

(સ્વ) સાડ શબ્દયોગી અવ્યય હોય, ત્યારે તેપર અનુસ્વાર આવતું નથી, પણ તે વિશેષણ હોય ત્યારે આવે છે; જેમ આ ઘોડાને સાડ સાડ ધાસ લાવ.

(ગ) મા એટલે જનેતા-જન્મ આપનારી એવો અર્થ હોય, ત્યારે તેપર અનુસ્વાર આવતું નથી, પણ માંએ સાતમી વિભક્તિનો પ્રત્યય હોય, અગર 'માં' નો અર્થ નહિ એવો થાય, ત્યારે તેપર અનુસ્વાર જોઈએજ.

(ઘ) ધણીખરાં નાન્યતરજાતિનાં હ્રસ્વ ઉકારાંત નામના છેવટ ઉપર, તેમજ ક્રિયાપદનાં ઉં છેડાપર અનુસ્વાર આવે છે; જેમ બકડું, કુતડું, કરતું ઇં એ વગેરે અનુસ્વારના કેટલાક ધોરી નિયમ સીખવવા.

૮. પેરેઆફ જરૂર હોય ત્યાં બદલવા જોઈએ. લખતાં લખતાં વિષયનું રૂપ બદલાય. એટલે તે લીટી છોડી ફ્રી બીજી લીટીના આરંભથી સહેજ જગ્યા પડતી મૂકી લખવું, તેનું નામ પેરેઆફ. પેરેઆફ ઈંગ્રેજી બાપાનો શબ્દ છે. સંસ્કૃત 'પરિલેખ' શબ્દ એને બદલે મૂકીએ તો ચાલે. તેજ વિષયસંબંધી વિચારની સંકળતા પરિલેખથી બદલાય છે.

૯. નિબંધની માંહેનું લખાણ વગર લીટીનું હોય તો મથાળું લીટીબંધ મોટા અક્ષરથી, અગર લીટીબંધ અંદરનું લખાણ હોય તો મથાળું બાળખોધ અક્ષરથી જુદુંજ માલમ પડી આવે એમ લખવું. તેમજ લખતાં ચેતાવવા લાયક ખાસ બોલ અગર વ્યાખ્યા આવે તો તે સાધારણ લખાણથી મોટા અક્ષરે લખવાં.

૧૦ કવિતા, કહેવત કે બીજામાંથી ઉતારેલું લખાણ આવે, ત્યારે ત્યાં અવતરણ ચિન્હ આરંભમાં ને પૂરે થતાં મૂકવું. તેમજ જરૂર હોય તો બીજી લીટીથી પેરેઆફ જુદો પાડી લખવું. કવિતા લખીએ ત્યારે સાધારણ ગદ્ય લખાણની માફક લીટીબંધ લખી ન જવી, પણ છંદના માપસર જુદી જુદી લીટીઓ તેના પ્રાસ પ્રમાણે માલમ પડે તે ઢળે લખવી.

૧૧. સંસ્કૃત શ્લોક આવે, ત્યારે તે બાળખોધમાં શુદ્ધ અસલ-રૂપે લખવો; અને બને ત્યાં સુધી તેનો અર્થ તે નીચે ગુજરાતીમાં જણાવવો.

૧૨. તાલ્યાં, તોલ, માપ ૪૦ કોષ્ટકનાં નામ આવે ત્યારે તે વહીવટ પ્રમાણે લખવાં. સંખ્યા આવે ત્યારે અક્ષરને બદલે બનતાં સુધી અંકરચાનમાંજ જણાવવી.

૧૩. એકજ વિષયની પેટા બાબત આવે, ત્યારે તે દરેક નીચે પેરેઆદથી બદલી [ક] [ખ], [ગ], [ધ], વગેરે અક્ષરોથી તે દરેક જુદી પાડવી.

૧૪. નિબંધના દરેક પેટે પેરેઆદ બદલવો. અને દરેક પેટું ટુંકામાં હાંસીઆમાં કે પેરેઆદના મથાળે લખવું, અને તેનો વિસ્તાર માહેલા ભાગમાં કે તે તળે લખવો. પેટા પાડ્યા વગર વાચનમાળાની ચોપડીઓમાંના પાડોની માફક નિબંધ લખીએ, ત્યારે પણ તમામ લખાણ જરૂર લાગે ત્યાં પેરેઆદ બદલતા જમ યોગ્ય ઢાંચે ક્રમ મુજબ સાંકળાઈ ગયેલું લખવું.

૧૫. વાક્યરચના નિયમસર જોઈએ. અશુદ્ધ વાક્ય કદી ન લખવું. એ સંબંધી થોડી સૂચના નીચે મુજબ લખી છે.

ક. છટ્ટી વિભિક્તિનો સંબંધ એવડાવવો નહિ. જેમ આ ચોપડીના માલિક દાદાભાઈ નવરોજીની છે એમ કદી ન લખવું. આ ચોપડીના માલિક દાદાભાઈ નવરોજી છે, અગર આ ચોપડી દાદાભાઈ નવરોજીની છે. એમાંથી ગમે તે એક રીતે લખવું.

ઘ. વચ્ચે કૃદંત અવ્યય રાખીને અગર કૃદંતને ક્રિયાપદનું રૂપ આપીએ તો આગલી પાછલાં એકજ કાળ, પુરૂષ, વચનમાં આવે તે રીતે જુદાં પાડીને લાંબું વાક્ય હોય તો લખવું,—જેમ તે હઠીને આવ્યો અગર તે હઠ્યો ને આવ્યો; ને ખાંડને સૂષ ગયો, અગર તેણે ખાધું ને સૂષ ગયો.

ગ. મૂળભેદ અગર શક્યભેદ એમાંથી ગમે તે ઢાંચે વાક્ય લખવું. જેમ મેં કામ કર્યું, અગર મારાથી કામ કરાયું; મેં ખાધું, અગર મારાથી ખવાયું. શક્યભેદમાં ક્રિયાપદનો કાળ, વચન હોય, તેમ મૂળ-ભેદમાં લખવાં.

ચ. કમને છૂટું પાડવું, અથવા બને તો ક્રિયાપદમાં ભેળા
 હેવું. જેમ તે ગાયન કરે છે, તેને બદલે તે ગાય છે, તે રંગ ચડાવે
 છે, તેને બદલે તે રંગે છે. ઇત્યાદિ.

૧૬. નિબંધ કે રિપોર્ટનો સાર અધુરો રહી જાય, એમ ટુંકા-
 માં ન પતવતાં સંપૂર્ણ રીતે દર્શાવાય એમ અનેક ટુંકા ટુંકા વાક્યોથી
 આરંભમાં લખવું. પાછળથી લખતાં લખતાં ભાષાનું પ્રૌઢપણું પ્રાપ્ત
 થાય. તેમ વાક્યનો વિવિધ રીતે વધારો કરી લંબાણુ હજીથી લખવું.
 વાક્યનો વધારો એક અર્થના શબ્દોથી, ગુણુ વિશેષણથી, છઠ્ઠી વિભ-
 ક્તિથી, અને ક્રિયા વિશેષણથી એમ અનેક રીતે થાય છે; તેમાંથી
 હરેક રીતે વાક્યો લંબાવતાં જઈ વિષયનું સ્પષ્ટિકરણ જેમ ખુલાસા-
 બંધ થાય તેમ કરતા જવું, કે જેથી નિબંધ લખનાર આગળ જતાં
 અંચકર્તા થઈ શકે. જરૂરી લખાણુજ શોભે, માટે અનુચિત સ્થળે
 વધારો ન કરવો.

૧૭. આગળ આપેલો વાક્યરચનાનો ભાગ પાકો શીખવવો, કે
 નિબંધ લખતાં તેની ભૂલો ન થાય. જેમ એક સાધારણુ નિયમ લખ
 એક વિશેષની જાતિ, વચન, વિશેષણને લાગે, હવે વાક્ય ધણું લાંબું
 હોય, ને વિશેષ ને વિશેષણુ દૂર દૂર રહ્યાં હોય, ત્યારે આ નિયમથી
 હલકા પ્રકારની ભૂલ થયાનો સંભવ હોય છે; પણ સંભાળ રાખે તો
 તેની ભૂલો ન થાય.

૧૮. વાક્ય લખી રહ્યા પછી ખતતાં સુધી ફરી વાંચી વિચાર
 કરવો કે એમાંના શબ્દો ખરાબર જોડાયા છે કે નહિ. એકનો એક
 શબ્દ જુદે જુદે સ્થળે લખવાથી અર્થમાં ધણો ફેર પડી જાય છે,
 જેમ તેણે સાઈ કામ કર્યું, કામ સાઈ કર્યું; અને સાઈ કામ તેણે

કર્કે; એ ત્રણે વાક્યોમાં “ સાઈ ” શબ્દનું સ્થળે ફેરવવાથી અર્થનો ફેર પડે છે.

૧૯. બનતાં સુધી નિબંધમાં ત્રીજેજ પુરૂષ વપરાય, એવી બાધાની ઢબ રાખવી, કે જ્યથી તે એક માર્ગી ન થતાં સર્વમાન્ય થાય.

જોડણીના નિયમો કેળવણી ખાતાએ મંજૂર કરેલા.

૧. શુદ્ધ સંસ્કૃત શબ્દોની જોડણી મૂળ પ્રમાણે કામમ રાખવી, પણ તેમાં નીચેના ફેરફારો કરવા.—

(અ) અનુનાસિક અક્ષરોને સ્થળે અનુસ્વાર વાપરવું, જેમકે—
સંબંધ, અંગ, અંક, વગેરે અન્ન, સન્મતિ, ઉન્માદ અને એવા બીજા શબ્દો અપવાદ રૂપ છે.

(બ) હ્રસ્વ ઇકારાંત સંસ્કૃત શબ્દોનાં બનેલાં સ્ત્રીઓનાં વિશેષ નામો દીર્ઘધથી લખવાં; જેમકે—હરી, મણી, શાંતી, વગેરે.

(ક) અકસ્માત્ એવા શબ્દો, જે વ્યંજનાંત છે અને જેને ગુજરાતી પ્રત્યયો લાગી શકે છે, તેમને અંતમાં અ છે એમ ગણીને લખવા.

૨. જે ઇંગ્રેજી શબ્દો ગુજરાતીમાં રૂઢ થએલા નથી, તેમના ઉચ્ચારો તોટલી ચોકસાઈથી સાંચવીને ગુજરાતી જોડણીથી દર્શાવવા, પણ તેમ કરવામાં કોઈ નવી નિશાની ન દાખલ કરવાની કાળજી રાખવી. ‘ 1 ’ નો ઉચ્ચાર હ્રસ્વ ઇથી દર્શાવેલો.

૩. સંસ્કૃત, ઇંગ્રેજી કે બીજી પરબાધાના જે શબ્દોમાં કે તેમના કોઈ પણ ભાગમાં જરાપણ ફેરફાર થયો હોય, તેવા બધા શબ્દોને અસલ શબ્દો ઉપરથી અપભ્રંષ થએલા ગુજરાતી શબ્દો ગણવા.

દારસી અને અરખી શબ્દોના ઉચ્ચારો ગુજરાતી અસલ પ્રમાણે શુદ્ધ હોય કે તેમાં ફેરફાર થએલો હોય, તો પણ તેમને અપભ્રંશ ગુજરાતી શબ્દો ગણવા. આ પ્રમાણે વરસ, શુકન, ઇન્સાફ, મૃગિશ્વર, મારગ, ખેતર, ઇશક, ઇંજનેર; અંગ્રેજ, વગેરે શબ્દોને ગુજરાતી અથવા અપભ્રંશ શબ્દો ગણવાના છે.

સુચના—જોડણીમાં મતભેદ થાય છે, તેવા ગુજરાતી અથવા અપભ્રંશ શબ્દને માટે નીચેના નિયમો છે.

૪. જ્યાં કોઈ શબ્દનો જુદા જુદા પ્રાન્તોમાં જુદો જુદો ઉચ્ચાર થાય છે, પણ તેમાંનો એક, સાક્ષર વર્ગના લખાણના લાંબા રૂઢ થએલા પ્રચારની જોડણીને માટે લાંબા વખતથી સ્વીકારા-એમો છે, ત્યાં તે શબ્દની તેજ જોડણી કાયમ રાખવી; જેમકે—આંખ, લાવ, થું, કહીથું, ખેસ, ખેસી (‘ખેશી’ નહિ), પીરસ, પીરસ્યું (‘પીરસ્ય’ નહિ) પીરસી (‘પીરસી’ નહિ), ડોસો, ડોસી (‘ડોશી’ નહિ,) વગેરે.

૫. શબ્દોના ઉચ્ચારમાં ‘હ’ નો અવાજ મળેલો હોય, ત્યાં હાલ જેમ લખાય છે તેમ લખવાનું જરૂરી રાખવું.

(અ) રહે, કહે, પહોંચવું, વહેંચવું, નાહવું.

(ક) લોહું, મોહું, ચઢવું.

(ડ) નાનો, મોટો, મારો, અમારો, મોં (ચપેરો) અને ખીક (ખીવું).

૬. જોડાક્ષરનો પહેલો અક્ષર અનુનાસિક હોય ત્યાં બધા શબ્દોમાં તેને બદલે અનુસ્વાર લખવું; જેમકે—અંગારો, ઉમર, કિંમત, વગેરે.

અનુસ્વારસ હત કે અનુસ્વારરહિત ધ કે ધ અથવા ઉ કે ઊ

નિયમો (નિયમ ૭ થી ૯ સુધી)

૭. (૧) શબ્દના અત્યં કે ઉપાંત્ય *એકાચૂમાં, અથવા બંનેમાં છ નો ઉચ્ચાર દીર્ઘ છે, અને તે દીર્ઘ ધથી દર્શાવેલો. જેમકે ગી, ચી, કડી, બીખ, શીખ, કીડી, અહીં, હીંડ, વસીભો, ફરીઓ, વગેરે.

(૨) અત્યં કે ઉપાંત્ય, સિવાયના એકાચૂમાં આવનાર ધની પછી હ્રસ્વ એકાચૂ આવે તો તેનો ઉચ્ચાર દીર્ઘ દીર્ઘ એકાચૂ આવે તો તેને ઉચ્ચાર હ્રસ્વ છે. માટે તે પ્રમાણે, લખવામાં (દીર્ઘ) ધ કે (હ્રસ્વ) ધ થી દર્શાવવું. જેમકે-બિલાડી, ખીચડી, ખીસકોલી, નાળિયેર, ધડિઆળ, વગેરે. પણ જોડાક્ષરની પહેલાં આવનાર ધ હમેશા હ્રસ્વ જોઈએ; જેમકે-હિસ્સો, ચિટ્ટી, ગિલ્લી, વગેરે; હિંદુ, સિંધ, વગેરે શબ્દોમાં પણ તેમજ સમજવું.

૮.

(૧) સૂ, જૂ, લૂ, રૂ, વગેરે જેવા એકાચૂ શબ્દો અને દૂધ, ચૂક, મૂક, સૂંઢ, વગેરે જેવા દ્વિસ્વર શબ્દો સિવાય જ્યાં જ્યાં ઉ આવે તે સમગ્ર જોડાણે ઉ નો ઉચ્ચાર હ્રસ્વ છે અને તે હ્રસ્વ ઉ થી દર્શાવેલો; જેમકે-હું, છું, લીંચુ, લાકડું, કુવો, ખુંદ, પુરું, જુનું, જુદું, કરવું, સુધી, સુરજ, વસુજ, ખેડુત, વસુલાત, અઠવાડીઉં, વગેરે.

(૨) જૂઓ, જુઓ, જુવો, (જોવું); ધૂએ ધુએ ધુવે , ફૂઓ કુઓ કુવો; વગેરે વિકલ્પે લખાતાં રૂપોમાં ખીજાં એટલે જુઓ,

* જેમાં એક અચ (સ્વર આન્યો હોય તેવા અક્ષરો, જેમકે 'કડી'માં 'ક' અને 'ડી' એ બે જુદા એકાચ છે.

ધુએ, અને કુઓ એ રૂપો સ્ત્રીકારવાં.

૯. જે શબ્દોમાં ધ, ઇ, કે ઉ, ઊ, આવતા હોય, તેમને સ-
જ્ઞભેદ કે પ્રેરક ભેદ સિવાયના ક્રિયાપદનાં રૂપાખ્યાનના, તથા
વિભક્તિના તમામ પ્રત્યયો પહેલાં, અને તે શબ્દોનો આત્મ
એકાદર્શ ન મળી જાય તેવા ખીજા પ્રત્યયો પહેલાં,
તે શબ્દોનો મૂળ ધ, ઇ, કે ઉ, ઊ માં ફેરફાર કરવો નહિ.
સજ્ઞ કે પ્રેરકભેદના, અને શબ્દોના છેલ્લા પદમાં મળી જાય
એવા પ્રત્યયો પહેલાં ધ ને માટે ૭ માનો (૨). અને ઉ
ને માટે ૮ માનો (૧) નિયમ લાગુ કરવો; જેમકે-ધીએ,
કડીમાં, જૂઓ (વાળની), દૂધે, કડીઓ, નદીઓ, પીએ,
મૂકે, મૂકશે, મૂકવું, લૂટે, લૂટવું, સૂએ, ધીવાળો, ખુશીદાર,
હાથીખાનું, મૂકનાર, દૂધવાળો; વગેરે; પણ—

પિવાડ, શિખાડ, શિખામણ,

પિવાય, શિખાય, રિસાળ.

સુવાય, સુવાડ, દુધાળો, લુટારો.

૧૦. ગોળ (ખાવાનો). ગોળ (વર્તુળ) કેરી, કેળ જેવા શબ્દો
હાલ લખાય છે તેમજ લખવાના છે.
૧૧. સામાસિક શબ્દોમાં મૂળ શબ્દોની જોડણી કાયમ રહે છે;
દૂધમાધ, ચિઠ્ઠીયપાટી.
૧૨. નીચે લખેલા શબ્દો, જેવા શબ્દો જે જુદી જુદી રીતે બોલાય
છે, અને બહુ કરીને જુદી જુદી રીતે લખાય છે, તે નીચે
પ્રમાણે લખવા:—
નહિ, રાયતું, પોંઆ, ખામડી, લડ, લડાઇ, દુઃખ (પણુ'દુખે)

ઝોડું, ચપેલી, મળણી.

૧૩. (અ) સંયુક્ત ક્રિયાપદોમાં અવયવો છુટા લખવા; જેમકે—ફૂદી પડે છે.

(બ) સામાસિક નામો એકઠાં લખવાં, પરંતુ બાળકોના ઉપયોગ માટે લખેલાં શરૂઆતનાં પુસ્તકોમાં મૂળ શબ્દો છુટા પાડવા; જેમકે—કચરો પુંજો, વાસણ કુસણ, મા બાપ.

(ક) શબ્દયોગી અવ્યય, જે નામને લાગેલા હોય, તેમનાથી છુટા લખવા.

(ડ) એ (ત્રીજી વિભક્તિના 'એ'ની પછી ન આવતો હોય તેવો).
જ. ('કેમકે'માં) કે, અને ('તોપણ'માં) પણ, જે શબ્દોને લાગેલા હોય તે શબ્દો સાથેજ લખવા.

૧૪ બે મહાપ્રાણ વ્યંજન જોડાયેલા હોય તો પહેલો અક્ષપ્રાણ અને બીજો મહાપ્રાણ લખવો; જેમકે—પથર, છુટ્ટા, ચિટ્ટી.

૧૫ ફારંસી અને અરબી મૂળના શબ્દો અને ગુજરાતી શબ્દો જુદી જુદી રીતે જોડાય છે અને લખાય છે તે, ત્યાર પછીના આધુનિક સર્વામાન્ય પ્રમાણભૂત કોષને અભાવે, નર્મકોષ પ્રમાણે લખવા, પણ તેમાં ઉપરના નિયમોનું ઉલ્લંઘન થવું ન જોઈએ.
ઉ. 'અજમાશ' લખવું, 'અજમાએશ' અથવા 'અજમાઇશ' નહિ, પણ 'હુકમ' લખવું, અને 'હુકમ' કે 'ફૂકમ' નહિ.

વાક્યરચના.

“ એક છોકરો બહુ રિસાળ હતો ”

“ એક હઠાડો એને રીસ ચઢી ”

“ તે એક ખુણે જમને બેઠો ”

“ ત્યાં તેને વીંછી કરડ્યો ”

આ દરેકને વાક્ય કહે છે, તેમાં ‘ એક ’ ‘ છોકરો ’ ‘ બહુ ’ ‘ રિસાળ ’ ‘ હતો ’ વગેરે શબ્દ કહે છે. શબ્દો મળીને વાક્ય બને છે. એક અથવા વધારે શબ્દો મેળવી મનમાં ધારેલો પૂરો વિચાર જણાવાય ત્યારે વાક્ય બન્યું એમ કહેવાય.

ઉપર આપેલા પહેલા વાક્યમાં આપણે છોકરા વિષે વાત કરીએ છીએ, અને તે બહુ રિસાળ હતો એમ કહીએ છીએ. એટલે એમાં બે વાનાં આવે છે.

(૧) જેની વાત કરીએ છીએ તે, (૨) તેને વિષે જે વાત કરીએ છીએ તે. આ રીતે દરેક વાક્યમાં ઓછામાં ઓછા બે વાનાં હોવાં જોઈએ, પહેલાંને એટલે જેની જે વાત કરતા હોઈએ અથવા જે કામ કરે છે તેને કર્તા કે કર્તૃપક્ષ કહે છે. કર્તા વિષે જે ઓછામાં આવે છે તેને વિધાનપક્ષ કહે છે. “ છોકરો જાય છે ” એ વાક્યમાં “ કર્તૃપક્ષ છે અને “ જાય છે ” એ વિધાનપક્ષ છે. “ તું જા ” એમાં “ તું ” કર્તૃપક્ષ, અને “ જા ” વિધાનપક્ષ છે. કોઈ વખત “ અધ્યાહાર રહે છે. અને “ જા ” એટલું જ મોલીએ છીએ; છતાં ત્યાં પણ “ તું ” એ કર્તૃપક્ષ છે. ઉપર જોવામાં આવ્યું કે કર્તૃપક્ષ અને વિધાનપક્ષ એ બે વિના પૂર્વ વાક્ય બને નહિ, માટે

દરેક વાક્ય તપાસતાં જોવું કે એ બન્ને છે કે નહિ. તેમાંથી, એક હાજર ન હોય અથવા તેનો અધ્યાદાર નહોય તો બીજાનું કે વાક્ય અધુરું છે. વાક્યમાં ધણું કરીને પહેલો કર્તા, અને પછી વિધાનપક્ષ ગોઠવવામાં આવે છે.

વિધાનપક્ષમાં ક્રિયાપદ હોય છે. તેથી તેને ક્રિયાપક્ષ પણ કહે છે. ક્રિયાપક્ષ જ્યારે સકર્મક હોય છે ત્યારે તેની સાથે કર્મ આવીને ક્રિયાપદનો અર્થ પૂરો કરે છે.

“ છોકરો ચોપડી વાંચે છે ” એમાં “ છોકરો ” એ કર્તા, “ ચોપડી ” એ કર્મ. “ વાંચે છે ” એ ક્રિયાપદ, સાધારણ રીતે વાક્યમાં ચેહેલો કર્તા પછી કર્મ અને પછી ક્રિયાપદ એમ ગોઠવવામાં આવે છે. “ મણીલાલ રોટલી ખાય છે ” એમાં મણીલાલ “ કર્તા છે ” રોટલી કર્મ છે, અને “ ખાય છે ” એ ક્રિયાપદ છે.

વાક્યપૃથક્કરણ અને રચના.

આગળ વાક્યના ત્રણ ભાગની વાત કરવામાં આવી, કર્તા, કર્મ અને ક્રિયાપદ. આખા વાક્યના ભાગ જુદા કરી તેમનો એક બીજા વચ્ચે સંબંધ બતાવવો તેને વાક્યનું પૃથક્કરણ કહે છે. “ બુલાખી ચોપડી લાવશે ” એ વાક્યમાં “ બુલાખી ” કર્તા, “ ચોપડી ” કર્મ, “ લાવશે ” ક્રિયાપદ છે. એમ ભાગ કરી જુદાં બતાવવું તેને વાક્યનું પૃથક્કરણ કહ્યું કહે છે.

“ છોકરો ” “ ઘોડો ” “ દોડાવે છે ” એવા છુટા ભાગો એકઠા કરી “ છોકરો ઘોડો દોડાવે છે ” એમ આખું વાક્ય બનાવીએ તેને વાક્યરચના કહે છે.

કર્તાનો વધારો.

ધણી વખત કર્તા વિષે કાંઈ વધારે કહેવાની જરૂર પડે છે, ઘોડો દોડ્યો. આ વાક્યમાં “ કયો ઘોડો ” એ સવાલ ઊડે છે, ત્યારે ઘોડાને ઓળખાવવાને “ કાળો ઘોડો દોડ્યો, ” એમ કહેવાની જરૂર પડે છે. એજ રીતે નીચેના વાક્યોમાં થાય છે.

એક છોકરો બેઠો.

આ ગાડું આવે છે.

પેલી બાઈએ કાગળ આપ્યો.

એ છોકરે માને છેલ્લી, ધત્યાદિ.

આ વાક્યોમાં એક, આ, પેલી, એ, કાગળ છોકરો, ગાડું, બાઈએ, છોકરે, એ કર્તાઓને ઓળખાવે છે, તેમના અર્થમાં વધારો કરે છે. માટે તેમને કર્તાનો વધારો કહે છે.

વાક્યની રચનામાં પહેલો કર્તાનો વધારો અને પછી કઈ જોડવામાં આવે છે.

કર્મનો વધારો.

જેમ કર્તા ઓળખાવવાને અથવા તેના અર્થમાં કોઈ વિશેષ-પણું બતાવવાને તેનો વધારો કરવો પડે છે, તેમ કર્મનો વધારો કરવાની પણ જરૂર પડે છે, જેમકે,

વાધરી બે બચ્ચાં લમ ગયો.

પાપટ છુંડી બાળો દેવા લાગ્યો, વગેરે.

પહેલા વામ્યમાં “ કેટલાં બચ્ચાં ” એવો સવાલ થાય છે ત્યારે
 “ બે ” એમ કહીએ છીએ. બીજા વામ્યમાં “ કેવી ગાળો ” એ બ-
 ચ્ચા માટે “ ભુંડી ગાળો ” એમ કહેવામાં આવે છે. એજ પ્રમાણે
 ત્રીજા વામ્યોમાં થાય છે.

બેસો ધણું દૂધ દે છે.

લલ્લુએ મોટી પાણી ફીડી,

હું એક ફૂકડી લખશ,

ગાય બહુ દૂધ દેશે,

હું ઘણા રૂપીયા કમાઈશ, વગેરે.

આ વામ્યોમાં ધણું, મોટી, એક, બહુ, ઘણા, એ કર્મનો
 વધારો કરે છે. વામ્યમાં કર્મનો વધારો સાધારણ રીતે કર્મની પહેલાં
 જુકવામાં આવે છે.

ક્રિયાપદનો વધારો.

એમ કર્તા અને કર્મના અર્થમાં વધારો કરવામાં આવે છે,
 જેમ ક્રિયાપદના અર્થમાં પણ વધારો થઈ શકે છે.

“ છોકરો ગયો ”

એ વામ્યમાં “ ક્યાં ગયો, ” “ ક્યારે ગયો, ” “ કેવી રીતે ગયો. ”
 વગેરે સવાલો ઉઠે છે. ત્યારે આપણે કહીએ છીએ કે,

છોકરો ગામમાં ગયો,

છોકરો ત્યાં ગયો,

છોકરો હુમણાં ગયો,
 છોકરો સવારે ગયો,
 છોકરો હીંડીને ગયો,
 છોકરો જલદી ગયો, વગેરે.

આ વાક્યોમાં, ગામમાં, ત્યાં, હુમણાં, સવારે, હીંડીને, જલદી, એ શબ્દો ગયો એ ક્રિયાપદના અર્થમાં વધારો કરે છે, તેથી તેમને ક્રિયાપદનો વધારો કહે છે.

ધણું કરીને વાક્યની રચનામાં ક્રિયાપદનો વધારો પહેલો આવે છે. અને પછી ક્રિયાપદ આવે છે.

એ રીતે વાક્યમાં વધારેમાં વધારે છ ભાગ હોઈ શકે છે, જેમકે,

કર્તા,

કર્મ,

ક્રિયાપદ,

કર્તાનો વધારો,

કર્મનો વધારો,

ક્રિયાપદનો વધારો;

નીચેનાં વાક્યોમાં છએ ભાગ જોવામાં આવે છે.

મે બિલાડીઓ ત્યાંથી એક રોટલો લાવી.

હાલો છોકરો આજ ગિની રોટલી ખાય છે.

કેટલાંક ક્રિયાપદની સાથે બે કર્મો આવે છે. જેમકે—

હુ છોકરાને ચોપડી આપું છું,

રાજાએ સિપાઇને હુકમ કર્યો,

સિપાઈ ચોરને લાકડી મારે છે, વગેરે.

પહેલા વાક્યમાં “હું” કર્તા છે, “આપું છું” વિધાનપદ છે. અને “છોકરાને” તથા “ચોપડી” એવાં બે કર્મ છે. “ચોપડી” ઉપસ્થ (એટલે પાસનું-મુખ્ય) કર્મ કહેવાય છે, અને “છોકરાને” એ અનુપસ્થ (દૂરનું) કર્મ કહેવાય છે. ક્રિયાપદની જોના ઉપર પ્રત્યક્ષ ક્રિયા આવે છે, અને તેનો અર્થ પૂરો કરવાને જોની ખાસ જરૂર છે, તેને ઉપસ્થ કર્મ અને જોના ઉપર ક્રિયાપદની અસર નજીકની તેને અનુપસ્થ કર્મ કહે છે.

ઉપસ્થકર્મ પ્રત્યય વિનાની બીજી વિભક્તિમાં આવે છે, અનુપસ્થ કર્મ પુરૂષવાચક હોય છે, અને તે, ને પ્રત્યયવાળી ચોથી વિભક્તિમાં આવે છે. ક્રિયાપદને શક્યભેદમાં મૂકતાં ઉપસ્થ કર્મ કર્તા બને છે, અને અનુપસ્થકર્મ એમનું એમ કાયમ રહે છે. જેમકે.

મહારાથી છોકરાને ચોપડી અપાય છે,

સિપાઈથી ચોરને લાકડી મરાય છે. વગેરે.

વાક્યની રચનામાં સાધારણ રીતે પહેલો કર્તા, પછી અનુપસ્થ કર્મ પછી ઉપસ્થકર્મ, અને છેલ્લું વિધાનપદ આવે છે. એમાંથી ક્રિયાના વધારો સાથે હોય તો એ વધારો તેની પહેલાં મૂકાય છે.

(૧) નામ (૨) નામની પેઠે વપરાતા શબ્દો (જેવાકે સર્વનામ, વિશેષણ અને કૃદંત) કર્તા કે કર્મ થઈ શકે છે.

છોકરો જાય છે.

છોકરો લાકડી મારે છે.

હું આવું છું.

અમે તેને તેડીએ છીએ.

ગાડીઓ બકે છે.

તેણે આંધળાને દોર્યો.

તરબું સ્હેલું છે.

તે માખાપનું કહ્યું કરે છે. એ વગેરે.

વિરામ ચિહ્નો.

ચાર મુખ્ય ચિન્હો છે, અદ્યવિરામ, અર્ધવિરામ, વદ્ધવિરામ. ને પૂર્ણવિરામ.

વાક્યમાં થોડું સહેજ અટકવાનું આવે ત્યાં અર્ધવિરામ, તેથી સહેજ વધારે અટકવાનું આવે ત્યાં અર્ધવિરામ, અને તેથી સહેજ વધારે અટકવાનું હોય ત્યાં વદ્ધવિરામ, અને વાક્ય સંપૂર્ણ થતાં ઘણું અટકવાનું થાય ત્યાં પૂર્ણવિરામ મૂકવામાં આવે છે.

અદ્યવિરામ તે (,) આવી સાતડા જેવી ટાંપ છે, અર્ધ વિરામ તે (;) આવી મીડું ને નીચે સાતડો, વદ્ધવિરામ તે બે બિંદુ (:) અને પૂર્ણ વિરામ તે ફક્ત (.) એક બિંદુ છે.

૧. અદ્યવિરામ કયાં મૂકવું તે વિશે:—

(ક) એકાદિ વાક્ય ઘણુંજ લાંબુ થાય, ત્યારે વચલા ભાગે અદ્યવિરામ આવે છે. જેમકે પોતાના દેશનું બહુ ઇચ્છનાર બધા સજ્જનોએ, આ દેશમાં બનતીજ બધી ચીજો વાપરવી જોઈએ.

(સ્વ) એકજ પ્રકારના બે કે વધારે શબ્દો જોડે આવે; ત્યારે દરેક શબ્દ પાછળ અલ્પવિરામ મૂકવું; જેમ મારા હાથી, ઘોડા અને રથ હાજર છે. એ શાસ્ત્રી વિદ્વાન, વિવેકી અને વિખ્યાત, થએલો છે.

(ગ) ઉભયાન્વયી અવ્યય જ્યારે બે શબ્દોને જોડે, અને તેવા કેટલાક જથ્થા સાથે આવે, ત્યારે જથ્થે જથ્થે અલ્પવિરામ આવે છે; જેમ રામ અને પ્રભુ, નાના અને મોટા, સૂર્ય અને માની, ગુરુ અને એલો બધા એવાજ છે.

(ઘ) સમાન અર્થના શબ્દ સાથે વપરાય, ત્યારે તેમની વચ્ચે અને છેલ્લાને છોડે અલ્પવિરામ આવે છે; જેમ દલપતરામ કવીશ્વર, અમદાવાદના વાશી અને પધાર્યા.

(ઙ) ઇત્યાદિ, વગેરે એ શબ્દોની પહેલાં અલ્પવિરામ લખાય છે; જેમ કામ, ક્રોધ, મોહ, મદ, ઇત્યાદિ દુર્ગુણો છે. આંખ, કાન, વગેરે પાંચ જ્ઞાનેન્દ્રિયો, અને વાત્સા, હાથ, પગ, વગેરે પાંચ કર્મેન્દ્રિયો; એઓ મળીને દશ બહારની ઇન્દ્રિયો છે.

(ચ) સંબોધન એટલે કોઇનું નામ દર્શાવવાનીએ, તે તે નામ વાક્યને આરંભે લેાયતો તેને અલ્પવિરામ જોઇએ; જેમ દીકરા, એવું કરીશ અલ્પવિરામને કોઇ લઘુવિરામ પણ કહે છે.

૨. વાક્યના બે કે વધારે ભાગોમાં અર્થનું જુદાપણું બહુ હોય, અને અલ્પવિરામ કરતાં ત્યાં સહેજ વધારે અટકવાનું હોય તો તેવે સ્થળે અર્ધવિરામ આવે છે. જેમ તેઓનામાં મઠ નથી; તેઓના

ગુરને જતિ કહે છે; તેઓનો પોશાકથી જુદો; પણ કેટલેક દરજ્જે સરખો હોય છે, ઈ.

અર્ધવિરામને કોઈ ગુરવિરામ કહે છે.

૩. વાક્યના ખંડખંડની આગળ અર્ધવિરામ કે અર્ધવિરામ વાપરવામાં આવ્યા પછી વાક્ય સંપૂર્ણ થયું ન હોય, અને તેમાં કોઈ વધારો કરીએ તો એ વધેલા ખંડની પહેલાં વૃદ્ધવિરામ મૂકવું જોઈએ. જેમ ધાસ ઉગતું નથી દેખાતું પણ ઉગેલું જણાય છે; છાયા ફરતી નથી દેખાતી પણ ફરેલી દેખાય છે; તેમ આપણી બુદ્ધિ યોડે એક વપરાતાં વધી ગયા પછીજ પ્રગટ થાય છે.

૪. પૂર્ણવિરામ વાક્યને છોડે આવે છે; જેમ રણછોડદાસ મન્ય શબ્દના એક બે અક્ષર લખીને ખીન્નને રહેવા દેખ્યે તો કોઈક વેળા પૂર્ણવિરામની સંજ્ઞા વપરાય છે. પણ એનું ચિન્હ ૦ મીડું છે. નાન્ય.

પૂર્ણવિરામને કોઈ અલંકારવિરામ પણ કહે છે.

૫. એ ઉપરાંત પ્રશ્નાર્થ (?) ઉદ્દગાર ચિન્હ (!), કોઈ () [], અવતરણ ચિન્હ “ ” સમાન ચિન્હ, ગુર કે લઘુ રેખા-વગેરે ચિન્હો છે; તે કોઈ કોઈ સ્થળે જવલ્લે વપરાય છે.

(અ) પ્રશ્ન એટલે સવાલ દેખાડનારું વાક્ય હોય, તો તેને કોઈ પ્રશ્નાર્થ ચિન્હ મૂકવું; જેમ રેશ્મનો તાર એક કીડો ઉત્પન્ન કરે છે ? હા.

(બ) પ્રશ્નાર્થ વાક્યની માંહે મનનો ઉભરો ખતાવવાનો જણાવે હોય તો ત્યાં ઉદ્દગાર ચિન્હ મૂકવું; જેમ ધધિરની લીલા કેવી અચાનક

હે ! કેમકે સુખ, દુઃખ, આશ્ચર્ય, ધિક્કારાદિક મનના ઉભરાતી છેલ્લે.
અરે ! હાય હાય ! ઈં

(વ) કોઈ શબ્દ કે વાક્યનો અર્થ જણાવેલો હોય, ત્યારે તે
શબ્દમાં લખાય છે; જેમ વડોદરાના અધિરાજ (મહારાજ) પ-
ત્રમાં હતા.

(ઢ) કહેવત અથવા કોઈના કહેલા કે બોલેલા બોલ ઉતારી
લખીએ ત્યારે આરંભે “એવું, અને અંતે” આવું ચિન્હ કરીએ.
તેને અવતરણ ચિન્હ કહે છે; જેમ “ફરીથી કરો ” એ બોલ દર-
મિએ યાદ રાખવા જોગ છે. ઉતારી લીધેલા બોલ ધણી ગાંઠા
હોય, અને તેની માંહે કોઈ બીજા કે ત્રીજાનું કહેલું આવે, ત્યારે ત્યાં
એકવડું અવતરણ ચિન્હ આવે છે.

(ઈ) એક શબ્દ કે વાક્યનો અર્થ બીજાનાં જોવોજ છે; એવું
જણાવવાનું હોય તો સમાન ચિન્હ વપરાય છે; જેમ રવિ-સૂરજ. ।

(ફ) વાક્યમાં કોઈ શબ્દ કે નાનું વાક્ય આગળ આવ્યું હોય
અને પછી તેજ અર્થનો શબ્દ કે નાનું વાક્ય તેના વિશેષ ખુલા-
સામાં લખવું પડે, ત્યારે ગુરૂરેખા વપરાય છે. જેમ હિંદુમાં અધી
જલ્દી છે-પ્રાણી સ્ત્રી, વૈશ્ય શૂદ્ર.

(ગ) છાપતાં લીટીનો છેલ્લો શબ્દ અધુરો રહે, ત્યારે પહેલી
લીટીના છેડે નાની લીટી આવે. તેને લઘુરેખા કહે છે.

(ઘ) કોઈ અક્ષર રહી જાય, તો જે બેની વચ્ચે રહી જાય,
ત્યાં નીચે આવું ફાંકીડ વાંચનારને ઝટ સમજણ પડવા માટે કર-
વામાં આવે તે પણ એક ચિન્હ છે.

નિબંધ લખવા માંડવા પહેલાં રમરણુમાં રાખવા યોગ્ય અમુલ્ય શિખામણો.

(૧) લખવા માંડવા પહેલાં વિચાર કરો.

(૨) નિબંધના વિષયપર જેટલું કહેવું હોય, તેની ટુંક નોંધ પ્રથમ કરી લેવી; બાદ સ્વસાવિક રીતમાં વિચારોને ગોઠવવા.

(૩) નિબંધ લખવા જેટલો વખત આપ્યો હોય, તે-
ઠલા વખતમાં દરેક પેટા બાબત કેટલી લંબાવી શકાશે,
તેનો વિચાર કરી તેટલો વખત પુરો થવા પહેલાં દરેક બા-
બતને તે પ્રમાણમાં લંબાવી નિબંધ યથાયોગ્ય પુરો કરવો.

(૪) છેવટ, લખેલો નિબંધ ફરી વાંચી જોવો; અને
જોડણી વિરામચિન્હોને વ્યાકરણ દાખ એકની એક બાબતનું
પુનરાવર્તન થયું હોય તે, અને અપ્રસિદ્ધ વાક્યો જે લખાયાં
હોય તે તમામમાં ઘટો સુધારો કરવો.

“લખવા માંડવા પહેલાં વિચાર કરો” એ નિબંધ યોજવામાં
પ્રથમ ધણી જરૂરની બાબત છે. છતાં સાધારણ નિયમ એ પડી
ગયો છે કે ધણીક લખનાર એ બાબત તદ્દન જૂલી જાય છે. કાંઈ
વિચાર કરતા નથી, ને આપેલા વખતમાં પોતાનું કામ પૂરું કરવાનું
છે, એમ સમજી પોતાના નિબંધના વચલા અને છેવટના ભાગમાં
શું લખવાનું છે, તેનો વિચાર કરવા પહેલા આરંભનું વાક્ય લખવા
મંડી પડે છે. આવી વગર વિચારની ઉતાવળનું પરિણામ એ થાય

છે કે લખવાનું હોય તે, વખતે તેઓ આરંભમાં લખે છે અને આરંભમાં લખવાનું હોય તે છેવટ લખે છે. નિબંધ લખવામાં આવી બૂલો મોટી બચાવ કરી દેવાય; સખળ “લખવા માંડવા પહેલાં વિચાર કરો” એ આરંભમાં કહ્યું, તે બહુ જરૂરનું છે. વળી એ સાથે એ પણ તેટલું જરૂરનું છે કે જે વિચાર કરીએ, તેની ટુંક નોંધ લખતા જવી. અને તે પરથી નિબંધનું ખોખું તૈયાર કરવું; બાદ લખવો શરૂ કરવો. આથી આપણા વિચારો સંબંધપૂર્વક નિયમનુસાર ગોઠવાશે. એક વાર નિબંધ લખી કાઢ્યા પછી તે રદ કરી ફરી લખવાનું બાગ્યેજ બની શકે છે, માટે પ્રથમથીજ એ રીતે વર્તવું. આપેલા વખતમાં નિબંધ લખી કાઢવાનો છે, માટે ખોખાપરથી વિચાર કરી લેવો કે વખતના પ્રમાણમાં એમાંની કયી પેટા બાબત લખાવવી જરૂરની છે, અને કયી બાબત ટુંકમાં પતવી કાઢતાં નભે એમ છે; તેનો વિચાર કરી વખત પુરો થવા પહેલાં તે મુજબ લખી કાઢવું. ફરી વાંચી જોતાં તેમાં વાક્યરચનામાં શું ખામી છે, તથા વ્યાકરણદોષ શું છે, તથા શબ્દ ઘોંચવામાં કાંઈ બૂલો થઈ છે કે નહીં તેનો વિચાર કરી સુધારવું. વળી બોલવાની ઢબની વિરુદ્ધ વાક્ય લખાયું હોય, કે નિરક્ષર વર્ગના લોકો બોલતા હોય, તેવો શબ્દ અણુઘટતો મૂકાયો હોય તે સુધારવું. શુદ્ધ ને સરળ ભાષામાંજ નિબંધ લખવો, પાંડિત્ય બતાવવા શબ્દો વધારવા જરૂરનું નથી. લખનાર કોઈ ગુચ્છવણીક વાક્ય લખે તે પોતે તેનો અર્થ તે સ્થળે સમજતો હોય, એ વાત સાચી, પણ વાંચનારને તેમાં ગુચ્છવણી કિત્તે થશે. તેટલા માટે એવાં જે વાક્યો લખાયા હોય, તે સંપૂર્ણપણે કાળજીથી સરળ ભાષામાં બરાબર સમજાય એટલે સુધી સુધારવાં. જોડણી અને વિરામચિન્હોની બૂલો સુધારવા પણ એ ફરી વાચન વખતે

ખુબ ખંત રાખવી. કેાઘ વિદ્યાર્થી ઉપરની શીખામણો ધ્યાનમાં રાખશે, અને વ્યાકરણ તથા શબ્દજ્ઞાનનો ભંડોળ ધરાવતો હશે, તો જરૂર ખુબીદાર નિબંધ લખી શકશે.

પ્રકરણ ૨ જી.

નિબંધ લખતાં શીખવા આરંભમાં શિક્ષક મોઢે અથવા ચોપડીમાંથી મનોરંજક વાતો વર્ણનાં બાળકોને કહી જાય અથવા વાંચી સંભળાવે અને બીજે દિવસે તે સંભળેલી વાત ઉપરથી પોતાને સ્મરણ હોય તેટલું બાળકો પોતાની બાષામાં ઘેરથી કાગળ પર સારા અક્ષરે લખી લાવે, અને તે લખેલામાંથી શિક્ષકે જોડણીની, વિરામચિન્હોની કે વાક્યરચના વગેરેની જે ખામી હોય તે રાત્રી શાહીએ સુધારવી; એમ મહાવરો કરાવવાથી આગળ જતા નિબંધ સારા લખી શકે, એમ ધારી ઇસુખતીવિની વાતોમાંના ફક્ત ૧૦ નમુના આપ્યા છે. તેજ મુજબ બોધકથા, ડાહરલીની વાતો, પંચોપાખ્યાન વગેરે અનેક પુરતકો શિક્ષકે વાંચી રમુજ વાતો કહેવી જોઈએ.

વાતો.

અરણ્ય અને લાકડાં વાઢનારો.

એક લાકડાં વાઢનારો એક ઢહાડો રાતમાં ફરતાં ફરતાં આસપાસ જોઈને શોક કરવા લાગ્યો. ત્યારે ઝાડોએ તેને પૂછ્યું કે તારે

શું જોઈએ છે ? તેણે જવાબ દીધો કે મારી કુહાડીનો હાથો નથી, તે માટે એક નાનો સરખો લાકડાનો કટકો. તે કાળે અધાં ઝાડોએ મળીને વિચાર કર્યો, અને તે માણસને મારો ચીકણો આમલીના લાકડાનો એક કટકો આપ્યો. લાકડાં વાઢનારે તે કુહાડીમાં ધાલીને નાનાં મોટાં ઝાડો અરણ્યમાં હતાં તે સગળાં વાઢી નાખ્યાં, તેવારે સાગનું ઝાડ ખીન્ન ઝાડોને કહે છે, મારો! આપણે આપણા હાથે પોતાનો નાશ કરાવ્યો; એમાં ખીન્ન કોઈનો વાંક નથી.

સાર.

શત્રુની દયા જાણીને વગર વિચારે જે તેને સહાયતા કરે છે, તે અંતે પશ્ચાત્તાપ પામે છે. શત્રુ ઉપર ઉપકાર કરવો, તેના અન્યાયની ક્ષમા કરવી, એમાં મોટાઈ છે; પણ જોઈએ કરીને તે બળવાન થાય અને હિંમતે આપણને ઉપદ્રવ કરી શકે, તેમ કરવું એ મૂર્ખાઈ છે.

ખાલી ઘોડો અને લાદેલો ગધેડો.

એક ખાલી ઘોડો અને એક ભાર લાદેલો ગધેડો, બેકે માર્ગે ચાલતા હતા; તેઓની પાછળ તેઓનો ઘણી પણ તેમને હાંકતો જતો હતો. જ્યારે ગધેડાને ઓળખતો ભાર લાગ્યો, અને તેને ધુંટણીઆ ટેકવવાનો વખત આવ્યો, ત્યારે તેણે ઘોડાને ઘણી વિનવિ કરી કે દાદા, મારી પીઠ ઉપરનો થોડો ભાર લઈને મને સહાય કરો, મને ઘણું સંકટ છે. ઘોડો નિર્દય, તેથી તેણે તેનું સાંભળ્યું નહિ. આગળ ચાલતાં તે ગધેડો અર્ધ રસ્તેજ ફેાકર ખાઈને

નાચે પડ્યો; તે ઉઠે નહિ; તે સમયે તેના ધણીએ તેનો તંમ ઢીલો કર્યો અને બીજા ધણા ઉપાય કર્યા; પણ તે મૂઝો તે કેમ ઉઠે ? પછી ધણીએ તેના ઉપરના ભાર તથા તેનું ચામડું ઉતારી લીધાં, અને તે સઘળું ઘોડાની પીઠ ઉપર લાધ્યું. એ પ્રમાણે તે ઘોડાએ થોડો ઉપકાર ન કર્યો માટે તેને પોતાને વધારે શ્રમમાં પડવું પડ્યું.

સાર.

આપણે એક બીજાને કામ ન આવીએ તો તેમાં બંનેને નુકશાન થાય છે. બારીક નજરે જોતાં માંહેમાંહે એક બીજાને સહાય કરીએ છીએ, તેથીજ સુષ્ટીનો વહેવાર ચાલે છે. માટે એ વાત જ્યાં જ્યાં થતી નથી, ત્યાં ત્યાં સઘળાનો સ્વાર્થ બગડે છે.

છોકરાં રાખનારી અને વર.

એક દહાડે રાત્રે, એક હઠીલું છોકરું રડી રડીને બારે કંકાસ કરતું હતું; તેને છાનું રાખવા માટે છોકરાં રાખનારીએ ઘણે પ્રકારે સમજાવ્યું પણ તે સમજ્યું નહિ. છેલ્લે તેણીએ તેને કહ્યું કે, જો તું છાનું રહીશ નહિ તો તને બારણે વર આવ્યું છે; તેને આપી દઈશ. તે વખતે એક વર બારણે ખરેખર આવ્યું હતું, તેણે તે બોલ સાંભળ્યા; અને તે બાયડી કહ્યા પ્રમાણે કરશે એ બરોંસે વાટ જોતું ધણીવાર બેસી રહ્યું. અને છોકરું રડી રડીને થાક્યું, સારે ઉધી ગયું; અને બાપડા વરને બૂખ્યું પાછું જંગલમાં જવું પડ્યું. તેને રસ્તામાં

શિઆળ મળ્યું, તેને પૂછ્યું, બાધ, તારી શી ખબર છે ? આજ તારા પગ કેમ ઉપડતા નથી ? વરૂં ઉત્તર દે છે, યાર, તે વાત કંઈ પુછીશ નહિ; હું ઘેલું, તેથી એક આયડીનું બોલવું ખરૂં માનીને ઠગાયું.

સાર.

ઘણું કરીને માણસની ચાલ એવી છે કે, મનમાં કંઈ કરવાનું ન હોય તો પણ અમથુંજ મોઢે બોલ્યા કરે છે, માટે કેવળ એવા બોલવા ઉપર ડાહ્યાએ વિશ્વાસ રાખવો નહિ; બોલ્યા પ્રમાણે કરશે કે નહિ, એનો વિચાર કરીને વિશ્વાસ રાખવો હોય તો રાખવો.

બાજ અને બુલબુલ.

એક બુલબુલ પંખી તમાલ વૃક્ષ ઉપર બેસીને સારે સ્વરે ગાયન કરતું હતું, તે નાદે કરીને સઘળું જંગલ નાદયુક્ત થઈ ગયું. તેનો નાદ સાંભળીને ત્યાં પાસેજ એક ભૂખ્યો બાજ ફરતો હતો, તેણે તે પક્ષી ઉપર ઝડપ મારી પોતાના પગના નખમાં પકડ્યું. પછી તેને ખાધ જવાની તૈયારીમાં હતો, એટલામાં તે પક્ષી તેને કહે છે, ખરેરે, મારા ઉપર દયા કર ! આ નહાઈ કર્મ તારે કરવા નેગ નથી; ને મેં તાઈ કંઈ બગાડ્યું નથી, મને ખાધાથી તારા પેટમાં એક કોણીઓ પણ આવવાનો નથી, નેહએ તો કોઈ મોટું પક્ષી માર, તેમાં તારી વડાઈ થશે, અને પેટ પણ ભરાશે. મને ગરીબને જવા દે. બાજ તેને કહે છે, હાહા બાધ ! તું તારે ગમે તેટલું બોલ, હું આજ આખા હાડાનો ભૂખ્યો છું, અને દૈવનેગે તું મારે હાથ લાગ્યું છે. તું કહે

છે મને મેલી દે. અને બીજા કોઈ મોટા પક્ષીને માર ! જો હું તેમ
કરું તો લોક ઘેલો કોને કહેશે વાર ?

સાર.

હિંગોળી પુરુષ છે તે ઝોછા કે અધિક લાભ સામું જોતા નથી,
જે સ્થળમાં મળ્યું તેનો અંગીકાર કરે છે. કાળની ગતિ સમજતી
નથી. હજાર પ્રકારનાં વિધો વચ્ચે આવી પડે છે; માણસની બુદ્ધિ
અચળ, દેહ ક્ષણભયુર, એવી અડચણો જોઈને જે હાથમાં આવેલો
લાભ મૂકીને, આગળ હપર મોટો લાભ થવા ભરોસો રાખે છે, તે
મૂર્ખ જાણવો, અંતે તેને પસ્તાવો થાય છે.

ભરવાડ વેપારી થયો હતો.

એક ભરવાડ એક દહાડો દરીઆ કિનારે ઘેટાં ચરતાં મેલીને
પોતે એક શિલા ઉપર શીતળમંદ વાયુ ખાતો બેઠો હતો; દરીઆનું
પાણી હાલતું નહોતું, તે દેખી તેને આનંદ થયો, અને ઇચ્છા ઉત્પન્ન
થઈ કે, આપણે વેપારી થઈએ, તે બોલ્યો, અરે હું જે ઘેટાં ચરાવતો
અહિંઆં નકામો બેસી રહું છું, તે કરતાં એક સાંજું વહાણ વેચાતું
હતું જે દરીએ જઈ તો કેવો માતબર થાઉં ? દૂર દેશમાં માલ
લઈ જઈ તો મને કેટલો બધો લાભ થાય ! પૈસા અને માતબરી
મેળવવાને આ રસ્તો કેવો સુલભ છે ! એવી કલ્પના કરીને ત્યાંથી
જઈને તેણે પોતાનાં સર્વ ઘેટાં બજારમાં વેચ્યાં, બીજું પણ જે કાંઈ
હતું તે સર્વે વેચીને, તેનું એક વહાણ વેચાતું લીધું, તેમાં માલ

તથા ખલાસી માણસો ભરી હંકારીને થોડેક દૂર ગયો. તેટલામાં તોડાનનો આરંભ થયો; મોટી મોટી છોળો ઉછળવા માંડી; દિશાઓ ખાવા ધાઈ; વહાણ ડુબવા લાગ્યું. પછી ભાર હલકો કરવા સારૂ તેણે મહેનો માલ સઘળો પાણીમાં વામ્યો. તેમ કરતાંજ વહાણ વાયરાથી હઠી ગયું, તે એક ખડક ઉપર અથડાયું, અને તેના કડકે કડકા થઈ ગયા; ખલાસી સર્વ ડૂબી મૂઆ; તેજ એકસો ડૂબતો ડૂબતો મહા મહેનતે તેડે આવ્યો. પછી અગાક જેને ઘેરાં વેચ્યાં હતાં તેને ત્યાં ચાકર રહેવાને ગયો તેણે મને તેનાંજ ઘેરાં ચરાવવાને રાખ્યો. ત્યારે ફરીને એક દહાડો દરીઆ કિનારે શિલા ઉપર એડો હતો, તે વેળા સમુદ્રને નિશ્ચલ જોઈને કહે છે, “ અરે હા, વળી તું મને ખીજવાર લલચાવવા ઈચ્છે છે, હવે તારો પ્રયત્ન વ્યર્થ જશે. અરે, હવે હું તને જોગને પાછો ભૂલો પડું ? હું હમણાં ઘણો નિર્ધન છું. અને એકવાર અનુભવ લીધો છે હવે હું તારો વિશ્વાસ કરનાર નથી.”

સાર.

વેચાતું ડહાપણ બહું, એવી કહેવત છે, માટે જે પુરૂષ એકવાર જાતે દુઃખ તથા કષ્ટ વેડી અનુભવ લઈને ઠંડો થયો, તે પોતાથી સંતુષ્ટ રહે છે, તે ખીજ ઈચ્છા કરતો નથી.

વર અને ઘેરાં.

એક વખત વરઓ અને ઘેરાંની બહુ દહાડાથી લડાઈ ચાલી હતી તે વખત કુતરાંની હિમાયતથી ઘેરાં વરઓથી હાર્યા નહિ; છેલ્લે

એમને સલાહ થઈ, અને પરસ્પર ઓળો આપવી હતી. વરુએ ઘેટાંને કહ્યું કે અમે પોતાનાં બચ્ચાં તમારે હવાલે કરીએ છીએ; અને તમે તમારાં કુતરાં અમારે સ્વાધિન કરો, ઘેટાંએ તે માન્ય કર્યું. પછી વરુઓનાં બચ્ચાં ઘેટાં પાસે આવતાં વારને તેમણે પોતાની માઓને સાંઝે એકજ ચીસ પાડી તે સાંભળીને તરત વરુઓ દોડી આવ્યાં, અને ઘેટાંને કહ્યું, રે દુષ્ટો ! તમે અમારાં છોકરાંને મારીને સલાહ તોડી, માટે અમારે તમારે લડાઈ; એમ કહીને તેઓ ઘેટાં ઉપર તૂટી પડ્યાં; તે સમયે કુતરાં પાસે નહોતાં, તેથી સહેજમાં તેમના પ્રાણ ગયા.

સાર.

અતુ સાથે સલાહ કરતાં ઘણી ચોકસાઈ રાખવી, જે વસ્તુ આપણી ભરોંસાની ને જે વગર આપણે નિર્બળ, તે વસ્તુ ઓળને સાર શત્રુના હાથમાં આપણે આપવી નહિ; આપીએ તો પછી તેને વઢવાનાં બાનાં કાઢવાની અડચણ પડતી નથી.

ઘોડો અને સાબર.

એક ઘોડો અને એક સાબર એક બીડમાં એકઠાં ચરતા હતાં; એક દિવસ એક જાણને ખેલાયાલી થઈ, સાબરે પોતાનાં શીંગડાંને બળે ઘોડાને બીડની બહાર કાઢી મૂક્યો. ત્યારે સાબરને નશીયત પહોંચાડવા સાર ઘોડો માણસ કને ગયો; અને ઉપરાણું કરવા માટે પ્રાર્થના કરવા લાગ્યો; માણસે તેની પીઠપર ખોગીર માંડ્યું. મોંઢામાં લગામ ધાલી, અને ઉપર ચડી બેઠો; આમ તેમ ફરવી જિતાં કુલા

ઉપર બે ત્રણ ફટકા પણ લગાવ્યા. ઘેડાએ સધળું સહીને માણસને હાથે સાબરનો ખંગ વાળ્યો; પછી માણસને કહે છે, હે ભલા માણસ! મારું કામ થયું. હું તારો બહુ ઉપકારી થયો. હવે આ ખોગી-ર ને લગામ કઢાડીને મને જવાદે. તે સાંભળીને માણસ કહે છે. અત્યા તું આટલો કામનો છે એ હું જાણતો નહતો. હવે તું આ બંધનથી છુટીશ એમ મને જણાતું નથી.

સાર.

કાંઈને નશિયલ પહોંચાડવા સારૂ ખીજને સરણે જતાં ધણે વિચાર કરવો; એકબીજા જોરાવરના કબજામાં આવ્યો પડ્યા, એટલે પછી છુટકો થશે એનો ભરોસો નહિ.

માખી અને કુતરો.

એક માખીનો કુતરો વાડીના કુતરાને કાઢે ફરતો હતો, તે માંહે પડ્યો અને બરાડા પાડવા લાગ્યો. તે સાંભળીને માખી દોડતો દોડતો આવ્યો, અને તેને બહાર કાઢવા સારૂ કુવામાં હાથ મૂક્યો; ત્યારે કુતરાએ તેનાં આંખાંને બચકું બંધું, તે વખત માખીએ તેનાપર શીસે ભરાઈ કહ્યું; અરે દુષ્ટ, તને બચાવવાને જે હાથ આપ્યો, વળી જે હાથે આજમુધી તારૂં પાલણુ પોષણ કર્યું, તે મારાજ હાથને તે બચકું બંધું! તો મર હવે, તારા જેવો અપકારી પ્રાણી જન્મતો રહેવા દેવો યોગ નથી; એમ કહીને કુતરાને કુવામાં તરત ડુબાવી નાંખીને ચાલતો થયો.

સાર.

જે કૃતબ્ધ છે, તે કરેલો ઉપકાર ધૂળ મેળવીને ઉલટો આપણને અપકાર કરે છે. માટે જેઓ પરાપકારી પુરૂષો છે તેમણે ઉપકાર કરવા તે પાત્ર જોધને કરવો; તે દુષ્ટના ઉપર ક્યો હોય તો ફાગટ જાય અને આપણને નુકશાન થાય, અને લોકોમાં હાંસી થાય છે.

શિઆળ અને દ્રાક્ષો.

એક ભૂખે પીડાયેલું શિઆળ ફરતું ફરતું દ્રાક્ષોના માંડવા તળે આવ્યું; ઉપર જુએ છે તો સુંદર પાકેલી દ્રાક્ષોના જુમખાં લટકે છે. પણ માંડવો જાયો તેથી મોં પહોંચ્યું નહિ, માટે કુદકા મારી મારીને ચાક્યું તોપણ એકે દ્રાક્ષ મળી નહિ. છેલ્લે જરા આધું જઈને દ્રાક્ષો બણી જોધને કહે છે. આ દ્રાક્ષો જેને લેવી હોય તે લે ! હું તો મારે કાચી અને ખાલી બણીને મૂકી જઈ છું;

સાર.

કેટલાએક પુરૂષ એવા હોય છે કે, તેમને હાથ જે વસ્તુ આવતી નથી, તેને કાંઈ એક દોષ દષ્ટને પોતાનું હલકાપણું દેખાડે છે.

સાપ અને રેતરડી.

એક સાપ છુહારની દુકાનમાં જઈને કાંઈ ખાવાના પદાર્થ સારૂ નીચે જાયે તકાવતો, એટલામાં તેણે એક રેતરડી ઘીડી. તેને કરડવા

લાગ્યો ત્યારે રેતરડી તેને ધિક્કારીને કહે છે, અરે મૂર્ખ, તું મને છેડીશ નહિ, હું તો મોળા અને તીખા લોહાને ઘસનારી છું મને કરડીશ તો તારા દાંત પડશે.

સાર.

શત્રુનું બળ જોઈને તેને ઉપદ્રવ કરવાનો હોય તે કરવો. જેને સર્વે લોક માને છે, અને જેનું કલું કરે છે, તેની સાથે વિરોધ કરીએ તો આપણાજ નાશનું કારણ થાય. વળી મોટાની નિંદાથી આપણી મૂર્ખાઈ દેખાય.

—:—

પ્રકરણ ૩ જી.

ચિઠ્ઠી અને કાગળો લખવાની સમજૂતી.

દરેક ચિઠ્ઠી અને કાગળના ત્રણ ભાગ પડી શકે; આરંભમાં પહેલો મથાળાનો ભાગ તેમાં—જેના પર લખવું હોય તેનું નામ, કામ, અને ઘટારાત વાંચવાના શબ્દો.

ખીન્ને મુદ્દો (ચિઠ્ઠી કે કાગળ) નો સાર—મતલબનો ભાગ; જે અર્થે ચિઠ્ઠી કે કાગળ લખવામાં આવે તેનો, પુરો સમાસ એમાં જ થાય છે ખરું જોઈએ તો કાગળ, કલમ ને ખડીઆનો ઉપયોગ એને લીધે જણાય છે, ચિઠ્ઠી કે કાગળ લખવામાં મુદ્દાનો ભાગ આમી મ-

રેલો હોવાથી જ અર્થ તે લખ્યું હોય તે અર્થ પાર પડતો નથી; માટે તે ચોકખી ભાષામાં અને સામાને ઝટ સમજાય, એ રીતે લખેલો હોવો જોઈએ.

ત્રીજો ભાગ ચિઠ્ઠી કે કાગળનો છેવટનો છે; તે વિવેકનોજ છે. જોઈતું કરતું મગાવજો; કામ કાજ લખજો વગેરે વાક્યો એમાં આવે છે.

શિક્ષકે પહેલો અને છેલ્લો ભાગ સારી રીતે શીખવવો જોઈએ, કેમકે વિવેકની રહી ગયેલી ખામી મોટી ઉમ્મરે સુધરતી નથી; મુદ્દાનો સાર પાકી ઉમ્મરે દુનિયાનો અનુભવ વધે તેમ આપોઆપ લખતાં આવડે છે; પણ વિવેક અને ભાષાની ખામી સુધરતી નથી; પરીક્ષામાં ચીઠ્ઠી કે કાગળ લખાવે છે તેની ખરી મતલબ એજ છે.

(૧) મથાળાનો પહેલો ભાગ વિવેકનો લખવાનો છે. તેમાં વપરાતા શબ્દો વગેરે.

(અ) પોતાના કરતાં પોતાના વડિલપર ચિઠ્ઠી કે કાગળ લખતાં મુરખી^૧ લખવા જોઈએ; તેમજ ગુરુ કે પિતાપર કાગળ લખવો હોય ત્યારે જોડે સ્તીર્યરૂપ શબ્દ પણ જોડવો. વડિલ નાનાને કાગળ લખે, ત્યારે પ્રિયભાઈ એમ લખે ને દીકરાને ચીં^૩ ભાઈ એમ લખે ને પોતાના નામ પહેલાં શુભેચ્છક^૪ લખે.

(બ) સરકારી નોકરપર ચિઠ્ઠી લખવામાં તેમને રાજ્યમાન^૫

૧ મુરખી-મોટા. સ્તીર્યરૂપ-નવાના ધામ જેવા. ૩ ચીં-ચીરણજીવી-લાંબી ઉમ્મર સુધી જીવવાવાળો-છોકરો. ૪ શુભેચ્છક-ભલું ચાહનાર.

રાજ્યેશ્રી^૬, અથવા એકલા રાજ્યેશ્રી એમ લખવું.

(ક) મિત્રપર કાગળ લખતાં તે વડિલ હોય ત્યારે પરમ સ્નેહી બાઈ અગર એકલા સ્નેહી એમ લખવું. પોતાનાથી નાની ઉમરના મિત્રપર લખતાં તેને પ્યારાબાઈ અગર પ્રિયબાઈ એમ લખવું.

(ઢ) કોઈ અધિકારી કે ઇલકાબી^૭ માણસપર ચિઠ્ઠી લખવામાં બનતા સુધી તેનો દરજ્જો કે ઇલકાબજ લખવો. અને કાગળમાં જે જોડે નામ પણ લખવું. પણ તે મોટા દરજ્જાનો માણસ હોય, તે પહેલાં મેહેરખાન શબ્દ ઉમેરવો. જેમકે મેહેરખાન ખાનસાહેબ, મે. રાવસાહેબ, મામલતદાર સાહેબ, મે. મુનસફ સાહેબ, મે. એડિટર સાહેબ, વગેરે.

(ઈ) બ્રાહ્મણપર ચિઠ્ઠી કે, કાગળ લખતાં તેના નામ પહેલા પંડ્યા^૮ ત્રવાડી^૯ વેદમૂર્તિ^{૧૦}, શુક્લ બટ,^{૧૦} યાત્રિક^{૧૧} વગેરે વગેરે-તેમની અટકના શબ્દો લખવા. હાલના બણેલા યુનિવર્સિટીના^{૧૨} પંડિતોને એમ. એ. બી. એ વગેરે શબ્દોની તેમની ડીગ્રી^{૧૩} તેમને જોડવામાં આવે છે. પણ તે તેમના નામ પછી લખાય છે. જેમ. રા. બીમબાઈ જીવણજી એમ. એ. રા. માધવલાલ હરીલાલ બી. એ. વગેરે.

૫ રાજ્યમાન-રાજ્ય તરફથી જેને માન આપ્યો પદવી, નોકરી છે એવો. ૬ રાજ્યેશ્રી-રાજ્ય તરફથી જેને શ્રી એટલે લક્ષ્મી પૈસા ખચાર મળે છે એવો. ૭ ઇલકાબી-જેને સરકાર તરફથી રાવસાહેબ, ખાનબહાદુર, એવો ઇલકાબ મળેલો હોય એવો. ૮ ત્રિવાડી ત્રણે પાઠ જેને મોઢે છે એવો. ૯ ત્રવાડી-ત્રિવેદી, જેને ત્રણે વેદ મોઢે છે એવો. ૧૦ બટ-અસલના વખતમાં મોટા સંસ્કૃત વિદ્વાનને આ પદવી મળતી. ૧૧ યાત્રિક્યજ્ઞની ક્રિયા કરાવવાનું જે બણેલો છે એવો ૧૨ યુનિવર્સિટી-પાઠશાળા. ૧૩ ડીગ્રી-હોબ્બા.

- (ક) વાણીઆપર ચિઠ્ઠી કે કાગળ લખવામાં તેના નામ પહેલાં પરી^૧ શેઠ^૨ શા.^૩ વગેરે શબ્દો લખાય છે; તેમ શેઠ કે શેઠજી ફલાણા એમ લખાય છે. તેમની અટક હોય અને તે લખવી જરૂર હોય તો પાછળ આવે છે. બારીઆ કે લવાણા^૪ ઠા.^૫ એટલે ઠક્કર લખાય છે. કચુખી, કાળીને પટેલ-પાટીદાર લખાય છે.
- (ગ) મુસલમાનમાં પઠાણને ખાં, સેખને શેખ, સૈયદને સૈયદ અગર મીર, ને મોગલને મીરજાં લખાય છે.
- (હ) સાહેબ લોકને કાગળ કે ચિઠ્ઠી લખતાં મેહેરખાન શબ્દ લખી તેના નામનો પહેલો અક્ષર લખી તેની અટક પુરી લખ્યા બાદ છેવટ એસ્કવાયર એમ લખાય છે; જેમ મેહેરખાન ટી. સી. હોપ એસ્કવાયર વગેરે.

ઉપર મુજબ પરમસ્નેહીભાઈ, મુરખીભાઈ, રાજ્યમાન રાજ્યેશ્રી, શેઠજી, પરી^૧, શા^૨ મેહેરખાન ફલાણા પંડયાજી^૫ કે પટેલ ફલાણા વગેરે વગેરે લખી, તેની જોડે તેનું નામ લખી ચિઠ્ઠી લખવાનો આરંભ કરવો; બાદ ખીજી લીટીમાં છેવટ ડુંકાણમાં મુ. એટલે મુકામ ફલાણો એમ લખવું, કાગળમાં ઉપર મુજબ માણસનું નામ અને તેની પહેલાં વિવેકના શબ્દ આવે તે પહેલાં જે ગામ કે શહેર કાગળ લખ્યો હોય તેનું નામ આવે; અને તેની પહેલાં તે જે મોહું શહેર હોય તો, “મહાશુભસ્થાને”^૬ એવો શબ્દ આવે; તેમ જે

૧. પરી-પારખ, રૂપીઆ પારખનાર. ૨ શાં-શાહ. ૩ શાહુકાર ૩. લવાણા-મુખ્યમાં કચી વેપારીની ન્યાત છે. ૪ ઠાં-ઠક્કર, ઠાકોર. તાહુકદાર, ૫. પંડયાજી-પંડિતજી બ્રાહ્મણની અટક છે. ૬ મહાશુભસ્થાને—મોટું સારું ડેકાણું

માણસપર કાગળ લખ્યો હોય, તે પિતા કે ગુરુ જેવા પૂજ્ય હોય તેમના નામ પહેલાં 'પૂજ્ય રાધે' એ શબ્દ આવે, વળી કાગળના આરંભમાં શુભ ચિન્હ તરીકે 'સ્વસ્તિશ્રી' અગર 'સદાહેતકારી' એ શબ્દો લખ્યા હોય, તે સ્થળના નામ પહેલાં આવે છે.

એ રીતે જેનાપર ચિઠ્ઠી કે કાગળ લખ્યો હોય, તેનું વિવેક સહિત નામ ને ઠેકાણું લખ્યા પછી ચિઠ્ઠીમાં બીજી લીટીના આરંભમાં—જત લખવાનું કે, 'વિનતિ કે', 'સલામ દીગર' અરજ કે 'સલામ સાથે નમ્રતા પૂર્વક' વગેરે વગેરે વાક્યો જેવો પ્રમંગ તે મુખ્ય લખાય છે; અને કાગળ જેનાપર લખ્યો હોય તેનું સ્થળ ને નામ આવ્યા પછી તરત 'એતાનશ્રી' અથવા પરતે અથવા જોગશ્રી' અથવા જોગ શ્રી. ૫ એમાંના હરકોઈ શબ્દ લખ્યા પછી જે સ્થળથી કાગળ લખ્યો હોય, તે સ્થળનું નામ અને લખનારનું નામ વિવેક સહિત લખવું જોઈએ, લખનાર નાનો માણસ હોય તો પોતે 'આજ્ઞાંકિત' અથવા તાબેદાર સેવક એમ લખે, અને જેના પર લખ્યો હોય તે બહુજ પૂજ્ય વડિલ હોય તો પોતે ચર્ચરજ કિંકર સેવક એમ લખે; તથા લખનાર વડિલ હોય તો—શુભેચ્છક મામા, કાકા ઇત્યાદિ જે સગપણ હોય, તે લખી જોડે પોતાનું નામ લખે.

૭ પૂજ્યારાધે—પૂજને આરાધના કરવા થાય તે. ૮ સ્વસ્તિ શ્રી—સારું સ્થાન. ૯ સદા હેતકારી હંમેશાં હેત કરનાર.

૧. જત—ખીનું; વિશેષ. ૨. દીગર—ખીનું સાથે. ૩. નમ્રતા પૂર્વક—કલાવાલા સાથે. ૪. એતાનશ્રી—અ તરફનું સાથે, ફલાણી જગ્યાથી. ૫. લી—લખીનાંગ, લખનાર. ૬. આજ્ઞાંકિત—આજ્ઞાપ્રમાણે ચાલનારો, તાબેદાર. ૭ ચર્ચરજ કિંકર—પત્ની ધુળ બરાબર સેવક.

ઉપરની હકીકત લખ્યા પછી ખરો વિવેક જે દર્શાવવાનો છે. તે એક લખનારના 'ફલાણા' વાંચવા, એ જગ્યાએ શો બોલ લખવો તે વિષે ધણા જુદા જુદા શબ્દો છે; તેમાંના મુખ્ય નીચે લખ્યા છે.

સરકારી નોકરોએ તેમજ મુસલમાન પારસી વગેરેને કાગળ લખતાં લખનાર પોતાની સલામ વાંચવી એમ લખે છે.

હિંદુ તેમાં વિશેષ કરીને બ્રાહ્મણ વર્ગમાં પોતાના વડિયોને કાગળો લખતાં લખનાર પોતાના પ્રણામ^૯ અથવા દંડવત^{૧૦} પ્રણામ વાંચવા એમ લખે છે. મોટા પોતાનાથી નાનાને કાગળ લખે ત્યારે લખનાર પોતાના આશીર્વાદ^{૧૧} આશીશ વાંચવા એમ લખે છે. બ્રાહ્મણ હિંદુ તમામ કોમોમાં પોતાને શ્રેષ્ઠ ગણે છે, માટે પોતે પોતાનાથી નાની ઉમ્મરના પોતાની જાતિના અન્ય જાતિના તમામ વચના કે દરજ્જાના માણસોને કાગળ લખતાં પોતાના 'આશીર્વાદ' કે આશીશ વાંચવા, એમજ લખે છે. વહેવાઈને 'નમસ્કાર' વાંચવા એમ લખે છે. વાણીઆ પોતાની જાતિમાં કે અન્ય^૧ જાતિમાં કાગળ લખતાં લખનાર પોતાની જીવાર, જેગોપાળ, જેશ્રીકૃષ્ણ એમાંના હરકોઈ બોલ વાંચવા, એમ લખે છે. બ્રાહ્મણને લખે, ત્યારે દંડવત કે પાથે લાગણું લખે છે.

કોળી કણબી વગેરે જાતિમાં 'રામરામ' વાંચવા એમ લખે છે, એ ઉપરાંત જયમહાદેવ, જે નારાયણ, જેખંડગી, વગેરે વાંચવાં

૮ દર્શાવવું—ખતાવવું ૯ પ્રણામ—નમવું તે ૧૦ દંડવત—લાકડીની પેઠે વાંકા વળવાની માફક ૧૧. આશીર્વાદ—કલ્યાણવાચક શબ્દ.

એવા બોલે, અમુક પંથ કે ધર્મના લોક લખે છે. મિત્રને લખતાં ઘટારત કે યોગ્ય^૨ વાંચવા. એમ લખાય છે. ચિઠ્ઠીમાં ઉપરના બોલ તેમજ લખનારનું નામ ને ઠેકાણું છેક છેવટ ચિઠ્ઠી પુરી થયે નીચે-બાગમાં ટુંકાણમાં લખવામાં આવે છે, ઠેકાણાની જોડે તારીખ કે મીતિ^૩ ટુંકાણમાં લખાય છે. અને કાગળમાં લખવાનું નામ તથા ફલાણું વાંચવું એ બોલ આરંભના વિવેકના ભાગમાં આવે છે. એટલે છેવટ ફક્ત મીતિ માસ ને સંવત અગર અંગ્રેજી તારીખ, માસ ને સન લખવામાં આવે છે

ચિઠ્ઠી કે કાગળનો વચ્ચો ભાગ એટલે તે લખવાનો મુદ્દો.

શિક્ષકે ચિઠ્ઠી કે કાગળ લખાવવામાં શું મતલબસર તે લખવાનું છે, તે મતલબ ટુંકામાં કહેવી જોઈએ, વિદ્યાર્થીઓને કાગળ કે ચિઠ્ઠી લખાવતા શિક્ષકે બે મુખ્ય મતલબપર ધ્યાન આપવાનું છે. તે એ કે નાના બાળકને કાંઈક નીતિનો બોધ મળે અને તેમની વૃત્તિ^૪ સુમાર્ગે^૫ વળે એવો સાર આવે, જેમકે પોતાના મિત્રપર કાગળલખતાં તેમાં કેળવણી લેવાના ફાયદા, અગર કરજ કરવાથી થતાં નુકશાન વગેરે ટુંકામાં વર્ણવ^૫ અને બીજા વ્યવહારી કાગળો-સંસારમાં જનવ્યવહારમાં અં-નેક મતલબસર કાગળો લખાય છે. તેમાંની હરકોઈ મતલબ આવે, એવા કાગળ લખાવવા, વેપારી કાગળ લખતાં માલ મંગાવવા પર-દેશના ભાવ મંગાવવા વગેરે કાગળ લખે છે; નોકર તરીકે પરદેશ

૨. યથાથિત્ય-જે પ્રમાણે શેટે તે મુજબ ૩ મિતિ-તિથિ ૪. વૃત્તિ-વલણ, કામ કરવાની મરજી. ૫ વર્ણવે-બ્યાન કરે, લખે.

ગયેલા માણસપર કાગળ લખતાં પોતાની ખર્ચ અંતર વગેરે લખે, અને સામાની નોકરીની હકીકત, શરીરસ્થિતિ વગેરે સામાની બાબતો પૂછે. કારીગર પોતાના ધંધાને લગતાં ઓળરો, સંચા વગેરે મંગાવના લખે. પંડિતો અનેક વિષયના વિવાદમાં^૧ કે વિધાનો વિનોદમાં^૨ કાગળો લખે, ધર્મ ગ્રંથાસુઓ^૩ ધર્મની ચર્ચાઓ^૪ વર્ણવે, ખેડુત પોતાની ખેતીના ઉપયોગની વસ્તુઓ મંગાવવા કે ખેતીમાં નીપજેલા પદાર્થો વેચવા છ• સંબંધે લખે-વગેરે વગેરે અનેક મતલબસર કાગળ લખાય છે, તેમાંની દરરોજ જુદી જુદી મતલબ આવે એવા વ્યવહારિક કાગળો-લખવાનો મહાવરો વધારે પડે. એમ કાળજી રાખવી; વિશેષ કરીને વર્ગના છોકરા જે શાલિ કે ધંધાના હોય, તે શક્તિ કે ધંધાને લગતા કાગળો લખાવવાનો : મહાવરો કરાવ્યાથી છોકરાને રમુજ જેડે જ્ઞાન મળશે.

ચિહ્ન કે કાગળ લખતાં છેવટનો ભાગ.

કામકાજ લખજો, જેછતું કરતું મંગાવજો, ખોદા,^૫ વમાઈ ભણું કરો, આ તરફ પધારજો,^૬ એકવાર લખ્યું તે અનેકવાર કરી માનજો, સીધાવો ત્યારે પ્રત્યક્ષ^૭ દર્શન લાભ આપશો; વગેરે વિવેકનાં વાક્ય, પ્રસંગ મુજબ લખવાં જોઈએ.

ઉપરનાં વાક્યો પહેલાં સ્વાભાવિક વાતો. અકસ્માત^૮ બન્યા હોય તે લખવાં. જેમ વરસાદ કેટલો પડ્યો, ઋતુ કેવી ચાલે છે; માંદગીનું જેર કેમ છે; ઉષ્ણતામાપક^૯ યંત્રમાં પારો કેટલો ચડે છે. વગેરે.

૧ વાદબીવાદમાં-તકરારી વાત. ૨. વિનોદ-ગમતની વાત. ૩ ગ્રંથાસુ-જ્ઞાનની ઇચ્છા રાખનાર. ચર્ચા-વાત, વિષય. ૪ ખોદા-પરમેશ્વર. ૫ પધાર-રજો-આવજો. ૬ પ્રત્યક્ષ દર્શન-ખરેખર રૂપે દેખાતું તે. ૮ અકસ્માત-એકાએક, એકદમ. ૯ ઉષ્ણતામાપકયંત્ર-ગરમીની રીશી.

વળી ન્યાત-નત મેળા વગેરે પ્રાસંગિક^૧ બનાવો વિષે પણ એક બે વાક્યો કાગળમાં આવવાં જોઈએ, પોતાની ન્યાત નત કે સગા વહાલામાં કોઈનું ખરણ થયું હોય તે, કે કોઈને ત્યાં લમ ઇત્યાદિનો મોટો વર્ષોત્સવ^૨ હોય, તે પણ લખવું. એથી વાંચનારને તે જાણ્યા, ત્યાંના લોક વગેરેનો ખરો ચિતાર^૩ આવી આનંદ થાય છે, અને દૂરનું મળવું પત્રવડે છે, એમ જે લખાય છે તે ખરું કરે છે. ઉપરની બન્ને બાબતો મુદ્દાના ભાગ નીચે લખવી. દસ્કત^૪ કોના છે; તે તથા મીતિ છેવટ લખાય છે.

(નમુનો ૧ લેખ)

શ્રી ૧૧

મુરખળી રામચંદ્રલાલ.

વિનવિ કે, ગઈ કાલે રાત્રે આપણે વાત થઈ હતી, તે મુજબ ચિં છોટાલાલ જોડે દાંતનું મંજન થોડું મોડલ્યું છે; તેનો દાંતણુ કરતી વખતે રોજ ઉપયોગ કરતા રહેશો, એટલે તમારા દાંતને કળતર થાય છે, તે મટી આરામ થશે, એજ તાં ૨૪-૩-૯૨

લી. તાબેદાર કૃષ્ણરામના પ્રણામ વાંચજો.

(સૂચના તથા અર્થ—નામપરથી જોતાં ખાત્રી થાય છે કે, ચિટ્ટી બ્રાહ્મણ વર્ણમાં પોતાના વડિલપર લખી છે, માટે તેને, મુરખળી અને પોતાને તાબેદાર લખ્યો છે તેમ લખનારના “ પ્રણામ ” પણ લખ્યા છે. મંજન-દાંત સાફ કરવાનો ભૂકો. કળતર-દુઃખાવો.

૧ (પ્રાસંગિક—વખતે વખતના બનાવો. ૨ હર્ષોત્સવ—હરખનો જોશબ, હમંગનો દિવસ. ૩ ચિતાર—આબેહુબ વિચાર ૪ દસ્કત—અક્ષર.

(નમુનો ૨ જો.)

પ્રિયભાઈ કૃષ્ણરામ.

આશીર્વાદ સાથે લખવાનું કે તમોએ મારા દાંત કળતા હતા તે જાણી દાંતનું મંજન મોકલ્યું, માટે મારાપર તમારો ઉપકાર થયો છે, ઈશ્વર ઈચ્છાએ અને એથી આરામ થશે તા. સદર.

લી. રામચંદ્રના આશીર્વાદ.

(ઉપરની ચિઠ્ઠીનો જવાબ છે. કળતા-ફાગતા. સદર--તેજ ઉપરની.)

(નમુનો ૩ જો.)

શેઠ પ્રેમચંદભાઈ,

જત લખવાનું કે ચીઠ્ઠી લાવનાર અમારા ગુમાસ્તા નાનચંદ સાથે રૂ. ૧૫૧) અંકે એકસો એકાવન કલદાર અમારા નામે લખી જરૂર મોકલજો.

હુંડી એક મુખાઈ મધ્યે શા. કેશરીચંદ બાણુભાઈ ઉપરની રાખ્યાવાળા દેશાઈ વસનજી લક્ષ્મીભાઈની અમદાવાદથી આવેલી આ જોડે મોકલી છે, તે ખજારભાવે વટાવી રૂપીઆ અમારા ખાતે જમા કરજો. દા. કહાનદાસના છે. મિતિ મહા શુદ્ધ ૧૩ સંવત ૧૯૪૮.

(કલદાર=પોળીઆં. નામે-ઉધાર બાજુએ. રાખ્યાવાળા-હુંડી કરાવનાર માણસ ખજાર ભાવે-ખજારમાં તે દિવસે જે ભાવ ઉપજે તે. વેપારી વર્ગમાં લખાતી ચિઠ્ઠીનો એ નમુનો છે.)

સુરત નવાપરા.

સલામ સાથે નમ્રતા પૂર્વક લખવાનું કે, તમારી ગઈ કાલની

દવાથી અમારી માતૃશ્રીને ઝાડાની હાળત કમી થઈ છે; પણ કફનું જોર નરમ પડ્યું નથી; રોજના કરતાં દમ વિશેષ ચાલે છે; અને આખી રાત એ મુજબ ચાલે; તો સવાર સુધીનો અમને બરાસો રહેતો નથી; સળખ તસ્દી લાઇ ઘર સુધી આવી જશે; આવવું નજાનેતો છેવટ દમ અને પેટનો ઉછાળો નરમ પડે એવી દવા મોકલશે; અને સવારમાં સાત કલાક અવલ જરૂર પધારશે.

તા. ૧૧-૪-૯૨ વાર રવેડ.

લી. રાંધેરથી શેઠ ધર્મરદાસ જગજીવનદાસ
ની સલામ વાંચશે.

(ઝાડાની=હાળત ઝડો થયા કરતો હોય તે, અવલ-પહેલાં.)

(નમુનો ૫ મો.)

પટેલ ઉકા જેરામ ડુંગરી.

ખજુડીથી લી. પટેલ રામા કલાના રામ રામ વાંચજો. ખીજું લખવાનું કે દુખળા નાણીઆને મોકલ્યો છે, તે જોડે રસની ગાગર પુરી ભરી આપજો; તેમજ શેરડીના કકડા પાંચ આપજો. મારી માની વરસી છે; તેમાં ખીર કરવા રસની જરૂર છે; માટે ગાગર પુરી ભરી આપજો-જરૂર-દુખળાને ફેરો પડે નહિ; અમારો કાલ ફરવાને હજી પંદર દિવસ વાર છે, તેથી તમારે ત્યાં માણસ મોકલવું પડ્યું છે, તે માફ કરશો. મિતિ માગસર વદ ૪ સંવત ૧૦૪૯.

લી. પટેલ રામા કલાની વતી તેના છાકરા
દુલભ રામાના રામરામ વાંચજો.

અર્થ.

કુંઝરી) મુરત જલ્લાના વલસાડ તાલુકામાં નાનાં ગામડાં છે.
ખજુડી)

રસ—શેરડીનો રસ. કાલુ—શેરડી ખીસવાને; સંધ્યા.

વરસી—માણસ મરી જવાને વરસ દહાડો થાય ત્યારે તે મિતિએ જીવ અર્થ કરે છે તે.

ખીર—અડધો રસ અને અડધું દૂધ ઉકાળી માંદે ચીખા નાંખે છે, તેને ખીર કહે છે.

કાળી વગેરે લોકોમાં લખાતી વ્યવહારીક ઢબની એ ચિહ્ન છે.

(નમુનો ૬ ફો.)

તીર્થરૂપ [પતાજી—ગૌરીશંકર ઉદ્દેશંકરજી.

લી. ભાવનગરથી ચર્ચુરજ કિંકર તનમણીશંકરના સાષ્ટાંગ હંડવતપ્રણામ વાંચશો. અત્રે ખુશી છે, વિશેષ આપે મુખ્યથી સંધ્યાનો સરસામાન વગેરે મંગાવ્યો હતો, તે પૈકી દર્બની સાદડીનો વીટો વગેરે આવેલી ચીજો આપણા ઘરના જ્યકૃષ્ણ જોડે મોકલી છે જે પહોંચશે. અત્રે કુટુંબના સર્વ આનંદમાં છીએ; નારાયણની કૃપાથી તમે એમજ હસો. માગસર સુદ ૨ ને વાર સોમે સંવત ૧૯૪૪.

લી. આપનો સદાનો આજ્ઞાંકિત મણીશંકરના સાષ્ટાંગ હંડવત વાંચશો.

(નમુનો ૭ મો.)

ચીં પ્રિયજ્ઞાધ વલ્લભરામ.

મુકામ. વાડાસિનોર.

લી. ડાકારથી યુએચક બ્રહ્માનંદજી સ્વામીના આશીર્વાદ વાં-

ચશો. અમે ખુશી છીએ; તમારો પત્ર માગસર શુદ્ધ ૨ ની મીતિનો લખેલો મળ્યો; વાંચીને આનંદ થયો; એ પ્રમાણે લખતા રહેશો; કેમકે દૂરનું મળવું પત્ર વડેજ થાય છે, એમ તમે સારી પેઠે જાણો છો. વિશેષ મારી તખ્તીયત હાલ સારી ચાલે છે. ગિરનાર છેલ્લી શરદ ઋતુમાં મને જે તાવ આવ્યો હતો, અને શરીર લેવાઈ ગયું હતું, તે કેટલેક અંશે સારું થયું છે; ને આરામ છે. તમે ગોધરા સુધી આવી ગયાં, ને પ્રત્યક્ષ દર્શન ન થયું, એ વાસ્તવિક નહિ; પણ હવે પત્ર આવવાથી શાતા વળી છે. વિશેષ હવે હું એક માસ અત્રે રહેવા ધાઈ છું. તે દરમિયાન બનેતો આવી જશો, મૃગધ્યા બ્યાધ ચર્મ મળી આવે તો જ્ઞેતા આવશો; ચી. બાહુ વગેરે મારી જોડે સારી પેઠે છે. તમે સધળા એ તરફ સારી પેઠે હશો. કામકાજ લખશો. મિતિ માગસર શુદ્ધ ૧૦ સં. ૧૯૫૬.

લી. સ્વામી બ્રહ્માનંદજી તરફથી માણેકલાલના જંગો-
ખાળ વાંચશો.

શરદઋતુ-અશ્વિન કારતક માસ, લેવાઈ ગયું હતું-નવમી પડી ગયું હતું, અશ્વિ-દરજાએ, પ્રત્યક્ષ દર્શન-મતે આવવું નહું તે; વાસ્તવિક-વાળખી, ખરું. શાતા ટાઢક, નિરાંત, મૃગ-હરણ બ્યાધ-વાધ, ચર્મ-ચામડું, આ કાગળ ગુરૂ બ્રહ્માનંદજીએ પોતાના શિષ્ય વલ્લભરામપર, વલ્લિક જ્ઞાતીના પોતાના શિષ્ય માણેકલાલ પાસે લખાવ્યા છે.

(નમુનો ૮ મો.)

(મોટા માણસને-વિનિતિપૂર્વક કોઈ પ્રકારની ગરીબાઈ તરીકે, માગણી કરવાના કાગળનો નમુનો અમેજી લખવાના ફાયદા સામે નીચે મુજબ.)

શ્રી ૧૧

સ્વસ્તિ શ્રી મુંબમંદિરે મહાશુભસ્થાને પૂજ્યારાધે સર્વે શુભો-
પમા જોગ રાજ્યમાન રાજેશ્રી પરમ દયાળુ મુરખ્ખી શ્રી શેઠજી ગો-
વરધનદાસ ગોદગદાસજી પરતે સુરતથી લી. વીશાલાડ માતિના રંક
સેવક ગિરધરલાલ મોટાભાઈ મોદીની નમ્રતાપૂર્વક સલામ આપ નામ-
દારની પવિત્ર સેવામાં અંગીકાર કરશેજી. શેઠજી પરમકૃપાળુ પ્રભુ
પાસે ખરા અંતઃ—કરણથી આપની કુશળતા ચાહી આપને જોજો
માયું મૂકી એક અરજ ગુજરું છું તે દયાળુ અંતઃકરણે મારી ગરી-
બાઈ તરફ નીધા પહોંચાડી જરૂર સ્વીકારશો. મુરખ્ખી શ્રી આપના
ઉદાર પિતા શેઠ ગોદગદાસ તેજપાળના નામે જે જોડાંગલાકસ આજ
પર્યંત આપના શ્રેય આશ્રય હેઠળ ચાલ્યું જાય છે. તેમાં દાખલ થઇ
અંગ્રેજી ભાષાનું જ્ઞાન મેળવવાની મારી ખાચ છે. હું હાલ અત્રેની
હાઈસ્કૂલમાં ફિફ્થ સ્ટાન્ડર્ડનો અભ્યાસ કરું છું, મારા પિતા વર્ષ દ-
હાડો થયાં ગુજરી ગયા છે. તે દુક વર્ષાશનમાં કાપડીઆને ત્યાં ગુમા-
સ્તી કરી ગુજરો ચલાવતા, એટલે તેમની પાછળ ઉપજીવિકાનું કાંઈ
સાધન મૂકી ગયા નથી; મારી માતૃશ્રી ઘરમાં રહી થતી મજુરી
કરી પરાકાષ્ટે ગુજરો નિભાવે છે. શેઠજી એની સ્થિતિ હોવાથી
લાચારીએ અરજ ગુજરી છે. સાંડું અંગ્રેજી ભણ્યા વગર
રેલવે કે ગવરમેન્ટ નોકરી હવે મળી શકતી નથી; તેમ મોટાં વેપા-
રીની પેઢીમાં પણ કોઈ રાખે નહિ; તેમજ એ આપણા રાજકર્તાની
ભાષા છે. આગલા વખતમાં મુત્સદી વર્ગના લોકો જેમ ફારસી ભણી
સરકાર દરબારમાં દાખલ થયા તેમ રાજકિય વર્ગ જોડે હળવા મળ-
વાનો ફક્ત એટલોજ રસ્તો છે, કે હાલના લોકોએ સાંડું અંગ્રેજી

ભણવું. વળી સાંભળવા મુજબ એ ભાષામાં વિદ્યા, હુન્નર, કાવ્ય ન જ્ઞાનના ઉંચા ગ્રંથો છે. તે સઘળાનો લાભ પણ તેથી લેવાય-વગેરે વગેરે અગણિત લાભ એ ભાષા ભણવામાં છે, એમ મનમાં સચોટ લાગવાથી હરકોઈ ઉપાયે અંગ્રેજી પુરો અભ્યાસ કરી યુનિવર્સિટીની કોઈ ડીગ્રી મેળવવી, એમ મારા મનમાં તર્કવિતર્ક ઉઠ્યાં કરવાથી પત્ર લખ્યો છે, શેઠજી અંગ્રેજી ભણવાથી હું રોજગારે લાગીશ કે નેથી મારી જીંદગી પર્યંતનો આપનો આભારી થઇશ. કલાસમાં મારો નંબર પહેલો બીજો રહે છે. આપના તરફનો જવાબ મળે, હું મારી છેલ્લી પરીક્ષાનો માર્કવાર દાખલો અને મારા માસ્તરનું સારી ચાલ વિષે સર્ટિફિકેટ જરૂર મોકલી આપીશ. હુંકમાં એજ વિનવિ છે કે બોર્ડિંગમાં દાખલ કરી મારી ઇચ્છા પાર પાડો કે નેથી હું પરમ કૃપાળુ સ્વયંભૂ આપને લાંબુ આયુષ્ય બક્ષી આપના ઉદાર પિતાના નામની અમર કીર્તિ જાહેર ફેલાવે એવું સદા તેની પાસે માગતો રહીશ; તથાસ્તુ. તારીખ ૧૮-૧૨-૯૨.

મું સુરત બેગમપડે ખાંગડશેરી,

અર્થ-શુભોપમા-શુભXઉપમા-સારી ઉપમા. પરમ-મોટી અંગિકાર-કણલ પૂર્વક-ભરેલી સાથે; કુશળતા-સુખકારી બોર્ડિંગ હાઉસ-જાકરાઆને ખાવાપીવા ભણવા વગેરેનું સાધન મળે એવો મુકામ. ખાવશ-ઈચ્છા. હાઈસ્કૂલ-મોટી અંગ્રેજી ભણવાની નિશાળ. ફિક્ચ સ્ટાન્ટ-પાંચમું ધોરણ, ઉપજીવિકા-ગુનરો, પેટ્ટી-વખાર. મુત્સદ્દી-ભણેલા લોક, સરકારી નોકરી-કરતા લોક. રાજકિય-રાજકરનારા. સચોટ-પાકું યુનિવર્સિટી-ડીગ્રી આપવાની જગ્યા પાઠશાળા. ડિગ્રી-હોકો. માનની પદવી, બી. એ. એમ. એ. એલ એલ બી. વગેરે. તર્કવિતર્ક-સારા માઠા વિચાર. સર્ટિફિકેટ-ખાતરી પત્રક. સ્વયંભૂ-પોતાના તેજથીજ પ્રકાશ પાડનાર, પરમાત્મા. બક્ષી-આપી માર્કવાર-દોકડા સાથે તથા અસ્તુ-તે પ્રમાણે થાઓ.

(નમુનો ૯ મો.)

શ્રી ૧।

સ્વસ્તિ શ્રી સુરત બંદરે શા. કહાનદાસ રાજરામ; પરતે ગોવા બંદરથી લી. રા. રંગરાવ કૃષ્ણ દાંડેકરના જોગોપાળ ચાંચળે; અત્રે સૌ ખુશી છે. ખીજું પડાક ૧ એક ટંડેલ હીરા ગોવન વાળા મધ્યે ડાંગર ખાંડી ૧૧૥ સાડા અઘ્યાર તથા ચોખાખ ગુણે ૨૦ વીસ ભરીને વૈશાખ સુદ ૧ ને વાર ભોમેનું રવાના કર્યું છે, અને તેજ મિતિએ તમને ટપાલમાં કાગળ લખ્યો છે; તેને લગભગ એક મહીનો થવા આવ્યો, છતાં તમારો જવાબ આવ્યો નથી; અને વહાણ પહોંચ્યું કે નહિ. તે કાંઈ માલુમ પડ્યું નથી, તેથી શીકર ઘણી થાય છે; વાસ્તે આ કાગળ પહોંચતાં વાર તુરત જવાબ લખજો ભૂલશે નહિ. અત્રે હવે ચોમાસાની શરૂઆતનો પવન કુદાવવા માંડ્યો છે. અને વહાણો બંદર પર બંધાઈ ચૂક્યાં છે; એજ મિતિ વૈશાખ વદ ૦)) ને વાર રવેકુ.

અર્થ ને સૂચના.

આ કાગળ વેપારી વર્ગનો દુકામાં વ્યવહારી રૂપે છે, પડાક--નાનું વહાણ, ટંડેલ--વહાણનો ઉપરી, ખારનો, કુદાવવા--વાવા, ભોમ--મંગળવાર.

(નમુનો ૧૦ મો.)

શ્રી ૧।

સ્વસ્તિ શ્રી રાજકોટ મહા શુભસ્થાને પૂજ્યપાર્શ્વે સર્વે ગુણો-
ખમા ભોમ મોહી જોકીસનદાસ ગોરધનદાસ, એતાનશ્રી સુરતથી લી.

સેવક દિનશાહજી બ્રીખાજી ખાનની કંપનીની સલામ વાંચજો. અત્રે ખુશી છે, બીજું તમારા તરફથી શુદ્ધ ૮ વાર બુધનો તથા કાગણ વદ ૪ વાર શુક્રનો લખેલો મળી બે કાગળ ટપાલ મારફતે આવ્યા, તે અમને પહોંચ્યા છે, વાંચી સમાચાર સર્વ જાણ્યા છે, વળી એજ રીતે લખતા રહેજો.

બીજું તમારા માટે દાળ તુવેરની ગાફી ૩ ત્રણ રૂ. ૪૭ સુડતા-ળીશના ભાવે તમારા કાગળ મુજબ લીધી છે; તે દાળ સારી રીતે વીણાવી સાફ કરાવી શુણેમાં ભરી રેલવે મારફત થોડા દિવસમાં મોકલી આપીશું તાકીદથી મોકલી આપીશું તે જાણજો. બીજું આ તરફ ખાનદેશ તરફના નવા ઘડંની આવક થવા માંડી છે, થોડા દિવસ પછી ખાંડીનો રૂ. ૨૪) ચોવીશને આશરે ભાવ નીકળવા ધારીએ છીએ, પછીની વાત સાહેબ જાણે. તમારા તરફ અત્રેના ઘડં પોપાતા હોય તો લખજો. ભાવમાં વધારો ઘટાડો થયે વળી લખી જણાવીશું. એજ કામકાજ લખજો, જોઈતું કરતું મંગાવજો; મિતિ ચેત્ર વદ ૨, સં. ૧૯૪૮ અંગ્રેજી તા. ૭-૧૫-૯૨

દા. મહેતા બાલમુકંદદાસ મકનદાસના જેગોપાળ વાંચજો.

મોદી-વાણીયા લોકની અટક છે.
કંપની-વેપારી મંડળી.
સાહેબ--પરમેશ્વર.

} આવક થવા માંડી--આવવા શરૂ થાય છે.

(નમુનો ૧૧ મો.)

શ્રી ૧૧

સ્વસ્તિશ્રી અમદાવાદ મહાશુભસ્થાને મુરખ્ખી મોટાભાઈ ગંગા-શંકર નરોત્તમ, જેગશ્રી મુંબાઇથી લી. આશાંકિત પ્રાણુગોવિંદ નરો-

તમના દંડવત પ્રણામ વાંચશે. અત્રે ખુશી છીએ વિશેષ આપણી માતૃશ્રીના અલુધાર્યા મરણનો શોક યુક્ત પત્ર ગઈ ટપાલમાં તમારા તરફથી આવ્યો, તે વાંચી બારે દીકરીની થઈ. જગતમાં માતા સમાન બીજું કોઈ નિકટનું સગું નથી, અને તે માતા આપણે બોધ; ઇશ્વર આગળ આપણો કિપાય નથી. તમેએ માતૃશ્રીની કિતર-કિયાના પ્રસંગપર રૂ. ૬૦૦) છસં સુધી ખરચ થશે, એમ લખ્યું તેમાં રૂ. ૨૦૦) સુધીની સવડતા છે, અને આકી માટે સાહુકારને ત્યાંથી લગભગ ચાલ આનાની તેરીખ સુધીના ઘર ગીરો મૂકી કાઢવા પડશે, એમ લખ્યું તેથી મારો જીવ બહુજ નારાજ છે. અને હું હજારો વિચારમાં ગરકાવ થાઉં છું. મુરખી બાળ, સંસારી બીજા માણસો જેવા અભણ હોત, અને જુના ચાલ મુજબ ગાહું હાંકતા હોત, ત્યારે મારાથી ના કહેવાત નહિ, પણ જ્યારે તમે આપણી જાતીના સુધારામાં આગળ પડો બાળ હ્યો, બીજાએને બોધ આપો ને આપણે ઘેર આવેલા પ્રસંગે ધારો તોડી લોકમાં ફિટકાર થવાની ધાસ્તીને લીધે કરજ કરી વરો કરવા તૈયાર થાઓ, તો જાતી સુધારો અટકવાનો અને આપણે દુખી થવાના. મુરખી શ્રી આપ વચે ને જાને વધારે છો એટલે વધારે લખી શકતો નથી. વળી કરજ વાળવાની આપણી શક્તિ નથી, તેથી કરજ કરવાની મારી તદ્દન સલાહ કે મરજી નથી; અને હું તમને ચોક્કસ લખું છું કે, ઘર ગીરો મૂકવાનો જે દસ્તાવેજ થશે તે પર હું કદી મનુ કરનાર નથીજ. જે રૂ. ૨૦૦) ની સવડતા વિષે તમે લખ્યું તે, ને રૂ. ૫૦) મારી પાસે છે તે હું લેતો આવીશ તેટલામાં રીતસર ખરચ કરીશું. સગાંવહાલાં જમાડી આવેલા દિવસને વીતાડવો. કહેવત છે કે “વ્યવહાર ઉછીનો છે,” ઘણું થશે તો જેમને ન્યાં આપણે નોતરાં નહિ દમ્મએ તે

આપણે ત્યાં નહિ દે. તો તે વધારે સારું છે. આપણે જાંને સદા બહાર રહીએ છીએ. ને ઘર આગળ ક્યાં સાત પાંચ રહે છે કે જમ્યા વગર તેઓ રહી જવાનાં છે. માટે ભાઈ જરૂર મારા લખવા મુજબ ઠરાવ રાખી તેટલીજ તૈયારી રાખજો. હું આવતા સોમવારે મેલમાં આવીશ. ચી. રામાનંદને જોડે લાવીશ. સ્ટેશન પર કોઈ માણસને મોકલજો. એજ તા. ૧૭-૧૨-૮૨

સુચના ને અર્થ.

આ કાગળ બાળેલા બે ભાઈ વચ્ચે કરજ કરી વસે ન કરવાની મતલબ વિષે છે, શાસ્ત્રયુક્ત--દીલગીરી ભરેલો. ઉત્તરક્રિયા--મરી ગયેલાંની પાછળ દિવસ પાખી વગેરેનો ખર્ચ કરે છે તે. ગીરા મુદ્દત--માલેકી બીજને લખી આખી રૂપીઆ કરજ કાઢવા તે. ગરકાવ થાઉં છું--ઉડે ઉતરે છું, મતુ---દસ્તાવેજ લખી આપનારની તેના અસપણા બાબતની નીચે સહી, મેલ-ટપાલ લઈ જનારી ઊતાવળે ચાલતારી ગાડી.

અશુભ છે. (નમુનો ૧૨ મો.)

(હુગડાં ઉતારીને વાંચજો.)

સદા હેતકારી ગામસ રખેજ મધ્યે બદ દામોદરભાઈ ઇશ્વરદાસ, પરતે નડિઆદથી પંડયા હરિનાથ વિશ્વનાથના વાંચવા. બીજું લખવાને અત્યંત દીલગીરી ઉપજે છે કે, હમારા પિતા પંડયા વિશ્વનાથ, ચેત્ર વદ ૧ ને બુધવારે દેવકોટ પામ્યા છે, એ બાળુંજ માહું થયું છે; પણ ઇશ્વર આગળ કાંઈ ચલણ નથી. સુખ દુઃખ પડે તે માણસે સહેવુંજ જોઈએ.

ખીજીં એમની દાદશાની ક્રિયા વદ ૧૩ ને વાર રવેઉએ છે, તે તમને સહેજ જાણવા લખ્યું છે. એજ મિતિ ચૈત્ર વદ ૪ સં. ૧૯૪૮

અર્થ—અશુભ-માઠી ખજરનો કાગળ; મથાળે ઉપર લખ્યા તેવા જોલ લખવા કે જેથી સ્નાન વગેરે કરવું હોય તે લુગડાં ઉતારી વાંચે. ના વાંચવા-અહીં નમસ્કાર, પ્રણામ, વગેરે જે ઘટે તે સમજી લેવું, પણ માઠી ખજર હોવાથી તેનો અધ્યાસાર રહે છે, સ્પષ્ટ લખાતું નથી. દેવલોક પામ્યા છે-મરણ પામ્યા છે. દાદશા-આરમ્ભ.

(નમુનો ૧૩ મો.)

કંકોત્રી એટલે લગ્ન પત્રિકા.

શ્રી ગણેશાયનમઃ

સ્વસ્તિશ્રી મુંબઈ બંદરે મહાશુભસ્થાને પૂજ્યારાધે, સર્વે શુભોપમા જોગ મુરખી રા. રા. ભાણુભાઈ રામભાઈ, પરતે સુરતથી લી. આજ્ઞાંકિત અનુપરામ કીર્ત્યારામના ઢંડવત પ્રણામ વાંચજો, વિશેષ અમારે ત્યાં અમારા ભત્રિજા નાગજીની દીકરી ચીં કીકી ચી. એનનું શુભ લગ્ન દેગામકર રા. રા. વસનજી હરિભાઈના દીકરા ચી. દોહતરાવ જોડે મહા શુદ્ધ ૫ ને વાર ગુરૂએ કરવા નિરધાર્યું છે. તે શુભ પ્રસંગપર આપ સહકુટુંબ મિત્ર મંડળ સહિત પધારી મંડપને શોભા આપશો. એકવાર લખ્યું તે ૧૦૦ કરી માનજો. મહા શુદ્ધ ૧ સંવત ૧૯૫૭.

(કંકોત્રીમાં કયા ગામના કોના કયા દીકરા જોડે લગ્ન કરવા

હરાવ્યું છે તે લખવાનો રિવાજ ન હોવાથી દુરના આવનારને તે જાણવાની ક્લેશ રહે છે, માટે તે રૂપ બદલ્યું છે.

પ્રકરણ ૪ થું.

વાતો અને ચિઠ્ઠી કાગળના સહેલા રૂપના આગલા બે પ્રકરણના નિબંધ આવડ્યા પછી જાણીતા પદાર્થના નિબંધ લખતાં શીખવવા જોઈએ. આ પ્રકરણમાં તેવા કેટલાક પદાર્થોના નિબંધ આપ્યા છે. એવા નિબંધો લખતાં સવર પડે માટે તેનાં પેટાં પ્રથમથીજ પાડતાં શીખવવું. ઘણાખરા નમુના વર્ણન કે કથનરૂપ નિબંધના ટુંકા ટુંકા છે, તે આવડ્યા પછી તેવા બહારના નમુના ઘેરથી જાણીતા પદાર્થ વિષે લખી મંગાવવાથી પેટાં પાડી બાળકો ઝટ લખી શકશે.

આ પ્રકરણમાં આપેલા પદાર્થોના ઘણા ખરાનાં મુખ્ય ત્રણ પેટાં (પદાર્થનો દેખાવ ગુણ અને ઉપયોગ) છે અને તેનો વિસ્તાર ટુંકમાં જાણાવ્યો.

રખખર વિષે.

(૧) દેખાવ—તેનો રંગકાળો ભુરો અથવા કાળાશપર હોય છે.

(૨) ગુણો—પકડવાથી જાણાય છે કે તે અપારદર્શક હોય છે. એટલે તેની આરપાર જોઈ શકાતું નથી. તેનાપર દેવતા લગાડવાથી જાણાય છે કે તે બળી શકે છે એટલે તે જવાળા ગ્રાહી છે. તે બળી લીમું અને ચિવટ છે. અને ખેંચ્યા પછી તે પોતાની આગલી સ્થિતિમાં પાછું આવી શકે છે. તેથી તે સ્થિતિસ્થાપક છે.

(૩) ઉપયોગ—પેન્સિલના ડાઘા ભૂંસી નાંખવામાં અને દડા બનાવવામાં તે કામ આવે છે.

૩૧૧ વિષે.

(૧) દેખાવ—રંગ ધોળાશપર હોય છે.

(૨) ગુણો—તપાસથી જણાય છે કે તેનામાં નીચેના ગુણો છે.—સોપક છે, એટલે કાઈ પણ ચીજ ચુસી લેવાને તે શક્તિવાન છે. તે નરમ એટલે વાંકું વળાય તેવું છે. વળી તે ચિવટ, ટકાઉ અપારદર્શક, હલકું અને સુકું છે.

(૩) ઉપયોગ—ફલેનલનું કપડું, ધાબળીઓ, કામળા, પગનાં મોજાંઓ વગેરે બનાવવામાં તે ઉપયોગી છે.

ચામડા વિષે.

(૧) દેખાવ—ચામડું તરેલ તરેલના રંગોનું હોય છે. કેટલીક વખતે રાતું, અને ઘણી વખત એક બાજુએ કાળું હોય છે, પણ સાધારણ રીતે આછા ભુરા રંગનું હોય છે.

(૨) ગુણો—ચામડામાં ખાસ ગંધ હોય છે તે ઘણું નરમ હોય છે અને જ્યારે ચમારે સારી રીતે કેળવણું હોય છે, ત્યારે તે માંથી પાણી ગળતું નથી, તે વળી ચિવટ, લીસું, ટકાઉ, અપારદર્શક હોય છે.

(૩) ઉપયોગ—તે જોડા, હાથનાં મોજાં, લગામ, જીન, જામદારી (કપડાં લઈ જવાની પેટી) અને ચોપડીઓ બાંધવાના પટા વગેરે બનાવવામાં કામ આવે છે.

સાકર વિષે.

(૧) દેખાવ—તેના દેખાવ સફેદ, તેજસ્વી અને અપારદર્શક હોય છે.

(૨) ગુણો—તે પાણીમાં ઓગાળી શકાય છે, અને ગરમીથી પીગળાવી શકાય છે, ખરડ છે, એટલે તેના સહેલથી કકડા થઈ શકે છે, કઠણ નક્કર અને સ્વાદે મીઠી હોય છે.

(૩) ઉપયોગ—ખોરાક મીઠો કરવાના કામમાં આવે છે.

વાદળી વિષે.

(૧) દેખાવ—આછા ભુરારંગની, ઝાંખી, અને અપારદર્શક હોય છે.

(૨) ગુણો—તે નરમ કાણાંદાર, સ્થિતિસ્થાપક અને શોષક એટલે કાઠ પણ પ્રવાહી પદાર્થ ચુસી લેવાને શક્તિવાન છે.

(૩) ઉપયોગ—ગડ, ગુમડાં, ઘોવા અથવા સ્વચ્છ કરવામાં તે કામ આવે છે.

પાણી વિષે.

(૧) દેખાવ—પાણી કાચ જેવા દેખાવતું પારદર્શક હોય છે. ને એવું કહેવાય છે કે તે રંગ વિનાનું છે.

(૨) ગુણો—તે પ્રવાહી છે. અને અપારદર્શક પદાર્થો પરનાં કિરણ તેમાં વર્તિભવન પામે છે. જ્યારે તે સ્વચ્છ હોય, ત્યારે તે સ્વાદ અને વાસ વગરનું હોય છે; અને ત્યારેજ તે ગુણકારી છે.

(૩) ઉપયોગ—તે પીવાના, ઘોવાના, જમીન દળદ્રુપ કરવાના, અને રસોઈ કરવાના કામમાં આવે છે.

મીણુ વિષે.

(૧) દેખાવ—મીણુ પીળાશ પડતા રંગનું, ઝાંખું, અને અપારદર્શક છે.

(૨) ગુણો—તે નક્કર, ચિવટ, લીધું, અને ચોટે એવું હોય છે. તે ગાળી શકાય એવું અથવા પીગળાવી શકાય એવું, અને ખુશબોદાર એટલે મીઠી સુવાસ વાળું હોય છે.

(૩) ઉપયોગ—તે મીણુ ખત્તીઓ કરવાના કામમાં આવે છે.

રોટલી વિષે.

(૧) દેખાવ—ગર પીળાશ પડતા ઘોળારંગનો હોય છે, અને પોપડી કઠણ હોય છે.

(૨) ગુણો—રોટલી કાણુંદાર, નક્કર અપારદર્શક, અને ત્રણી શોષક હોય છે. ખાવાન્નૈગ, ગુણકારી, અને પુષ્ટિકારક છે. જ્યારે નવી હોય ત્યારે તેનો ગર નરમ અને ભેજ વાળો હોય છે. પોપડી કઠણ અને ખરડ છે.

(૩) ઉપયોગ—તે ખોરાકની એક ઘણીજ જરૂરી વીજ છે. શાહી ચૂસી લેવાનો કાગળ—(બ્લોટિંગ પેપર.)

(૧) દેખાવ—જુદા જુદા રંગના, કેટલાક ગુલાબી કેટલાક ભુરા વગેરે હોય છે.

(૨) ગુણો—તે ઘણા નરમ, પાતળા અને વળે એવા હોય છે. સહેલથી ફાટે એવા કાણાંદાર, અને શોષક હોય છે.

(૩) ઉપયોગ—તે જોષ્ટએ તે કરતાં વધારે શાહી ચૂસી લેવાના કામમાં આવે છે.

દૂધ વિષે.

(૧) દેખાવ—તે સફેદ રંગનું હોય છે.

(૨) ગુણો—તે અપારદર્શક, જરા ચરબીવાળું, અને માફક સર સ્વાદનું; ઘણું ગુણુ દરી, ધાતુપુષ્ટ ને પ્રવાહી છે.

(૩) ઉપયોગ—મુખ્યત્વે દરીને છોકરાં વાસ્તે તે એક ખોરાકનો પદાર્થ છે. દહીં, પનીર, માખણ તેમ માવો, ખરશી વગેરે બનાવવામાં તે કામમાં આવે છે.

ચા વિષે.

(૧) દેખાવ—પાંદડાં સાંકડાં, અણીદાર અને દાંતાદાર છે. કેટલાંક પાંદડાં લીલાં, અને કેટલાંક કાળાં હોય છે.

(૨) ગુણો-ગુસ્સો આણવાના અને ઘેનના ચોક્કસ ગુણો તે ધરાવે છે.

(૩) ઉપયોગ-જ્યારે માફકસર રીતે એટલે એ ખાસ રીતે ખાંડને દૂધ સાથે લેવામાં આવે ત્યારે તે અનુકૂળ અને ધાતુપુષ્ટ પીવાનો પદાર્થ છે.

કાફી (બુંદદાણા.)

(૧) દેખાવ-બુંદદાણા જ્યારે પાકેલા હોય ત્યારે જાંખા રાતા રંગના હોય છે, પણ જ્યારે ઉકાળીએ ત્યારે તેનો કાળો ભુરો રંગ થાય છે.

(૨) ગુણો-તે ઘણો ગુસ્સો આણવાના ગુણો ધરાવે છે. તેની ખુશખો લહેજતદાર હોય છે.

(૩) ઉપયોગ-તે ઉકાળી પીવાના પદાર્થ તરીકે કામ આવે છે.

લાકડાનો ઘન.

(૧) ભાગો-ઘનની સપાટીઓ છ હોય છે.

(૨) દેખાવ-જાંખો, ભુરો, અપારદર્શક છે.

(૩) ગુણો-કઠણ, નક્કર, લીસો અને જવાળા ગ્રાહી છે,

(૪) ઉપયોગ-ખાળકોને આકાર ને કદ સાથે શીખવવાના સાધન તરીકે ઉપયોગી છે.

મીણુ ખતી.

(૧) ભાગો-દીવેટ, મીણુ, સપાટીઓ, છેડાઓ, કારણો, મથાળું, તળીઈ, વગેરે એના ભાગો છે.

(૨) દેખાવ-(આકાર)-સંબંધોનાકાર હોય છે, મીણુ પીળાશ પડતા સફેદ રંગનું હોય છે.

(૩) ગુણો-મીણુ ચીકણું, ગાળી શકાય એવું, કઠણ અને અપારદર્શક હોય છે. દીવેટ ચિવટ, રેસાવાળી, પોચી અને જવાળા-મ્રાહી હોય છે.

(૪) ઉપયોગ-પ્રકાશ આપે છે.

ચોપડી વિશે.

(૧) ભાગો-અહારની બાજુના ભાગોમાં કારણો ખૂણાઓ, આંધણી પીઠ, બાજુઓ, મથાળું તળીઈ વગેરે છે; અંદરની બાજુના ભાગોમાં કામળ, પાનાં, પૃષ્ઠો, નામનું પાનું, પ્રસ્તાવના ઉપોદ્ધાત, ખીના, છેડો, હાંશીઓ, સરખાત, અક્ષરો, આંકડાઓ ટાંપો, શબ્દો, વગેરે છે.

(૨) ઉપયોગ-ખબર લખ જવાને અગર ગમત આવવાને વાસ્તે ઉપયોગી છે.

ઈંડા વિશે.

(૧) ભાગો—કોચલું, છાલ, સફેદી, ઈંડાની દાળ, અંદરની બહારની સપાટી વગેરે છે.

(૨) દેખાવ—કોચલું અંડાકારને સફેદ છે. અંદરની બાજુએ સફેદીને દાળ હોય છે, દાળ પીળી હોય છે.

(૩) ગુણો—કોચલું ખરડ, લીસું પાતળું ને કઠણ હોય છે. સફેદી કાચી હોય ત્યારે પ્રવાહી હોય છે; અને ઉકાળેલી હોય ત્યારે નક્કર હોય છે, ચીકણું ચિવટ, અને ફિક્કું છે, દાળ પ્રવાહી, નરમ અશુભોદાર અને મનને પસંદ પડવા જેવી છે.

(૪) ઉપયોગ—ભોજન કરવા લાયક અને પુષ્ટિ દાયક છે.

ચપ્પુ વિષે.

(૧) ભાગો—હાથો, પાનું, ખાંચા, હાથાની પીઠ, પાનાની પીઠ, અણી, કોરણ, કમાન, ખાલીઓ, વગેરે છે.

(૨) દેખાવ—પાનું ચળકતું હોય છે. આગલી કોરણ પાતળી, ને પાછલી કોરણ જાડી, ને હાથો ચપટો હોય છે,

(૩) ગુણો—પાનું કઠણ ને ખરડ હોય છે. આગલી કોરણ તિક્ષ્ણ હોય છે, પાછલી કોરણ યુક્તી હોય છે અને હાથો પોલો હોય છે.

(૪) ઉપયોગ—કલ્પમે કરવા વગેરેના કામમાં આવે છે,

કુંચી

(૧) ભાગો—કડી, નળી, ખાંચા, કોરણો, સપાટી, ખૂણાઓ.

(૨) દેખાવ—ચળકતી, નળીનો ભાગ પોલો ને લંબગોળાકાર હોય છે, કડી વાંકી વળેલી હોય છે,

(૩) ગુણો—લોઢાની કે પોલાદની બનાવેલી, કઠણ, અપાર-દર્શક, લીસી, ચિવટ અને કાટ ચઢે એવી છે.

(૪) ઉપયોગ—આરણ્ય દરવાજા વગેરેને તાળું દેવાના કામમાં આવે છે.

કાતર.

(૧) ભાગો—પાંખીઆં, કમાન, પાનાં, ખીલીઓ, અણીઓ, સપાટીઓ વગેરે છે.

(૨) દેખાવ—ચળકતો.

(૩) ગુણો—પોલાદની બનાવેલી, પ્રતિબિંબ પાડે એવી, કઠણ, અપારદર્શક ને નક્કર છે. પાનાઓ અણીઆળાં હોય છે. એક સપાટી ચપટી ને બીજી વળેલી, આગલી કોરણુ ધાર વાળીને પાછલી ઘુફી હોય છે, ને કમાન વળેલી હોય છે.

(૪) ઉપયોગ—શલુનું અગર હરકોઇ જાતનું કપડું કે કાગળ તેમ ભરતનું ઝાંક, ચળક વગેરે પદાર્થ કાતરવામાં કામ આવે છે.

મધપુડો.

(૧) ભાગો—ખાનાંઓ, ભાગો, કોરણો, ખાનાંનો પાયો, ખૂણાઓ.

(૨) દેખાવ—પીળાશ્વર છે.

(૩) ગુણો—એ પ્રાણીથી થએલી નીપજ, હલકી, પીમળા શકાય એવી, ચિવટ, અડધી પારદર્શક, પાતળી, અને દાખવાથી થોડામાં રહી શકે એવી, ખાનાં ઘટ્ટૂણાકાર સમાન અને પોલાં હોય છે.

(૪) ઉપયોગ—મીણુ ને મધ બનાવવામાં ઉપયોગી છે.

સોય.

૧) ભાગો—વહે, નીચેનો ભાગ, અણી, મધ્ય ને મથાણું.

(૨) દેખાવ—ચળકતા પોલાદના રંગની, અણીદાર હોય છે.

(૩) ગુણો—પોલાદની બનેલી તેટલા માટે ધાતુમય, અપાર-દર્શક, અણીદાર, પાતળી, કઠણ, ચળકતી ને નક્કર છે.

લીંબુ.

(૧) ભાગો—બહારનો ભાગ, અંદરનો ભાગ, છાલ, રસ.

(૨) દેખાવ—પીળાશ્વર, ગોળ યા ઇંડાના જેવા આકારનું.

(૩) ગુણો—રસ ખાટો ને ઠંડક આપનાર.

(૪) ઉપયોગ—શરબત વગેરે બનાવવામાં ઉપયોગી છે.

કોખીજ.

(૧) લાગો—લંખણી, પાંદડાં.

(૨) દેખાવ—બહારનાં પાંદડાં છુરાં, અંદરનાં પાંદડાં પીળાં કે સફેદ રંગનાં હોય છે.

(૩) ગુણો—પુષ્ટિકારક ને જરા મીઠી હોય છે.

(૪) ઉપયોગ—ખોરાકમાં શાક લાગુની ચીજ તરીકે ઉપયોગી છે.

કપુર.

(૧) કપુર એ એક જાતના ઝાડનો રસ છે. (૨) ચીન, બોર્નીઓ ને લંકામાં તે પુષ્કળ થાય છે. (૩) હવામાં ખુલ્લું મૂકવાથી ઉડી જાય છે. (૪) પોતાના ઓરડામાં રોશની કરવાને લિંદુસ્થાનના રાજાઓ તેને કામે લગાડે છે.

(૫) ગુણો—તીખું, જલદી ઉડી જાય તેવું, ને સુવાસત હોય છે.

(૬) ઉપયોગ—ઓસડ તરીકે ઉપયોગી, અને માંદાઓના ઓરડામાં એપ અટકાવવાને ઉપયોગી છે, ચોપડીઓની અવળાઈપર એક જાતના જંતુઓનો નાશ કરવા માટે પણ તે મૂકવામાં આવે છે.

લાપી.

(૧) લાપી—એ એક નરમ, ચીકણો, તેલીઓ પદાર્થ છે, ને હવામાં ખુલ્લો મૂકવાથી કઠણ થઈ જાય છે.

(૨) ઉપયોગ—ખારીના તખ્તાને કાચ જડવા સારૂ કાચ જડનારાઓને તે ઉપયોગી છે.

(૩) તે અગ્નિસીનું તેલ અને સફેદાથી બને છે, કેટલીક વખત કલાઈ સફેદો મેળવવામાં આવે છે.

(૪) જે ચાક, જમીનમાંથી એક સુંદર ભુકા તરીકે નીકળે છે, તેમાંથી સફેદો બનાવે છે.

શીંગડું.

(૧) તૃણભક્ષી ખરીવાળાં સવળાં જનાવરોના માથા ઉપર પુટી નીકળેલો કઠણ બાગ, તેને શીંગડું કહે છે.

(૨) તૃણભક્ષી એ સંસ્કૃત શબ્દ છે (તૃણ=વાસ+મક્ષ=ખોરાક ધ=વાળો)=વાસ ખાયા વાળા, શીંગડાં વાળાં સવળાં જનાવરો વાસ ઉપરજી જીવનારાં છે. શીંગડું જ્યારે ઉકાળવામાં આવે ત્યારે એક નરમ લોચો થાય છે. અને તેનો ગમે તે આકાર વાળીને કરવેલો હોય તે થાય છે.

(૩) એક ખાસ રીતથી તે અર્ધ પારદર્શક બને છે. અને તેનાં પાતળાં પતરાં થાય ત્યારે તે ફાનસના કાચને ડેકાણે પણ વપરાય છે.

(૪) કાચની શોધ પહેલાં તેની જગ્યાએ એજ પદાર્થ વપરાતો હતો.

(૫) તે મુખ્યત્વે કરીને કાંસકીઓ, છરીઓ. કાંટાના હાથ, અને ખડીઆ બનાવવામાં વપરાય છે.

મધ

(૧) મધમાખીઓએ કુલોમાંના મધ્યસ્થાનમાંથી એકઠો કરેલો વનસ્પતિમાંનો એક જાતનો મીઠો રસ છે.

(૨) આ માખીઓને લાંબી પહોળી સુંઠ હોય છે તે તેઓ કુલની અંદર ઘોંચી તેમાંનું મધ ચુસી લે છે. આ મધ તેઓ શિ-આળાના ખોરાક માટે પોતાના પૂડામાં અનામત રાખી મૂકે છે.

(૩) વનસ્પતિની ડળદુપતા માંખીઓને જોઈએ તેટલો જથ્થો પુરો પાડે છે. તેઓના મધપુડા ખડકની કાંટામાં અથવા પોલાં કાંટામાં ઘણા જોડામાં આવે છે, અને મધપુડા પુષ્કળ હોય તેની પહાડી કડાણોમાં સુરજના તાપથી ઓગળી ઝરાઓમાં એ મધ વહે એ વાત કલ્પિત નહિ પણ ખરી માની શકાય છે.

સરેસ.

(૧) સરેસ-એ એક ચીકણો ટકાઉ સીમીટ (ગાર) તરીકે વપરાતો પદાર્થ છે.

(૨) સારામાં સારો સરેસ પ્રાણીઓની ચામડીમાંથી થાય છે. મુખ્યત્વે કરી કસાઇને ત્યાં રદ પડેલા ચામડાના કડકાઓ વગેરેમાંથી મેળવાય છે.

(૩) હલકી જાતનો સરેસ પ્રાણીની ખરીઓ, જ્ઞાતતંતુઓ, વગેરેમાંથી મેળવવામાં આવે છે.

(૪) બે ત્રણ દિવસ સુધી પાણીમાં ચામડાને બોળી રાખી કઠાળવાથી તેનો ઘાડો જામેલો પાક થાય તેમાંથી સરેસ બનાવે છે. બરમી હોય ત્યાં સુધી વાંસના ઝાડની ટોપલીમાંથી તેને ગાળે છે. આખો સરેસ ચીરાઓમાંથી નીકળી આવે છે, અને કચરો હોય તે

ટાપલીમાં રહે છે. બીજવાર તેને ઓગાળે છે. ને ચોરસ બીયામાં રહે છે. અને ધીમે ધીમે ઠડો પડી જતાં સુધી તેને ખુશી હવામાં મૂકે છે.

(૫) ઉપયોગ—સુતાર, કડીઆ, પુસ્તક બાંધનારા વગેરે વાપરે છે.

રૂપું.

(૧) દેખાવ—સફેદ, ચળકતું.

(૨) ગુણો—ઘડાય, તાણી શકાય, ચિવટ, ભારે, નરમ, ગાળી શકાય એવું અને અક્ષય, અપારદર્શક, નક્કર ને ધટ્ટ છે.

(૩) ઉપયોગ—રૂપાની જોડે ત્રાંચુ બેળવવામાં આવે ત્યારે તે શિક્કા તરીકે વપરાય છે. સમેટાની, થાળીઓ, તાસકો, ખ્યાલા, લોટા વગેરે વાસણો બનાવવામાં તે ઉપયોગી છે. જ્યારે તેને સુરા-ખારના તેજાજ જોડે ઓગાળી નાંખવામાં આવે ત્યારે તે વેદોના કામમાં આવે છે.

(૪) ભૂગોળ પરનાં સ્થળો-રૂપું ખાણોમાં અને જમીનમાં પથ-રાયલું શુદ્ધ અને મિશ્ર બન્ને રૂપમાં મળી આવે છે. રૂપાની ખાણો અમેરિકામાં પુષ્કળ છે. યુરોપખંડ માઉંટા સેકસની, બોહીમીઆ, નોર્વે, હંગરી અને ઇટાલીમાં પણ છે, પણ પેરુ અને મેક્સિકોની ખાણો આખો યુરોપ મળીને જોડેલું પુરૂં પાડે તેના કરતાં દસગણ વધારે રૂપું દર વર્ષે પુરૂં પાડે છે.

પારો.

(૧) દેખાવ—સફેદ, ચળકતો, અપારદશક છે.

(૨) ગુણો—ઑસડના ગુણો ધરાવનાર, ખાણમાંથી ઉત્પન્ન થયેલો એ એક પદાર્થ છે. ભારે મંદવાહક, ઠંડો, પ્રવાહી, ભેદ, જલદી ઊડી જાય એવો, ને ગરમીથી પ્રસાર પામે એવો છે.

(૩) ઉપયોગ—પારો વાતાવરણથી ઝટ અસર પામે છે, તેથી વાયુમાપક અને ઉષ્ણતામાપક યંત્રમાં તે વપરાય છે. વાયુમાપક યંત્રમાં તે હવાનું વજન તથા સુકી કે બીનાશવાળી હવા કેટલી છે તે જતાવે છે અને ઉષ્ણતામાપક યંત્રમાં પારાના સંકોચ ને પ્રસારના આંકડાથી ગરમી ને ઠંઠકનો વધારો ઘટાડો જણાય છે, પારો આર-સીના કાચ જડવામાં કાચ પાછળ લગાડવામાં આવે છે. ઑસડમાં પણ કેટલીક વખત કામ આવે છે. ચોમાસામાં શરદીથી અનાજમાં જીવ ઉત્પન્ન થઈ ખગડી ન જાય માટે તેમાં ભેળવવામાં આવે છે.

(૪) સ્થળ—ખાણોની ખાંચોમાં નાની ગોળીઓ (સ્વા) કુદરતી સ્થિતિમાંજ તે જડી આવે છે; પણ ઘણી ખરી વખત તે મંધક જોડે મિશ્ર રૂપમાં ભળેલો મળે છે. આડીઆટિકની ઉત્તરમાં અને સ્પેનમાં તે જડે છે, પણ ભળેલો મળે છે.

સીસું.

(૧) દેખાવ—કાળા લીલા કે ભુરા રંગનું હોય છે, જ્યારે માણસું કે કાપેલું હોય ત્યારે ચળકતું હોય છે.

(૨) ગુણો—ભારે ગાળી શકાય એવું, ધડાય એવું, ને તાણી શકાય એવું, ધણું નન્મ અને વળે એવું છે. ઝાંખુ પડી શકે એવું છે.

(૩) ઉપયોગ—જ્યારે ગાળેલું હોય ત્યારે સૌ પારા ઉપર કાટ વળે તેમાંથી ઓછા વત્તા તાપના પ્રમાણમાં જુદા જુદા રંગો થાય છે. સિંદૂર અને કલાઈ સફેદો, રંગવામાં ધણો વપરાય છે, તે સીસાના કાટજ છે, મટરને વાસ્તે નજો, નળીઓને બંદુકના છરા બનાવવામાં સીસાનો મોટો ખપ છે.

(૪) સ્થળ—ઇંગ્લાંડ અને વેલ્સમાં તેમજ સ્કોટલાંડ, આયર્લેન્ડ, જર્મની, ફ્રાન્સ, સ્પેન, અને અમેરિકામાંથી સીસું ધણું નીકળે

ત્રાંખું.

(૧) દેખાવ—ભૂરા નારંગી રંગનું અને ચળકતું છે.

(૨) ગુણો—ભારે, ચિવટ, ધણું રણકાવાળું, ગાળી શકાય એવું, સ્થિતિસ્થાપક, ધડાય એવું, તાણી શકાય એવું, ઘટ, ખનિજ, પ્રતિબિંબ પડે એવું, કઠણ નક્કર અને સહેલથી કાટ ચઢી જાય એવું છે.

(૩) ઉપયોગ—જ્યારે કાગળના તાવ જેવાં પત્રાં રૂપે કરેલું હોય ત્યારે વહાણોને ઝટ હંકારવાને અને નીચેનાં લાકડાનાં પાટીઆંને માછલાં વગેરે કાણાં ન કોરે તે સાફ તેને તળીએ ત્રાંખાનાં પત્રાં જડે છે. તથા તેનાં ધણાં વાસણો બને છે. જંગાલ એ ત્રાંખાનો કાટજ છે. ત્રાંખાના કેટલાક ભેગ થાય છે. પિતળ એ જસત અને ત્રાંખું ને કલાઈ મળીને ઢાંસુ થાય છે. પંચ રસમાં ત્રાંખું આવે છે તેનાં ધાતુનાં પુતળાં બને છે.

સ્થળ—સ્વીડન, સેકસની, અમેરિકા, અને ગ્રેટબ્રિટનમાંથી ત્રાંચુ જડે છે.

લોદું.

(૧) દેખાવ—ઝાંખા ભુરા રંગનું હોય છે.

(૨) ગુણો—તાણી શકાય એવું, ભારે, ચિવટ, ઘડાય એવું, કાટ ચઢી જાય એવું, ખનિજ, ગાળી શકાય એવું, કઠણ, પ્રતિબિંબ પડે એવું, નક્કર મંદવાહક, અને ઓપ ચઢી શકે એવું છે.

(૩) ઉપયોગ—એ ઘણીજ ઉપયોગી ધાતુ છે. સળીઆ, ચીમનીની પીટા, વરાળચત્રની ટાંકીઓ, નળો, રેલ્વેની સડકના પાટાઓ, સાધારણ તોપના ગોળાઓ, વગેરે એના બને છે. લોદાના તાર, સઘળી જાતના સંચા ને હથિઆરો બને છે. પોલાદ એ પણ લોદામાંથી બને છે.

સ્થળ—લોદું ઘણા દેશોમાંથી નીકળે છે, પણ મુખ્યત્વે કરીને ઇંગ્લાંડ, ફ્રાન્સ, સ્વીડન, અને રશીઆમાંથી પુષ્કળ નીકળે છે.

કલાઈ.

(૧) દેખાવ—સફેદ, ચળકતી છે.

(૨) ગુણો—ભારે, નરમ, ઘડાય એવી, તાણી શકાય એવી, ગાળી શકાય એવી, અપારદર્શક, નક્કર, વળે એવી ખનિજ, પ્રતિબિંબ પડે એવી છે.

(૩) ઉપયોગ—રસોઇનાં વાસણો બનાવવામાં, તાંબા પિત્તળનાં વાસણપર ચઢાવવામાં તે ખાસ ઉપયોગી છે. પૂર્ણ સ્વચ્છ રીતે કલાઈ

દીધેલી (લોદાની બનાવેલી કલાધના રસમાં બોળી કાઢેલી) થાળીઓ હોય તેને કલાધની થાળીઓ કહે છે. બીજી કેટલીક ધાતુના ભેગથી કલાધની મિશ્ર ધાતુઓ પણ બને છે.

સ્થળ—જર્મની, ચિલિ, મેક્સિકો અને ખાસ રીતે ઈંગ્લાંડના કેર્નવેલ પરગણામાં થાય છે.

કેયલો.

(૧) દેખાવ—ચળકતા કાળા રંગનો હોય છે.

(૨) ગુણો—ઘણોજ દાઢ, કાર્બન અને મટોડીનો કંધક ભાગ મળીને બનેલો હોય છે.

(૩) ઉપયોગ—બળતણ, ગ્લાસ વગેરે માટે ઉપયોગી છે.

(૪) સ્થળ—ગ્રેટબ્રિટન, જર્મની, સ્વીડન, ફ્રાન્સ, કેનેડા ન્યુ-ફાઉન્ડ, ચીન, ન્યુફોલાન્ડ તથા હિંદુસ્થાન.

પ્રકરણ પ મું.

નિબંધનાં પેટાં અને નમુના.

હરકોઈ જગ્યાનો વર્ણનરૂપ નિબંધ માગ્યો હોય, ત્યારે તેનાં નીચે પ્રમાણે પેટાં પાડવ .

૧. તે સ્થળનું નામ, અને તે ક્યાં આવેલું છે ?

૨. તે જગ્યાનાં હવા પાણી, અને આસપાસની જમીનની ઉપજ વગેરે.

૩. તે ગામનો આકાર તથા વિસ્તાર, મોટા મોટા સંસ્થાન રસ્તાનો દેખાવ તથા લંબાઈ, પહોળાઈ, વસ્તી કેટલી, તે કયા કયા લોકની છે વગેરે.

૪. તે સ્થળમાં દરબાર, દહેરાં, ગઢ, નિશાળ, ઇસ્પિતાલ, પૂલ, મહેલ, મોટાં મોટાં મકાનો વગેરે જે કાંઈ હોય, તે.

૫. તે જગ્યાના લોક સંબંધી-એટલે તેમની નાત, જાત, ધર્મ, ધંધો રોજગાર વગેરે બાબત.

૬. તે સ્થળે અથવા તેની પાડોશમાં કાંઈ જાણવા લાયક ઇતિહાસિક બનાવ બન્યો હોય, તેની ટૂંકી હકીકત.

ઉપરનાં પેટાં મોઢે કરાવી શિક્ષકે પ્રથમ શીખનાર છોકરાઓના ગામનો; તેની આડોશ પાડોશના કસ્યાનો; તેમજ તેના જિલ્લા કે સંસ્થાનના શહેરનો; બાદ ખીજ સુપ્રસિદ્ધ શહેરોના નિયંધ લખાવવા. આ ચોપડીમાં ફક્ત સુરત અને મુમ્બઇ એ બે શહેરના નિયંધ આપ્યા છે. તેમ વડોદરા, અમદાવાદ વગેરે હરકાઈ શહેરનો નિયંધ લખી શકાય. તમામ ગામ કે શહેરના નિયંધ લખાવવાનો કાંઈ વખત મળશે નહિ. માટે ‘સ્થળ’ વિષે નિયંધ લખતો હોય, ત્યારે ઉપરના ધોરી નિયમ ગોખી મૂક્યા જોઈએ. નમુના માટે તો રહેવાના ગામનો ને નજીકના કસ્યા કે શહેરનો એવા ચાર પાંચ નિયંધ ફક્ત દરેક શિક્ષકે લખાવવા.

સુરત શહેર.

સુરત શહેર ગુજરાત પ્રાંતના છેક દક્ષિણ ભાગમાં તાપી નદીના મુખથી દસબાર મૈલને અંતરે છે. શહેરથી ઉગમણે સ્થળનું નામ, લગભગ ૪૦-૫૦ મૈલને છેટે જંગલ ને પહાડો અને ઠેકાણું. છે, તેમ દરીઓ આથમણો દસબાર મૈલપર છે. હવા પાણી ને એટલે હવા પાણી એકંદર સારાં છે. મેલું પાણી આસપાસની જવાને શહેરમાં ગટરો નથી, તેથી વચલા ભાગમાં જમીનની ઉ-ધરના ભોંયતળીઆનો ભાગ બેજવાળો રહે છે. જિ-પજ. છાની જમીન સપાટ ને બધા પ્રકારનો પાક પાકે એવી છે. શહેર ફરતાં કતારગામ, વરીઆવ,

સંદેર, અડાજણ વગેરે ગામેમાં નદીનાં બાઠાં છે તે જમીનમાં વીધે રૂ. ૨૦૦-૨૫૦ સુધીના માલ પાકે છે. જીલ્લાના ઉત્તર ભાગમાં ક-પાસ, ઘઉં વગેરે પાકે છે, ને દક્ષિણભાગમાં ડાંગર પાકે છે. મણુદેવી નાલુકામાં શેરડી પાકે છે, તેના રસનો જાળ તથા ખાંડ બનાવે છે.

શહેરનો ફરતો ઘેરાવો લગભગ ૭ મૈલ છે; પૂર્વ પશ્ચિમ કે

ઉત્તર દક્ષિણ મધ્ય રેષા માપતાં એક સરખી ચ-શહેરનો વિ-ચાર મૈલ થાય છે. શહેરની જમીન પરાં મળીને સ્તાર વસ્તી, ૬૧૦૦ વીધાં છે. વસ્તી એક લાખ ઉપર માણસની વગેરે. છે. મુંબઈ વસવા અગાઉ આ શહેર ન્યારે તેની

પૂર્ણ જહોજલાલીમાં હતું, ત્યારે વસ્તી આઠ દસ લાખ માણસની હતી. હાલ તેમાં હિંદુ, મુસલમાન, પારસીની વસ્તી છે. હિંદુમાં બ્રાહ્મણ, વાણીઆ, કણ્ણી, ધાંચી, ગોલા વગેરે ધણી ગાંતિઓ છે. મુસલમાનોમાં વહોરાઓ પણ છે.

શહેરના રસ્તા મ્યુનિસિપાલ્ટી થવાથી ઘણા સુધર્યા છે. રેલ-

નથી કિલ્લા સુધીની ધોરી સડક છે. કતારગામથી નાનપરા થઇને હુમસ સુધી ગએલી સડક પણ વખાણવા લાયક છે. બહાનપુરી બાગળથી નવસારી દરવાજા સુધીનો કોટ, સશીલનો રસ્તો, તેમજ નવસારી બજારથી કેળાંપીઠ સુધીના બજારનો રસ્તો, હરીપરાની સડક વગેરે ધણા રસ્તા સુધરેલા છે.

શહેરમાં સરકારી તેમજ ખાનગી ધણાં મકાનો જોવા લાયક છે. સરકારી મકાનોમાં મુગલાઈ રાજ્ય વખતનો સાવજનિક તાપી નદીના કિનારા પરનો એક કિલ્લો ને એક મકાનો, નાની સરખી ગઢી જોવા લાયક છે; તેમાં કલેક્ટર સાહેબની તેમજ તેમના તાબાની ધણી કચેરીઓ,

ત્રિજેરી વગેરે છે. જડજ સાહેબની તેમજ બીજી દિવાની કોર્ટનાં મકાનો નાનપરામાં નદીના કાંઠાપર છે. હાઇસ્કૂલનું મકાન, સિવિલ હોસ્પિટાલ, વિક્ટોરીઆ બાગ, હોપ પૂલ, ને ખ્રિસ્તી દેવળ, વગેરે કિલ્લાને ફરતાં બપકાબંધ છે. મ્યુનિસિપાલ હોલ, ફ્રેઝરનો બંગલો, મિસન હાઇસ્કૂલ વગેરે મકાનો પણ સારાં છે. નવાબ સાહેબનો મહેલ, મુશ્તા-જનું મકાન, દરિઆમહેલ વગેરે પણ સારાં છે. સુરતનું રેલવે સ્ટેશન ને તેની પાસેનાં મકાનો પણ જોવા લાયક છે. સૈયદ અંદુસનો મિનારો તેમજ ફ્રેઝરનો નવો મિનારો ને તે પરનું ઘડીઆળ જોવા લાયક છે. વળી સોદાગરવાડામાં જુનાં મકાનો, મસ્જિદો, કતારગામના દરવાજા આગળનાં મકાનો ને અંગ્રેજોનું કબરસ્તાન, શાહપોરમાંનું જુની ટ્રેનિંગકોલેજનું મકાન, ઝાંપાપરના વહોરાઓનાં મકાનો વગેરે ધણાં ખાનગી ને સરકારી મકાનો જોવા લાયક છે. શહેરની બહાર હુમણી બાજુએ વરાછા આગળથી શહેરમાં નળ વાટે મીઠું પાણી

લાવવા વરાળયંત્ર ને ટાંકી ગોઠવેલાં છે તે જોવા લાયક છે. શહેરમાં કપાસ ભોઠવાનાં કેટલાંક યંત્રો છે, તેમજ કાપડ વણવાની પણ મીલો છે. ચોખા ખાંડવાના એક રાઈસ મીલ છે. છાપખાનાં પાંચ છ છે.

હિંદુઓમાં બ્રાહ્મણની ધણી જતો છે. નાગર બ્રાહ્મણ, કાયસ્ત ને બ્રહ્મક્ષત્રી મુત્સદી વર્ગમાં ગણાય છે; આગલા લોક ધંધો. વખતમાં તેઓ પોતાની ભાષા કિપરાંત ફારસી બ-
ણતા, ને હાલ અંગ્રેજી બણે છે, તેથી સરકારી નોકરીમાં ધણા સારા ઓદ્ધાપર છે.

વહોરાઓ સારા વેપારી છે; તેઓ બ્રહ્મદેશ, સિયામ, અરબ-સ્તાન, જંગલાર વગેરે દેશોમાં જાય છે, અને સારી કમાણી લાવે છે, ખીજા મુસલમાનો ગરીબ હાલતમાં છે, કેમકે તેઓ બણતા નથી, તેમ વેપાર ને હુન્નરમાં પણ આગળ નથી. પારસીઓની વસ્તી પણ સારી છે. શાહપોર, માછલી પીઠ, વાંકી બોરડી તેમજ નાનપરા ને રસ્તમપરામાં એમની ધણીક વસ્તી છે; તેઓ સારી રીતે બણે છે, ને પરદેશ નોકરી અર્થે ધણા જાય છે, વાણીઆ શહેરમાં તેમજ મુંબઈમાં વેપાર કે ગુમાસ્તી કરે છે. કણબીની સારી સંખ્યા અને તેઓમાંના ધણાખરા રેશમ કે સોનારૂપાના તાર તૈયાર કરવાના ધં-
ધામાં છે. ટાપ્ટી વેલી રેલવેથી ખાનદેશ, મધ્યપ્રાંત વગેરે જોડે ખેતી ને જંગલના માલનો વેપાર ચાલે છે.

સોળમા સેંકડાની શરૂઆતમાં આ શહેર વચ્ચું છે, તે પહેલાં રાંદેર મોટું શહેર ગણાતું. સુરજ નામની બાઈના
ઇતિહાસિક નામપરથી સુરત નામ પડ્યું છે; તેના દ્રવ્યથી ગોપી
અનાવ. નામના માણસે વસાવેલું કહેવાય છે. ગોપીના ના-
મપરથી ગોપીપદ્મ નામ પડ્યું છે, ગોપી એ અનાવલો

બ્રાહ્મણ હતો, ને કોઈ કહે છે કે નાગર બ્રાહ્મણ હતો. મુગલાઈ રાજ્યમાં મકકે હજ કરવા જનારા આજ બંદરેથી જહાજમાં બેસતા; અંગ્રેજ, વલંદા, ફ્રેચ વગેરેની કોટી આજ શહેરમાં હતી. અંગ્રેજોએ પ્રથમ આજ શહેરમાં પગ મૂકી આખા ભરતખંડનું રાજ્ય મેળવ્યું છે. આજે મુંબઈ જેમ ગણાય છે, તેમ મુમલાઈ રાજ્યમાં સુરત ૮૪ બંદરનો વાવટો હતું. સુરતના દ્રવ્યથી લોભાઈ શિવાજી બે વાર લૂંટી ગયો હતો. આગ ને રેલની આશતથી, નદી પૂરાર્થ જવાથી, ને મુંબઈ વસવાથી આ શહેરનો વેપાર તુટી ગયો છે. મુગલાઈ વખતમાં નવાબો દિલ્હીથી નીમાઈ આવતા ને રાજ્ય કરતા. ઇ. સ. ૧૮૦૦ માં હેષ્ટા નવાબને પેન્સન બાંધી આપી લોર્ડ મેનિંગટનના વખતમાં આ શહેર અંગ્રેજોએ મેળવ્યું છે. સુરત જિલ્લાનાં પરગણાં પેશ્વા સરકાર પાસેથી વસાઈના કોલકરાર મુજબ ઇ. સ. ૧૮૦૨-૩ માં મળ્યાં છે. એ વખતથી આજ સુધી અહિં અંગ્રેજોનું રાજ્ય છે.

— :૦: —

મુંબઈ શહેર.

મુંબઈ એ પશ્ચિમ દિંદુરથાનનું મુખ્ય બંદર ને રાજધાનીનું શહેર ઉત્તર, અક્ષાંસ ૧૮૦. ૫૦, અને પૂર્વ રેખાંશ ૭૨૦. ૫૩, ઉપર આવેલું છે. મુંબા દેવીનું જીવું અને તે ક્યાં દહેડું છે તેપરથી મુંબઈ એ નામ પડ્યું છે; અંગ્રેજોમાં બોમ્બે કહે છે, તે નામ પોર્ટુગીઝ લોકોએ પાડ્યું હતું. બેટોપરની ટેકરીઓના જથ્થાપર એ શહેર બાંધવામાં આવ્યું છે; સાધારણ લોકો મુંબઈ બેટ કહે છે, પણ ખરું જોતાં હવે એ દીપકલ્પ છે.

રતો દરીઓ હોવાથી હવા સમઘાત છે-શિયાળામાં ઘણી ટાઢ પડતી નથી. તેમ ઉનાળામાં ઘણો તાપ પડતો હવાપાણી ને નથી. ૨૦૦ વર્ષ ઉપર એ બેટની હવા ખડક, ખાડી, આસપાસની ડુંગરા, અને જંગલોથી અંગ્રેજોને માફક આવે જમીન. એવી નડોતી. પણ હાલની હવા તો એવી સારી છે.

કે ઘણાક યુરોપીયનો ને દેશીઓ સુખે રહી શકે છે. વરસાદ વર્ષે સરાસરી ૭૦-૭૫ ઇંચ પડે છે. પીવનું પાણી દૂરથી વિહાર ને તુળસી તળાવ ડુંગરોપર આવેલાં છે, ત્યાંથી નળ મારફતે આણેલું છે. એઠાડ વગેરેનું ગંદુ પાણી વહી જવાને ગટરો કરેલી છે; ગટરોનું બેઠાણ દરેક ઘર બેઠે કરવામાં આવેલું છે; એ પાણી છેવટ દરી મામાં વહી જાય છે; ડુંગરા લગભગ છે; તેપર શ્રીમતોની ઘણીક વાડીને અંગણ આવેલાં છે; નીચાણ જમીનમાં ડાંગર પાકે છે. તેમ નાળિયેરીનાં ઘણાં ઝાડ જોવામાં આવે છે. તળ મુંગધમાં વાલકેશ્વરને મલખા-હિલનો ભાગ ડુંગર પર આવેલો છે, બીજો ઘણાક ભાગ સપાટ જમીનપર છે; પરેલ ને એલિન્સ્ટનરોડથી મહાલક્ષ્મી તરફનો ભાગ નિચાણમાં હતો, પણ મ્યુનિસિપાલિટીએ સુધારો કરવાથી હાલમાં કાપડ વણવાની ઘણીક મિલો તે ભાગમાં ખંઘાઈ છે.

લગભગ ૨૨ ચોરસ માઇલપર એ શહેર છે. કોલાખા તરફનો ભાગ છેક સાંકડો છે, અને સાલસેટ બેટ તરફનો

આકાર, વિ- ભાગ લગભગ ત્રણ માઇલ પહોળો છે. કોલખાથી રેતાર, રેસ્તા, માહીમ તરફનો પશ્ચિમ ભાગ લગભગ આઠ માઇલ વસ્તી વગેરે. લાંબો છે, અને તેનો દેખાવ સારો છે; ચોપાટીપર

દરીઆકિનારે ફરવાનો સરસ રસ્તો એ ભાગપર છે. વાલકેશ્વરનો રસ્તો ને તેપર શેઠીઆના અંગલા ને વાડીઓ ખરે ૨-

મણિક દેખાવ આપે છે. ગવર્નર સાહેબનો મહેલ વાલકેધરમાંજ છેક દરીઆની અણીપર આવેલો છે. ચર્ચગેટ સ્ટેશનથી ટાઉનહોલ સુધીનો તેમજ ત્યાંથી કોર્ટ મારકેટ તરફનો રસ્તો ઘણો પહોળો છે, ને તેની બંને બાજુપર રોનકદાર નવી તરેહનાં ભવ્ય મકાનો આવેલાં છે. એકંદરે મુંબઈના રસ્તા બીજા શહેર કરતાં ઘણા પહોળા છે. દ્રામ્વે તેમજ ગાડી ધોડાની દોડદોડ ને રાહદારીની પુષ્કળ જ આવને લીધે પહોળા રસ્તાની ત્યાં જરૂર પણ છે. યુરોપનો કાંઈક ચિતાર મુંબઈ જોવાથી આવે છે. આઠ લાખ ઉપરાંત માણસની વસ્તી છે, અંગ્રેજોને હાથ એ શહેર આવ્યું ત્યારે ફક્ત ૧૦૦૦૦ માણસની વસ્તી હતી. હિંદુ, જૈન, મુસલમાન, પારસી, દેશી, ક્રિશ્ચિઅન, યાહુદી, યુરોપીઅન, સીધી, વગેરે પંચરંગી લોક મુંબઈમાં રહે છે. હિંદુમાં ગુજરાતીને મરેઠી બોલી બોલનારા ઘણા લોકો છે ઘણાક વેપારીઓ ગુજરાતીજ છે. દુનીઆના તમામ દેશોમાંનો એકાદ માણસ મુંબઈમાં ખરો.

સેક્રેટરિયટ તથા હાઇકોર્ટનાં સરકારી મકાનો ઘણાં સરસ છે.

બોરીખંદર નામનું જી. આઇ. પી. રેલવેનું સ્ટેશન દરબાર, દહેરાં, તથા મ્યુનિસિપાલ ઓફિસનું મકાન હાલ થોડા શાળાનાં મકાન વર્ષમાં બારે ખર્ચ કરી મોટાં ભવ્ય બંધાવ્યાં છે. ના, ઇસ્પિતાલ કોટનાં બીજાં મકાનો પણ ઘણાં સારાં છે. ટેકનિકલ વગેરે. ઇન્સ્ટિટ્યુટ એ હુન્નરી કેળવણી લેવાનું સાધન છે.

માન્ટ મેડીકલ કોલેજ એ વૈદ્યાની કેળવણી લેવાનું સાધન છે. ગાંડાઓની હોસ્પિટાલ પણ એ શહેરમાં છે. એલ્ફિન્સ્ટન કોલેજ, વિલ્સન કોલેજ, સેન્ટ ઝેવિયર કોલેજ વગેરે ઉંચી કેળવણી

લેવાનાં સાધનો છે, હાથસ્કૂલો પણ ધણી છે, હિંદુઓનાં દહેરાં ધણાં છે. મુખ્યમાં વાલકેશ્વર તથા ભૂલેશ્વર મહાદેવનાં દેવળ, મહાવ્રક્ષમી, નાગદેવી, આયુલનાથ, સુન્દાદેવી વગેરે ધણાં છે. વૈષ્ણવોનું મોટું મંદીર જીવણલાલજી મહારજનું છે, મુસલમાનોની મસીદો પણ ધણી છે. મોટામાં મોટી જુમામસ્જિદ છે. કાફર મારફ્ટ પાસે તે છે. પારસીઓની અગિઆરી પણ ધણી છે. આતસ બેહેરામ સૌથી પ્રખ્યાત છે. મુંબઈ નજીક કનેરી ને ધારાપુરીની ગુફા જોવા લાયક છે.

મુંબઈનો વેપાર ભરતખંડનાં તમામ શહેરો કરતાં ચઢિઆતો છે. અંગ્રેજો આ દેશમાં રાજકર્તાને વેપારી છે; તેનો લોકોનો ધંધો, ૬૬ ભાગ આજ બંદરે ઉતરે છે. દુનીયાના ધણાક રોજગાર. દૂરના દેશોમાંથી જહાજો ને અગમોટો અંહી આવે

છે. ૩. અફીણ, ધર્ત્ર વગેરે અનાજ, તલ અળશી, સરસવ વગેરે તેલીબીજાં, તથા અગણિત પદાર્થો આ દેશમાંથી જાય છે. રતું, કિતનું ને રેશમી કાપડ, લોદાનો સમાન, કાચલા, કામળ, સંચા આવે છે, તેમાંનો ધણો માલ મુંબઈ બંદરે ચઢે ઉતરે છે. મુંબઈ બંદરનો વેપાર ખરે જંગા છે. ચોમસામાં વહાણો બોટો ને જહાજો સહિસલામત રહી રોકે તે સારૂ બંદરો પણ ચાર પાંચ કિમ્મણી બાજુએ દરીઆકિનારે સમવડ વાળાં બાધેલાં છે. બોરીબંદર, પ્રિન્સડોક વગેરે તેનાં નામ છે, કાપડ વણવાની મિલો ૬૦-૬૫ મુંબઈમાં છે; લગભગ ૬૦ હજાર માણસો તે ધધામાં કામે લાગેલાં છે. બાટીઆ, બોળ, પારસીઓ ને યુરોપીઅનો એ મુખ્ય વેપારી છે. ભરતખંડમાં ગુજરાત, મહારાષ્ટ્ર મધ્યપ્રાંત, વાયવ્યપ્રાંત, પંજાબ, રજ-

પુતાના વગેરેનાં તમામ શહેરોને યુરોપી માલ પહોંચાડવાને અને ત્યાંના માલ યુરોપમાં પહોંચાડવાને મુંબઈ વચ્ચે એક એજન્સિસ તરીકે છે; એટલે મુંબઈના વેપાર ભવિષ્યમાં ઘટશે એમ નથી.

માહીમમાં પહેલાં મૂર લોકોનો કિલ્લો હતો, પોર્ટુગીઝને હાથ મુંબઈ ખેટ આજ્યો, તે પહેલાં માઝીઓની વસ્તીનું ઇતિહાસિક એ એક નાનું ગામ હતું. પોર્ટુગીઝના રાજની દીકરી બનાવ. ઇંગ્લાંડના રાજના દીકરા જોડે પરણવાથી પહેરામણી માં ઈ. સ. ૧૬૬૨ માં એ ખેટ ઇંગ્લાંડના રાજને મળ્યો હતો, રાજએ ઈસ્ટ ઇન્ડિયા કંપનીને ઈ. સ. ૧૬૬૮ માં એ ખેટ દર વર્ષે અમુક રકમ લેવાનો ઠરાવ કરી આપ્યો. કંપનીને એ મળ્યો ત્યારથી સુરત મટી મુંબઈ વેપારનું મુખ્ય મથક થયું, સુરતના ઘણાક લોકો તે વખતથી મુંબઈ જઈ વસ્યા. ગુજરાતના ખીજા ભાગ માંથી તેમજ મહારાષ્ટ્રમાંથી ઘણા લોકો જઈ વસવાને લીધે તેમજ છલાકાના ગવર્નર સાહેબની ઓફિસ-સેક્રેટરિયટનું ને હાઇકોર્ટનું સ્થળ હોવાને લીધે, ઘણાજ મોટા અંગ્રેજ અને અમલદારોનાં રહેવાને લીધે, બહોળા વેપારનું જખરજસ્ત ખંદર હોવાને લીધે મુંબઈ આજે ભરતખંડના તમામ શહેરોથી ચઢિઆતી પહેલા નંબરની અલખેલી નગરી થઈ પડી છે.

અહીં પ્લેગ (ગાંઠીઆ તાવનો) રોગ ચાલવાથી ને ચીનમાં લડાઈ સળગવાથી કાપડની મિલ વિગેરે ઉદ્યોગને કાંઈક ધક્કો લાગવો શરૂ થયો.

કોઈ જાનવરનું વણન માગ્યું હોય ત્યારે નીચે મુજબ પેશાં પાડવાં.

(૧) જનવરનો દેખાવ, કદ, બળ, વગેરે, શરારની રચના.

(૨) તે સાધારણ કે નવાઇતું છે ? ક્યા ક્યા દેશમાં થાય છે ? તેમજ પ્રાણીના ક્યા વગમાંનું છે ?

(૩) તેનો સ્વભાવ અને રીતભાત; તે જંગલમાં કે શી નીતે પકડાય છે, અને પળાય છે ? અકકલ, માયા-ગુપણું; વગેરે ગુણો, અને તેનાં થોડાંક દ્રષ્ટાંતો.

(૪) માણસને શા ઉપયોગમાં આવે છે ? અસહનના લોકને શા ઉપયોગમાં આવતું ?

ઉપરનાં પેટાં મુજબ હાથી, સિંહ, વાઘ, ઘોડો, કુતરો, ભેંસ ગાય વગેરે હરકોઈ જનવરનો નિમંધ લખી શકાય:—આ પુસ્તકમાં દક્ષ હાથી વિષે નિમંધ લખ્યો છે, તે બંને હરકોઈ વિષે લખાવવો, વખત મળે, તે મુજબ છોકરાં ઘેરથી ઉપરનાં પેટાં પાડી નિમંધો લખી લાવે, અને શિક્ષકે તેમના લખાણમાં ચોગ્ય વધારો ઘટાડો કરવો તથા તેમની ભાષા સુધારવી; અને પાછળથી બીજી વાર નોટ (સ્વચ્છ ચોપડી) માં કોપીની માફક ઠેરવેલા અક્ષરે શીખનાર લખી લાવે એવી શિક્ષકે ટેવ પાડવી કે જેથી પોતાની જાને લખતાં વિદ્યાર્થીઓને આવડશે લખવાની ખામી સુધરશે અને અક્ષર ઠરશે.

કિરાંગ કિરાંગ વાંદર અને વાઘ પકડવા કે મારવાની જુદી જુદી રીતો એનાં પેટાં ટુંકમાં છે. રક્ત એટલુંજ અતાવવાને કે ઉપરનાં પેટાં વગર પણ નિમંધ લખી શકાય.

હાથી.

સર્વ પ્રાણીમાં હાથી એ ઘણું મોટું, પ્રચંડ કાયાનું અને
 જાડી ચામડીનું જનાવર છે એ ૮-૧૦ ફુટ ઊંચું
 દેખાવ, કદ, હોય છે, મોટામાં મોટા હાથીનું વજન ૩૮૦ મણ
 બળ વેગ, થાય છે, એના ચારે પગ જાડા થાંભલા જેવા, કાન
 શરારની ર. સુપડા જેવા, આંખો નાની ને પૂંછડી છેક ટુંકી
 ચના વગેરે. હોય છે. વળી એક સૂંઢ હોય છે; તે હાથની ગરજ
 સારે છે; ખોરાક તે વડેજ પકડી મોંમાં મૂકે છે.
 જાડનાં ડાળાં પાતરાં તે વડે ખાય છે; ભારે વસ્તુ ઊંચકવી હોય,
 ત્યારે સૂંઢ વડે તે વસ્તુને ચૂડ ભેરવી ઉપાડે છે, એટલે હાથની ગરજ
 સારે છે. સૂંઢને છેડે માણસની આંગળી જેવા અવયવ હોય છે. તે
 વતી નાનામાં નાની યંકણી સુદ્ધાંત તે ઊચકી લે છે. તેને દંતશ્લેષ
 હોય છે, ચાવવાના દાંત મોંમાં જુદા હોય છે; તે પરથીજ કહેવત
 છે કે “ હાંથીના દાંત ચાવવાના ને દેખાડવાના જુદા.” એટલે કાષ્ઠ
 માણસના વિચાર કંઈને મોંઢે કહેવાનું કંઈ. ખોરાક—તે વનસ્પતિ
 ખાય છે તેમાં મુખ્યત્વે કરીને જાડનાં પાંદડાં અને ભોંયપર મોટું ઉ-
 નેલું ઘાસ ખાય છે.

હાથી મોટું ભયંકર જનાવર છે ખરું, છતાં માણસ તેને પકડે
 છે, પાળે છે, તે પર સ્વારી કરે છે, અને ભાર ભરી ખેંચાવે છે.

બુચર પ્રાણીમાં સવથી મોટો ને જવલે જોવામાં આવે એવો
 એ છે; માટે નવાઈના જનાવરમાં ગણાય છે; વસ્તીમાંથી

તે સાધારણ છે જતો હોય, ત્યારે છોટાં ને માણસોનાં ટોળે-
કે નવાઇનું છે ? ટોળાં એની પાછળ જોવા દોડે છે. સીલોન (લંકા)
ક્યા ક્યા દેશ- આફ્રિકા વગેરે ગરમ મુલકમાં એ નીપજે છે.
માં થાય છે ? જંગલોમાં એનાં ટોળેટોળાં ભેગાં થઇ ચરે છે.
ક્યા પ્રાણીના કરોડવાળાં પ્રાણીમાં જડી ચામડીવાળાં જનાવરના
ક્યા વર્ગમાં છે ? વર્ગમાં એનો સમાસ થાય છે.

જંગલોમાં હાથીનાં ટોળાં ચરતાં ફરે છે, એને પકડવાને જંગ-
લમાં લાકડાનો મોટો ઊંચો કઠોરા ચોમેરથી બાંધી
પકડવાની રીત, લઇ એક તરફ દરવાજો રાખે છે. પછી હાથીની
સ્વભાવ. પાછળ ચોમેરથી પડે છે, ને પેલા કઠોરામાં આ-

ણી દરવાજો બંધ કરે છે. ત્યાં તે ખીજવાય છે,
ને ઝાડ ઉપેડી નાંખે છે. એમ કરતાં તેનું બળ નરમ પડે છે એટલે
પકડનાર શિકારી પાળેલા હાથી લઇ કઠોરામાં જાય છે, અને યુક્તિથી
તેની જોડે પેલા નવા હાથીને બાંધી દે છે; થોડા દિવસે તે પાળેલા
હાથી જોડે તે બળી જાય છે; એ પ્રથમ જંગલી કૂર સ્વભાવનો હોય
છે, પણ પાછળથી સોજતે માયાળુ અને અસીલ થાય છે. કેટલાક
દેશમાં ભોંયમાં ખાડા ખોદી ઉપર ઘાસ પાથરે છે, ખાવા આવતાં
હાથી તેમાં પડે છે, ત્યાં બૂખથી તેનું જોર નરમ પડે છે; પણ તેને
ખાડામાંથી કાઢતાં ઘણી હરકત નડે છે. માટે ઉપરની રીતે જ ઘણાં
જંગલોમાં કમ્પાઝિડવાળી તેમાં ઘાલી બળ ઓછું કરી હેળવે છે.

હાથીના લાંકનારને મહાવત કહે છે તે તેની ગરદન પર બેસી
પોતાના હાથમાં અંકુશ નામે લોહનું હથિયાર રા-
ખીને તેને લાંકે છે. રાજા રજવાડાને સ્વારી કરવા
ઉપયોગ. હાથી ઉપયોગી છે; તે પર અંખાડી મૂકી તેમાં

બેસી રાજાઓ સ્વારી કરે છે. લશ્કરમાં પણ એના ઉપયોગ છે. પૂર્વકાળમાં એને રથે બેઠી તેમાં બેસી રાજાઓ યુદ્ધ કરતા; એને ફરતા રાખી ઢાટ બનાવતા. હાલ તો જ્યાં ગાડાં ચાલે નહિ, એવો કોઈ રસ્તો વિકટ હોય ત્યાં તંબુ, તોપખાનું વગેરે એના પર લાદી લઈ જાય છે. એને દારૂ પાછા ગાંડો બનાવી દુશ્મનના લશ્કરમાં વખતે છોડી મૂકે છે, કે જેથી લશ્કરનો કચરધાણ વાળે છે. વાધનો શિકાર કરવામાં પણ એ ઉપયોગી છે. મરી ગયા પછી એના દાંત ને હાડકાનાં રમકડાં, ચપ્પુના હાથા, ખાયડીઓના હાથના ચુડા વગેરે ઘણી ઉપયોગી બીજી બનાવે છે, દાંત તેમજ ચામડું બંને ઉપયોગી છે; તેના ઘણા પૈસા ઉપજે છે; તેથીજ કહેવત છે કે “ જીવતો લાખનો, ને મુઝો સવાલાખનો. ” વળી કહેવાય છે કે જંગલી હાથીઓનાં ટાળામાં એક સરદાર હોય છે.

વિશેષ હકીકત—હાથી જમીન પર સૂઈને ઊંઘતો નથી, પણ ઉભો ઉભો જાગે છે. હાથી ધુમતો ચાલે છે, તેથી તેવી રીતે આવનાર માણસોને “ગજગામી” કહે છે. આની ચાલથી જોનારને બહુ આનંદ ઉપજે છે. તેના કાન સુપડા જેવા હોય તેને હમેશાં હલાવ હલાવ કરે છે. એમ કહેવાય છે કે તેના કાનમાં કીડી કે મગતરૂં પેસે તો તેથી તેનું મોત થાય છે. આ દેશની હાથણીઓને બિલકુલ દંતશુળ હોતા નથી. પણ હાથીને હોય છે. કેટલાક હાથીને નથી પણ હોતા, ને તે ઉપરથી હિંદી હાથીની બેજતો ગણાય છે, દંતશુળ વાળાને ગેડા હાથી, અને દંતશુળ વગરનાને નકના હાથી કહે છે. લંકાના હાથીઓને દંતશુળ બાગ્યેજ હોય છે. પરંતુ આફ્રિકા ખંડમાં તો નર માદા બંનેને દંતશુળ છે.

ઉરાંગ ઉટાંગ વાનર.

વ્યુત્પત્તિ—ઉરાંગ ઉટાંગ=(ઉરાંગ=માણસ ઉટાંગ=જંગલી)
જંગલી માણસ, એ પ્રાણી માણસ જનને એટલું બધું મળતું આવે
છે કે તેની ઉત્પત્તિ વિષે ત્યાંના લોકમાં એવી વાત ચાલે છે કે સરકારે
લોકો ઉપર વેરા નાંખ્યા, ત્યારે સ્વતંત્ર વિચારનાં માણસો તે કર ન
આપતાં જંગલમાં જઈને વસ્યાં, તેમની ઓલાદના એ વાંદરા છે.
આ દંતકથા ખોટી માનીએ તો પણ એટલું તો ખરું કે પ્રખ્યાત
તત્ત્વવેત્તા ડાર્વિનના અભિપ્રાય મુજબ માણસ જાત વાંદરામાંથી
ઉત્પન્ન થઈ છે, તેનો પુરાવો ઉરાંગ ઉટાંગની ચાલ ઓલાદથી કાંઈક
સાખીત થઈ શકે છે.

દેરા—મલાકા, કોચીનચીન, બોર્નીઓ અને તેની આસપાસના
દાણુઓમાં આ વાનર થાય છે.

રહેઠાણ અને ખોરાક—એ વાનર ઝાડપરજ રહે છે, અને
ઘણું પાણી કળા કળાદિ અને વનસ્પતિના ખોરાકપરજ જીવે છે.

વાઘ પકડવા કે મારવાની જુદી જુદી રીતો.

ચીન દેશમાં—એક મોટી ભારે પેટી બનાવી તેમાં કાચના
આરસા ગોઠવે છે, વાઘ જતાં પોતાની પ્રતિમા જોઈ તે કાચ ઉપર
પાંખે મારે છે એટલે ઢાંકણું દેવાઈ જાય છે તેથી વાઘ કચરાઈ મરે
છે, અથવા પેટીમાં કેદ પકડાય છે.

અયોધ્યા પ્રાંત—વાઘને જવાના રસ્તામાં એક જાતનો ચી-
કણો લેપ કરેલાં પહોળા પાંદડાં પાથરે છે, તેથી તે રસ્તે જતાં વા-
ઘના પંજને પાંદડાં વળે છે. આ પાંદડાં ઉખેડવાને વાઘ પોતાનો
પંજે મોંપર ધસે છે એટલે પાંદડાં મોંપર ચોંટે છે, આમ વારંવાર
થવાથી વધારે વધારે પાંદડાં ચોંટવાથી આખરે બરાડા પાડી જમીન-
પર આજોટે છે, તેથી એટલાં બધાં પાંદડાં ચોટે છે કે તે લગભગ
આંધળા જેવો થઈ જાય છે, આવે પ્રસંગે આસપાસ સંતાઈ રહેલા
માણસો દોડી આવી તેને મારી નામે છે.

અબ્દેશમાં—રસ્તામાં દોરડાં પાથરી તેમાં ઝેર પાચેલાં તીર
એવી રતે ગોઠવેલાં હોય છે કે દોરડાંપર પગ પડવાથી તીર છૂટે છે,
તે વાગવાથી વાઘ મરણ પામે છે.

કેટલાક ભાગોમાં ભારે થાંભલાને કાઢી ફરીને તેમને છેડે દોર-
ડાં બાંધી બકરાં કે ઘેટાં ટાંચે છે, તે ખાવા સાથે વાઘ ખેંચ તાણ
કરે છે તેથી થાંભલો તેના ઉપર પડવાથી તે દબાઈ મરે છે. કોઈ
કોઈ ક્રેકણે ખાડી ખોદી તેમાં બકરાં કે ઘેટાં રાખે છે, અને તેનાપર
ભારે ઢાંકણાં અથવા કાંચાં રાખી તેપર પથરા ગોઠવે છે, વાઘ ખા-
ડામાં કિતરી પ્રાણીને મારવા કે ખેંચવા જાય છે એટલે દોરી ખેંચા-
વાથી ઉપરનું ઢાંકણું તથા પથરા તેનાપર પડી તે દબાઈ મરે છે.

અજમેર, જેપુર, અને ગુજરાતના કેટલાક ભાગોમાં કુલાળા
વાળાં પાંજરાં કાંચાં મૂકી તેમાં જનાવર ટાંચે છે, પછી વાઘ જ્યારે
પાંજરામાં પેસી ટાંચેલું જનાવર ખેંચે છે એટલે કુલાળા પડી જવાથી
મારણું વસાઈ જાય છે.

આ ત્રણે બાગોમાં લોકો ટાંચેનાં જનાવરમાં ઝેરકચોડાનું સત્વ-
કે એવું કોઈ ખીજું ઝેર ભરી રસ્તામાં નાંખે છે, તે ખાવાથી પણ
વાધ મરી જાય છે.

શિકારીઓ ગામડાના કાળા વાઘરી વગેરેને ભેગા કરી તેમની
સાથે જંગલમાં જઈ ઉંચા ઝાડપર માંચડા બંધારી તૈયાર બંદુક લઈ
એસે છે. લોકો દોલ વગેરે વગાડી વાઘને ખીજવે છે, ત્યારે તે જ્યાં
ભરાઈ જાય ત્યાંથી દોડી આવે છે, એટલે માંચડા ઉપર રહેલો
શિકારી ગોળીથી તેને મારે છે. કેટલાક શિકારીઓ માંચડા ન બંધા-
વતાં હાથી પર એસે છે. કેટલાક હાથી પણ એવા શીખવેલા હોય છે,
કે વાઘને લાગ કાચેથી સૂંઢમાં પકડી પટકી મારે છે.

કોઈ ઝાડનું વર્ણન માગ્યું હોય તો તેનાં નીચે મુ-
જબ પેટાં પડ્યાં.

(૧) તે ઝાડનો દેખાવ, કદ તથા રચના.

(૨) ક્યા દેશમાં, કઈ ઋતુમાં અને કેવી રીતે થાય છે ?

(૩) તેને વાવી મોટું કરવાની રીત.

(૪) તેનો ઉપયોગ.

(૫) તે ઝાડની જુદી જુદી નીપજ તથા તેનો વેપાર.

એ પેટાંની રીતે આંબો, નાળિયેરી, ખજૂરી, તાડ, વડ, ખા-
વળ, આવળ, ખેર, લીમડો, પીપળો, વડ, આશોપાલવ, સાગ, સીસમ,
આમલી, ગુલમોર વગેરે લોકોમાં મોટાં ઝાડનો, તેમજ મોગરો, ગુલા-
બ, ચંપો, કાજુ, કેવડો વગેરે લોકોમાં કુલ ઝાડનો, તેમજ વેલાનો

નિબંધ લખી શકાય. આ ચોપડીમાં ફક્ત આંખા વિષેનો નમુનો આપ્યો છે. પોતાના ગામમાં થતાં ઝાડ છોડવા, વેલા વગેરે વનસ્પતિ શીખનારની નજરે જોવામાં આવી હોય, તેના નિબંધ ઉપરની ઢબે પેટાં પાડી નોટમાં—લખાવતા જવું, અને તેમ આરંભમાં લખવાનો મહાવરો પડવાથી આગળ લખ્યા એવા સામાન્ય વિષયોના વર્ણનરૂપ નિબંધ લખી શકશે.

આંખો.

આંખાનું ઝાડ પાંચ છ હાથ ડિયું ગોળ ધુમટદાર દેખાય છે; એની છાયા વડની માફક ઠંડી છે; થડ બે ત્રણ દેખાય, કંદ, હાથ જીંચું, અને જીંડું હોય છે; તેમાંથી પુષ્કળ રચના. ડાળ કુટેલાં હોય છે, ડાળાંમાંથી ડાળીઓ અને છેવટ પાંદડાં હોય છે; પાંદડાં લગભગ બે આંગળ પહોળાં, ને છ સાત આંગળ લાંબા હોય છે. પાનખર ઋતુમાં પાંદડાં ખરી પડ્યા પછી નવાં પશ્ચ વૃદ્ધ છે, અને મહા ફાગણમાં મોર આવે છે, મોર આવેલો હોય ત્યારે આંખો સુશોભત દેખાય છે; મોરમાંથી મરવા ને ફેરીઓ બાજે છે. ફેરીઓ આવે, ત્યારે તેના બારથી નીચે નમી ગએલો, પોતાનાં ફળ આપવાને માણસને જાણે સૂચના કરતો હોય, એવો દેખાવ તે આપે છે.

મમશીતોષ્ણ તથા ઉષ્ણ કટ્ટીબંધના બધા દેશોમાં આંખા ઘણું કરી નીપજે છે.

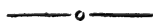
ક્યા દેશમાં, મોસમમાં પાકેલી સારી ફેરીઓના ગોટલા ખેડૂનો કર્મ ઋતુમાં, તપાસ કરી મેળવી રાખી સંઘરી મૂકે છે, વરસાદ

અને કેવી રી- પડ્યા પછી જ્યાં રોપવા હોય, તે જમીનમાં ઢીંચણુ તે થાય છે. જેટલો ખાડો કરી તેમાં બહુજ ઝીણી માટી પાથરે છે; અને વેંત ખાડો બાકી રહે, ત્યારે તેમાં બે ત્રણ ગોટલા નાંખી ઉપર પાછું ઝીણું મટાકું વાળી દે છે. થોડા દિવસે તે ઉગી નીકળે છે. ઉનાળામાં પાણી પાય છે; અને ફરતી વાડ કરે છે, કે બકરાં વગેરે જનવરો તેનાં પાંદડાં તોડી નખાય; પાંચ છ વર્ષના થાય ત્યારે ફેરીઓ આવવા માંડે છે. થડ આગળ દરવર્ષે મટાકું ને ખાતર પૂરતા રહે છે.

આગમાં કલમીઆ આંબા કરવા હોય, ત્યારે તેની કલમો વે-ચાતી લાવે છે; કલમો કરવાની એવી રીત છે કે જે આંબાપરથી કલમો કરવી હોય, તે આંબાની હરકોઠા ડાળીને વચલા ભાગે ફરતી છોલી કાઢે છે, અને તે સ્થળે પલાળેલી માટીના થર ચોંટાડે છે, તેમાંથી મૂળનાં અંકુરો ઉગી નીકળે છે, બાદ તે ડાળીને તેના ઉપલા ભાગેથી કાપી થએલી, કલમને જ્યાં રોપવી હોય ત્યાં લઈ જાય છે. કલમી આંબા બે ત્રણ વર્ષમાં ફળતા થાય છે. કદમાં નાના રહે છે. મુંબઈ તરફ આકુસ ને પાયરીની બીનરેષાવાળી ઉંચી જાતની ફેરી-ઓના આંબાની કલમો મળે છે.

આંબાનું ફળ માણુમને ઘાચુંજ ઉપયોગી છે. નાની ફેરીઓ જેને મરવા કહે છે, તેનાં ગરીબ ને તવં-ઉપયોગ, નિ- ગર સર્વ લોક અથાણું કરે છે. ફેરીના અથાણું પજ, વેપાર. બે ત્રણ જાતનાં થાય છે. કમળાં મરવાને ખરણીમ મીઠા જોડે નાંખે છે, તેને બોર ફેરીનું અથાણું કહે છે. મરવા મોટાં થાય ત્યારે તેને ચીરી ચાર શાડ કરી તેમાં મેથી

મોઠું, મરચાં વગેરેના ભૂકા થાલી અથાણાં કરે, તેને મેથીઆં કહે
 ૦; અને કેરીની શાખ થઇ હોય, તેને ચીરી મીઠા જોડે આથી
 ભુકવી, માંહે રાઇ, ગોળ, ચોપડી અથાણાં કરે તેને રાઇતી કેરીનાં
 અથાણાં કહે છે. ઝડપર પાકવા આવેલી કેરીઓની શાખને છોલી
 કાઢી માંહેથી ગોટલા કાઢી નાંખી જે ભાગ રહે તેના ઝીણા કકડા
 કરી ખાંડ કે સાકરની ચાસણીમાં નાંખે તેને મુરખ્ખો કહે છે. વળી એ
 ઉપરાંત પાકી કેરીઓ વૈશાખથી શ્રાવણ સુધી બોડા ચૂસીને કે તેનો રસ
 કાઢીને ખાય છે. અથાણાં ખારે માસ ખાધામાં આવે છે. પાકી કેરીનો
 દેશની માંહેના ભાગમાં સારો વેપાર ચાલે છે. કહેવત છે કે “ કેળાં, કેરી
 કાંદા, એના વેપારી જાણે માંદાં ” મતલબ કે એ વસ્તુઓ ઝટ વેચી
 નાંખવી જોઇએ; ભાવ ખાવાની લાલચે રાખી મૂકે તો કોહી જાય,
 ને ખોટ આવે. આંખાના ઝાડના થડનાં લાકડાંને વહેરી તેના પાટીઆં
 કરે છે અને તે પાટીઆં માળ ખાંધવામાં તેમજ ખારી ખારણાં
 કરવામાં ખપ લાગે છે. ખાળવામાં એ લાકડું ઉપયોગી નથી, કેમકે
 ખળતાં તેમાંથી ધુમાડો નીકળ્યાં કરે છે; કહેવત છે કે “ આંખાની
 કાઠી, ને રાંધનારી નાહી. ”

હરકોઇ પ્રાણી કે વનસ્પતિના જેવી કુદરતી ચીજો,
 ઋતુ વગેરેના કુદરતી દખાવ, ખુરશી વગેરે હુત્તરી ચીજો,
 આગગાડી વગેરે હુત્તરી કારખાંના તથા માણસની રીતભાત,
 એ સઘળાં વર્ણનરૂપ નિબંધનાંજ વિષયો છે.

પ્રથમ લખેલા સ્થળ, જાનવર, ને વનસ્પતિના ત્રણ
 નિબંધનાં જેમ નિરાળાં પેટાં છે, તેમ પાછળના હવે પછીના

વર્ણનરૂપ નિબંધ લખ્યા છે, તેના પણ પૈયાં બુદ્ધાં બુદ્ધાં છે; માટે એવો હરકોઈ વર્ણનરૂપ નિબંધ લખતાં પૈયાં ભીન્ન ભીન્ન આવશે તો પણ દેખાવ, રચના, કદ, કાંઈક ઇતિહાસ ને ઉપયોગ એમાંનાં કેટલાંક પૈયાં બધાજ વિષયમાં આવી શકે છે.

રેલવે સ્ટેશન.

હરકોઈ મોટા રેલવે સ્ટેશનપર પેસેન્જર (ઉતારની) બહારનો ગાડી આવવાનો વખત થતાં લગભગ અડધો પોણો કલાક પહેલેથી ગાડીઓની દોડાદોડ ને માણસની ભીડાભીડ થવા માંડે છે; બેસવાની પાટલીઓ પહેલાં આવનારાઓથી રોકાઈ જાય છે અને પાછળ આવનારાઓ આગતેમ જ્યાં કરે છે, કે ઊભા રહે છે, ઘણી ભીડ થવા માંડે, તેથી એ વખતે ગળવા કાતરોઓથી સાવધ રહેવું પડે છે, મેદાનમાં નીચે પાનસોપારી, મેવા, મીઠાઈ જળ ફળાદિ, રમકડાં, વગેરે વેચનારાઓ દુકાન માંડી બેઠેલા હોય છે; બ્રાહ્મણો પણ બિશુકોની પેઠે બિશ્વા માટે ચાંલ્લો કરવાને તૈયાર, મજુરો પણ પ્લાટફોર્મ પર બોળે કંચકી લઈ જવાને તૈયારજ, વગેરે તરેહ તરેહના દેખાવથી રમણિય શોભા બની રહે છે.

ટિકીટ કરાવવાની જગ્યાએ પહેલેથીજ ભીડ થવા ટીકીટ કરાવવા માંડે છે, અને ટિકીટ આપવા શરૂ કર્યું એટલે ની ભીડ. ભયડાભયડીનો પાર રહેતો નથી; નબળો પાતળો છુંદાછળ જાય છે; અબળાને માટે બીજો રસ્તો ટિકીટ કરાવવાનો રાખવામાં આવે છે, તે વાસ્તવિક છે. ટિકીટ કરાવવાને

સ્થળે પોલિસનો સપાઈ ઉભો રહે છે, તેથી ટ'ટોફિસાદ થવા પામતાં નથી; ઉતારૂઓ ધણા હોય ત્યારે એક છેવટની ધડી સુધી એ બીડ કાયમ રહે છે; પણ એ દુઃખ છેલ્લા વર્ગના ઉતારૂઓનેજ ભોગવવું પડે છે, કેમકે ઉપલા વર્ગમાં એસનાર ઉતારૂઓને ખીજે રસ્તે ટિકીટ આપે છે, અને ત્યાં બીડ ન હોવાને લીધે કશી આપદા નથી. દરેક મોટા શહેરમાં રેલવેની ટિકીટ ખરીદ કરવાની સગવડતા રેલવેવાળા-એ કરી છે.

ટિકીટ કરવાને સ્થળે મોટા સ્ટેશનપર જેવી ટીકીટ કરાવવાની બીડ, તેવીજ લગેજ ઓરિસમાં પોતાની જોડે ધારા કરતાં વધારે માલ લઈ જવો હોય, તો જોખાવવાની અને તેની રસીદ કરાવવાની બીડ હોય છે.

ટિકીટ લઈ તેને પંચ કરાવી પ્લેટફોર્મપર તરેહ તરે-પ્લેટફોર્મપરનો હના ઉતારૂઓ એકઠા થાય છે. પ્લેટફોર્મપર તરેહ દખાવ.

તરેહની શોભા જોવામાં આવે છે; સ્ટેશનના નામનું પાટીકું મોટા અક્ષરે લખી ખંને છેડે મારેલું હોય છે. પેશાબખાનું પણ ત્યાં હોય છે. મરદ અને ઓરત ખંનેના તે જુદાં જુદાં હોય છે. પહેલા અને ખીજા કલાસના ઉતારૂઓને એસવાને વેઈટિંગ રૂમ પણ હોય છે; તે જોડે સ્ટેશન માસ્તરનો પ્રાઇવેટ તથા ઓફિસ રૂમ અને જુદા જુદા હોય છે, ટેલિગ્રાફ ઓફિસ પણ ખરી. દરેક ઓરડાની બારશાખને મથાળે, તેનું ઉપર પૈકી જે નામ હોય તે મોટા અક્ષરે અંગ્રેજીમાં લખેલું હોય છે; દીવાલોપર નોટિસ બોર્ડ હોય છે, તેમાં રેલવેની તમામ જાહેર ખબરો ચોંટાડેલી હોય છે, તે ઉપરાંત કેટલાક વેપારીઓ પણ પોતાની જાહેરખબર ત્યાં ચોં-

ટાડે છે. ટિકીટ લઈ અંદર આવેલા ઉતારોઓમાં કેટલાક પાટલીઓ પર બેસે છે, કેટલાક જાહેર ખબરો વાંચે છે, ને કેટલાક પ્લેટફોર્મ પર રહ્યા કરે છે. ઝાંઝી ગાડીનો પાછલો ભાગ ઉભો રહેવાને સ્થળે એકડી થાય છે. ગાડી દેખવામાં આવી કે તરત અધું સાવંચ થઈ જાય છે, અને પોતપોતાનો માલ સલાળી લે છે. ગાડી પ્લેટફોર્મ પર આવી ઉભી રહી કે બેસનાર ને ઉતરનાર બંનેની સામગ્રી બીડ સામાનમાં મચી રહે છે; ધરડો ને જુવાન સર્વ ચંચળ બની જાય છે; ઉતરેલા સર્વ ટિકીટ આપી બહાર જવાને સ્થળે એકઠા થાય છે; અને જનારા ઉતરેલાની જગ્યાએ ગાડીમાં ઝટ બેસી જાય છે; બેઠેલા થોડો વખત જનારાની અને દુકાનદારોની આવજા જુએ છે. એમ કરતાં પાંચ દશ મિનિટ વીતી કે જેમ નાટકશાળામાં પાત્ર બદલાઈ આવવા પડે છે પડી જાય છે, તેમ ગાડી ઉપડી જાય છે, એટલે રેલવે સ્ટેશન જે જુજ વખત પર માણસોથી ઉભરાઈ જતું જણાતું હતું, તે તુર્તજ વેરાન બની રહે છે.

જાહેર યાગો.

અંગ્રેજી રાજ્ય થયા પછી યુરોપમાંની માફક સુરત જાહેર યાગની મુખ્ય જગ્યાએ મોટાં શહેરોમાં મ્યુનિસિપાલિટીના અધ્યાપ્ત્યા. રથથી જાહેર યાગો કરવામાં આવ્યા છે ખાનગી

યાગો અને જાહેર યાગોમાં મુખ્ય તફાવત એજ છે કે ખાનગી યાગો જે શખ્સોની મિલકત હોય, તેમને કે તેમનાં સગાંવડાલાં તથા તેમના મિત્રોનેજ તે બધાને વાપરવાની છૂટ હોય

છે. અને જાહેર બાગો સર્વજનિક હોવાથી તે અધાને વાપરવાની જૂઠ છે.

જાહેર બાગ ઘણું કરી ખાનગી બાગો કરતાં વિસ્તા-
જાહેરબાગોમાં રમાં મોટા હોય છે; તેમાં ફરવા હરવા માટે પાકી
શુ' શુ' સડકો રોનકદાર કરેલી હોય છે. બેસવાને માટે પથ્થર
હોય છે. કે લાકડાના સુંદર બાંકડાઓ, ખુરસીઓ, સ્ટુલો,
વગેરે તરેહ તરેહનાં આસનો ગોઠવેલાં હોય છે. ગુ-
લાખ, મોગરો બુધ, જાય, કેતકી, ચંપો, ચંબેલી વગેરે ફુલના છોડ.
તેમજ સોપારી, નાળિયેરી, અદામી, ચુલમોર વગેરે મોટાં ઝાડ ઉ-
છેરેલાં હોય છે. જે શહેરની આસપાસની જમીનમાં ન થતાં હોય
તેવાં ઝાડ કે છોડ દુરના દેશોમાંથી લાવી મહા મહેનતે ઉછેરે છે, કે
જેનારને આનંદ થાય છે તે આશ્રય ઉપજે છે. અચ્ચાને દોડવાની
ગમત માટે ભૂલ ભુલામણી કરેલી હોય છે. કેટલાક બાગમાં રેતી
પુરેલાં ખુશ્કાં ચોગાન તરેહ તરેહવાર આકારનાં રાખેલાં હોય છે, કે-
ટલાંક ચોગાનોમાં દરે (દ્રો) ઉગારી તેને એક સરખી કાતરી શેઠાચમાન
બનાવે છે, જનાવરો તથા ચીજોનું સંગ્રહસ્થાન પણ બાગમાં રાખ-
વામાં આવે છે, કે જેથી એક સ્થળે ઘણી ચીજો તથા જનવરો
વિષેનું જ્ઞાન નજરે જોઈ ઝટ મેળવી શકાય છે. ગાયનના ઈસ્કીઓ
માટે ને ધંધાર્થી થાકેલાઓની મોજ માટે સાંજે સુંદર વાજી પણ
કેટલાક બાગમાં વગાડવામાં આવે છે.

જાહેર બાગોમાં પુષ્કળ જોવાનાં, જાણવાનાં ને ગમત મેળવી
મનને પ્રફુલિત કરવાનાં સાધનો હોય છે. શહેરમાં
ફાયદા. ઘણાં માણસોને જેહાં જેહાં આખો દિવસ ધધો કર-
વાનો હોય છે, ને જાંદે ધીચ વસ્તીમાં રહેવાનું હોય;

જાનર ને ગંદવાડની દુર્ગંધ શેરીઓમાં ઘેર ઘેર હોય, તેથી કંટાળી સાંજે બે ઘડી બાગમાં જઈ સ્વચ્છ ખુશી દવા લેવી એ ખરે અતિ જરૂરનું અને શાયદાકારક છે. ગામડામાં ખેડૂતોને પોતાનાં ખેતરરૂપી સૃષ્ટિ સૌન્દર્યમાં બાગોમાં આખો દિવસ ફરી ધંધો કરવાનું છે, ત્યાં એવા બાગોની જરૂર નથી, પણ શહેરમાં તો ગરીબ ને શ્રીમંત, સ્ત્રી ને પુરુષ, માળક ને વૃદ્ધ સર્વેને એક સરખી બાગની જરૂર છે; અને તે જરૂરી સુધારો આપણા હાલના અંગ્રેજ રાજકર્તાઓને લીધે થયો છે ને થાય છે, માટે તેમનો આભાર સર્વ કોઈએ માનવો જોઈએ.

પુરસી.

પુરસી ઘણું કરી સાગ કે સીસમના લાકડાની બનાવે છે; તેને ચાર પાયા હોય છે, આગલા બે પાયા પાછલા બે રચના. કરતાં કાંધક પહોળા ને આગળ ઢળતા હોય છે ને પાછલા અંતર ગોળાકાર થતાં ભોંય અડવાની જગ્યાએ કાંધક પાછળ પડતા હોય છે; તેથી ભોંય તળીક પહોળું થવાથી પડવાની દહેશત કમી રહે છે આગલા પાયા પર ફેટલીક વખતે નકશી કોતરેલી હોય છે; અને પાછલા સાદાજ હોય છે. બેસણીમાં ફરતાં લાકડાના ચોક-હામાં વચલા ભાગે એકસરખાં કાણાં હારબંધ કોતરેલાં હોય છે, કેમકે તેમાં નેતરની પાતળી ચીપો પરાંની તેવડે ઘણીક પુરસી ભરી લેવામાં આવે છે, નેતર ભરવાની જગ્યાથી પાછલા બે પાયા બહારથી બેતાં અંતર ગોળાકાર થતાં પીઠ આગળ આવવાના વચલા ભાગે

કાંધક દેખાય એ રીતે વાંકા હોય છે, આગલો ભાગ જ્યાં થઇ બે-
સીએ બેસીએ, તે તમામ ખુરસીઓમાં ખુલ્લો હોય છે, કેટલીક હાથા
વગરની ખુરસીઓમાં ડાબી ને જમણી તરફનો ભાગ હાથા વગર
ખુલ્લો હોય છે; એવી વગર હાથાની ખુરસીઓ વજનમાં હલકી,
તેથી લે મૂક કરવાને સુગમ પડે છે, તેમ તેની કીંમત પણ થોડી
હોય છે, તોપણ લાંબો વખત બેસવાને એવી ખુરસીઓ કામની નહિ, કેમકે
ખંતે તરફ હાથ મૂકવાના ટેકા વગર હરકત પડે, સુખ માત્ર એટ-
લુંજ કે ત્રણ આંગુલ પર ખુલ્લું હોવાથી શરીર આમતેમ હલવાવું ચ-
લાવવું ઠીક પડે, ત્રણ તરફની બંધીઆર ખુરસી પર ઘણો વખત
બેસતાં શરીર જકડાઇ જાય છે. સુવાની ખુરસીઓ જેને આરામચેર
કહે છે, તે વધારે સુખદાયક છે. આરામચેરમાં પાછલો ભાગ ઉભો
ન રાખતાં શરીરના ઉપલા ધડ જેટલો લાંબો, ને માથું ઓસીકા
સરસું રહે એટલો જિંચો રાખે છે. તથા તે બધો ભાગ નેતરથી ભરી
લેવામાં આવે છે, આગલા પાયા કરતાં પાછલા પાયા ટુંકા હોય છે,
વળી આગલા પાયાના હાથવાળા ભાગથી લાકડાંની બે ચીપો માંહે-
થી વળેલી હોય છે, કે જેને લાંબી કરી તેપર પગ લાંબાની શકાય;
એવી બનાવટથી નામ પ્રમાણે તેવી ખુરસીઓ ખરેખર આરામ-સુખજ
આપે છે. શ્રીમંતોને ત્યાં બાતબાતની ખુરસીઓથી અનેક પ્રકારના ભિન્ન
ભિન્ન દેખાવની શોભા ને માન માલમ પડે છે. કેટલીક બેસણીની જ-
ગ્યાએ કુંચી ગાદી કરી કિનખાખ વગેરે કુંચી જાતના રેશમી કપ-
ડાંથી મઠી લીધેલી હોય છે; તેમ પાયાપર સોના રૂપાનાં પતરાં વળ
માડેલાં હોય છે. સાદી ખુરસીઓ ત્રણ ચાર રૂપીઆમાં મળે છે, ને
આરામચેરના ૭ સાત રૂપીઆ બે છે.

યુરોપીઅનોના આવ્યા પછી ખુરસીનો વપરાશ આપણા દેશમાં
 બહુ વધી પડ્યો છે; નિશાળોમાં તેમ સરકારી કચે-
 ખુરસીનો રીઓમાં અમલદારોને બેસવાને ખુરસીઓ હોય છે.
 વપરાશ. અંગ્રેજ ગૃહસ્થોતું જોઇ પારસીઓ તેમ કેળવા-
 યલા ને શ્રીમંત હિંદુ મુસલમાન ગૃહસ્થોના ઘરોમાં
 હાલ ખુરસીનો વપરાશ વધ્યો છે. કેટલાક શ્રીમંતો મીજલસોમાં ખુરસી
 ટેબલ વાપરે છે, આપણા દેશમાં અસલ ગાદી તકીઆની બેઠક વધારે
 થતી, આજે પણ સરકારી કચેરીઓમાં કારકુનો ગાદી તકીઆની બેઠક
 રાખીનેજ લખે છે. લગ્નસરામાં પણ ગાદી તકીઆની બેઠક વધારે હોય
 છે. કોટ પાટલુન પહેરનારા સાહેબોને કદાચ ખુરસીપર બેસવું ઠીક
 પડે, પણ પોતીઆં અંગરખાં પહેરનારા હિંદુઓને ખુરસી કરતાં ગાદી
 તકીઆની બેઠકજ વધારે સવડ પડતી છે. છતાં લોકો કાયદા જેરશ-
 યદાનો વિચાર કર્યા વગર રાજકિય વર્ગની નકલ કરે છે, કહેવત છે
 કે “ યથા રાજ, તથા પ્રજ. ”

એ મુજબ ટેબલ, આંકણી, ખડીઓ, ખરૂં, ચાક, શાહી,
 પેન, પેન્સિલ, કાગળ, રેતી, પાન, સોપારી, તંબાકુ, ફીલ-
 સળી, ચાપડી, પાટલો, પલંગ, પારણું, ઇત્યાદિ અનેક પદ્ધ-
 થોના નિબંધ લખાવી શકાય.

બીડી.

બીડીમાં તંબાકુ અને પાંતરાંનો ખપ છે, સળગાવતાં દેવતા જોઈએ. અસીદ્રાનાં પાંદડાંની ઘણી ખંરી બીડીઓ બનાવટ. વાળવામાં આવે છે. ટીમરનાં, કેળનાં, આંખાનાં, ખાખરાનાં વગેરે પાંદડાંની પણ બીડીઓ વાળવામાં આવે છે. અંગ્રેજી ભણેલા કેટલાક જુવાનો કાગળમાં વાળીને પણ બીડી પીએ છે, અંગ્રેજી શોક્ષ પીએ છે તે બીડીને “ ચીરટ ” કહે છે, તેમાં તંબાકુ ભેગાં જુદી જાતનાં પાંદડાં ન આવતાં તંબાકુનાં જ લીલાં લીલાં પાંદડાંની વાળી સુકવીને પીએ છે; માંહે ખાંડ નાખે છે, કે તાણુતાં લેહેજત આપે; ચીરટ ઘણી મેધી મળે છે. શહેરમાં પશ્ચાત્તર શોક તૈયાર વાળેલી બીડીઓ જ વેચાતી લઈ પીએ છે, અને ગામડામાં શોક્ષ પોતાને ઘેર તંબાકુનાં પાતરાં નાંખી મૂકે છે, તે જ્યારે પીવી હોય ત્યારે વાળી લઈ તાણુ છે. શહેરમાં કેટલીક બાયડીઓ બીડી બાળવાનોજ ધંધો કરે છે. જ પથી વાળનાર સ્ત્રી ૧ મુરખ રૂ. ૧૦૦-૧૨૫ સુધી દરવર્ષ એ ધંધામાં પેદા કરે છે.

બીડી પીવાથી અનેક તરેહનાં નુકસાન છે. (૧) પીનારનું મોં ગંધાય છે, તેથી સારા માણસ જોડે તેનાથી બેસાતું બીડી પીવા- નથી, તેમ વાત થતી નથી. (૨) પોતાં પીતાં એનું શ્વેત વ્યસન પડી જાય છે. (૩) પૈસાની ખરાબી થાય છે. નુકસાન. (૪) ઘરમાં એથી ગલીચી કિત્તવ થાય છે. (૫) શરીરમાં કેટલાક રોગ થવાનો સંભવ છે. (૬) પોતાની સ્થિતિનું જ્ઞાન ન રહેતાં દેવતા જેવી બહોળી ચીજ માણસ

પાસે માગવી પડે છે. (૭) લુગડાં સળગી ઊઠે છે. (૮) આગ લાગવાનો સંભવ રહે છે.

ખીડીના હિમાયતીઓ બોલે છે કે એ પીવાથી જિંધ સારી આવે છે. ઝાડો ખુલાસાથી આવે છે, અમુક રોગ મટે છે, ધધો કરતાં બે ધડી આરામ લેવાય છે, વગેરે શાયદા જણાવે છે. પણ તે લાંબા કાળની પડી ગયેલી ટેવનો બચાવ માત્ર છે; ખીડીથી શાયદા છે, એ વાત તદ્દન જુદી છે.

સુરત જીલ્લાના અનાવલા બ્રાહ્મણો કે જેને ખીજ લોકો દેશાદ્ ભાડેલાના નામથી ઓળખે છે તેઓમાં ખીડી તાણુ-કયા લોકોમાં વાનો રિવાજ ઘણો પ્રસરેલો છે; જેવો ગૃહસ્થ તે ખીડીનું વ્ય- પ્રમાણે પાંચ પચીસ રૂપીઆનો તેને ત્યાં એ બાબ-સન વધારે. તનો ખર્ચ ખરો. એ જ્ઞાતિમાં નાનાં છોકરાં સુધ્ધં ખીડી તાણુ છે. તેમને ઘેર બહારનો કોઇ પાડોશી કે મેમાન આવે એટલે તેના સન્માનાર્થે ત'બાકુ ને પાતરાં ઝટ લાવી (રજપૂતોના કસુંબાની માફક) ખીડી વાળી આપે છે. એમ કરવાથી આગતા સ્વાગતા થઇ એમ સમજે છે.

તમાકુ માટે સંસ્કૃત ભાષામાં કોઇ શબ્દ નથી, તે પરથી એમ અનુમાન થાય છે કે આપણા દેશમાં એ ચીજ અ-ખીડી વિષે સહ વપરાતી નહોતી. અમેરિકામાંથી યુ. ડી. આનો પાછલી ત- એ ચીજ યુરોપમાં લાવ્યા; અને અંગ્રેજો ઇંગ્લાંડ-વારીખ. માંથી આપણા દેશમાં લાવ્યા, ચરોતરમાં એનું વાવે-તર પ્રથમ થયું અને એ ખીડી વસ્તુનો પ્રસાર

મહોળો થયો, ત્રણસેં ચારસેં વર્ષમાં તો ઘેર ઘેર એ વસ્તુ દાખલ થઈ ગઈ છે.

તમાકુ આપણા દેશની અસલ નીપજ નથી, ખીડી પીવાથી અનેક નુકસાન થાય છે, માટે સમજી માણસોએ ઉપસંહારને એ વ્યસન છોડવું જોઈએ છોકરાઓને નાનપણથી બોધ. એ માઠી ટેવ ન પડે, માટે તેમનાં માથાપ ને મેહેતાજીએ કાળજી રાખવી.

ઋતુ વર્ણન.

ઋતુના પ્રકાર.

લોકમાં શિયાળો, ઉનાળો, ને ચોમાસું એવી ત્રણ ઋતુ ગણાય છે. પણ સંસ્કૃત પુસ્તકોમાં હેમંત, શિશિર, વસન્ત, ઉષ્ણ, વર્ષા, અને શરદ એ નામે છ ઋતુ વર્ણવે છે.

ઋતુ ઋતુએ સૃષ્ટિના ક્રમાંક.

શિયાળામાં અત્યંત ઠાંડ પડે છે, ઘરે જીમી જાય છે, ને રાત્રી લાંબી થાય છે. ઠાંડથી ગરીબો હુંડવાય છે, તેમની ચામડી ફાટે છે, ને માંહે ચીરા પડે છે; શ્રીમંતો સાલ ઓઢે છે, ખનાતના ડગલા પહેરે છે, ને ગળપટા બાંધી સવારમાં પુષ્ટિકારક ખોરાક ખાઈ મોજ કરે છે. ઉનાળામાં તાપ ઘણો પડે છે, આકાશ નિર્મળ થાય છે, અને દિવસ લાંબા થાય છે. દરિયાનું પાણી કમી થાય છે, ને નદી નાળાં સુકાઈ જાય છે, તથા જમીન સંકોચાઈ જઈ દામ દામ ભરોંડાં નજરે

પડે છે, ગરમી માપક યંત્રમાં પારો ઉઠ્યે ચઢી વધારે અંશે નજરે
વડે છે.

ચોમાસામાં વરસાદ વધારે પડવાથી દામ દામ પાણીન પાણી
નજરે પડે છે; નદી નાળાં પાણીથી ઊભરાઇ જાય છે, દરીઓ ધુંધ-
વાટા મારતો સંભળાયાં કરે છે. વરસાદ પડવાથી વનસ્પતિ ઊમી
નીકળે છે, અને સર્વત્ર જમીને લીલી ચાદર ઓઢી હોય, તેવો દેખાવ
આપે છે. ખેડુતો ખેતર તથા ક્યારડામાં તૂલ નાંખે છે, જેથી તેના
લીલા છોડ ઘુટણ જેટલા થાય, ત્યારે પવનની લહેરથી હાલતા થાય,
ને રળિઆમણો દેખાવ આપે છે.

ચોમાસાના મધ્ય ભાગમાં શાક, ભાજી ને લીલો ચારો પુષ્કળ
તૈયાર થાય છે. બધા તૂલોમાં ડાંગર વહેલી પાકે છે,
ઋતુ ઋતુનાં ને બાજરી, જીર, એ શરદ ઋતુમાં તૈયાર થાય છે.
ફળની નીપજ. શિયાળામાં આદુ, હળદર, શેરડી, ઘઉં, ને કેટલીક
જાતનાં કઠોળ પાકે છે; ઊનાળામાં આંખા કેરીઓથી
લચી રહે છે, તેમ રાયણ, જાંબુ વગેરે બીજાં ફેટલાંક ફળ પાકી જાય છે.

હેમંત ઋતુ માગશરમાં, વસન્ત મહા ફાગણમાં, ને શરદ ભા-
દરવા આશ્વિનમાં આવે છે; મતલબ કે કિપરની
છ ઋતુનો વ- ત્રણ ઋતુના વચગાળામાં આ ત્રણ ઋતુઓ
ખત, ને તેમાં છે. બધી ઋતુઓમાં વસન્ત સુંદર ઋતુ
આવતા તહે- છે. વસન્તપંચમી ને હોળીના તહેવારો એ
વારોતું કાંઈક ઋતુમાં આવે છે. શિયાળાની કડકડતી ટાઢ નહિ,
વર્ષુન. તેમ ઉનાળાનો અતી તાપ નહિ એવી મધ્યમસરની
એ ઋતુ સર્વને આનંદકારી છે, હિંદુઓમાં ધણાં

લક્ષ્મ એ ઋતુમાં થાય છે. માણિકઠારી ને દશેરાના તહેવારો શરદ ઋતુમાં છે. ચંદ્રના પ્રકાશ (શરદની ચાંદની) એ ઋતુમાં વખણાય છે, અને તેને લીધેજ એ ઋતુનાં રાત્રે ગરબા ગાવામાં આવે છે, ઉત્તરા ચિત્રા નક્ષત્રોના અત્યંત તાપ એ ઋતુમાં પડે છે, અને તેવા વખતમાં ડાંગર, ઘાસ છત્યાદની કાપણી કરવાનું કામ ખેતીના મનુષ્યોને કરવાનું હોય છે. મેલેરીયાની હવા ઉત્પન્ન થવાથી તાપ ને કાલેરા એ ઋતુના પાછલા ભાગમાં ઘણીક વખત જોવામાં આવે છે, તેને લોકો કારતક સાડો કહે છે. અસલના વારાથી શરદ ઋતુ ધારિતકરક છે, શરદમાં જીવ્યો, તે આખું વર્ષ જીવ્યા એમ કહેવાય છે, મતલબ કે એ ઋતુમાં વર્ષની બીજી ઋતુ કરતાં મરણ વધારે થતાં, ને થાય છે; ઋતુના પાછલા ભાગમાં દીવાળી ને દેવદીવાળીના તહેવાર આવે છે, શરદ ને શિયાળાના વચ્ચેની હેમંત ઋતુ છે, તેમાં તડકા સોનેરી પડવા માટે છે, ને જીવાર વગેરે ધાન્ય પાકી નીકળેલાં હોય છે.

વિજ્યાદશમી. (દશેરા.)

આ તહેવાર આસો સુદ ૧૦ ને દિવસે આવે છે. શહેરોમાં બહારી ધામધુમ એ દિવસે થઈ રહે છે. જે સ્ત્રીના એ દિવસનો પીએર, સાસરાં ગામમાં ને ગામમાં હોય, તેઓ નાહી દેખાવ ધોઈ સારાં વસ્ત્રાભૂષણ સજ્જ જતી આવતી જણાય છે, સમગ્રના વર્ગના વેપારીઓ પોતાની દુકાન સાફ સુધ કરીને બેસે છે. બજારમાં ને દેવળમાં લોકોની મેદની મચી રહેલી

જણાય છે. હિંદુઓમાં ઘેર ઘેર મિષ્ટાન થઈ રહે છે. સાંજે લોકોનાં ટોળે ટોળાં સમી પૂજન કરવા ગામને પાદરે જાય છે, ને ત્યાંથી પાછા ફરતાં પોતાની પાધડીમાં ભાત ભાતના જવારા છોગાંની જગ્યાએ ઘાલે છે. લીલી વરીઆળી જવા ખેતરોમાં જઈ નવાં ધાન્યનાં લોકો દર્શન કરે છે. મંધ્યાકાળનો દેખાવ એ દિવસે ખરે વિચીત્ર લાગે છે; રાત્રી પ્રકાશ્યા પછી સૌ શમી પૂજન સ્થળેથી પોતપોતાને ઘેર જાય છે.

ઘણા જુના કાળથી આ તહેવારનું મહાત્મ્ય ગણાય છે. અર્ધમીઓના નાશને અથે પરમાત્માએ યુદ્ધાવતાર એ તહેવાર- લીધો, ને એ દિવસે દેવીએ પોતાના પાપી શત્રુ મહિનું મહાત્મ્ય, પાસુરનો વધ કરી મોટો જય મેળવ્યો, ને એ દિવસે રામચંદ્ર રાવણપર જય મેળવવા કિષ્કિંધામાંથી પોતાનાં સૈન્ય સાથે નીકળ્યા હતા, ને આ દિવસે પાંડવોએ કારવપર જય મેળવવા સાર પોતાનાં સંતાડેલાં શસ્ત્રો શમીના ઝાડ પરથી પાછાં લીધાં હતાં વગેરે કારણોથી હરકોઈ કામમાં જય મેળવવા સાર આરંભ કરવાનો શુભ દિવસ ભરતખંડી આર્યોમાં એ ગણતો, ને ગણાય છે. પેશ્વા, ને પિંઢારા પોતાનો લુટ રૂપી જય મળવાનો ધંધો એજ દિવસે આરંભતા. રજવાડામાં આજે પણ ખડી ધામધુમથી એ દિવસે સવારી નીકળે છે; અને દુષ્મનો સાથે લઢવાનો વખત નથી ત્યારે બિચારા પાડાને ભારી પોતાની વરતાર તેના લોહીથી રંગીન કરે છે.

શુભ મુદ્દર્તનો એ દિવસ ગણાય છે, તેથી ઘણા લોકો નિશાનમાં છોકરાને એજ દિવસે બણવા બેસાડે છે, કે જેથી વિદ્યા ધન

મેળવવામાં વિજ્યા થાય

દશેરાના નિમ્નંધ મુજબ દિવાળી, હોળી, બળેવ, ગોક-
ળઅષ્ટમી, માણેકઠારી પુનમ, વગેરે હુંદના તહેવારો; તેમજ
તામ્રુત, ૪૬ વગેરે મુસલમાનોના તહેવારો; પપેટી, બે-શબ-
રાત વગેરે પારસીના તહેવારો; ને નાતાલ, ગુડફ્રાઇડે, વગેરે
ક્રિશ્ચિયનોના તહેવારો વિષે નિમ્નંધ લખાવી શકાય. ભણ-
નાર વિદ્યાર્થીઓનો મોટો ભાગ જે કોમોનો હોય, તે કોમો
ના તહેવારો વિષે ઘણું કરી નિમ્નંધ લખાવવા.

૧૨ ખાતું.

અંગ્રેજી રાજ થયા પછી જે અનેક ફાયદા આપણને મળ્યા
છે, તેમાંનો આ એક મુખ્ય છે. છેલ્લાં થોડાં વર્ષમાં
એ ખાતાની આ ખાતામાં લોકોની સગવડ ખાતર અનેક સુધારા
શરૂઆત. થયા છે. તે રાજ અને પ્રજા વચ્ચે કલ્યાણ કર્તા
થઈ પડ્યા છે. આગલા રાજ રજવાડા પોતાની
ટપાલ સ્વારો રાખી એકથી બીજે સ્થળે પહોંચાડતા; સાધારણ લોકો
કાસદ મોકલતા; કેટલાક કાસદીઓ કચુતર પાળતા; પણ તેથી ધારેલી
જગ્યાએ ટપાલ ન પહોંચતી, જ્યાં વગેરે અન્ય સ્થળે કચુતરો પો-
તાની સાથે લઈ જતા કે જેથી પોતાના મૂળ સ્થળે એ પક્ષી ટપાલ
પાછું આણી શકતાં; એવી રીતની અનેક યુક્તિ વપરાતી; પણ તે
સધનામાં વધારે ખર્ચ થતો અને ખર્ચ અંતર મોટી પહોંચતી.

આજે બે પૈસામાં કલકત્તાથી ફરંચી, ને શ્રીનગરથી રામે-
શ્વર કાગળ મોકલી શકાય છે, તેવો લાભ આગળ
એ ખાતાના કદી મળતો નહિ. પોસ્ટ કાર્ડ નીકળવાથી લોકોને
ફાયદા, કાર્ડ ઘણું સુખ થયું છે. તેમાં થોડું લખાય માટે લંબા-
કવર. ભુથી પત્ર લખવો હોય ત્યારે જુદા કાગળપર
લખી કવરમાં બીડે છે કે જેને બંધ કરવા

શુંદર સુદ્ધાં તેપર ચોપડી મૂકેલો હોય છે. રાા તોલા સુધી વજનના
કાગળ એક આનામાં જાય છે. ને તે પછી દર રાા તોલે એક
આનાના ચઢતા દરે મોટો પત્ર મોકલી શકાય છે. છાપેલા કાગળ,
ચોપડીઓ, ચોપાનીઆં વગેરે ૬ તોલા સુધી વજનમાં હોય તે
ફક્ત ૩ આનામાં જાય છે, ન્યુસપેપર (વર્તમાન પત્ર) નો દર
તેથી કમી છે.

ટપાલ ખાતાથી પરદેશ નાણું મોકલી શકાય છે. મનિઓર્ડરનો
રિવાજ નીકળવાથી ગરીબ ને શ્રીમંત સર્વને પુષ્કળ
મનીઓર્ડર. લાભ થયો છે, પરદેશમાં રહેનાર નોકર ચાકર પોતાને
ઘેર સુખે નાણું એથી મોકલી શકે છે, તેમ આફતે
તત્કાળ રકમ ઘેરથી મંગાવવી હોય તો તારના મનિઓર્ડરથી ઝટ મં-
ગાવી શકે છે. ૧૦ રૂપીઆ સુધીની રકમના બે આના, ને દર પચીશ
રૂપીએ ચાર આના ને સેંકડે એક રૂપીએ એનો દર છે. હુંડીના દર
કરતાં કાંઈક વધારે છે, છતાં સલામતી ઘણી સારી છે. નાણાં લેના-
રને ઘેર બેઠાં જમ ટપાલનો સિંપાઈ પૈસા આપી આવ, અને લેનારની
પહેંચ લાવે છે, કે જે મોકલનારને વગર પૈસે પાછી પહોંચતી કરવામાં

આવે છે. નામ જોગી હુડીનો ખપ એથી હવે ઓછો થઈ ગયો છે.

લુગડાં, ઘરેણાં, દવા વગેરે અનેક ચીજો બંધ જોગીમાં મૂકી
ટપાલમાં મોકલી શકાય છે. કીમતી ચીજોની સલા-
ખેંગી. મતી માટે તેનો વીમો સુધ્ધાં ઉતારે છે, કે જેથી
મોકલનારને કશી ચિંતા ન રહે. દશ તોલા સુધીની
જોગી ચાર આનામાં મોકલી શકાય છે, તથા વીમાનો દર તે ઉપ-
રાંત જુજ હોય છે. બાવ જણવા માટે દાણા, દવા, કપડાંના કક-
ડાના નમુના વગેરે હરકાંઈ ચીજો ફક્ત ૩ આનામાં ૬ તોલા સુધી
મોકલી શકાય.

ગરીબ લોકો કરકસર કરીને થોડું નાણું અચાવે; તે ખરીદે સ
રકારે ટપાલ ઓફિસમાં સેવિંગ બેંક કાઢી છે. દર
સેવિંગ બેંક. વષે રૂ. ૨૦૦) સુધી અને એકંદરે રૂ. ૨૦૦૦) એક
ખાતે જમા લે છે તે તેનું લગભગ ચાર આના સુધી
સાહુકારી દરે વ્યાજ આપે છે. વ્યાજ કમી છતાં ચાર આના સુ-
ધીની નાનામાં નાની રકમ જમા કરી આપવાના વહીવટને લીધે
કસરથી એક સારી રકમ એકઠી કરવાને ગરીબોના લાભ માટે એ
એક સારો રસ્તો છે. જ્યારે જોઈએ ત્યારે પોતાની મૂકેલી રકમ સુખે
પાછી ઉપાડી શકાય છે.

યુરોપ અમેરિકા આસ્ટ્રેલીઆ, ચીન વગેરે પૃથ્વીના ઘણાક દેશો
ને ખેટા જોડે આપણા દેશના ટપાલ ખાતાનો સં-
બંધ ખાતાનો બંધ છે ત્યાં કાગળ જોગી, મનીઓર્ડર વગેરે મોક-
પરદેશો જોડે લાવાના દર જુદા છે, પણ સસ્તા છે, તેથી એવા

સંબંધ. દૂરના દેશો જોડે વેપાર રોજગાર કરવા વગેરેનું ધાણું સુખ છે. પોસ્ટ ઓફિસમાં તાર ઓફિસ કરવાથી લગે એ ફાયદો ઘણો જાહે વધી ગયો છે.

ચાલતા જમાનામાં આગળોટ આગગાડી ને વીજળીના તારોની શોધે ઝટકારમાં ટપાલ જઈ શકે છે; જ્યાં એવો સસ્તિ ટપાલ સંબંધ નજ હોય ત્યાં દોડતા ખેપીઆને સ્વારો પહોંચાડવાનો રાખે છે. અને તેના ઉપર દેખરેખ રાખવા કામ સખખ. દારો રાખે છે, જેથી બહુ સારો કારભાર ચાલે છે.

જે પ્રકારે ટપાલ ખાતા વિષે નિબંધ લખ્યો છે, તેજ પ્રકારે દરેક ખાતા પરત્વે ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારનાં પેટાં પાડી પોલિસ, જ્યુરિશીયલ, આખકારી, વસુલાત, જંગલ, સેનિટરી, મોડકલ, પબ્લિક વર્કસ (જાહેર બાંધકામ), કેળવણી, ગાજકારોઆરી વગેરે દરેક ખાતા વિષે રમુજી નિબંધ શીખવી શકાય, ભિન્ન ભિન્ન પેટાં આવે છતાં માણરાજ્યોમાં તે ખાતાનો કારભાર, અને હાલની પદ્ધતિ એ બેનો મુકાબલો દરેકમાં આવશે, અને પાલના વહીવટથી પ્રજાને શો ફાયદો થાય છે, તે બતાવવાથી ઉછળતા જીવાનોમાં રાજ્ય પ્રત્યે વફાદાર રહેવાનાં, ને રાજ્યભક્તિ દર્શાવવાનાં ત્રીજ રોપાશે, કે જેથી ઊંચી કેળવણી લાધેલા જીવાનોમાં એ ભક્તિ વિશે સરકારનો હાલમાં કાંઈક વસવસો પેદા થયો છે, તે આપોઆપ દુર થઈ જશે.

ક્રિકેટની રમત.

એ રમત અંગ્રેજોની કુનાળાના દિવસોની એક મેળ છે. દરેક ગામને નિશાળને લગતી ક્રિકેટ ક્લબ ખરી. અંગ્રેજી પ્રજાની ગ્રેજોની એક મોટી સંખ્યા એ રમત રમતા ધંધાદારી એ રમત આ- ખેલાડીઓ તરીકે પોતાનું ગુજરાન પણ ચલાવે છે. ખી પૃથ્વીપર પૃથ્વીના જે જે ભાગમાં અંગ્રેજોએ રાજ્ય ને સં- રમાય છે. સ્થાનો સ્થાપ્યાં છે, તે દરેક રથળે એ રમત પ્રસરી છે. આસ્ટ્રેલિઆમાં એ રમત એટલી ફતેહ સાથે રમાય છે કે ત્યાંના રહેવાશીમાં અંગ્રેજી રમનારાઓ, ઈંગ્લાંડમાં હાલ વસતા ઇંગ્રેજોને મારી કુતારે છે.

જ્યાં જ્યાં અંગ્રેજો જાય છે, ત્યાં ત્યાં પોતાની વહાલી એ ર- મતને પોતાની જોડે વળગેલી રાખે છે. તેથી ભરત- ભરત ખંડમાં ખંડના ઘણા ભાગમાં એ રમત એમણે દાખલ કરી એ રમત. છે. અહીંના દેશીઓ-તેમાં વિશેષે કરીને પારસીઓ કે જેમણે ઘણી વખત અહીંના યુરોપિયન રમના- રાપર છત મેળવી છે, તેઓ ઈંગ્લાંડમાં કે જે એ રમતનો મૂળ દેશ છે, ત્યાં પણ પોતાના સોખતીઓને એ રમત શીખવા મોકલે છે; અહીંની હવા જે કે એ રમતને પ્રતિકુલ છે, છતાં આખું વર્ષ રમાય છે; કુનાળામાં રમતની જગાએ પાણી છાંટી ભોંય ઠંડી રાખે છે. એનો મોહ આ દેશમાં દિનપર દિન વધતો જાય છે અને તેથી એ રમત આખાદ થતી જાય છે.

જ્યાં જ્યાં એ રમત આબાદ થતી જાય છે, ત્યાં ત્યાં એનું
 ફળ સાઈજ નીપજે છે. શરીરમાં ચઢતી કળા લાવ-
 ફાયદા. વાને એના કરતાં ચઢતી રમત કોઈ બાગ્યેજ હશે;
 તેમ મન તથા બુદ્ધિ કેળવવામાં પણ એ સારી છે.
 શરીરની ચપળતા ને વંતર એ બંને વાનાં એ રમતમાં ફતેહ મેળવ-
 વાને જરૂરનાં છે, તે વધે છે. વધારે મોટો ફાયદો એ છે કે ગરીબને
 શ્રીમંતનો એકત્ર મેળાપ એક સરખી દબે એ રમત કરાવે છે.
 ઇંગ્લાંડે પોતાનાં વસાયત અંસ્થાનો ને રાજ્યો જ્યાં જ્યાં સ્થાપ્યાં છે,
 ત્યાં ત્યાં તે દેશની દેશી પ્રજાને ઇંગ્લાંડની ખુદ પ્રજા જોડે એ રમત
 એક જોડાણ કરાવનારી સાંકળ છે, એમ કહી શકાય. આનંદ ને
 આનંદ, રમનાર તથા તમાસગીરને થઈ રહે છે તે એક મોટો ફાયદો.
 એ સધળા ફાયદાઓ છતાં એક તાંદુરસ્ત મરદને પોતાના ધુરસદના
 કલાક ને કલાક ધંધો ચૂનાવી કાઢી નંખાવે છે, તેથી જોઈએ તેટલી
 ભોક્ષિય થઈ નથી; આપણા દેશની ઠીકરી દડી ને ગેડીદડાની રમતને
 મળતી એ કંઈક છે.

એ મુજબ આપણા દેશની ઠીકરી દડી, અગર પટા,
 ગેડીદડા, છુટ્ટી દડી, ડાહીનો ચોડો વગેરે અનેક જુદી રમતો,
 તેમજ દંડ, ચકરી, મલસ્થંભ, પેરેલસપાર્સ, મગદળ વગેરે
 નવી રમતો વિષે ને છેવટ શરીર કસરત વિષે સામાન્ય નિ-
 બંધ શીખવી શકાય.

કથનરૂપ નિબંધમાં કોઈ હુન્નરી કરખાનાના
ઇતિહાસ વિષે નિબંધ લખવો હોય, ત્યારે
નાંચે મુજબ પેટાં પાડવાં.

(૧) કોણે, ક્યારે, અને ક્યાં એ હુન્નરી શોધ કરી,
મુળથી આજ સુધીમાં વખતો વખત તેમાં શે.શે સુધારો
થતો આવ્યો, કોણે કર્યો, ને શા વાસ્તે કરવાની જરૂર પડી,
તેમાં હાલ શું શું ખામીઓ છે, ને તે સુધારવાના ઉપાય.

(૨) એ હુન્નરી શોધથી શાંશાં પરિણામ નીપજ્યાં
તે વિષે સામાન્ય વિચારો તેમ એ હુન્નરીથી થતા ફાયદા, એ
હુન્નર માલમ પડ્યો નહોતો, ત્યારે માણસો કેમ કરતા હતા,
ને શી શી હરકતો વેઠતા હતા.

ઉપરનાં પેટાંને તેને મળતાંજ પેટાં (મુદ્દાઓ) પાડા
હરકોઈ હુન્નર વિષે નિબંધ લખી શકાય; છાપવાનો હુન્નર,
છબી પાડવાનો હુન્નર, દીવાસળી, સોય, ટાંકણી, ચપ્પુ,
તરવાર, કાચનાં વાસણો વગેરે હરકોઈ ચીજ બનાવવાનો
હુન્નર, કપડાં વણવાનો, આગગાડી ને આગખાટ ચલાવવાનો,
તારનો સંઘો, વીજળીનું જાદુઝ્ઞ જ્ઞાનસ, વીજળીના દીવા,
ટેલેફોન, વગેરે હરકોઈ નવા તથા જુના હુન્નરો વિષે નિ-
બંધ શીખવી શકાય. દ્રષ્ટાંતરૂપ ફક્ત છાપવાના હુન્નર વિષે
એકજ નિબંધ આ પુસ્તકમાં આપ્યો છે, ચોપડીનું કદ વધી

જવાથી, કીંમત જાહે થાય ને શીખનાર બાળકો તેમજ શીખવનાર ટુંક પગારના બિચારા શિક્ષકો ખરીદ કરી ન શકે, તે હિતુથી જેમ અને તેમ નમુના થોડા આપ્યા છે, વળી નમુના ઘણા આપવાથી ગાખણ શક્તિને ઉત્તેજન મળે છે, માટે તે થોડાને સુચના રૂપે વિષયોનાં નામ વધારે આપ્યાં છે, કે જેથી વધારે નિષ્પદ લખાવવાથી બાળકની બુદ્ધિ વધે છે, ને લખવાની શક્તિ દિન પર દિન ખીલતીજ જાય છે.

છાપવાનો હુન્નર

આ હુન્નરની પ્રથમ શોધ ચીન ને જાપાન દેશમાં થઈ છે.

શીલા છાપ તથા મુદ્રા છાપ એ બંનેની શોધ યુરોપના છાપાવાના હુ- કરતાં અગાઉથી તે દેશોમાં થયેલી છે. શીલા છાપ ત્રરની પ્રથમ એટલે પથ્થર પર કાગળ મૂકી છાપવાની રીત, ને મુ- શોધ, ને યુરો- દ્રાછાપ એટલે છુટાં બીબાંથી છાપવાની રીત. લાકડાંના પમાં તેનું દા- ડાંના પાટીઆંપર અવળા અક્ષર કોતરી તે પર કોરા બસ થવું. કાગળ મૂકી ચીનાઓએ છાપવા માંડ્યું. ત્યારથીજ

અરા હુન્નર તરીકે એની પ્રસિદ્ધી થવા માંડી. યુરો પમાં છુટાં બીબાંથી છાપવાની શોધ કોણે કરી છે તે કાંઈ જણાયું નથી. પંદરમા સેંકડાના મધ્ય ભાગમાં એ હુન્નર ત્યાં દાખલ થયો; અને ત્યાર પછીનાં પચાસ વર્ષમાં તે ઇટાલી જર્મની, ફ્રાંસ ને ઇંગ્લાંડમાં પ્રસર્યો. જુદા જુદા અક્ષરોનાં નાનાં છુટાં બીબાંની શોધ થવા પછી એ હુન્નરે આખી દુનીઆને અપાર ફાયદા કર્યો છે.

પ્રથમ મોટા કાયદો એ થયો છે કે સઘળા વિષયોનાં પુસ્તકો સસ્તાં છાપેલાં મળવા લાગ્યાં, પહેલાં હાથે લખેલાં કાયદા. પુસ્તકોની એક નકલ મહા મુશીબતે મળતી અને

તે પણ ખરી ને પૂર્ણ ભાગ્યેજ મળે. નકલ કરવામાં હમણાંની માફક ઘણો વખત જતો. વિદ્યાના જે ટાંછ પુસ્તકો ને ચોપાનીઆં મળતાં, તે અહુજ થોડાં ને વળી ભારે કીનતે મળતાં, આપણા સાધુઓ ને યુરોપના પાદરીઓ નકલ ઉતારનાર દારકુનોની માફક તે વેળા પુસ્તકો ઉતારવાનું ઘણું કામ કરતાં, ઘણું ખર્ચે તેઓ ધર્મનાં પુસ્તકોનાંજ ઉતારો કરતા. ને તેમને જાળવી રાખતા. ધર્મનાં પુસ્તકો થોડાં મળે, ને તે પણ મોંઘાં, તેથી તે આખતમાં ઘણાઓનું જ્ઞાન અપૂર્ણ રહે, એ સ્વભાવિક છે. જ્ઞાનનો પ્રસાર છાપેલાં પુસ્તકો સસ્તાં મળવા લાગ્યાં, ત્યારથીજ વસ્તીના મોટા જથ્થામાં થયો છે. જ્ઞાનના પ્રસારથી યુરોપમાં તે વખતે ધર્મ સંબંધી મોટો ફેરફાર થઈ ગયો છે. પ્રોટેસ્ટન્ટ ધર્મની સ્થાપના ત્યારેજ થઈ છે. ધર્મ સંબંધી ઉચ્ચપાત્ર ને સુધારો થયો, એટલુંજ નહિ પણ છાપવાના હુન્નર પછી માણસ જાતના ઇતિહાસમાં ઘણા અગત્યના આંજ ફેરફાર થયા છે; અને તે વધારે એટલો અધો થયો છે કે ક્રેન્ચ, જર્મન, ઇટાલિયન, ઈન્ગ્લિશ, સ્પેનિશ, એ ભાષાઓમાં છેલ્લાં ૪૦૦ વર્ષોમાં બે શુભાર પુસ્તકો છપાયાં છે. પહેલાંના વખતમાં પુસ્તકશાળામાં અઘાં મળી ૧૦૦૦ પુસ્તકો ઘણામાં ઘણાં નીકળે, હાલ ગ્લાડની એકજ મોટી લાયબ્રેરીમાં ૧૫૦૦૦૦૦ પુસ્તકો છે; તે દરેકની સેંકડો નકલો છપાઈ બહાર પડી. દુનિઆના બીજા ભાગોમાં પડતી હશે તે જુદી. દરેકજ છપાતા લખો ચોપાનીઆં ને વર્તમાનપત્રોનો ઉમેરો કરતા જમ્મએ ત્યારે

જ છાપખાનાંથી પુસ્તકોનો કેટલો વધારો ને સુકાળ થયો છે, તેનો કાંઈક ખ્યાલ આવે. આપણી ગુજરાતી ભાષામાં મુંબઈ, સુરત, વ. ડોદરા; અમદાવાદ વગેરે શહેરોમાં ઘણાંક છાપખાનાં નીકળવાથી ઘણી જાતનાં પુસ્તકો છપાયાં છે; ને છપાતાં જાય છે. હાલમાં જુના ધર્મ સંબંધી પુસ્તકો છપાવવા માંડ્યાં છે, કે જે વાંચવાથી ધર્મ સંબંધી અજ્ઞાન ટળી જઈ જ્ઞાનનો ખરો પ્રકાશ પાડવાથી યુરોપની માફક ભારે ફેરફાર થઈ ભવિષ્યમાં દેશનો ઉદય થવાની આશા રહે છે.

હરકોઈ બનાવની હકીકત વર્ણનરૂપ નિબંધ લખવો હોય, ત્યારે નીચે મુજબ પેટાં પાડવાં.

- (૧) એ બનાવનું કારણ.
- (૨) એ બનાવની વિગતવાર હકીકત.
- (૩) એ બનાવનાં પરિણામો.
- (૪) બનાવ સંબંધી છેવટ સાર;

ઉપરનાં પેટાં પાડી હરકોઈ હુલ્લડ, હરકોઈ મોટી નદી-માં આવેલી રેલ, હરકોઈ સ્થળે લાગેલી આગ, હરકોઈ સ્થળે પડેલો દુકાળ, બની ગયેલું લગ્ન, વગેરે પ્રસંગોપાત બનેલા બનાવ વિષે નિબંધ લખાવી શકાય. આ ચોપડીમાં નમુના રાખેલ મુખ્યમાં થયેલા હિંદુ મુસલમાન વચ્ચેના છેદા હુલડ વિષે એક નિબંધ આપ્યો છે,

મુંબઈમાં થયેલું હિંદુ મુસલમાન વચ્ચેનું છેલ્લું હુલ્લડ.

મોહોરમના તહેવારપર દર વર્ષે આખા ભરતખંડમાંના કોઈ શહેર કે કસબામાં હિંદુ મુસલમાન વચ્ચે ટંટા ફિસફા હુલ્લડનું કારણ. અને છે. અને તે ખબર વર્તમાન પત્ર દ્વારા મુંબઈ શહેરમાં વધારે ફેલાયા. પ્રભાસપાટણ કે જ્યાં લગભગ ૮૯૦ વર્ષપર મહમદ બીજાની સાથે અફઘાનીસ્તાનથી આવી શિવ-લિંગ તોડી કેર વર્તાવ્યો હતો, તેજ સ્થળે સને ૧૮૯૩ ના જુલાઈ માસની ૨૪ મી તારીખે તાલુત ઠંડા કરવાના દિવસે હિંદુ મુસલમાન વચ્ચે બારે હુલ્લડ થયું જેમાં કેટલાક હિંદુઓના જીવ ગયા, ને લાંબો મુદતે તે સ્થળનાં તેમનાં દેરાં અપવિત્ર ગણ્યાં. એ ખબર મુંબઈ પહોંચી, એટલે ત્યાંના શ્રીમંત હિંદુ શેઠીઆઓના મનમાં એમ આવ્યું કે પ્રભાસપાટણ કે જ્યાં જુનાગઢના નવાબ સાહેબનું રાજ્ય છે. અને જે રાજ્ય મુંબઈના ગવર્નર સાહેબના તાબામાં છે, ત્યાં હુલ્લડ થયું છે. માટે સભા મેળવી કથરાણું કરી તે ફંડના ખર્ચથી ગવર્નર સાહેબ તરફ અરજી કરી પાટણમાં અનેલા હુલ્લડનો એકબો ધનસાફ કરાવવો. એથી તા ૩૦ મી જુલાઈ, તેમજ તા. ૪ થી ને ૬ ઠી આગસ્ટે હિંદુઓની મોટી સભા મુંબઈ શહેરમાં ભરાઈને કથરાણું કરી હજારો રૂપીઆ એકઠા કર્યા, અને જુનાગઢના દિવાનપર ગુન્હેગારોને પકડવા તથા તેમનો એકબો ધનસાફ કરાવવા તારો કર્યો, તેથી પાટણમાં મુસલમાન ગુન્હેગારોની પકડા પકડી ચાલી એથી તેઓએ મુંબઈના શ્રીમંત મુસલમાનોની મદદ માગી. મુંબઈમાં મુસલમાનોની પણ સભા થઈ, ને કથરાણું કર્યું. એ રીતે પાટણના

હુલ્લડથી મુંઝાઈના હિંદુ મુસલમાનોનાં દીલ ઉશકેરાયાં, કે જેથી તુર્તજ તા. ૧૧ મી અગસ્ટ ૧૮૯૩ ને દિવસે બપોરે એક વાગતાને શુમારે મુંઝાઈ શહેરમાં આગળ ત્યાં કદી ન બનેલું એવું અણુધાર્યું હુલ્લડ ફાટી નીકળ્યું.

હુલ્લડની શરૂઆત જુમામસ્જિદ આગળથી થઈ. મુસલમાને

“ દીન, દીન ” પોકારતા મસીદમાંથી બહાર નીક-

હુલ્લડની હ- જ્યા. પોલિસને કાંઈક ખબર પડવાથી ચેતી ત્યાં અં-

કીકત દોઅસ્ત રાખ્યો હતો, પણ મુસલમાનોની મોટી સં-

ખ્યાને લીધે તેમનું ચાલ્યું નહિં, મસીદની પાસે આ-

વેલા હનુમાનના મંદીરપર પહેલો હુમલો થયો. ત્યાંથી બીંડીઅન્નર,

કામાડીપુરા, નળઅન્નર, માંડવી, મેમનસ્ટ્રીટ વગેરે લતાપર તુર્તજ

હુલ્લડ ફેલાઈ ગયું. પિનસેન્ટ પોલિશ કમિશનરને લાગ્યું કે એકલા

અમે પોલિસથી આ હુલ્લડ હવે બેસવાનું નથી, માટે તુર્તજ તેણે

લશ્કરની મદદ મંગાવી. લશ્કર આન્યું, ને ખાલી બાર ઠોક્યા પણ

તેથી હુલ્લડ નજ શમ્યું. ત્યારે અંતે ગોળીનો ઉપયોગ કરવો પડ્યો.

સંખ્યાઅંધ લોકો જામી થયા. ને વેપાર રોજગાર અંધ પડી આખું

શહેર મોટી શીરફતારીમાં પડ્યું. તા. ૧૨ મી એ બીજે દિવસે આગલા

દિવસ કરતા બારે હુલ્લડ થયું. પુણેથી બીજું નવું લશ્કર મંગાવવું

પડ્યું. તા. ૧૩ મીએ લશ્કરનું વધારે જોર જોઈ હુલ્લડ કમી થયું, ને

તા. ૧૯ મીથી શાંતિ થવા માંડી.

સેંકડો લોકો ધાયલ થયા હિંદુઓના મારથી મુસલમાનો- મુ-

સલમાનોના મારથી હિંદુઓ, તેમજ પોલિસ ને

હુલ્લડનું પરી- લશ્કરી સિપાઇઓના માર ને અંદુકની ગોળીથી એ

લામ.

ઉભયપક્ષ ધાયલ થયા. સેંકડોના જીવ ગયા, ને સેં-

કડો ગુન્હેગાર તરીકે પકડાયા, ને સજાએ પહોંચ્યા.

મુસલમાન વચ્ચેની ધણી વર્ષોની એક દીલી તૂટી, વેપાર રેન્જગારમાં હરકત પડી, ધાકના માર્યા સેંકડો મારવાડી જેવા પરદેશી પોતાના વતન તરફ પાછા નાસી ગયા. સરકારને બારે મહેનત પડી, ને ખરચ થયો.

પોલિસનાં માણસો વધારે રાખવાં પડ્યા, ને તેનો ખરચ સહાનો મુખમના લોકપર પડ્યો.

હુલ્લડખેસાડ- મુખમમાં મુસલમાનો, હિંદુની કામમાં ધારી, જેઓ વાનો ઉપાય કેળવણીમાં પાછળ છે. તેમનાથી હુલ્લડ થયું, એ કેળવણીની નિ.સંદેહ છે કે કેળવણીનો જેમ જેમ વધારો થતો જરૂર. જરૂરો તેમ હુલ્લડ કમી થતાં જશે.

નેહેરો વિષે.

અંગ્રેજી રાજ્ય થયા પછી આપણા દેશમાં આગગાડી આગ-બોટ, ટેલિગ્રાફ વગેરે ધણા પ્રકારના યાંત્રિક સુધારા નેહેરોની દાખલ થયા છે; રાજ્ય કારભારનાં ખાતાંઓ ધણીક જરૂર. ઉત્તમ રાજ્યનીતિએ ચાલે છે; કેળવણીથી લોકોએ જન વ્યવહારમાં સંસારિક સુધારા પોતપોતાની સમાજો સ્થાપી કરવા માંડ્યા છે; છતાં મુખ્ય આધાર જે ખેતી અને તત્ત્વ સંબંધે જરૂરી જળાશય સાધન જે નેહેરો તે ખીલવવામાં આપણે પ્રજા અને આપણું અંગ્રેજી રાજ્ય પાછળ છે. આપણા દેશમાં ધણીક નદીઓ, નાળાં, ખામઓ, સરોવરો, ઝરાઓ, તળાવો, વગેરે જુના કાળનાં એટલાં બધાં છે કે તેમને સમારાવવાથી ઝટ નેહેરો બની

શકે એમ છે. રજપૂત રાજ્યો વખતનાં જુના કાળનાં તળાવો આગળ અસંખ્ય હતાં. પણ તેમાંનાં ઘણાં ખરાં રાજ્યાશ્રયની મરામત વગર જિમાર હાલતમાં આવી જઇ પુરાઇ ગયાં છે, અને કેટલાકમાં તે સ્થળે ખેડાણ સુદ્ધાં થઇ ગયું છે. હાલમાં અમુક તળાવો ઇરિગેશન ખાતા તરફથી રીપેર થઇ ખેડુતોને લાભકારી થઇ પડવા લાગ્યાં છે. તે નહેરોની અમ્મી ગરજ સારે છે.

અ. નહેરોમાંથી પાણી લઇ આસપાસની જમીનને ખેડુતો ણજૂપ બનાવી શકે છે ઘણી જમીન ખાગાયત થઈ નહેરોના શકે, અને જમીન ખાગાયત થઇ શકી, એટલે થોડી ફાયદા. જમીનમાં વધારે વસ્તીનું પોષણ થઇ શકે, એટલુંજ નહિ પણ જમીનની પ્રવ બદલાઇ જવાથી સરકાર અમુક મુદ્દે ફરી સર્વે કરી તેની કેફિયત મુજબ દર વધારી પોતાની ઉપજમાં વધારો કરી શકે છે.

ઘ. વરસાદ જે ઇશ્વરી બક્ષિસ છે, તે પર ભરોસો રાખી આખી મોસમ ખેડુતોને ઘણી વખત ખેશી રહેવું પડે છે તેમ ન થાય કેટલેક પ્રસંગે હજી નીકળેલું તુલ પાણીની તાંગીને લીધે કરમાઇ જાય છે, અને ખેડુતોની મહેનતથી પાકવા આવેલો પાક ખેહાલ બની દુકાળનું રૂપ પ્રગટી રાજ્ય ને પ્રજા હેરાનગતિએ પહોંચે છે, તેવું નહેરો દ્વારા તો કદી ન બને.

ક, નહેરો થવાથી તેમાં દુરના થએલા વરસાદની આવેલી રેત્રનું અગર તેજ સ્થળે એકજ વખત પડેલા ભારી વરસાદનું પાણી ભરી લીધું એટલે ખેતીકાર અને પણ પાંખી તમામને આખું વર્ષ

જાંદગી ટકાવવાનું એક જરૂરી સાધન મળી ચૂક્યું. એટલુંજ નહિ પણ તેમાં ઘેરી લીધેલાં પાણીથી ખેડુનો ખેતરો પાક પકવી ઉપજમાં વધારો કરી સુખે દિવસ નિર્ગમન કરે. દુકાળનું કાળું મોજ બાંધ થાય.

હ. નેહરો થવાથી પાણીનું સાધન પણ એક નવું ખીલે, તે પર હોડીઓ ચાલી શકે. અને તેથી જ્યાં રેલવે ન હોય ત્યાંના વેપાર રોજગાર ચલાવવાને તેમજ તેવા સ્થળમાં મુસાફરી કરવાને ઘણું સુગમ પડે.

દુનીઆના જે જે દેશમાં નેહરો ખોદાએલી છે, ત્યાં તેનું પરિણામ સારું જ આવેલું છે. સિંધ, મિસર એવા દેશો-
 ટુકમાં સારા માં વરસાદ નથી વરસતો છતાં નેહરો હોવાથી તે બોધ. લાંબો કાળ થયાં ત્યાં ખેતી થઈ શકે છે. ત્યાંની મોટી નદીઓમાં દુરના તેમના મૂળ તરફના પ્રદેશ-
 માં વરસાદ થવાથી તેઓમાં પૂર આવે છે. કે જેથી તે નદીઓમાં મેળવેલી નેહરોમાં પાણી સ્વાભાવિક રીતે ઉભરામ જાય છે. એ પાણી રોકી રખવાથી તેમાંથી આખું વર્ષ જોઈતું જળ લઈ ખેતી કરી શકે છે. યુરોપના ઘણાક દેશોમાં નેહરો ખોદાએલી છે.

આપણા દેશમાં આગળ ફિરોજ ગાદશાહે એક નેહર ખોદાવી હતી એવો ઇતિહાસમાં દાખલો છે; હાલના શાળી સરકાર જેમ જેમ નેહરો વધારે ને વધારે લાંબાઈની સંખ્યાબંધ દરેક પ્રાંતમાં કરાવશે, ત્યારે પ્રજાને પેટપુર ખાવાનું મળશે, અને ભવિષ્યમાં તેથી સરકારને ઉપજ વધશે.

સ્થાનિક સ્વરાજ્ય.

સ્થાનિક સ્વરાજ્ય (સ્થાન=ડેકાણું+ઇક=વાળું+સ્વ=પોતાનું+રા-
જ્ય હરકોઇ કસબો, શહેર, તાલુકો કે જિલ્લો વગેરે-
વ્યુત્પત્તિ ને માંથી ઉધરાવેલા પૈસામાંથી શહેરશાહી ખર્ચામાં ફાળો
વ્યાખ્યા. આપતાં બાકી રહેલાનો વહીવટ, તેજ સ્થાનિક સ્વ-
રાજ્ય હતાં. એમ જુના ગ્રંથો પરથી જણાય છે.

દીવાની ફેજદારી ગુન્ડાઓના ઇનસાફ ગામનાજ લોકો પંચ
નીમી કરતા, યુરોપખંડમાં હાલ તેનેજ મળતો રિવાજ
સ્થાનિક સ્વ- છે. શહેર કે કસબાના લોકો પોતપોતાના માજીસ્ટ્રેટ
રાજ્યનો આ- નીમે છે. નિશાજખાતું, સુધરાઇખાતું, પોલિસ ખાતું
ગલો પાછલો વગેરે પોતાના લાભનાં ખાતાંઓનો વહીવટ પોતેજ
ઘટિહાસ. ચલાવે છે, સરકાર તેના અંદરના કારભારમાં વચ્ચે
પડતી નથી. પરદેશી રાજ્યો જોડે વહેવાર રાખવાનું
દેશની સરહદનો ખચાવ કરવાનું, લશ્કરી, મુસ્કી વગેરે રાજકારોત્તર
આદિ ચલાવવાના ખાતાનો વહીવટ વધારે વખત મળવાથી વધારે
સરસ રીતે ચલાવી શકે છે.

યુરોપખંડનો એ ઉત્તમ કારોત્તર આ દેશમાં દાખલ કરવાને
લોકપ્રિય થઇ ગયેલા વાઇસરોય લોર્ડ રિપન સાહેબે
આપણા દેશ-શરૂઆત કરી, કેટલાક હક પ્રગળે બક્ષ્યા છે. હાલ
માં સ્થાનિક ફક્ત મ્યુનિસિપાલ અને લોકલકોર્પો એ બે ખાતાંની
સ્વરાજ્યની ઉપજનો વહીવટ સરકારના નીમેલા શખ્સોની જોડે
હાલ શરૂઆત. બેસી પ્રગળતી ચુંટણીના મેમ્બરો ચલાવે એવો ઠાન
દાખલો કર્યો છે. લોકલકોર્પો ખાતામાં ખાતેદાર પાસે

દરરૂપીએ એક આનો કર સરકાર જસતી લે છે. તે લોકલફંડ ખાતે જમા થાય છે; તેવી આખા તાલુકાની એકઠી થયેલી ઉપજમાંથી જિલ્લાનાં સાર્વજનિક કામોમાં આપવાનો ફાળો જતાં વહીવટ, ફક્ત દરવષે રૂ. ૩) ત્રણ ભરનારા ખાતેદારોની સમ્મતિથી પસંદ થએલા

અને સરકારના નીમેલા પંચોની અનેલી બોર્ડથી લોકલફંડ ખાતું. ચાલે છે અને તે ઉપજ તે તાલુકાની ગામેગામની નિશાળો, કુવા, તળાવ, સડક, પૂલ, ધર્મશાળા વગેરે કરવા તથા નીભાવવાનાં કામોમાં ખરચાય છે.

મોટાં શહેરો અને કરખામાં ધરવેરો, જાડીવેરો નાકાવેરો વગેરે ઉઘરાવી તે ઉપજ એકઠી કરે છે. મ્યુનિસિપાલ અને તેમાંથી તે શહેરની શાળાઓનો, રસ્તાઓનો, ખાતું. રસ્તાપર પાણી છાંટવાનો, રાત્રે તે પર દીવા મૂકવાનો, આગથી શહેરનું રક્ષણ કરવાનો, પીવાને મીઠું પાણી પુરૂં પાડવાનો, રેલથી બચવાને બાંધકામ કરવાનો, મગમૂત્ર લઈ જવાનો વગેરે વગેરે ખર્ચ કરે છે. એ ઉપજ ખર્ચનો કારભાર કર ભરનારાઓની સમ્મતિથી નીમાએલા શહેરી સજ્જનો અને સરકારના પસંદ કરેલા સરકારી અમલદારો વગેરેથી અનેલી શહેરી સમાજ જેને નિસિપાલ કોરપોરેશન કહે છે, તેનાથી ચાલે છે.

રેયત રાજ્ય કારભારમાં સમજતી થતી જાય છે; સ્વતંત્ર મત આપતાં લોકો શીખે છે. અને બધા માણસ સમાન- ફાયદા. તામાં આવતાં જાય છે. મોટા માણસને મેમ્બર થવામાં નાનાઓના મત એકઠા કરવા પડે છે, અને તેમની મરજીને અનુસરતી સમાજમાં મત આપવો પડે છે, જેથી મોટાને

કાંઠક નાનાપણું લેવું પડે છે; અને નાનાને મત આપવાનો અધિકાર મળવાથી કાંઠક મોટપણુ મળે છે. સરકારી અમલદારોને સરકારી વખતમાં સરકારી કામ ભેગાં એવાં કામો આગળ કરવાં પડતાં તેથી તેમનો હાલ વખત બચે છે કે જોથી સરકારી કામ તેઓ વધારે સારી રીતે કરે છે. રાયતમાં રાજ્ય પ્રકરણી બાબતોનું જ્ઞાન વધતું જાય છે. જોથી બવિષ્મમાં ધગ્લાંડની માફક પાર્લામેન્ટ સભા આ દેશમાં સ્થાપન કરી શકાય, અને જ્યારે તેવી સભાના મતથી કાયદા બાંધશે તે રાજ્યકારભાર ચાલશે ત્યારેજ આ દેશના લોકો સુખી થશે, અને અંગ્રેજોના વાસ્તવિક ગુણુ ગાશે.

માબાપની આજ્ઞા માનવા વિષે.

માબાપે જન્મ આપ્યો ત્યારથી આપણે વારતે અનેક કષ્ટ વે-
 ડ્યાં છે, જન્મયા ત્યારે ખાતાંપીતાં નહોતું આવડતું
 મા બાપે આ- માટે તે કાળે માએ કષ્ટ વેઠી પોતાના ચાનમાંથી
 પણાપર શું દૂધ પાછ આપણને ઉછેર્યા અને મોટા બે ત્રણ વર્ષના
 ઉપકાર કર્યા થયા પછી ખાતાંપીતાં શીખવ્યું; માએ પોતે બી-
 છે ? નામાં સુઝને આપણને સુકામાં સુવાડયા, ચાલતાં
 નહોતું આવડતું તે શીખવ્યું. માંદા પડીએ માટે તે
 તે સ્વાદિષ્ટ ભોજન તજતી-ગોળ, આમલી, હોંગ, તેલ ઇત્યાદીની
 તે ચરી પાળતી, અને માંદા ન પડીએ માટે ગળપણુ છોડી કડવાં
 ઓસડ પીતી. માબાપે બોલતાં શીખવ્યું. બણાબ્યા, ને ઉછેરી મોટા
 કર્યા. ગમે તેવો ખરાબ છોકરો હોય પણ મા કદિ ભુંડું ઇચ્છતી
 નથી—કહેવત છે કે ‘છોડું કછોડું થાય પણ માતા કમાતા ન થાય.

પણ અરે છોડ્યે કહોડ થવું એ શું વાજબી છે? જે માતાએ અનેક કષ્ટ વેઠ્યાં, તે મા પ્રત્યે લુણહરામી થનાર પાપીનો ક્યાં છુટકો થશે? મા આપની આજ્ઞા માનવી એમાં છોકરાં કાંઈ પણ વિશેષ કરતાં નથી, માઆપે જન્મ આપી, રળતા ક્યાં, આપણે વાસ્તે અનેક મુશ્કેલી વેઠી છે, ને અપરિમિત સુખ આપ્યું છે. તેનો બદલો ફક્ત પૂરેપૂરો આપી શકતા નથી.

કાશી પ્રયાગ, જગન્નાથ, હરહાર, મક્કા ગમે તે સ્થળની જત્રા કરવી તે કરતાં માઆપની સેવા કરવી એ ઘેર એકાં મા આપની મોટામાં મોટી ઉત્તમ જત્રા છે; કપલી જત્રાઓમાં આજ્ઞા માન- અટણ કરવું પડે, પૈસા ખર્ચવા પડે, પણ માઆપની વીં એ ઉત્તમ સેવારૂપી જત્રામાં તે કરવું પડતું નથી. દુનીયાના ધર્મ બજાવ્યો તમામ ધર્મોમાં માઆપની આજ્ઞા પાળવા વિષે હામ જાણવો. હામ કહેલું છે વળી મોટામાં મોટું પુણ્ય એજ છે, શ્રવણની પિતૃભક્તિનો દાખલો આપણા પ્રાચીન પુરાણોમાં પ્રસિદ્ધ છે, તેના જેવી માઆપની ભક્તિ સર્વ કોઈએ કલાવવી જોઈએ, તેનાં માઆપ આંધળાં હતાં છતાં તેમની આજ્ઞા તે કોઈ દિવસ લોપનો નહિ, એટલુંજ નહિ પણ ભરતખંડમાંના ૫૮ તીર્થોની તેમને જત્રા કરાવી.

માઆપના આટલા બધા ગુણો ન વિચારતાં જે માણસ પોતાનાં માઆપની સામાં થાય છે. ને તેમને ઘડપણની માઆપની વેળાએ દુઃખ દે છે, તેની કેવી મૂર્ખાઈ, કેટલી નિ આજ્ઞા ઉદ્ધેધન દૈયતા ને શી રીતની કૃદ્ધતા જાણવી. અરે પ્રભુ!

કરનાર પાપી એવા પાપીઓ પ્રાણીરૂપે જન્મવા કરતાં પત્થર બન્યા સમજવો. હોત તો હીક હતું. કે લુગડાં ધોવાના કામમાં આવત; અને બીજાઓને બગડવાનું એક માહું દષ્ટાંત દૂર થાત. કેળવાયલાં માણસોએ માઆપ પ્રત્યે વધારે ભક્તિવાન થવું જોઈએ.

મોટી ઉમ્મરના માણસોએ પણ માઆપની આજ્ઞા માનવી, કે જેથી પોત પોતાનો રૂડો ધર્મ બજાવ્યો કહેવાય. મોટી વયના ને છોકરાં તેમનું દ્રષ્ટાંત લઈ શીખે. કે પાછલી અવ-માણસોએ મા-સ્થામાં કોઈ દુઃખી ન થાય. જે ધર્મમાં ભંગ આપતી આ-પડાવે એવી આજ્ઞા હોય, તે કદાપિ ન પાળવી પણ જ્ઞા પાળવી. તેમનું માન તો સદાજ રાખવું. અને તેમની સાથે હેત પ્રીતથી વર્તવું, માઆપનો કિપકાર કદિ પણ વાળી શકાય એવો નથી, તેમની આજ્ઞાઓ સદા હિત બુદ્ધિથીજ ઉત્પન્ન થાય છે, માટે તેમની આજ્ઞા પાળવી ને સેવા કરવી એ પુત્ર પુત્રીનાં મુખ્ય ધર્મ છે.

ન્યાતવરો.

સારા માઠા પ્રસંગે ન્યાતવરનો રિવાજ ધણી જ્ઞાતિઓમાં છે. હિંદુઓમાં લગ્ન, શ્રીમંત (અધરણી), કિપનયન એ ચાલ કઈ (જનોઈ), મુંડન વગેરે પ્રસંગપર, તેમજ મર-ન્યાતમાં કયે નારની પાછળ દશ દિવસ પછી ચાર પાંચ દિવસ પ્રસંગે છે. લાગલગટ, તેમજ મરી ગયાને મહિનો, છ મહિના, વર્ષ થાય ત્યારે, તથા તેની મરણ તિથિનો દિવસ

દર વર્ષે આવે ત્યારે, તેમજ તેના આધને દિવસે, પારસીઓનાં ડોંસલાં, ધંભાર વગેરે પ્રસંગે ને મુસલમાનોમાં મરનારના ૪૦ માને દિવસે પોતાનાં સગાં વહાલાં, ન્યાતીલાને પોતાને ઘેર તેડી જમાડવાનો રિવાજ છે.

ઘણી કોમોમાં એ રિવાજ દાખલ છે, ત્યારે એનો મૂળ આધાર કાંઈક હોવો જોઈએ; હિંદુઓના ધર્મ શાસ્ત્રમાં મરનારની કિતર ક્રિયા કરવાનું લખેલું છે કિતર ક્રિયામાં ઉત્પતિ ને આત્મજ્ઞ ભોજન કરવા જણાવ્યું છે. આત્મજ્ઞ ભોજન વધી પડેલા નને બદલે જ્ઞાતિભોજન—હાલનો ન્યાતવરો દાખલ જુલમ. થયો હોય એમ દેખાય છે; તેવો કાંઈક આધાર પારસી, મુસલમાન ધર્મપુસ્તકોમાં હશે; અગર ઘણા હિંદુ ઓની સોખતમાં આવવાથી દેખાદેખી દાખલ થયું હશે. મરનાર આ ક્ષતી દુતીયાનો ત્યાગ કરી ચાલ્યો ગયો ને કશું જોડે ન લઈ ગયો. માટે તેની પાછળ તેના નામની ખાતર કાંઈ દાન—ખેરાત તેના અનુયાયીઓએ કરવું જોઈએ. તેથી મરણ પાછળ ન્યાતવરાનો રિવાજ નીકળ્યો હશે, તે પ્રસંગે આવેલાં સગાંવહાલાંને તથા જ્ઞાતિલાઓને જમણુ આપવું એ વિચારથી ન્યાતવરાનો રિવાજ નીકળ્યો હશે. ઘણીખરી જ્ઞાતિમાં મળતે અમળતે શ્રીમંતનું દેખાદેખી નાતો કરવાનું બંધન થઈ ગયું છે “લોકો કહે છે કે ધરના દાણા વેચ, પણ આપનું ખારમું કર; ટકો મળશે પણ તક મળવાની નથી” વગેરે કહી મરનારના વારસેને ફરજ પાડે છે. ધર્મ શાસ્ત્રના રચનાર મહા સમર્થ જ્ઞાનિઓ થઈ ગયા, એટલે તેમને ધર્મની ક્રિયા પોતપોતાની સ્થિતિ પ્રમાણે કરવાની રાખી છે; પણ ન્યાતવરો તો

કરજ કરીને કે ધર વેચીને કરવો પડે, એ રિવાજ જીલમી ત્રાસ-
દાયક ને ખેદકારક છે.

ન્યાત વરાનો ફાયદો માત્ર એક છે તે એ કે જમનારાઓને એક
વખતનું મિષ્ટાન્ન મળે છે. ગેરફાયદા અનેક છે. કહે-
ફાયદા ગેરફા વત છે કે, વરા પાછળ વૈદ જામે, કેમકે મિષ્ટાન્ન
ચદા ખાઈ ખાઈને લોકો માંદા પડે, ને વૈદને તડાકો પડે.

કાલેરા, મરડી વગેરે બચાંકર રોગો ઉપરા ઉપરી
ન્યાતવરા કરવાથી ફાટી નીકળે છે કે વધી જાય છે તે, બીજું તુક-
સાન હાલતા વખતમાં ધંધા રોજગાર કરી થઈ ગયા છે, પ્રજા અ-
નેક કારણોથી નાણાં સંબંધી વાખતમાં ખુવાર થઈ જાય છે, પરા-
કાષ્ટે પોતાનો ગુજરો (દિનકટિ) કરે છે, તેવા વખતમાં એ બોલે
સહેવો એ મોટામાં મોટું ત્રીજું તુકસાન, કરજ થાય એ ચોથું તુક-
સાન, કરજ વધી પડવાથી થોડી ઘણી મિલકત હોય તે શાહુકાર
તાણી જાય એ પાંચમું તુકસાન, વિધા ભણવાનો, કપડાંનો, વગેરેનો
જરૂરી ખર્ચ ન થાય એ છઠું તુકસાન, મોંઘવારીના વખતમાં હવે
એ ફાવે એમ નથી. શ્રીમંતોને તો પોતાની પુંજ વાપરવાના ઘણા
રસ્તા છે, યુરોપ, અમેરિકાનાં હુન્નરકળાનાં કારખાનાં પોતાના ભંડો-
ળથી કાઢે, એટલે ઘટી ગએલો રોજગાર દેશમાં પાછો ચાલુ થાય,
તો એક વેળાના ભોજનને બદલે ઘણા કાળનો ઘણાને સંગીન સુ-
ખનો ફાયદો થાય. શ્રીમંતોનું દેખાદેખી તણાઈ ગરીબોને વરા કરવા,
પડે છે, જેથી તેમનાં છોકરાં પાછળથી દરરોજ અન્ન વગર ટળવળે
છે, તેમજ ગરીબ થઈ જવાથી વિધા ભણાતી નથી. સારો રોજગાર
શીખાય નહિ, ને ગરીબના ગરીબ રહેવું પડે, એ કેટલું છે! તેનો વિ-

ચાર કરવો જોઈએ; મરનાર, વખતે તેના આખા કુટુંબમાં એકજ રજનાર હોય તેવાનું તેની ભરજીવાનીમાં મરણ થાય છે કે જોથી તેના કુટુંબને કારી થા વાગે તેનાં છોકરાંને રોજનાં કિર પોષણનાં ફાંશ—તેવા વખતમાં તેની મિલકત વેચાવી તેનાં આગણાંમાં ખોડે માથે બેસી મિષ્ટાન્નની ઉજણી જમવી એ શું જમનારને યોદું શરમ મરેલું તથા નીચું જોવાડનારું છે ! મરનારના જીવને લઈ જનાર જમના દૂતો કરતાં તેનાં જીવતાં છોકરાંના જીવ લેનારા આ જમનારા ખાતરી જમ દૂતજ બાણવા.

માણસની સ્થિતિ દિન પર દિન દેશમાં કમાઈ ઘટવાથી નબળી થતી જાય છે, અને વસ્તી પ્રમાણમાં વધતી જાય ઉપસંહાર ને છે. તેવા આરિક વખતમાં ન્યાતવરા કરવા ને કરાવ્યા બાધ. જવા. એ ડાહ્યા માણસોએ વિચારવાનું કે, અચ્ચાંને પુરતાં કપડાંને રોજનો ખોરાક ભોંધવારીના વખતમાં પુરોજ પાડવો જોઈએ, ને જેમ અને તેમ સારી કેળવણી આપવીજ જોઈએ, સખખ દરેક ન્યાતમાં સમજી માણસોએ ભેગા થઈ ન્યાતિનાં ખાંજાં માણસોને સમજાવી ન્યાતવરના વધી પડેલો બોજનરૂપ રિવાજ કમી કરવો જોઈએ.

દેશાટણ (મુસાફરી)

શબ્દ વ્યુત્પત્તિ ને વ્યાખ્યા.

દેશાટણ (સં)- (દેશ+અટણ-ફરવું)-દેશેદેશ કરવું તે; મુસાફરી એ શા. શબ્દ છે. તેનો એજ અર્થ છે.

ક દેશાટલથી માણસના જીવને આનંદ રહે છે, “ જીવ્યા કરતાં જોયું બહુ ” એ ઇચ્છા સ્વાભાવિક છે.

જ. માણસમાં હુશિયારી ને જ્ઞાન એથી વધે છે, ઘાટ ઘાટનાં પાણી પીવાથી ને જાત જાતના વિચિત્ર ચહેરા દેશાટનના ને વર્ષણિકના માણસોના મંજોગમાં આવવાયા ને કાયદા, સદવાયમાં રહેવાથી મુસાફરી કરનાર માણસમાં હુશિયારી ને જ્ઞાન વધે એ સ્પષ્ટ છે.

ઘ. વેપાર રોજમારમાં કાયદો થાય છે. પોતાના દેશમાં ખીજ ને દેશની ચીજ ખપતી હોય તે દેશ, અને પોતાને ત્યાં ખતલી ને ચીજ ખાખ દેશમાં ખપતી હોય તે દેશ, એ કમય દેશમાં મુસાફરી કરી વેપારી જોડે રૂમર મળવું થાય ને માંડોમાંડેની વાતચીત વજેરથી એક ખીજપર બરોસો બેસે, એટલે આડત અંધાય એ સ્વ.ાવિક છે.

ઘ. કારીગરી વધે છે, સેંકડો પરદેશી ચીજો આપણા દેશમાં ખપતી જોવામાં આવે છે, પણ તે અહીં શી રીતે અને તે ને ત્યાં જકત ને ચીજ ખનાશવાનાં કારખાનાં અવલોકન પૂર્વક જોવાથી જણાય. પોતાના દેશમાં કોઇ ચીજ ખતતી હોય, ને તેવી ચીજ પરદેશમાં ખતતી જોવામાં આવે એટલે તે અન્નેનો મુકાબલો કરવાથી પોતાની ખાટખાંપણ હોય તે દૂર કરી પોતાના હુબરમાં મુકારો વધારો કરી યદ ખીજથી ચઢિઆતી ખનાવી શકાય.

ક. જાળાને પાડજાળામાં લીધેલી કેળવણી દેશાટન કરવાથી પરિપુર્ણ થાય છે. દેશાટલુ કરીએ ત્યારેજ બધા સાથે મળ્યા કહેવાય. ઇતિહાસ બૂમોગમાં લડાઇ કે જત્રા વજેર સ્થળનાં નામ વાંચ્યાં હોય

તે ત્યાં જઈ નજરોનજર જોવાથી આખેહુખ ચિત્રવેષક ચિતરવાળાં પ્રત્યક્ષ દ્રષ્ટે થાય એટલે તે વિષેની કેળવણી પરિપૂર્ણ થઈ.

વિદ્વાન, વેપારી, કારીગર, ખેડુત, કે રાજનાતિથ વગેરે હરકેઈ પ્રવૃત્તિને પોતાના ધંધામાં આખાં થવા દેશાટણની દેશાટણની જરૂર છે. દેશાટણથી શરીર સાફ થાય છે. હુશિઆરી જરૂર. વધે છે, વેપાર રોજગર થાય છે; રાજદારભારમાં પાવરધા ખનાય છે, મા! ને કરવી આવસ્યક છે. મુસાફરીથીજ યુરોપખંડના ભોંકાએ પૃથ્વી । જુદાજુદા દેશોનો વેપાર ને તેઓમાંનાં ધણીખરા રાજ્ય પોતાને હાથ કરી લીધાં છે ને સ-રસાઈ મેળવી છે.

આપણા દેશમાં પરદેશ જવાથી વટલાય એવો વંદન પેસી ગયો છે. પણ ધર્મ હરકેઈ રુઝે પોતાની જાતે બોધ. રાખવાનો છે. યુરોપખંડના તેમાં વિશેષ કરીને ઈંગ્લાંડની મુસાફરી કરવાની ખરી જરૂર આપણા દેશી-ઓને વારતવિક રીતે હાલમાં છે, માટે ત્યાં જનારની એખ્યા દિનપર-દિન વધતી જોઈએ.

ઈંગ્લાંડની મુસાફરી.

મુસાફરી કરવાથી ધણા ફાયદા છે. પરદેશના ભોંક તેમની ભા-ષા, ને રિવાજ, તેમની રીતભાન, તેમનો પોચાક ને મુસાફરીના સાધન વગેરે અનેક બાબતોથી માહિતગાર થવાય છે.

માન્ય કાયદા. અથા દેશ કરતાં ઇંગ્લાંડની સુસાદરી હાલ આપણને વધારે કાયદા બરેલી છે.

ક. યુરોપખંડ હાલ વિદ્યા, કળા વેપાર, ને રાજપ્રકરણમાં અદિયાતો છે. ઇંગ્લાંડ એ ખંડમાં આવેલો આપણા ઇંગ્લાંડની સુ-રાજ્યકર્તાનો દેશ છે. મટે હાલની કાશીની જગ્યા સાદરી રૂપા ઇંગ્લાંડનેજ સમજતી. લોકો એવા દેશમાં ફર તો અધીનાં કારણો ને વાતે પાવરધા થાય, મટેજ કાલ્યા ગુરુએ. એ જગ્યાનો કાયદા. મહિમા વધારેલો છે.

ખ. ઇંગ્લાંડની રાજ્ય વ્યવસ્થા એ હાલ ઉત્તમ રાજ્યનીતિ બાણુવાના નિશાન છે. પ્રજાના હક, સ્વતંત્રતા વગેરે ગુણો પ્રાપ્ત કરવાનું સ્થળ એજ દેશ છે.

ગ. એ આપણા રાજ્યકર્તાનો દેશ છે. ત્યાં ગયા તીના આપણે ઘટતી દાદને પહોંચી શકીએ નહિ. અદામાં ચડી તમામ અપીલો (ફરિઆદો) ત્યાંની પ્રિવિકાઉન્સિલમાં કે પાર્લામેન્ટ સભામાંજ કરી શકાય છે.

ઘ. વધારે સારો પગાર મેળવવાની નોકરીની લાયકાતનું સર્ટિફિકેટ ત્યાં જઈ પરીક્ષા આપી આવવાથીજ મળે છે. કલેક્ટર કે જડજનો માન બરેલો હોયો મેળવવો હોય તો ત્યાં જઈ સિવિલ સર્વિસની પરીક્ષામાં પાસ થઈ આવવું એટલે તે મળે છે. મોટા ઇન્જિનીઅર કે ડોક્ટર થવું હોય તો પણ ત્યાં જઈ પાસ થવું એ રીતે હરકોઈ મોટા કામની મોટી પરીક્ષા ત્યાંજ લેવાય છે.

ત્યાં જવાથી વટલાઈએ, એમ ભોળા અમલુ લોકો માને છે.

પણ એ વાત ખોટી છે. સૌને ગોતપોતાનો ધર્મ પુર્વપક્ષ અને માળવાની ત્યાંના કાયદામાં સંપૂર્ણ છૂટ છે. ત્યાંની તેતું સમાધાન હવાને લીધે દારૂ માંસ પીવાં ખાવાં પડે એ વાત તદ્દન ખોટી છે. માંસાહારને વર્જ્ય કરી ફક્ત વનસ્પતિના ખોરાક પર ઉંચી કોમના હિંદુઓની માફક રહેનાર મંડળીના માણસો ત્યાં સુખે રહી શકે છે.

અટક ઓળંગવાનો આપણામાં અટકાવ છે; પણ તેનું ખંડન બહુવિધ થઈ ગયેલું છે પ્રાચીનકાળમાં તેનું બંધન નહોતું; વચલા રખતમાં આસપાસનાં ગુલમી મુસલમાની રાજ્યો થવાથી એવો ધારો નીકળ્યો, પણ હવે તેવી હરકત ન હોવાથી તે પ્રતિબંધ આજ પોઆપજ રદ થાય છે. ઘણા લોકો ઇંગ્લાંડ જઈ આવ્યા છે, ને જાય છે, અને એ પ્રવાહ, એમનું રાજ્ય આપણાપર છે ત્યાં સુધી, કદી બંધ પડવાનો નથી.

ઇંગ્લાંડ મયા વગર આપણા દેશની ઉન્નતિ થવાની નથી. ત્યાં

મયા વગર કુમર, કળા, વેપાર, રોજગાર ને રાજ્ય

ઉપસંહાર તંત્રથી વાઝેદાર થવાના નથી. માટે ઇંગ્લાંડ જના-

તથા બોધ. રતી સંખ્યા દિનપરદિન વધવી જોઈએ. અને ત્યાં

જઈ આવનારને તન, મન ને ધનથી ઉત્તેજન તથા

સહાયતા આપવી એ સમજા દેશાભિમાની પુરુષોની એક ફરજ છે.

ધરેણીં ઘાલવા વિષે.

હિંદુ લોકમાં ધરેણીં પહેરવાનો વધારે ચાલ છે. મરદો કરતાં સ્ત્રી અને છોકરાંને ધણીં ધરેણીં પહેરાવવાનો રિવાજ ધરેણીં પહેર- છે. માળાપ ધણી વખત છોકરાંને ધરેણીં પહેરાવી વાનો ચાલ. ખોટાં લાડ કરી તેમના પરનું પોતાનું હેત ખતાવે છે. ઇટલાંક માળાપ પોતાનું કુળ જીત્યું કહેવાવવાને, અગર પોતે પૈસાદાર છે, એવી ખોટી મોટાઈ ખતાવવાને ધરેણીં પહેરાવે છે. કેટલાંક ઐરાં રૂપ ને શોભા વધે છે, એમ સમજી ધરેણીં પહેરે છે, ને પોતાનાં ખચ્ચાંને પહેરાવે છે.

અ. ધરેણીં પહેરવાથી રૂપ કે શોભા વધતી નથી, પરમેશ્વરની મરજી ધરેણીં પહેરાવી રૂપ કે શોભા વધારવાની હોત ધરેણીં પહેર- તો, તે સ્વયંભુ જન્મથીજ સરીતે એવાં લટકણીયાં વાથી થતાં વળગાડી મુક્ત. ધરેણીં પહેરવાથી રૂપ વધવાને ખદ્દમે નુકસાન. હલકું ઘટે છે, પરમેશ્વરે કદરતી રીતે નાક, કાન વગેરે

જે અવયવો સલામત આપ્યા હોય, તે કોચ્છાઈ જાય છે, પગે, કંડે, મેલ ચોંટે છે, ને કાળા ડાઘ પડી રહે છે; રૂપ વધારવાનો ખરો રસ્તો એ છે કે ચોળીને નહાવું, અને સ્વચ્છ કપડાં પહેરવાં. વાળ ઓળવા વગેરે, અનેક રીતે સૌન્દર્યતા પ્રાપ્ત કરી શકાય છે. ધરેણીં પહેરવાં હોય, ને ચોટલો ન ગુથેલો હોય તો લોકો ખખડે, સુધડ ન રહે તો મેલના પોપડા ખાઝે ને શરીર દુર્ગંધ મારે, ત્યારે રૂપ વધે કે ઘટે તેનો વાંચનારે વિચાર કરી લેવો.

જ. ધરેણામાં પૈસા રોકવાથી તેટલી દોલત વેપાર ધંધામાં ઝોણી વપગય છે, તેથી દેશનું દ્રવ્ય વધવામાં એકંદરે એથી નુકસાન છે. વળી જોટલા પૈસા ધરેણાં ઘડાવવામાં ખર્ચ્યા હોય. તેટલા પૈસા તે વેચતાં ન વેચીને કલટી ખોટ આવે છે; ને વ્યાજ તેટલી મુદતનું ગયું તે બીજી ખોટ.

ક. ધરેણામાં પૈસા રોકી સારાં કપડાં લોકો છોકરાને પહેરાવતાં નથી તે બહુ ખોટું ને નિંદા યુક્ત; તેમ બાળકના શરીરને હાનિકર્તા છે, ગળામાં કંદી, કેડમાં કંદોરો, ને તે ઉપરાંત હાથ, પગ, કાન, નાક ઇત્યાદિ શરીરના બીજા અવયવોપર ધરેણાં લટકાવેલાં હોય, અને કપડાં હાંટલાં કે મેલાં હોય, ત્યારે તેના બનાવ જોઈને સારા વિચારના મણસને તે તરફ ધિક્કાર ને હસવું આવ્યા વિના રહેજ નહિ. મતલબ એ કે એથી ધરેણાં પહેરાવનાર માઆપનું મુર્ખત્વ જણાય છે.

ઢ. ધરેણાં ધાલવા માટે નાક કાન વગેરે કોચાવે છે, તે વખતે બાળક રડે છે. અને તે પાકે ત્યારે સણુક નાખે છે, ને ઘણાક દિવસ તે પીડા પહોંચે છે, કોઈ વખત ધરેણા પહેરેલાં જોઈ લુન્ચા કે હરામખોરના દાનત બગડે છે, ને તેથી તેવાઓને હાથે બાળકોનાં ખૂન થતાં ઘણી વખત સાંભળીએ છીએ; છોકરાં બહાર રમતાં હોય ત્યાંથી કે નિશાળે જતાં રસ્તામાંથી બમાલી જાયકી જઈ એવાંમાં લઈ જઈ ધરેણાંની ખાતર તેનો પ્રાણ લે છે, ધરેણાંના જોખમથી પુખ્ત કમરનાં માણસોને પણ મુસાફરીમાં ધારતી રહે છે.

દ. ધરેણાં પહેરાવવા કરતાં છોકરાંને સારાં કપડાં પહેરાવવામાં તથા પ્રશિક્ષારક ખોરાક ખવરાવવામાંજ પોતાની દોલત વ.પરી, કે

જેથી શરીર નિરોગી ને અલભસ્ત બનવાથી મોટી કિમ્મતે પોતાનો ધંધો સુમે કરી શકે; વળી ઘરેણાં પહેરાવી બહારની ટાપટીપથી જુડી મોટાઈ મેળવવા કે તેમનું રૂપ તથા શોભા વધારવાનાં શસ્ત્રો મારવા દરતાં તેમના કામને હૃદય સુધરે, એવી જરૂર ને જાણી કેળવણી આપવાના રૂઢા કાર્યમાંજ પોતાની દોહત વાપરવી એ વાસ્તવિક છે.

ઘરેણાં ધાત્રવાથી રૂપ કે શોભા વધતાં નથી, દ્રવ્ય ટુંકમાં સાર ને પડે છે, શરીર જોખમમાં પડે છે, વગેરે અનેક ગેર-મોઘ કાર્ય છે. માટે એ જંગલી અને ખોટી રીતે મોટાઈ

ખતાવવાનો રિવાજ અંધ પાડી તેને બદલે છોકરાંને કેળવણી આપવામાં, પુટ્ટીકારક ખોરાક ખવડાવવામાં ને સ્વચ્છ તથા નહિ ફાટેલાં કપડાં પહેરાવવામાંજ પોતપોતાની શક્તિ પ્રમાણે દ્રવ્યને કિયોગ કરવો એ દરેક સમજુની ધરજ છે.

જ્ઞાતિભેદ.

જ્ઞાતિભેદ (જ્ઞા-જ્ઞાણવું+તિ-પણું+ભેદ-ફેરફાર) જન-શબ્દ વ્યુત્પન્ન- જ્ઞાવાથી થતો ફેરફાર, માણસમાં વિદ્યા, જ્ઞાન, દોહત તિ ને વ્યાખ્યા આચાર, વિચાર, વગેરેમાં જે પ્રમાણે ફેરફાર હોય, તે પ્રમાણે તેની જ્ઞાતિ કહેવાય.

।હંદુઓની જન્મના જાયને શુદ્ધ: સંસ્કારાદ્વિજનઞ્ચને ।

મુળ જ્ઞાતિ. વેદાભ્યામાદ્વેદિનો વ્રજજાનાતિગ્રાહણ: ॥

અર્થ—જન્મે ત્યારે અંધાં એજ જ્ઞાતિમાં એટલે શુદ્ધ હોય,

જનોઠ વગેરેના સંસ્કાર થાય, ત્યારે તે દિવસ એટલે એવાર જન્મે-
લો કહેવાય કેમકે ત્યારથી તેને ધર્મ, નીતિ આચાર વગેરે જાનાં
ઉપદેશ કરવા માંડે. વેદનો અભ્યાસ કરે ત્યારે વિદ્ય કહેવાય, અને
અહિં ઓળખે ત્યારેજ બ્રાહ્મણ જાણવો. પાછળથી કર્મ એટલે ધંધા
પ્રમાણે જ્ઞાતિ ઓળખાવા માંડી; બળાવવાનું કાર્ય કરનારા ને બ્રાહ્મણ,
લઠાઈ રાજવડું વગેરે શૌર્ય દાખવવાનું કાર્ય કરનારા તે ક્ષત્રી, ખેતી
વેપાર વગેરે ધંધો કરનારા તે વૈશ્ય, અને ઉપલી ત્રણે વર્ણોનું દાસ-
ત્વ કરનાર તે શૂદ્ર. મૂળ એક જાતિ તેની ચાર જાતિ વિના સંસ્કર-
ણથી મૂળમાં, અને પાછળથી ધંધા પરત્વે પડી. વિલંબ જોવા
દેશમાં બધા દિશ્વિયનોની એકજ જાતિ. તેમ હિંદુઓમાં રચું નથી;
જુદી જુદી જાતિમાં જે નવી પ્રજા ઉત્પન્ન થાય તેની તે જાતિમાં
તેના મરણ સુધી બદલાતી નથી.

ચાર જાતિમાંથી હાત્ર સેંકડો જાતિ થયાં છે, દેશનાં જુદા
જુદા ભાગે માં વસવાથી, આચાર વિચારમાં ફેર
હાલ મનાતો પડવાથી, ને ધંધો કરનારા જુદા જુદા વર્ગ વધતા
જ્ઞાતિ ભેદ; જ્યાંથી ભિન્ન ભિન્ન જાતિ ઉત્પન્ન થઈ છે. એક
બીજાનો સ્પર્શ થવાથી અમડાય, એવો બહેમ મુસ-
લમાનો ન આવ્યા પછી સજ્જડ ચોંટતો ગયો, જાતિભેદ મનુષ્યે
મનુષ્યે રાખ્યો, છતાં ઘસેરે ઉત્પન્ન થયો, એવો ભૂત ભરેલો વિચાર
હસતો ગયો; પણ શુદ્ધ ને બ્રાહ્મણ વચ્ચે જન્મ વખતે પ્રભુએ ભેદ
રાખ્યો નથી, માટે લોકોમાં મનાતો જાતિભેદ વાસ્તવિક નથી એમ
સ્પષ્ટ સમજાય છે.

અ. આખા દેશમાં ઐક્ય થતાં વિલંબ લાગે છે. દરેક માણસ

પોતપોતાની જ્ઞાતિના નાના મંડળથી ઝીણી ઝીણી જ્ઞાતિ ભેદથી વાતો બણે, પરંતુ આખા દેશના સામાન્ય હિતના થતાં નુકસાન. મોટા વિચારોનું જ્ઞાન થતું નથી. દેશમાં ઐક્ય નહિ, એટલે આખા દેશના રાજ્ય કારભાર વચેરેની એકત્ર પાપતમાં માણસ સમજે નહિ.

ઘ. વેપાર રોજગાર ચલાવવાને હરકત પડે. ખાધા પીધાથી વટલાય, એવા વહેમને લીધે અને બીજી જ્ઞાતિઓના રિવાજની અજ્ઞાનતાને લીધે માણસ પરદેશ જતાં હમેશાં આંચકો ખાય છે, અને તેમ અને એટલે પરદેશ જોડેતા વેપાર બીજાઓની માફક ન ચલાવી શકાય એ ખુદલું છે.

ઘ. માણસની બુદ્ધિ ટુંકી થઈ જાય છે.

ઙ. ફેટલીક ટુંકી જ્ઞાતિમાં કન્યાની અછત હોવાથી તેમ ફેટલીકમાં કન્યા વધારે હોવાથી કળેડાં કરવાં પડે છે. મતલબ કે એકદરે વસ્તી વધારામાં એથી હાની છે.

ન. નાની નાની જ્ઞાતિઓ તેમની મોટી જ્ઞાતિમાં બળી જવી જોઈએ, અને તેમ કરતાં અસલની પાછી ચાર જ્ઞાતિ થવી બોધ. જોઈએ; અને તે પશુ ધંધાના વિભાગની થવાથી સધળા એક છીએ એવી ઉંચી સમજથી ઐક્ય આપો આપ પ્રગટ થશે, એ નિઃસંદેહ છે

અંગ્રેજ લોકની ચઢતી વિષે.

જુના વખતમાં આપણો દેશ જ્યારે સુખરેલો ને પૈસાદાર હતો,

ત્યારે અંગ્રેજો જંગલી અવસ્થામાં નગન કરતા. ખે-
અંગ્રેજ લોકની હુવની સ્થિતિનું પણ જ્ઞાન નહોતું; જંગલમાં ભટકી
પ્રાચીન તથા શિકારપર ને કંદમૂળપર નિર્વાહ ચલાવતા; વસ્ત્રમાં
અર્વાચીન સ્થિતિ જાણી છાલ ને જનાવરનાં ચામડાં ઓઢતા; જાડની
તિનો સુકાખસો. ડાળ ઓમાં ઝૂંપડાં જેવું બનાવી પડી નહેતા; હુત્તર
કળાતું નામ નહોતા જાણતા. એ સઘળું હવે ફેરવાઈ
ગયું છે. હાલના અંગ્રેજો ભણેલા, ધનવાન, ખખરવાર, હુત્તર કળામાં
ડાઢ્યા છે. તેમની આગળેટા દરીઆમાં ને આગની ગાડીઓ જમીન
પર સેંકડો માછલ દોડી રહી છે. પોતાના દેશમાં ૩ નામનુએ પાકતું
નથી, છતાં કરોડો રૂપીઆનું કાપડ વણી પરદેશ મોકલે છે; પૃથ્વીના
દૂરના બેટામાં અને ભરતખંડ આસ્ટ્રેલિઆ જેવા વિશાળ મુલકમાં
પોતાની હાકેમી ચલાવે છે. ખરે, હાલના અંગ્રેજો શરતે ગુના, ને
પૈસે પુરા છે.

ક. સુધારો કરવાની ઈચ્છા એ લોકોમાં ઘણી હોય છે. તેઓ
કાંઈને કાંઈ શોધ કરતાજ રહે છે. આપણા દેશીઓ
કયા ગુણને માં એ ગુણ ખીલકલ નથી, નવો સુધારો કરનારને
લીધે અંગ્રેજો તે દેશમાં કિંતનન ને ધનામ મળે છે, અને આ દેશમાં
મુશ્કર્યા. તેમ કરનારની હાંસી થાય છે; આ કારણથી આપણા
દેશમાં ડોઢ માણસ કાંઈ પણ સુધારો કરવાને ખંત
રાખતા નથી.

ચ. પૃથ્વીપૃથ્વી અંતરે પૃથ્વીમાં કરવાપણું એ લોકોમાં ઘણું હોય
છે. જે કાંઈ નવીનરત્ન જુએ કે, તે વિષે પૂઝી પૂઝીને તેનું આદિથી

અંત સુધીનું જ્ઞાન મેળવે છે. પ્રદર્શનો બરાબ, તેમાં જઈ નવી નવી વસ્તુઓ જોઈ તેનું જ્ઞાન મેળવે તેના મુદ્રાવત્તમાં પોતાના દેશમાં તેનાથી ચઢતી અનાવી દેશ પરદેશ વેચે છે, અને એમ કરી વેપારના નવા કિસ્સા ઘઢી ધનવાન બને છે, આપણે જડ વસ્તુ વાપરીએ ખરા પણ કેવી રીતે અને કાણ ખનાવે છે, તે વિષે શોધ કરવાની ખાલકુલ ઈચ્છા રાખતા નથી, એ આજુબામાં મોટી ખામી છે.

ગ. સ્વાભિમાન એટલે પોતાના બળ વડે વધવાની ઇચ્છા એ લોકોમાં ઘણી હોય છે, પરદેશી વસ્તુ વાપરવા કન્ટાં તેની પોતાની અનાવેલી વાપરવી એવો મમત ને તે પાર ઉતારવાની શક્તિને લીધેજ નવા નવા શોધો એ લોકોએ કર્યા છે. ને કરે છે, આપણા લોકોમાં એ ગુણ ખાલકુલ નથી.

ઘ. દેશાભિમાન એટલે દેશનું અભિમાન, સમગ્ર દેશનું હિત ઇચ્છવું એ ગુણ પણ એ લોકોમાં છે. એ ગુણને લીધેજ પોતાના દેશમાં હજારો વષ થયાં પરદેશીને પેસવા ન દેતાં પોતેજ પોતાનું રાજ્ય ચલાવે છે. આપણામાં સેકડો વર્ષ થયાં આ ગુણ જતો રહ્યો છે, માટે પરદેશીઓના વારંવારના હુમલાથી ને રાજ્યથી રીખાતા આવ્યા છીએ.

ઙ. ઉદ્યોગ એ પણ એ લોકોમાં એક મોટો સદ્ગુણ છે. અહીંના ગુવાન ને ઈંગ્લાંડમાં ધરડાની ચાલ રસ્તે એક સરખી જણાય. ત્યાં સવારથી મંજ સુધી નાના મોટા, ગરીબ, શ્રીમંત, ધધાની દોડા-દોડીમાં કે લાગુ પાણીમાંજ જળાય છે. દામ પુરૂં થાય, ત્યારેજ હોડે એના ખંતીલા હોય છે. આપણા લોકો નવરા કર્યા કરે છે,

ને આરંભેલું કામ ધણી વખત વચ્ચેથી છોડી દે એવા એ પર-
વા હોય છે.

ચ. સાહસ, એટલે બારે કામ ઉઠાવવાની યુદ્ધિ એમનામાં હોય
છે. એ ગુણોને લીધેજ જોખમ વેડી કંપનીઓ કાઠી દુર દેશાવરમાં
રેલવે વગેરે કારખાનાં ધમધીકાર ચલાવે છે. આપણા લોકોમાં એકદા
મળી કામ કરવાની યુદ્ધિ નથી; અને ભોગજોગે થોડા ઘણા એકદા
મળી કોઇ નાનો સરખો વેપાર ચલાવે તો તેમાં પણ ફાવે તે શખ્સ,
ખીજ ભાગીદારને રડાવી પોતે એકદા હાથે હોધમાં કરી જવાની
દાનત રાખે, એટલે લાંબી મુદત તેવો વંપાર ન ટકે; અને તેવાં દ્રષ્ટાં-
તથી ખીજઓ મેટી કંપની ઉઠાવી બારે કામ માથે લેવાના સાહ-
સમાં પડતાં અચકાય છે.

ઢ. ઉપરના સદ્ગુણો ઉપગત સંપ, આગ્રહ, સુધારાપણું વગેરે
ખીજ ઘણા સદ્ગુણો એમનામાં હોય છે.

આપણા દેશીઓમાં જ્યાં સુધી અંગ્રજોના જેવા ઉપરના સદ્-
ગુણો આવ્યા નથી, ત્યાં સુધી દેશ સુધરવાનો નથી;

આદ્ય. તેમના જેવા સુખી ને શ્રીમાન થવું હેય, ત્યારે તે

તેમના એ ગુણો સંધરવાજ; જ્યારે એ સદ્ગુણો

તણા માગસ આપણા દેશમાં ઘણા થશે, ત્યારેજ ભવિષ્યમાં આપણો
દેશ આબાદ ને સુખી થશે.

દેશી કારીગરો.

ઇતિહાસપરથી માલુમ પડે છે કે આપણો દેશ પ્રાચીન કાળમાં

વિદ્યાર્થીઓમાં પૃથ્વીના બીજા સધળા દેશો કરતાં પ્રાચીનકાળમાં ચઢીઆતો હતો, વચલા વખતમાં પણ અહીંનો આ દેશની કા-ધણોક માલ ઈરાન, અરબસ્તાન થઈ તુર્કસ્તાન કે રીંગરી. મિસરને રસ્તે મુરોપખંડમાં જતો. બાતબાતનાં

રેશમી અને સુતરાઉ કાપડ વણતા; આજ પણ મુર-તનુ જરી કામ, અમદાવાદ તથા નાગપુરના રેશમી ધોતીએડા લોકો તરફની મલમલ ને બગાળી દુપટ્ટા, કસ્મીરની શાલ, પેંદની પાવડી વગેરે વાપણાય છે. વિદ્યાર્થીઓમાં બરપુર હોવાથી દેશ ધનાઢય છે, એમ સમજીનેજ સિકંદર, મલમલ, તમુર વગેરે પરદેશી લોભી રાજાઓ ચઢી આવ્યા હતા.

પ્રાચીન હુનર ધણો ખરો નાજ પામ્યો છે, ને તમામ જન-હુનરની હાલ વનો પરદેશી માલ હાલ આ દેશમાં વપરાય છે, ની સ્થિતિ સોય દીવાસળી ને ઠાંકણી સરખા છેક નાની વસ્તુ માટે આપણે પરદેશ પર આધાર રાખવો પડે છે. કારીગરો પોતાના બાપદાદાનો ધંધો છોડા ખેતી વગેરે બીજા ધંધા-માં પડતા જાય છે, અને દેશ હુનરકળાની બાબતમાં છેક પાંચમાલ સ્થિતિએ આવી પહોંચ્યો છે.

કારીગરી ઓછી થવાનાં કારણો

એ ફેરફાર થવાનાં કારણો નીચે મુજબ છે.

અ આપણામાં વિદ્યા કળા, હુનર, ને સુધારો બધું પડ્યાં.

જ આપણા દેશના કારીગરોમાં અજ્ઞાનતા, આળસ, અદેખાઈ,

નિર્ધનતા વગેરે દુર્ગુણો વધી પડવાથી મૂળની વિધા યાજ્ઞો થઈ ગઈ.

ક. યુરોપીઅન ભોક્ષાએ ઉદ્યોગ સહિત ચતુરાઈ વગેરે સદ્ગુણોથી પોતાની કારીગરીમાં ઘણો સુધારો કર્યો; વરાળયાંત્ર શોષી કાઢ્યાં; સંચયા તૈયાર કરેલો માલ સંધા ને સારો થયો, એટલે તે ૥ આગળ આપણા કારીગરોને હાથે તૈયાર થયેલો માલ મોંઘો ને સુદાર્ણ બંધ ન બન્યાયો તેવા માલ ॥ ખરીદી ઓછી થઈ એટલે અહીં વનતો માલ બંધ પડ્યો.

દેશમાં હુન્નર કળા વધવાના ઉપાય

દેશનો બંધ પડેલો ઉદ્યોગ પાછો ચલાવવાના ઉપાય નીચે આપણે છે.

ક. હુન્નરી વિધાના થયો આપણી ભાષામાં પ્રગટ કરાવવા; તેમજ લન્ડેઈ વસ્તુ બનાવવાના પ્રયોગ સાર્વેનાં બાપણો મોટા શહેરો ને દરવાઓમાં કારીગરોને ભેગા કરી તેમની રજૂ કરવાં.

ઘ. યુરોપ ને અમેરિકામાં કે.લાકને આશ્રય આપી હુન્નર શીખવા મોકલવા. તેઓ શાખી આવી આ દેશમાં પાછા આવે ત્યારે સાળા કાઢી બીજને શીખવે એવી ગોઠવણ કરવી.

ગ. શ્રીમતોએ કેટલાંક કારખાનાં ઉઘાડ્યાં, હાલમાં કપાસ લોહવાના, સુતરાઉ કાપડ વણવાના, છાપવાના, દળવાના વગેરે કેટલાક સચા નીકળ્યા છે. તેમ રેશમ તથા કનનું કાપડ વણવાના, કાગળ બનાવવાના, ભોદાનો સામાન બનાવવાના, દીવાસળી બનાવવાના વગેરે સંચા લાવી તેવાં કારખાનાં કાઢ્યાં.

ઘ. પરદેશી મલ ગહારની શોભામાંજ ચડે છે ટકાવિયુમાં
આપણા દેશ માલની યરોયરી તે કરી શકે નહિ એવી ખરી હકી-
કતો આપી પરદેશી મલ ઉપરનો મોહ ઝોઝો ફરાવે.

દુકામાં એજ છે કે દેશના ધરીગરોની સ્થિતિ સુધરવાની
જરૂર છે રૂ, રેશમ, કન ને શણુ વગેરે પદાર્થો અ-

મે.ધ. હીંચીજ યુરોપમાં જાય છે, અને તેડુ કાપડ વણાઈ
આપણે ત્યાં આવે છે; માટે તેરી ચીજે વાપરવા
લાયક અર્થીજ થવા પામે તો ધણા માણસોને રોજ મળે અને દે-
શના દ્રવ્યના વધારો થાય; સવય ઉપરના ઉપાયો કામે લગવા મળી
પડુ. એ આ નમે સવળા દેશીઓની એક મોટી ફરજ છે.

આગળ કહેવામાં આવ્યું છે કે નિમંધમાં વણુ રૂપ છે.
વણુ ન, કવન, અને વિચયન રૂપ-સ્થળ, ઝાડ તથા પ્રાણીના
વિષયો, વર્ણનરૂપ નિમંધ છે, માટે આરંભમાં તે અભ્યા-
સ છે. ઋતુ વગેરના કુદરતી દ્રવ્યો, તેમજ હુન્નરી ચીજો, હુ-
ન્નરી કારખાનાં કવનરૂપ નિમંધનાંજ વિષયો છે, માટે
તેના નમુના આગળ આપી ગયા. કથન એટલે વાર્તારૂપ
નિમંધમાં જે વિષયનો નિમંધ લખીએ તે સમજાવે આ
ગણા પાછલી તવારીખ લખવી જોઈએ, તે હમે 'છાપવાનો
હુન્નર' વગેરેના નમુના આપ્યા છે. બનાવતી હકીકતના
નિમંધ પણ કથન તથા વર્ણન એ બંને રૂપે કાંઈક મિશ્ર
નિમંધ છે, માટે હરકોઈ સ્થળે રેલ આવી હોય, મોટી આગ

લાગી હોય, દુકાળ પડ્યો હોય, કે કાંઈ હુલ્લે વગેરે થયું હોય, તે વિષયના નિબંધ તે હંમે લખી શકાય; માટે દષ્ટાંત રૂપ થવા મુબ્બતના છેલ્લા હુલ્લે વિષયના નિબંધ તે હંમે આપ્યો. વિવેચનરૂપ નિબંધમાં જે વિષયનો નિબંધ લખીએ તે આશ્વત્થના ફાયદા ગેરફાયદા વગેરે લખી શકાય એ નિબંધો લખવા કઠણ છે. માટે છેવટના ભાગમાં એના નમુના આપ્યા છે. હરકોઈ વિષય અમુક એકજ રૂપે લખી ન શકતાં બીજા રૂપની છાયા તેમાં આવેજ, માટે દેશી કારીગરી, અંગ્રેજીની ચઢતી, ફાર્સીનાં ઘરેણાં ધાસવાનો ચાલ, ફશાટજી, ન્યાતવરો, માઆપની આજ્ઞા માનવી, સ્થાનિક સ્વરાજ્ય, નહેરો વગેરે નિબંધોમાં કાંઈક વણુન, કથન. તેમ વિવેચન રૂપ મુદ્દાં થોડું થોડું લખાણ છે; મતલબ એ કે, નિબંધમાં વિષય પરત્વે ભિન્ન ભિન્ન પેટાં પાડી વિસ્તાર થઈ શકે, રૂપના મેળ ન રહે.

વિવેચન રૂપ નિબંધનાં પેટાં પાડવાની સામાન્ય રીત નીચે મુજબ છે,—

૧) વિષયના નામની વ્યાખ્યા અને શબ્દ વ્યુત્પત્તિ જોડે લખવી.

(૨) તેના ફાયદા અથવા તેના ખરાપણાનાં પ્રમાણો.

(૩) ગેરફાયદા એટલે ખોટાપણું બતાવનારી સામી તકરારો, અને તે તકરારોના જવાબ.

(૪) કુંકમાં સાર, ને છેવટે બોધ.

ઉપરને મળતાં પેદાં પાડી હવે પછીના ઘણાક નિબંધ વિવેચનરૂપે લખ્યા છે.

સત્ય.

વ્યાખ્યા.

પોતાના મનમાં જે વાત હોય તેજ ખરેખરી કહી દેવી તે તેનું નામ સાચું, સત્ય અને તેથી ઉલટું કહેવું તે જુઠું.

સાચું બોલવાનો સખખ અને ફાયદો.

ક. સત્ય સમાન બીજું કંઈ ઇશ્વરને વફાવું નથી.

ખ. પરમેશ્વરે માણસ માનવું સત્ય તરફજ વલણ કર્યું છે; તાના બાળકો અને અજ્ઞાન માણસો ઘણી વખતે સાચુંજ બોલે છે. જુઠામાં જુઠો માણસ પણ એક દિવસમાં જુદા કરતાં સાચું વધારે બોલે છે.

ગ. સાચું બોલવાથી સઘળી જાંજળ દુર થાય છે. તુર્તાતુર્ત કદાપિ કમાઇ ઓછી મળે, છતાં જીવ નિશ્ચિંતપણામાં સતોષે રહે છે. જુઠું બોલનારને હમેશાં શીકરમાં ને શીકરમાં રહેવું પડે છે. બીક કે સાલચથી ઉસ્કેરાઇ માણસો ઘણી વખત જુઠું બોલે છે, પણ જુઠું ને જુઠું, આખરે તેનાં માઠાં ફળ મળે છે, અને તેનાં માઠાં ફળ મળે ત્યારે જીવને મહાભારત કલેશ ઉપજે છે, અને પસ્તાવો થાય છે.

ઘ. સાચું બોલનારને હમેશાં હિમ્મત રહે છે; અને જુઠું બોલનારનો જીવ અહોનિશ ધાસ્તિમાં રહે છે. સાચું બોલનારને તદ્દમજ કદાપિ નુકસાન થાય, છતાં કંઈ ઇશ્વરનો ચોર થયો નથી, એ

વિચારથી તેનું મન પ્રદુષિત રહે છે, અને જુઠો વખતે ફતેહ મેળવે, તો પણ તેના આત્માને જંપ ન વળતાં ચિંતા ખરીજ.

ક. સઘળો મંસાર સત્યથીજ રહેલો છે; જગતમાં સત્ય ન હોય તો પાડોશીઓ એક બીજાને પોતના ઘરમાં પણ ન જવાદે. કિંઈતો આપ લે વ્યવહાર બંધ પડે, અને ભરોસાનાં માણસો જોડે જોખમની ચીજો હાલ મોકલી શકાય છે, તેમ મોકલવું પણ ન અને, અને સઘળી તરેહની નવી આપદા કલ્પત્ર થાય.

ચ. સાચું બોલનાર પર વિશ્વાસ ચોટી જ, અને જુઠું બોલનારપરનો વિશ્વાસ હોય તે ઉઠી જાય છે; સાચથી મંસારમાં ધીરધાર વધે છે. અને જુઠાથી ધીરધાર બંધ પડે છે.

છ. સાચું બોલવાથી માણસની ખાનદાની ને ઉમરાવપાણું પ્રગટ થાય છે,

જ. સાચું બોલનાર કશા ગુન્હામાં આવતો નથી, અને જુઠું બોલનાર ગુન્હાની વધારે જાળમાં લપેટાતો જાય છે; કે જે ગુન્હાની શિક્ષા આ દુનીયા અગર પુરદુનીયામાં યોગ્ય કાળે તેને મળ્યા વગર રહેનાર નથી.

ઝ. સાચુ બોલનારની અક્ષય કીર્તી રહે છે, રાજા હરિશ્ચંદ્ર અને મુધિષ્ઠિરનાં નામો હજુ તેમના સત્યપણાને લીધેજ લોકો સંભારે છે.

ઢાઢનો જીવ જતો હોય, અગર નિરપરાધી માણસ માર્યો જતો હોય ત્યારે જુઠું બોલી તેનો જીવ બચાવવો એમ

સામાના તકરાર કેટલાકનું કહેવું છે; પણ એરો વખત ઝંઘીમાં
અને તેનું સંમા- ભાગ્યેજ આવે છે. અને વળી મુન્હો કરે જીવ
ધાન.

જતો હોય તેમાં કાયદા પ્રમાણે તેને કે ફાંસી
કે હરકોષ શિક્ષા મળે તે તેના કર્મનું ફળ છે.

જુદું બોલી નામદાઈનું કલંક જાણી જોઈને માથે વહોરવું વ્યાજમાં
નથી. ખરા ધર્મોત્તમા પુરષો એમ કરતા નથી.

આ લોકને પરલોકમાં સત્યથીજ ફાયદો થાય છે; આત્માને
દુંકામાં સાર મહા અંતોષ સત્ય બોલવાથીજ વળે છે, અને
ને બોધ પરમેશ્વર સત્ય બોલનાર પરજ રાજ રહે છે, માટે
જુદું બોલી નીચપણું દાખવવું નહિ, મસ્કરીમાં પણ જુદું ન બોલવું.

સભ્યતા.

સભ્યતાએ સંસ્કૃત શબ્દ છે. (સભ્ય=સભામાં બેસવા
વ્યુત્પત્તિ ને યોગ્યતા=પણું) સભામાં બેસવાનો જે ગુણ તે
વ્યાખ્યા. સભ્યતા. ખરી સભ્યતા સભામાંજ જોવામાં આવે છે,
તથા એ શબ્દ મૂળ અર્થમાં હોવો જોઈએ; સાધારણ અર્થ એવો
છે કે આપણા સંબંધમાં જે જે લોક આવે, તેમને યોગ્ય માન
આપી તેમનાં મન પ્રસન્ન કરવાં તે સભ્યતા.

જુદી જુદી પંક્તિ તથા રીત ભાતનાં માણસો મર-
સંસારમાં એ જમાં આવે તેમ બોલે ચાલે. તે એ ધડી પણ જોડે
ગુણની જરૂર. રહી શકે નહિ, જંગલી જનાવરોની પેઠે એક બી-
જથી છુટાંજ રહેવું પડે. સભામાં એટલે લોકોના

સમુદમાં ખેસવાનો એનો મૂળ અર્થ છે, તેપરથીજ એ સદ્ગુણની સંસારમાં ખરી જરૂર જણાઈ આવે છે.

સધનાં માણસ સાથે સખ્યતા રાખી શકાય છે, અને સખ્યતા બતાવે તે રાખીજ નેહએ, વડિલની સાથે સખ્યતા રાખવાની જુદી વાત એવી રીત છે કે તેમના હુકમ પ્રમાણે ચાલવું; જુદી રીતે. તેમનો હુકમ અચોગ્ય હોય, તોપણ વખતે માથે ચડાવવો; ઉપરીની સાથે સરખી બેઠકે ખેસવું નહિ; અને તો તેમની આગળ ઉભા રહેવું. અચોગ્ય અને એ અદ્ભૂત શબ્દ તેમની સાથે બોલવા નહિ.

ખરોખરીઆ સાથે સખ્યતા રાખવાની જુદી રીત છે. તેમની જોડે પણ ગોગ્ય રીતે વાત કરવી. વાત કરવામાં હું મોટો છું. તમે દલકા છો એમ કદી જણાવવું ન જોઈએ. ઉતરતા માણસ સાથે પણ ષટ્તી રીતે સખ્યતા રાખવી તેને પણ હલકી રીતે બોલાવવો નહિ; હુકમ રૂપે કામ ન સોંપવું.

સખ્યતામાં કાં- સખ્યતામાં અસત્ય જેવું કાંઈક લાગે, પણ તે ઈક અસત્યતા અસત્ય નથી, કેમકે સખ્યતા બોલતો ખરો અર્થ છે એવી ખોટી શા છે, એ બધાં માણસો સમજે છે.

હલીલ

કોઈને માટે આપણા નકારા વિચાર હોય. પણ તે જાહેર કરવાને આપણે હંમેશાં બંધાએલાં નથી.

કોઈને માફું ન લાગે, એમ ધારી પોતાના વિચાર કે મનનું વલણ તાપી રાખવાં એ અસત્ય નથી, પણ પરોપકારી સ્વભાવની નિશાની છે.

સભ્યતા એ પ્રકારની છે. સાચી સભ્યતા ને સભ્યતાના પ્રકાર જુદી; સાચી સભ્યતા માયાળુપણામાંથી ઉત્પન્ન થાય છે, અને તે ખાનદાનવાળાં માણસોનું ખાસ લક્ષણ છે, જુદી સભ્યતા મતલબી તથા નીચ માણસોમાં હોય છે, અને તે ઝૂઝ ઓળખાઈ આવે છે. સાચી સભ્યતાવાળા માણસ, કંઈ, નીચ, કે અરોઅરીઆ સધળાંની સરખી પ્રીતિ મેળવે છે. જુદી સભ્યતાવાળાં નીચની સાથે જુલમી હોય છે; અરોઅરીઆ સાથે અભિમાની તથા પવરાજીબોર; અને કપરી સાથે તુચ્છ ખુશામતીઆ હોય છે.

સભ્યતાના ફા- અ. સભ્યતાથી પોતાનો વખત સલાહસંપ તથા યદા - આનંદમાં જાય છે.

ચ. ઘણાં માણસોની સાથે મહોળત થાય છે, અને તેથી બ્યારે જોઈએ ત્યારે મદદ મળતાં વાર લાગતી નથી.

ક. સભ્યતાવાળા માણસની લાયકી તથા મોટાઈ દુનીઆમાં બનહેર થાય છે.

ઢ. કોઈનું માન ખંડન કરવા કરતા તેને રાજી કરવો એ ખરે-ખરો ને બધાથી ઝૂઝ બની શકે એવો પરાપકાર છે, અને તેવો પરાપકાર સભ્યતાથી સરેજમાં થાય છે.

સભ્યતા એ કંઈ સદ્ગુણ છે. દુનીઆમાં મા-
દુંકામાં સારે જુસ જાતને એ સદ્ગુણની જરૂર છે. સભ્યતા અવાન-
ને બોધ. વામાં અસત્ય જેવું કાંઈ નથી; ખરી સભ્યતા એ
સાચા શરૂ ને ખાનદાન માણસનું ખાસ લક્ષણ છે,

બાળકોને નાનપણથીજ સખ્યતા દર્શાવવાનો મહાવરો પાડવો કે મોંઠ-પણમાં તેઓ પ્રસન્નપાત્ર માણસ નીવડે.

પરોપકાર.

પરોપકાર (પર=પારકા+ઉપકાર=પાડ, બહું કરવું અર્થ વ્યુત્પત્તિ. તે.) પારકાનું બહું કરવું તે; કોઈ પણ પુણ્યનું કામ કરવું તે પરોપકાર. મહા મુની વ્યાસે કહ્યું છે કે, “ પરોપકારં પુણ્યાય, પાપાય પરપીડનમ્ ” એટલે પરોપકાર કરવો તે પુણ્ય અને બીજાને પીડા કરવી તે પાપ.

(ક.) આંધળાં, લુલાં વગેરે અપંગ માણસો કે જેમ-અરો પરોપ- નાથી રળી શકાતું નથી. તેમને આપવું, એજ અર-કાર પરો પરોપકાર છે. નિરાશ્રિત ઈંડમાં નાણું ભરવું એ, તેટલા માટે અરો પરોપકારનું કામ છે.

(જ.) જેઓ જનહિતના કામમાં સદા રોકાયેલા હોય તેઓને આપવું તે ઉત્તમ દાન છે. ધર્મ, નીતીનો બોધ કરનારા, જનહિત-નુંજ કામ કરે છે. પવિત્ર સાધુ, સન્યાસી, ને અરો ફકીરો વગેરેના એ લોકમાંજ સમાવેશ થાય છે.

(ગ.) ધણાં માણસોને ધણી વખત ફાયદો થાય, એવાં કામોમાં પેસો અરચવો એ ઉચ્ચ જાતનો પરોપકાર છે. નિશાળો કઢાવી વિદ્યાદાન આપવું, દવાખાનાં નિભાવી રોગીઓના રોગ સારા કરાવવા, પાણીનો ખુટકો હોય તેવી જગ્યાએ કુવા બોદાવવા, કે પરબો મંડાવવી એ વગેરે અનેક કામો ઉચ્ચ જાતના પરોપકારનાંજ છે. ન્યાત જમા-ડવી, એ એનાથી ઉલટું છે. ફક્ત એક વેળા (વખત) ના

ભોજન માટે સેંકડો રૂપીઆની એથી ખરાબી થાય છે. નિધા દાનથી આખા જન્મારા સુધીના સુખનું સાધન આપી શકાય છે.

(ધ.) સકમાધમાંથી ખરે રસ્તે દાન કરવું. એજ ઉચી જાતનો પરોપકાર છે. અધર્મથી પેદા કરી દાન કરવું, તે કરતાં તે ન કરવું સારું છે. કહેવત છે કે, “ એરણી ચોરી ને સોયનું દાન. ” તેમ કરી ન કરવું, શાહુકારને રડાવી ધર્મદાન કરવા નીકળવું, એ પણ તેટલુંજ નફાઈ છે.

(ઙ.) કુટુંબનાં માણસો-મા, બાપ, સ્ત્રી, છોકરાં વગેરે જેમનું પોષણ કરવાની ધરજ છે, તે અદા ન કરતાં ધર્માત્મામાં ખપવું બ્યાજ-ખી નથી. જેમનો આપણાપર આધાર રાખવાનો હક છે, તેમને રક્ષાવી ધર્મદાન કરવું સારું નથી.

(ચ.) શરીરે સુદ્રઢ, અલમસ્ત, બસની, અબણ હોય, તેવાંને દાન ન આપવું; કેમકે તેવાંને દાન આપવાથી આજસને ઉત્તેજન મળે છે. શાસ્ત્રમાં ઠામ ઠામ કહ્યું છે કે “પાત્ર જોઈને દાન આપવું.” સત્પાત્રને દાન આપે, તેજ ખરૂં પુણ્ય છે. કુપાત્રને દાન આપનાર અધોગતિએ પહોંચે છે. કેમકે કુપાત્ર મળેલા દાન વડે જે કાંઈ પાપ કરે તેનો સહભાગી આપનાર થાય છે.

(ક) આપણા દેશમાં હાલ પાત્ર અપાત્રને જોયા હાલ ચાલતો વગર દાન અપાય છે, તે બ્યાજખી નથી. એથીજ પરોપકાર બિખારીઓ વધી ગયા છે, અને દેશને તુકશાન છે.

(ઘ) કેટલાક દહેશતથી દાન કરે છે; ખારણે આવેલો બિખારી નિર્મુખ પાછો જાય, તો નિસાસો મૂકશે કે આપ દેશે, તે બયથી દાન કરે છે, તે પણ ખરૂં દાન નથી.

(ગ.) કેટલાક શ્રીમંતો મોટાઇ દેખાડવાને અગર સરકારમાં વહાલા થઇ ખિતાબ મેળવવાને દાન કરે છે, તેવાઓથી અલખત કેટલાંક કામ સારાં થાય છે એ વાત ખરી, તોપણ દાન કરવાનો રૂડો હેતુ તેમના મનમાં અંતઃકરણની ઝાગણી પૂર્ક કર્યા વગર દાન કરવું બ્યાજબી નથી.

પરોપકાર તન, મન ને ધનથી થાય છે. પોતાના પરોપકારના પાડોશમાં ઘરડાં અપંગ રહેતાં હોય, તેમનું મફત કામ કરવું તે તનનો પરોપકાર છે. પોતાના દેશ-

માં હુજર કળાનો વધારો થાય, એવાં પુસ્તકો પ્રગટ કરવાં એ વિદ્યાને મનથી કરવાનો પરોપકાર છે. પોતાની કમા-
ઈમાંથી દશાંશ ધર્મદાનમાં વાપરવું, એ ધનથી કરવાનો પરોપકાર છે. પરોપકાર એ જોયામાં જોયો સહયુગ્ય છે. ખરા

બ્રાધ. ભાવથી સામાનું દલ્યાણુજ કરવાનો રૂડો હેતુ મનમાં રાખીને યથાશક્તિ ધર્મદાન કરવું, એ નાના

ને મોટા, ગરીબ ને શ્રીમંત સર્વની ફરજ છે.

જીવદયા ને અહિંસા.

જીવદયા (જીવ+દયા)=હરકોઇ પ્રાણીનો જીવ શાળનો અર્થ, અચાવવો કે નેને દુઃખ થવું અટકાવવું તેના ઉપર દયા લાવવી તે. અહિંસા (અ=નહિ+હિંસા=ઘાત)= હરકોઈ જીવને મારી ન નાંખવો તે અહિંસા.

જીવદયા ને પરમેશ્વરે પ્રાણીમાત્રના જીવ સરખા કર્યા છે. જેમ

અહિંસાની આપણને કોઈ પીડા કરે તો દુઃખ થાય તેમ બીજરે જાતે પીડા કરવાથી તેમને દુઃખ થાય છે; પરમેશ્વરે માણસને બીજા પ્રાણી કરતાં તર્કશક્તિ અને ધર્મબુદ્ધિ આપી શ્રેષ્ઠ બનાવ્યો છે, માટે તેનો રૂડો ઉપયોગ કરી કોઈ પણ પ્રાણીને દુઃખ ન દેતાં સર્વપર સમાનપણું રાખી દયાથી વર્તવું, કોઈનો જીવ લેવો એ ખુન કર્યા બરાબર છે. માણસનો જીવ લેનાર ખુની આ રાજ્યમાં કાયદાપૂર્વક સજા પામી ફાંસીએ લટકે છે, ને અન્ય પ્રાણીનાં ખુન કરનાર પાપી મહા સમર્થ પ્રભુને ત્યાં તેવી જ ગતિમાં પહોંચે છે.

કેટલાંક માણસ જૂ, માંકડ, ચાંચડ, મરઘી, બકરી નાનાં પ્રાણીનો ગાય વગેરે નિર્બળ પ્રાણીનો ઘાત કરે છે; એવા જીવ વિસાત- પાપીઓ એમ સમજે છે કે માણસ જાતને હેરાન માં નથી, એમ કરનાર તથા તેમના ઉપયોગમાં આવનાર પ્રાણીનો સમજ કેટલાંક જીવ લેવામાં પાપ નથી. પણ એ સમજ બ્યાજબી તેનો ઘાત કરે છે. નથી. આપણે ચોકખા ન રહીએ, ત્યારેજ ચાંચડ

માંકડ, જૂ વગેરે પેદા થાય છે, તે કાઠી ચંટકા મારી આપણને ચોકખા રહેવાનુંજ સૂચવે છે, જૈન લોકોની માફક જીવ કૃપન્ન ન થાય એમ ખતતાં સુધી રહેવું, અને કૃપન્ન થયા હોય તો ન મારતાં દૂર કરવા. મરઘી, બકરી, ગાયને મારનાર એમ સમજે છે કે એનું માંસ માણસ જાતના ઉપયોગમાં આવે છે, પણ

તેમણે જાણવું જોઈએ કે તે જીવતા રહી જે પદાર્થો આપે છે, તેથી ઘણા લોકોનું પોષણ થાય છે, બકરી ને ગાય જીવતી રહેવાથી બન્યાં ને દૂધ આપે છે. તેમ ગાયના વાછરડા (બળદ) ગાડી ને હળ ખેંચે છે, અને તેથી લાખો મણુ નવું ધાન્ય દરવર્ષે આપણા દેશમાં પાકે છે; જેથી એકંદર ઘણા માણસોનું પોષણ થાય છે.

પ્રાણીને સોઠાથી મારવાં, પરાણી ધોંચવી, ગળ પ્રાણીને દુઃખ ઉપરાંત ભાર ભરવો, રમત રમતાં મુગાં પ્રાણી-દેવાના પ્રકાર. એને દુઃખ દેવું, ભૂખે મારવા વગેરે અનેક રીતે

પાપીઓ તેમને હેરાન કરે છે, પણ એ સઘળું કરવું એ ઘાતકીપણું છે. “ માખી મારે તે માણસ મારે ” એ સાધારણ કહેવત મુજબ પ્રાણીને દુઃખ દેનાર તથા મારનારા ચંડાળો લાગ આવે માણસને દુઃખ દેવામાં કે મારવામાં ચૂકે નહિ. જનસમુદ્ધ મોટે કહ્યાણનાં કામો કરવામાં તો એવા પાપીઓ અપ નજ લાગે.

મુખ્ય શહેરમાં પ્રાણીપર ઘાતકીપણું અટકાવનારી પ્રાણીપર ધા- એક મંડળી છે, તેના નોકરો તે શહેરમાં ઠામ નકીપણું અટ- ઠામ ફરી માંદાં પ્રાણીને ગાડીમાં જોડનારને, ગળ કાવનારી મંડ-ઉપરાંત ભાર ભરનારને, તથા પ્રાણીને ભૂખે માર-ળી, ગૌરક્ષા નારને શોધી કાઢી પોલીસની મદદથી પકડાવી મંડળી, પાંજ- માજીસ્ટ્રેટ આગળ લઇ જઈ સજા કરાવે છે; એ રા પાળ. પુણ્યનું ખરું કામ છે. એવી મંડળીઓ દરેક મોટાં શહેરમાં સ્થાપન થવાની જરૂર છે.

કેટલાંક શહેરમાં શ્રાવક વાણીઆના મહાજનની મદદ ને મહે-નતથી પાંજરા પોળો ચાલે છે. તેમાં દ્રામ્ મોંઢુ, ખોડુ, ધરડું, અશકત દાર મૂકી આવે, તેને ધલાળે કરી સાફ કરે છે, તે ખવડાવી પીવ-

રાવી પાળે છે. ગાયોનું રક્ષણ પૂર્વકાળમાં ક્ષત્રિય રાજાઓથી થતું અને ગાય મારનારને તેવા વખતમાં બારે સજા થતી.

પરોપકાર કરવો એ પુણ્ય ને બીજાને પીડા કરવી ટુંકમાં સાર ને એ પાપ છે. માટે હરકોઈ નાનો કે મોટો જીવ-
બાધ.

હોય તેને પીડા કરવી, રીજવીને મારવો, કે જીવ-
થી મારી નાંખવો એ પાપનું બારે કામ છે; એ નક્કી સમજવું. કોઈએ એવું ઘાતકી કામ ન કરવું, ને બીજાઓને કરતાં અટકાવવા.

પરહેજગારી (કેફ ન કરવા વિષે.)

પરહેજગારી એ દારસી બાષાનો શબ્દ છે, એનો શબ્દનો અર્થ, મૂળ અર્થ એ છે કે તનદુરસ્તી જાળવી રાખવા સાર ખાવા પીવામાં તપાસીને ચાલવું, તે ઉપરથી સાધારણ રીતે કોઈ જાતની કેફ ન કરવી તેને પણ પરહેજગારી કહે છે.

કેફી પદાર્થોમાં દાર, તાડી, બાંગ, ગાંજે, અફીણ, કેફી પદાર્થોનું તમાકુ ને પાનસોપારી ગણાય છે. દાર એ જાતનો કયા લોકમાં છે ગામઠી અને વિલાયતી; ગામઠી દાર રાત્રી કંઈ જાતનું લોકો તેમજ ઢેડ, બંગી, માછી, કાળી, બંડારી વ્યસન વધારે વજેરે હિંદુની નીચ જાત વધારે પીએ છે, તાડી છે.

પણ એજ જાતના લોકોમાં તથા જનનાં કપડાં પરહેજગારી પારસીની કામમાં વિશેષ પીવાનો ચાલ છે. મારેજ લોકનું જોઈ પારસીઓ તથા કેટલાએક હિંદુઓએ વિલા-

યતી દાર વધારે પીવા માંડ્યો છે. અશીલુનું વ્યસન ગરાસીઆ, રજ-પૂત, હાકોરો ને ચરૌતરના પાટીદારો વગેરેમાં તેમજ પ્રાચીન લોકોમાં વધારે છે. ભાંગ ગાંજનું વ્યસન સાધુઓ અને ફકીરોમાં જીવામાં આવે છે. તમાકુ અંગ્રેજો આ દેશમાં અમેરિકામાંથી લાવ્યા છે, અને તે લગભગ ૪૦૦ વર્ષમાં તેા ઘેર ઘેર દાખલ થઇ ગઇ છે. કોઇ બી-ડીમાં, કોઈ હુકામાં, અને કોઇ પાન સાથે અગર ચુના સાથે એળી વાપરે છે. ખેરી અને કેટલાક મરદ તેની તપખીર બનાવી સૂંધે છે. પાનસોપારી ગુજરાતમાં દક્ષિણીઆના સહવાસથી વધ્યાં છે.

વ્યસન માત્રથી કોઈ નુકસાન ખરુંજ. વ્યસની કેડી પદાર્થોનાં માણસ તને, મને, ને ધને દિનપરદિન ખરાબ વ્યસનથી થતાં થતોજ જાય છે; અને દુનીઆમાં તિરસ્કાર પા-નુકસાન. મતો કોઇ વખત તે ખુરી લવમાંજ મરણ પામે છે.

દારના વ્યસનથી આપણા દેશમાં કરોડો જનદવ ક્ષત્રિયો પ્રાચી-નકાળમાં પ્રભાસપાટણ આગળ મહોમાંહે લડી કપાઇ મુઆ છે. અમેરિકાના જંગલ ઇન્ડિઅનોએ પોતાની મૂલ્યવાન જૂમિ ખોઇ છે. ઇંગ્લાંડ તથા આ દેશના મજૂર વર્ગના લોકો સાફ કમાય છે છતાં, એ ખુરી લતને લીધે ગરીબના ગરીબ સદા રહે છે. વળી દારના પીનારાના શરીરના માંહેલા ભાગ તથા આંતરડાં વગેરે કહોવડાવી નાંખે છે; એ કાહેલી ગરમ ચીજ છે; તે કાળજાને ખગાડે છે, અને શરીરમાં ચાંદી પાડે છે; તથા ગરમીના બીજા ઘણા રોગ ક્ષેપન કરે છે. ને બુદ્ધિ ખગાડે છે, તેથી પુરુષ અતીતિવાન થઇ જાય છે.

અશીલુનું પાણી જેને લોકો કસુંબો કહે છે, તે પાટીદાર, ગરા-સીઆ વગેરે લોક એકઠા મગીને પીએ છે; અને ઘેન ચડે ત્યારે કામ

ધધી બૂલી જઈ ઝોક્યાં કરે છે, અને આજસ વચનું જાય છે, ઘણું ડોકિરો, એ લતમાં પોતાની જગીર ઉપરાંત કરજ કરે છે; જુવાન ડોકિરો રાજકુમાર ફોલેજમાં ફેળવણી લઈ અધીલુના તલપથી મોકળા થાય છે. પણ તેમનામાં વિલાયતી દારૂનું બસન દાખલ થતું જાય છે. અશીલુ ગયું ને દારૂ થયો, એટલે ખરાબી તેની તેજ; અશીલુ ઘણું મોંઘું મળે છે, તેથી કોઈ વખત ન મળવાથી એના વ્યસનીઓ મોટે શીલુ આવી તમ્મર ખાઈ મરણ પામે છે, માટે અધીલુ ખાવાના જુરી ટેવ કોઈએ પાડવી નહિ; ભાંગ પીવાથી ચિત્ત ભ્રમેલું રહે છે; તથા યદા તદા બકાય છે. ગાંજથી મગજે ગરમી ચઢી જાય છે, શરીર ઘણું પડી જાય છે, અને નીસેજ થઈ કૌવત ઘટતું જાય છે, બીડી પીનારને કાળજે ચાંદી પડે છે, વળી તેનાં હુંદાં આમ તેમ ફેંકી દે છે, તેથી ગલીચી થાય છે, અને કોઈ પ્રસંગે આમ લાગી જાય છે, તમાકુ ખાવાથી છાતીએ ને તપખીર સૂંઘવાથી મગજે તેનો કીટો ઠરી જઈ શરીર ખરાબ થાય છે, પાન કામિક છે; અને સોપાની દાંત બગાડે છે, ને તેથી હાથ કે કાચખીનો રોગ થાય છે, એ વુકસાન મોટું છે.

સધાગાં વ્યસનથી શરીર તથા બુદ્ધિ બગડે છે; લોકોમાં હલકા ગણાઈએ છીએ. અને પૈસા જાય છે. માટે હરકોઈ વ્યસનની માઠી ટેવ કોઈએ પાડવી નહિ; અને ભોગ જોગે તેવી જુરી ટેવ કોઈને પડી જાય તો ધીમે ધીમે છોડી દેવી.

ઉદ્યોગ.

રાજ્ય વ્યુત્પત્તિ ઉદ્યોગ (ઉદ્ધ=બહાર; યુજ=જોડવું; ક્રિયા.)-બહા- અને વ્યાખ્યા. રના પદાર્થો સાથે મનનું કે તનનું જોડવું તે ઉદ્યોગ.

ઉદ્યોગ કરવો એ ક. છોકરાં જન્મે, અને બહારની હવાના સ્પર્શ સ્વાભાવિક છે. લાગે કે તુર્ત હાથપગ હલાવવા લાગે, અને તેથી તેનું શરીર વધતું જાય છે.

જ. ઉદ્યોગ કરવાથી નાનાં કે મોટાં સર્વનું શરીર સાફ રહે છે. નકામું ખેસી રહેલું કાઢને ગમતું નથી; ઉદ્યોગથીજ શરીરના જીદા જીદા અવયવો કસાય છે. અવયવો કસાયાથી ચામડીપરનાં છોદા ખુલ્લાં પડી તે વાટે પરસેવો નીકળી જાય છે; પરસેવો નીકળી જવાથી શરીર હલકું પડી નિરાગી રહે છે; અને શરીર નિરાગી રહેવાથી મન પણ આનંદમાં રહે છે, માટે શરીર સાચવવા ઉદ્યોગ કરવો એ સ્વાભાવિક રીતે ઠી છે.

ગ. સંસારનો સઘળો આધાર ઉદ્યોગપર છે, માણસના અપની તમામ વસ્તુઓ પરસ્પરના ઉદ્યોગેજ બની છે, ને બને છે. ઉદ્યોગથીજ ખેડુતો અન્નને કપાસ પકવે છે. કે જેથી સર્વ કાઢને ખોરાક ને વસ્ત્ર મળે છે. જંગલમાંથી લાકડાં કાપી લાવવાં, ચુનો, ઇંટો પકવવાં, અને એ સઘળાંને એકઠાં કરી ઘર બાંધવું એ બધાં કામોમાં ઉદ્યોગજ છે. હસ્તકૃત વસ્તુઓ ઉદ્યોગથી બને છે, તેમ સ્વાભાવિક વસ્તુઓ પણ ઉદ્યોગથીજ થતી જોવામાં આવે છે; સૂર્યના તાપથી પાણીની વરાળ થઈ તે ઉંચે ચડે છે તેનાં વાદળાં બંધાય છે, અને ઝરમીથી પાતળી થએલી હવા ઉંચે ચઢે તેની જગ્યા પૂરવાને તેજ વાદળાં પાછાં આવે છે. વરસાદ, બરફ, કરા, ઝ્રકળ કે ધ્રુમસ રૂપે પડે છે. વરસાદનું પાણી નદી વાટે સમુદ્રમાં એકઠું થાય છે, અને સૂર્યના તાપથી તેની વરાળ થઈ પાછું ઉંચે ચઢે છે, એ ચક્રો એમજ સિદ્ધ કરે છે કે આ સાબરમાં ઉદ્યોગજ આપી રહેલો છે.

ઘ, કીડી, મધમાખ, ચકલી જેવાં નાનાં પ્રાણી રાત્રી દિવસ ઉદ્યોગમાંજ મચેતાં જણાય છે. તે પરથી પણ સિદ્ધ થાય છે કે ઉદ્યોગમાં રહેવાની પ્રભુની આજ્ઞા છે, અને માણસે તે અનુવરી જોઈએ.

ઉપરની સઘળી આખતો ધ્યાનમાં લેતાં ઉદ્યોગ કરવો એજ સ્વાભાવિક છે; ઇશ્વરની પરજી અહોનિશ ઉદ્યોગ કરવો એજ છે, માટે ઉદ્યોગ ન કરે તે તેની મરજીથી ઉત્તરો ચાલનાર મહા પાપી જાણવો.

ક. શરીર ઉદ્યોગ કરવાથી નિરાગી રહે છે.

ઉદ્યોગના ફા-ગ્વ. ધંધામાં પડેલું મન, આજસ કે દુર્ઘસનમાં યદા. પડતું નથી.

ગ. ધંધો કરનારને દ્રવ્ય મળે છે. એક સંસ્કૃત શ્લોકમાં કહ્યું છે કે:—

“उद्योगिनंपुरुषसिद्धमुपैतिलक्ष्मीर्देवनदेयमिति काकुत्स्थश्चક्रेन्ते
दैवंविहाय कुरुषोरुषमात्मशक्त्या, यत्ने कृते यदि न सिध्यति कोत्र दोषः

ઉદ્યોગી પુરુષ સિંહની માફક લક્ષ્મી મેળવે છે. સુતેલા સિંહને શિકાર મળતો નથી, તેમ વગર ધંધે આજસુ થઈ બેસી રહેનાર લક્ષ્મી પ્રાપ્ત કરતો નથી. યત્ન કરવા છતાં ન મળે તો કોત્રદોષ એટલે શું દોષ એટલે શું ખામી તે ઉદ્યોગ કરવામાં રહી ગઈ છે, તે શોધી કાઢી દૂર કરી ફરી ઉદ્યોગ કરવો, એટલે લક્ષ્મી સહેજ પ્રાપ્ત થશે; કરેલી મહેનત ફાગટ જનાર નથી.

ઘ. ઉદ્યોગથી આખરૂ વધે છે. શ્રીમંત માણસ હોય, તોખણ બેઠો બેઠો ખાય તો લેકો તેની નિંદા કરે છે. ઉદ્યોગીને માન મળે છે, ને તેનાં વખાણ થાય છે

કેટલાક લોકો કહેવું છે “ કર્મમાં લાખ્યાં હોય તે પૂર્વપક્ષ એ- થાય, ઉદ્યોગથી ન વળે ” સંતોષ એ ઉચ્ચોટલે સામી ત-સદગુણ છે, માટે અતિશય શંકા મારી દેહને કશર- રીખ્યાં ન કરવો એ કહેવું કેટલેક દરજ્જા વ્યા- જ્યાં છે, તથાપિ ઉદ્યોગ ન કરતાં નસીઅપરજ ને બેસી રહે છે, તે ભૂખે મરે છે. હાથપગ વાળીને બેસી રહેવાનું કદી બનતું નથી. અધાં માણસો હાથ પગ વાળી પોતાના પ્રારબ્ધ (કર્મ) પર બેસી રહી ઉદ્યોગ ન કરે તો સંસારનો સઘળો વ્યવહાર ઝટ અટકી પડે. પાકેલું સઘળું અનાજ ખવાઈ જાય, ને પેહેરેલાં લુગડાં ફાડી જાય, અને નવું અનાજ ન મળવાથી પાછળથી માણસ કેવી સુસ્કેલીમાં આવી પડે ! કર્મ એટલે કામ, ને કામ એટલે ઉદ્યોગ, માટે ખરું જોતાં કર્મ ને ઉદ્યોગ એકજ છે. ઉદ્યોગ કરે છે, તેનેજ પ્રભુ સહાય છે. માટે ઉદ્યોગમાંજ સઘળાં ફડાં વાનાં છે.

આગપણમાંજ ઉદ્યોગ કરી વિદ્યા સંપાદાન કરવી. બ્રાધ. અને જીરાનીમાં ઉદ્યોગ કરી ધન મેળવવું, કે ઘપડણના દિવસ સુખમાં જાય.

ખંત.

સિદ્ધાંત—હરકોઈ કામ આપણે પુરું કરવાનું માયે લાઇએ ને તેમાં ફતેહમંદ થવાને ખંત રાખીએ તો કવચિત નિષ્ફળ થઇએ છીએ.

કારણ—જે પગલાં બરવાથી તે કામ થતું જાય તે ધીમાં

હોય તો પણ દરેક પગલું તેના છેડાની પાસે જતું જાય છે. ને અમુક વખતમાં તેમાં ધારેલો વધારો થઈ જાય છે. તથા ઈચ્છેલા પ્રયત્નમાં પાર પડીએ છીએ.

પુષ્ટિ—આ સત્યને પુષ્ટિ આપવાને આપણે દરેક કામમાં દર-રોજ થોડો થોડો વધારો કરતા જઈએ તો કેવી અન્યત્ર રીતે તેમાં વધારો થાય છે, તે દ્રક્ત ખતાવવાની જરૂર છે. નિશાળમાં દરરોજ જે મનોયત્ન આપણે લખીએ છીએ તે વર્ષ પૂરું થતાં ભેગાં કરીએ તો તેનું એક કદદાર પુસ્તક થઈ જાય છે. તેજ એ ખતાવી આપે છે.

ઉપમા—સસલા અને કાચાની જોડી કાઢેલી વાત આગળનું ખળ ખતાવે છે. સસલાએ પોતાના પગની દોડપર ભરોસો રાખીને લાંબી સરતપર ઢીલ કર્યા કરી. અને કાચો ધીમો હતો તો પણ દરરોજ થોડું થોડું આગળ જતો તથા તે સરતની જગાએ વડેલો જઈ પહોંચ્યો, અને સરત જીતનાર નિવડ્યો.

દ્રષ્ટાંત—ઈતિહાસમાં આપણા વાંચવામાં આવે છે કે કોઈ પણ કિસ્સો ગમે એટલો મજબુત હોય તોપણ, ઘેરો ધાલનારની સામા તેમાંના લડવૈયા ભાગ્યેજ ટકી શકે છે. અને સાધારણ જીંદગીમાં જેઓ આપણી પાસે એક સરખી રીતે માગણી કર્યા કરે, તેઓના કાલાવાકાનો ધનનાર કરવાને આપણને ધણીજ મુશ્કેલી લાગે છે ને ધણી વખત જે ખાતમાં આપણે ના પાડવી જોઈએ, તે ખાતમાં તેઓની માગણીને તાંબે થવું પડે છે.

સાબિતી—એવું કહેવામાં આવ્યું છે કે ઉદ્યોગ જે ખાંતના શુણને લગભગ મળતો છે, તે તદ્દન નિષ્ફળ જતો નથી, કારણ કે

જો મુખ્ય બાબતમાં આપણે બૂધતા હોઈએ તો પણ આગ્રહ પૂરક મંડ્યા રહેવાથી તેમાં સુધારો કરી શકીએ છીએ.

પરિણામ—તેટલા માટે સાર એ નીકળે છે કે આપણે આપણા કામોમાં થોડો થોડો વધારો કરતાં જઈએ તેમાં ધારૂં કરીને સક્તિ કરતાં ખંતના સહયુક્તના વધારે આભારી થઈ પડીએ છીએ.

મિત્રાચારી.

વ્યાખ્યા—લગભગ સરખી ઉમ્મરના, સરખી અવસ્થાના, સરખા વિચારના (અને કેટલાક લખનારના દહેરા મુજબ) અને એકજ જાતિના એ પુરૂષો વચ્ચેનો સ્નેહ યુક્ત એક સંપ.

કાન્થ—મિત્રાચારી એ માણસનો જની સ્વભાવ છે. માણસ મળાવડો પ્રાણી છે, તે કારણથી તે સરખા સ્વભાવનાં જીવન જોડે મળતો થવાને, અને જે માણસ પોતાના જેવોજ હોય તેના જોડે પ્રીતિ રાખવાને તે ઇચ્છા રાખે છે. આ પ્રીતિ કુદરતી રીતે માયા-જીવણનાં અસ્પર્શનાં કામો જમાવે છે, તથા તે એક સપ પેદા કરે છે. તેનેજ આપણે મિત્રાચારી કહીએ છીએ.

જીનાપાણું—નીતિના વિષય ઉપર અસહનના લખનારઓ મિત્રાચારી બાબત અતિ પ્રશંસા કરે છે; વળી કાવ્યો અને ઇતિહાસના લેખકો તેના ઉત્તમ દાખલાઓ બતાવે છે. મહાભારતમાં કૃષ્ણની અજીવન જોડેની, તેમજ રામાયણમાં રામ ઉપર વિભીષણની પ્રીતિ એ બે પુરૂષ વચ્ચેનું હૃદયાર સ્નેહાકર્ષણ બતાવે છે. આ સ્નેહાકર્ષણનો આવેશ કેટલીક વખત તેમને જીવસહાના દરજ્જે ખેંચી લાય છે.

અર્થાત્કિપણું—મિત્રતાનો આરેશ અર્થાત્તીન કાળમાં ઓછો થયેલો દેખાય છે. પણ છેક જતો રહ્યો નથી. મિત્રતાના જોતના કેટલાક કેળા દાખલાઓ અર્થાત્તી. ઇતિહાસમાંથી આપી શકાય છેક હાલના વખતમાં પણ તેના જુસ્સા વગરના દાખલા છે, એમ કાંઈ અન્યું નથી.

દ્વાયદા—માણસના સ્વભાવમાં તેની વર્તણૂકના એક ભાગ તરીકે મિત્રતા એટલી બધી પ્રસિદ્ધ શઃ માટે થી જોઈએ તેનાં મજ-ખુત કારણો છે. દરેક માણસ જેનાપર વિશ્વાસ રાખે છે તેની તંબીને શોધમાંજ જણાય છે કે પોતાના સુખ દુખનો સહમાર્ગી મિત્ર મળ્યો હોય ત્યારે પોતાની ખુશાલીઓ એટલી બધી વધી ગયેલી અને દીન-ગીરીઓ એટલી બધી ઓછી થયેલી દેખાય છે કે, મિત્ર ન હોય એવા થોડાજ લોકો તેની નજરે પડે છે.

ગેરદ્વાયદાઓ—ખરો મિત્ર મેળવવો એ એટલું બધું હિતકારક છતાં જુઠાની મિત્રાચારીમાં ફસાઈ પડવાનો ભય રહે છે. અતિ શોધાતુર બનાવતો પથો મિત્રતામાં કૃતજ્ઞતા થાય છે, અને તેનાં નકારાં પરિણામ ઇતિહાસમાં ભરપૂર જડી આવે છે. ઘડી દોસ્તી ઘણું ખર્ચ જુવાનીમાં થાય છે, અને તે વખતમાં મિત્ર પસંદ કરવાને છેક ઓછા શક્તિવાન હોઈએ છીએ, અને તેવા જુવાન પર ઘણી વખત મિત્ર પસંદ કરવાની ભૂતનું સંકટ આવ્યા વગર રહેતું નથી. આખરે તેને વગર ઇલાજે પોતાના મિત્રને છોડી દેવાનું મુશ્કેલ લાગે છે તેટલા માટે મિત્ર પસંદ કરે તે પહેલાં તેની કસોટી કરજો.

બોધ—કહેવાનું એ છે કે, જાની જમાની ને નાની એવા ત્રણ પ્રકારના મિત્ર થાય છે, જમાની મિત્ર સ્વાથ વખતે હાથ વાળી

આપી પોતાનું કામ કાઢી લે છે. નાની એટલી રોટલી ખાઉં મિત્ર હોય તે જમતાં સુધીજ મીઠું મીઠું ખોલે છે; ને ખરો જાની મિત્ર હોય તે આપણા દુઃખમાં પોતાનો જાન પટકી મારવા તૈયાર થાય છે; માટે કસોટી કરતાં જાની મિત્ર નીવડે એમ લાગતું હોય તોજ તેની જોડે પ્રીતિ જોડવી.

કરકસર.

કરકસર એ એક મોટો સહયુષ્ છે. એ સહયુષ્વાળો માણસ કદ પૈસાદાર થઈ શકે છે “કંકરે કંકરે પાળ બંધાય, ને ટીપે ટીપે સરોવર બરાય” એ કહેવત મુજબ કરકસરથી થોડું કરકસરથી મા- થોડું સંઘરી રાખેલું ધન એક સારી રકમ બનાવવાનું ધનવાન કરી શકે છે. “સો કસર ને એક સફર.” એક અર્થ શકે છે. સફર મારીને જોટલી કમાઈ બહારથી પુરૂષ મેળવી લાવે, તેટલી રકમ ઘરમાં ખેંઠાં ખેંઠાં સો કસર કરવાથી એક સ્ત્રી એકઠી કરી શકે છે. “ત્રેવડ ત્રીજો ભાઈ છે.” પુરૂષો કરતાં દરરોજ પરચુરણ જીણી રકમોનો ખરચ કરવાનું કામ સ્ત્રીનું હોય છે. તેને લીધે સ્ત્રી જો કસરવાળી હોય છે, તે દરરોજ થોડું થોડું બચાવી એક સારી રકમ એકઠી કરી શકે છે. કહેવત કે “રાંધ્યું વરે પડે,” મતલબ કે જો રંધાઈ ચુક્યું તે વપરાય, અગર ન વપરાય તો પણ ખરચ તો થઈ ચુક્યું, રંધાયા પછી તે બચાવી શકાતું નથી; માટે વરામાં અને દરરોજ અમુક માણસ જમનાર છે, અને તેને માટે અમુકજ જોઈશે, તેનો ચોક્કસ વિચાર કરીને રસોઈ કરવી

જોઈએ. વરામાં દરેક ચીજની કસર કરવાથી એક સારી રકમ ઉમરી શકે છે. “ કરે ખરચ ને રાખે માથો; તેને જાણો પ્રથમ ડાહ્યો.” પોતાની પાસે હોય, તેના કરતાં વધારેનો વરા ન કરતાં ઉલટું ઝો-જાનોજ કરવો કે શાહુકારનું ઘર શોધવા જવું ન પડે; અને જોટલી રકમનો ખરચ કરવા ધારીએ તેમાંથી પણ વિચાર કરી કરીને કસ-રથી પાંચ પચીસનો ખચાવજ કરવો; ઘણા ભોંકો ખરચ વખતે અ-ગાઉની સરકારની માફક અડસટ્ટો (અજોટ) કરતા નથી, અને ધારવા કરતાં વધારે ખરચ થાય, ત્યારે પાછળથી પરતાય છે. માટે ધર આ-ધવામાં અને એવા હરકોષ મોટા વરામાં, તેમજ વાર્ષિક ખરચમાં પેટા બાબતો જુદી જુદી ગણી તે દરેકમાં ઝોજામાં ઝોજા ફેટલા રૂપીઆ ખરચવાથી ચાલી શકે તેનો વિચાર કરી પ્રથમ અડસટ્ટો નમ્રી કરવો. અને તેટલી ગુંજસ હોય ત્યારેજ તે કામ ઉઠાવવું. વળી જે ખરચ કરવાની જ્યારે ખરી જરૂરજ આવી પડે ત્યારેજ તે ખરચ કરવા તૈયાર થવું. અંગ્રેજીમાં કહેવત છે કે “ પૈસો પેદા કર્યા ખરા-ખર છે.” માટે ખરી જરૂર વગર અગાઉથી હરકોષ ચીજ ખરીદ કરી લાવવાની ટેવ પાડવી નહિ. આપણા દેશમાં મારવાડીઓ અને યુરો-પમાં ચાહુદીઓ જેઓ બ્યાજુ ધંધો કરે છે, તેઓ પણ કસરીઆ હોય છે અને ખરૂં જોતાં કસરથીજ તેઓ મોટા શ્રીમંત થાય છે.

કંજુસાઇ અને કરકસર એ બેમાં મોટો તફાવત છે. કંજુસ માણસો પોતાની પાસે છતું ધન હોય, ને ખરચવાની કંજુસાઇ અને જરૂર હોય, તોપણ ખરચતો નથી; અને નાધુ-કરકસરનો ત-ટકે ખરચવાની જરૂર પડે ત્યારે પણ તેના જીવને

તકાવત્ક ભારે સંતાપ થાય છે. કંજુસ માણસ જાતે અગર તેનો એકનોએક દીકરો માંદો પડે તોપણ ડાક્ટરને બોલાવી તેની ફી ખચવાની ભાગ્યેજ હા પાડે, ધર્મદાની ટીપ પૈસા ભરતા કોઇ કંજુસની આગળ કદાપિ ધરે તો તેમાં પૈસા ભરતાં તો તેને તાવજ આવે, અને ગમે એટલું તેને કોઇ સમજાવે તોપણ જાતે પૈસે તે તેમાં પૈસા ભરવાની ના પાડશે. કંજુસની એવી અનેક કહાણીઓ છે. કમર કરનારો માણસ એવો નથી, તે દરેક જરૂરી કામમાં પૈસા ખરચે છે. ખરચ કરવાની તેની રીત ઉડાઉ નહિ; પણ મધ્યમ રીતે નીતિસર હોય છે, રૂપીઓ ખરચવાનો હોય ત્યાં તે પંદર આને ચલાવે. અને કંજુસ તો ધસીને નાજ પાડે. એક સાધારણ દાખલો સઠએ કે દીવાલજીની પેટી કસરીઓ લાવે, તો તેના બે ભાગ કરી એક અડધો ભાગ ખરચવા રાખે, ને બીજો અડધો ભાગ અનામત રાખે બાક પૈસો અડધો ભાગ પુરો થાય ત્યારે ખાઈજનો ભાગ વાપરવા બહાર કાઢે, અને કંજુસ તો એવો ખરચ કરેજ નહિ. બીજા પાસે માગીને ચલાવે.

ધણા અનીતિવાન લોકો એમ કહે છે કે લુચ્ચાઈથી ધન મેળવી કંજુસાઈથી સંધરી રાખવું. એટલે પૈસાદાર થઈ ધન મેળવવાનો શરીએ છીએ; પણ એ રરતો વ્યાજબી નથી ખરો રસ્તો. પ્રભુને ત્યાં એવાને જવાબ દેવો ખારી પડે છે. માટે સદુદ્યોગથી ધન મેળવી કરકસરથી સંધરી રાખવું, એજ રરતો હિતમ છે.

કેળવણી.

પ્રભુએ માણસ માનમાં જન્મથી બુદ્ધિથી બી આપેલું છે.

તેને ઉપયોગી જ્ઞાન આપી વધારવું તેનું નામ કેળવણીની વ્યા- કેળવણી; મતલબ કે બુદ્ધિનો વધારો કરવો તેનું ખ્યા અને તે નામ કેળવણી. ધકિની કણિક મસળ વાથી જેમ મેળવવાની કેળવાય છે, અને તરેહ તરેહના કિન્ન બિન્ન આવશ્યકતા. પકવાન બનાવવાને ઉપયોગી થઇ પડે છે, તેમ

ગુદી ગુદી જતના વિષયોનાં જ્ઞાનથી બાળકના મનની શક્તિઓ ખીલતી જાય છે. કેળવાએલાં માણસ સંસારમાં પોતાનું દામ બીજાએ કરતાં સારી રીતે કરી શકે છે, એટલુંજ નહિ પણ જનસમુહના હિતનાં અનેક કામ તે કરે છે. વગર કેળવાએલી કણિકનો રોટલો ખાવામાં સ્વાદ ન પડતાં અભાવ કિત્તમ કરી ધકિની ખુબી દર્શાવતો નથી તેમ બિન કેળવેલો માણસ દુનિયામાં માણસાઇ હીન નીવડી પોતાનું દાર્ય કરી રીતે પાર પાડતાં જંગલના જનવરની માફક તે જંગની પશુવત્ પોતાની જાંદગી પૂરી કરે છે, અન્યને તો તે કેવળ નિરૂપયોગીજ છે

મન કે બુદ્ધિની નીતિની અને શરીરની એવી ત્રણ પ્રકારની કેળવણી છે, પ્રથમ શરીરની કેળવણી આપવી કેળવણીના જોદાએ. શરીર નિરોગી રહેવા સારૂ બાળકને પ્રકાર. આપા પીધ માં પરહેજગારી પાળનાં શીખવવું,

કામ કુજાંદમાં પડવા ન દેવું, અને બીજી સાવ પેતી રાખવી. થાક લાગે, એટલી મહેનત દરરોજ તેની પાસે કરાવવી,

પરસેવો નીકળી જાય એટલી કસરત કરવાથી, અને ખુશી હવામાં ફરવા દેવાથી તેનું શરીર નિરોગી રહે છે. ગમે એટલું જાડું કે રૂપાળું શરીર હોય, પણ તે કેળવાએલા શરીર જેટલું ઉપયોગી ને સુખદાયી નથી. “ પહેલું સુખ તે જાતે નય્યા. ” એ કહેવતથી સ્પષ્ટ સમજવાનું કે બાળકની શરીરસંપત્તિ જાળવવી, એ સૌથી મોટી સુખ આપનારી કેળવણી છે. વળી બીજી સઘળી કેળવણીનો આધાર શરીરની કેળવણીપર છે. શરીર સાફ હોય, ચારે સઘળાં રૂડાં વાનાં છે.

સરકારે નિશાળોને લગતા આગ બનાવ્યા છે. અને શરીરની કે- કસરતશાળાઓ સ્થાપી છે, તે શરીરની કેળવણી જાવણી. મોટેજ. શરીરની કેળવણી પર ધ્યાન ન આપનાર બી. એ. કે એમ. એ. ની જીંઘી પદ્ધતિ ધરાવનારા ધણાક યુવાનો ભરજીવાનીમાં મરણ પામે છે, એટલે મહા પરિશ્રમથી મેળવેલું વિદ્યાર્થી ધન તેમનું નિથક થાય છે.

બુદ્ધિની કેળવણી શાળાઓમાં હાલ સારી અપાય બુદ્ધિની કે છે; ઇતિહાસ, ભૂગોળ, ભૂસ્તર, ખગોળ વગેરે બિન્ન જાવણી. બિન્ન વિષયોના જ્ઞાનથી મનની શક્તિઓ એટલે

બુદ્ધિ સારી રીતે કેળવાય છે. દુનિયામાં જે જે મોટા શોધો થયા છે, અને થાય છે, તે બુદ્ધિની કેળવણીવાળાં માણસોથીજ થાય છે. બુદ્ધિની કેળવણી લેવાનાં સાધનો હાલની શાળાઓ ને પાઠશાળાઓ છે; તે ઉપરાંત સારા સારા ગ્રંથકર્તાઓના હાથે લખાએલાં પ્રસ્તકો વાંચવાં, ઝંઝા જ્ઞાનવાળા બાપણ કર્તાઓનાં બાપણો સાંભળવાં, ચોપાનીઆં ને વર્તમાનપત્રો વાંચતા રહેવું, વગેરે.

નીતિની કેળવણીથી માણસ પોતે સુખમાં રહી શકે છે, અને

બીજાને સુખી કરે છે. તથા પરલોકમાં તેનો અ-
 નીતિની કે ધા- મર આત્મા સુખશાંતિમાંજ રહે છે, સધળા સહ-
 મિત્ર કેળવણી. ગુણો સંધરવા ને દુર્ગુણો છોડવા, એનુંજ નામ
 નીતિની કેળવણી. વડિલોનું સન્માન સદા રાખવું,
 કુળાચાર ને ધર્મ, જાંચા જ્ઞાનની સમજ સાથે રૂઢી રીતે જળવવાં,
 એ નીતિની કેળવણીનાં ફળ છે, હાલની શાળાઓ કરતાં મા આપ
 કે ધર્મગુરુઓ પોતાને ઘેર નીતિની-ધર્મની કેળવણી સારી આપી
 શકે. શાળામાં ઘણો વખત બુદ્ધિની કેળવણીજ અપાય છે, અને
 નીતિની કેળવણી સહેજ અપાય છે.

ગુરુ કે મહેતાજીએ નીતિથી ચાલી એ દાખલો વિદ્યાર્થીઓમાં
 સચોટ બેસાડવો, કે તેઓ મોટી ઉમ્મરે નીતિએ ચાલે.

સ્ત્રી કેળવણી.

સ્ત્રી જાતમાં જન્મથી બુદ્ધિ એટલે મનની શક્તિઓનાં
 સ્ત્રીકેળવણીની અંકુર હોય, તેને ઉપયોગી જ્ઞાન આપી વધારવાં
 વ્યાખ્યા, અને તેનું નામ સ્ત્રી કેળવણી. સંસારમાં પોતપોતાનાં
 તેની અ.વશ્ય-કામ સારી રીતે કરવાને કેળવણીની સધળાને
 જ્ઞા. જરૂર છે; પુરૂષ કરતાં સ્ત્રીને કાંઈ તેનો ઓછો
 ખપ નથી. જે લોક સ્ત્રી કેળવણીને નકામી ગણે
 છે, તે લોક કેળવણીને અર્થજ સમજતા નથી.

ક. ધરનાં બધાં કામ સારી રીતે કરવાં જોઈએ તે બિન
 બિન કેળવા- કેળવાએલી સ્ત્રીથી કરી શકાતાં નથી, પણ ધરમાં ચાકરની
 એલી સ્ત્રીથી પેઠે વેતન કરી જાણે છે; એથી પુરૂષને ધરની અને

ગેરદાયદા. બહારની બન્ને દિકર રાખવી પડે છે. ગૃહસ્થા-
શ્રમના કામની ખરી વહેંચણી તો એ છે કે પુરૂષે
બહારથી કમાઈ લાવવું, અને સ્ત્રીએ તેની સારી વ્યવસ્થા કરવી.

સ્વ. બાળકોની સંભાળ લેવી, તથા તેમને કેળવવાં એ સ્ત્રીનું
બાકી કામ છે, તે બિનકેળ-અણ્ણી સ્ત્રીથી બીલકુલ થઈ શકતું નથી.
છોકરું નાનપણમાં મા પાસે વધારે રહે છે, તેથી કેળવણી માથીજ
સારી અપાય છે. સિદ્ધગજની માએ રૂડી રીતે રાજકારભાર કર્યો,
અને રૈયત ઉપયોગી કામો કર્યા, તો તે રૂડો રાજકર્તા નીવડ્યો. મા
સારી હોવાથી છોકરાં સારાં નીવડે છે, તેના અનેક દાખલા મળી
આવે છે.

ગ. ઘણી ઘણીઆણીને યતનું નથી. ઘણી બહેમનું ખંદન કરે
ત્યારે ઘરમાં પેલી બહેમની વાતો વધારતી હોય, ઘરેણું કરાવવાની
હક પકડે ઘણી શાસ્ત્રોની વાત કરે, પેલી સાસુ નણંદને બાંહે. તેમનો
અંસાર સદા કલેશ ને કંકાસમાં પુરો થાય.

ઘ. બહેમી તથા અજ્ઞાન સ્ત્રી, પુત્રપતે નિરંતર સારાં કામમાં
આડે આવે છે. પુરૂષ પગ્દેશ આકરી જતો હોય, તો તેને અટકાવે
છે. છોકરાંને ખગાડે છે-ગાળ ફેલાં, બૂન કાઢણના બહેમની વાતો
શીખવે છે. એ વગેરે અનેક ગેરદાયદા અજ્ઞાન ને અભણ સ્ત્રીથી
નીપજે છે.

ક જે દેશમાં સ્ત્રી ભણેલી નહિ, તે દેશ સુધરેલ ન કહેવાય;
કેમકે વસ્તીનો અર્ધોઅર્ધ ભાગ જે સ્ત્રીની સંખ્યા તે તે કેવળ
જંગલી હોય; વળી તેવી અજ્ઞાન સ્ત્રીના સહવાસમાં રાતદિવસ છોકરાં

ને મરદ રહેવાથી તેની અજ્ઞાનતાનો પાસ કાંઈક તેમને લાગે, અને પરિણામ એ થાય કે પુરુષની કેળવણી પણ અધુરી થઈ જાય.

(ક) સ્ત્રીએ કમાવા જવું નથી, એમ જેઓ બોલે છે સામી તકરારો, તેમણે જાણવું જોઈએ કે ઘરમાં ઘટતો ખર્ચ અને તેનું કમ્પો, તેના હિસાબ રાખવો છોકરાને કેળવવાં સમાધાન. વગેરે કામેમાં કેળવણીની જરૂર, કમાવા કરતાં કાંઈ ઓછી નથી. અબણ સ્ત્રીથી તેવાં કામે નજર પડે.

(સ્વ) અનીતિ વધે છે, એમ જેઓ કહે છે, તેમણે જાણવું જોઈએ કે કેળવણીનો અર્થ જાણવું એટલુંજ નાંધ નથી. પણ તન, મન, ને નીતિ, એ ત્રણે સુધારવાં. ધર્મ ને નીતિની કેળવણી લીધેલી સ્ત્રીમાં અનીતિ વધે એમ મનાયજ નહિ. આપણા દેશમાં કેળવાએલ વણી સ્ત્રીઓ નથી, તેમની નીતિ હાલ જે દેશ સ્ત્રી કેળવણીમાં આગળ છે, તે દેશની સ્ત્રીઓની નીતિ કરતાં ચડીઆતી નથી. પણ અબણ સ્ત્રીમાંજ દુરાચરણ વધારે હોય છે.

પ્રાચીનકાળમાં આપણો દેશ સુધરેલા હતો, ત્યારે કુંતા, સીતા દમયંતી, લીલાવતી વગેરે ધણી સ્ત્રીઓ બહેલી બોધ. હતી, તે પરથી સિદ્ધ થાય છે કે તે વખતમાં સ્ત્રી કેળવણી સારી રીતે અપાતી. હાલ અંગ્રેજી રાજ્ય થવાથી બાળકોએને કેળવવા સારૂ સરકારે ટામ ટામ કન્યા-શાળાએ કાઢી છે. તેમાં આપણી કન્યાઓને ખસુસ મોકલવી જોઈએ, કેમકે દેશની ભવિષ્યની માતાઓ તેજ છે, અને દેશનો ભવિષ્યમાં અબ્યુદય થવાનો આધાર તેમનાપરજ છે.

વિદ્યા.

શાબ્દ વ્યુત્પત્તિ વિદ્યા (વિદ્=જાણવું+યા=પણું=જાણવાપણું) અને વ્યાખ્યા. રોકાઈ વસ્તુ કે વિષયનું યથાસ્થિત જ્ઞાન મેળવવું તે વિદ્યા.

પ્રાચીનકાળનાં જુનામાં જુનાં પુસ્તકો વેદ છે. વેદ

પ્રાચીન કાળની શીખવાને સુગમ પાડવા સાર વ્યાકરણ, વ્યુત્પત્તિ અને હાસની (નિરૂક્ત), પીંગળ, વગેરે છ અંગ થયાં, જેને વિદ્યા. વેદમાં કહે છે. વેદના ત્રણ કાંડ છે, કર્મ, ઉપા-

સના ને જ્ઞાનજ્ઞાનનાં પુસ્તકો ઉપનિષદો છે. વેદને

શ્રુતિ પણ કહે છે. શ્રુતિ પછી સ્મૃતિ ને પુરાણો થયાં. સ્મૃતિમાં વર્ણશ્રમના ધર્મો, તેમજ વારસા હિસ્સા પ્રકરણ વગેરે ને કાળની ઘણી બાબતો છે; તેમાંની કેટલીક આજપર્યંત માન્ય છે. જ્યોતિષ (ખગોળ), વૈદક, સંગીત, કવિતા, કાયદા (ધર્મશાસ્ત્ર) વગેરે અનેક બાબતોનાં અસંખ્ય પુસ્તકો સંસ્કૃત ભાષામાં રચાએલાં છે. અર્વાચીન કાળમાં દેશી ભાષા ઉપરાંત અંગ્રેજી, સંસ્કૃત, ફારસી, લેટીન વગેરે કેટલીક ભાષાનું જ્ઞાન આપવામાં આવે છે, અને તે સાથે ઇતિહાસ, ખગોળ, ભૂસ્તર, ખગોળ, ભૂમિતિ, ત્રિકોણમિતિ, અંકગણિત, અક્ષર ગણિત, રસાયણ, યંત્રશાસ્ત્ર, પ્રાણીવિદ્યા, વનસ્પતિવિદ્યા, વૈદક વિદ્યા વગેરે વગેરે બાબતો શાળા ને પાઠશાળાઓમાં શીખવવામાં આવે છે.

વિદ્યા એ જ્ઞાનનું મૂળ છે. વિદ્યારથી સઘળાં રૂઝાં વાનાં છે. વિદ્યારથી ઇન્ટ મળે છે, ને લક્ષ્મી પણ મળે છે.

વિદ્યાનો લક્ષ્મી અને વિદ્યાનો ઘણીક જગાએ મુકાબલો મહિમા. કરવામાં આવ્યો છે. પડિતોએ વિદ્યાનેજ પ્રાધાન્યપદ આપ્યું છે. શામળ કવિ કહે છે કે “સદ્વિદ્યા

આગળ ધન તે શું ? ” એટલે શા હિસાબમાં ? ધનને ચોરો ચોરી કરી લઈ જઈ શકે છે, રાજા વખતે લૂંટી લે છે, પણ વિદ્યા રૂપી ધન એવું છે કે તેની ચોરો ચોરી કરી શકતા નથી, ઠગારા ઠગી શકતા નથી, રાજા લૂંટી શકતો નથી, અગ્નિ ખાળી શકતો નથી એટલે એ ધન સર્વકાળ રહી શકે છે. કેટલીક વખત એમ અને છે કે સાધારણ લોકો વિદ્યાવાળા કરતાં લક્ષ્મીવાળાને વધારે માન આપે છે, પણ તે વખતે એ સ્મરણમાં રાખવાનું કે લક્ષ્મીવાળા શાહુકારને કે રાજાને તેના દેશમાંજ માન મળે છે, અને વિદ્વાન સર્વત્ર પૂજ્ય છે. ડાહ્યા પુરૂષો વિદ્યા સંપાદન કરે છે, તે જોડે જન વ્યવહારમાં ધનનો ખપ પડે છે, એમ સમજી તેનો આદર કરે છે. લક્ષ્મીના તૃષાતુર મૂર્ખાઓ વિદ્યા (જ્ઞાન) ને સુખનું મૂળ છે, તે- સંપાદન કરવાનું ભુલી જઈ ધન મેળવવામાંજ જીંદગીનું સાર્થક સમજે છે-મતલબ કે વિદ્વાન વિદ્યા ને લક્ષ્મી અનેની કિંમત સમજે છે, તેથી તે ડાહ્યો હરે છે. અને ધનવાન ફક્ત ધનનીજ કિંમત સમજે છે, તેટલો તે પેલાથી પાછળ પડે છે. વિદ્યાની મોટાઈ સંસ્કૃત ગ્રંથોમાં ઠામ ઠામ પ્રદર્શિત છે.

વિદ્યાનામનરસ્યરૂપમધિકં પ્રચ્છન્નરસંધનમ્ ।

વિદ્યાભોગકરીયશઃ સુલ્લકરી વિચારરૂપાંગુરઃ ॥

વિદ્યાબંધુજનો વિદેશગમને વિચાપરા દેવતા ।

વિચારાજસુપૂજિતાનતુષર્ન વિદ્યા વિદ્વીનઃ પશુઃ ॥

અર્થ—વિદ્યા પુરૂષનું વિશેષ રૂપ છે, તે જાનું ધન છે, યજ્ઞ

આપનાર, સુખ કરનાર, અને ગુરનો ગુર વિદ્યાજ છે. પરદેશમાં બ્રાહ્મિંધ, અને પરમ દેવતા વિદ્યા છે. રાજદરબારે પૂજન કરાવ-
કાર થત નહિ, પણ વિદ્યાજ છે. વિદ્યા વગરનાં માણસે પશુ છે.

પ્રાચીનકાળમાં સાત વર્ષ પુરાં થયા પછી ઉપનયન (જનોદ) સંસ્કાર કરી વિદ્યા ભણવાનો આરંભ કરતા ને વિદ્યા ભણવાનો લગભગ ૨૧ વખતી ઉમ્મર થતાં સુધી બ્રહ્મચર્ય વખત એટલે વિદ્યાર્થીની અવસ્થા પાગતા. વિદ્યા ભણી રહ્યા પછી પરણી અવસ્થામાં દર કોઈ પુરુષ પડે. હાલ ઘણાં માણસ પાંચમે વર્ષે બાળકને વિદ્યાળમાં મોકલે છે, એથી તેમનું કુમળું શરીર કંતાપ્ત જાય છે, વળી ભણાવવા કરતાં પણાવવાની શીર માણસ ઘણી રાખે છે, જેથી લાભ આવે કે તુરત લાડકે માંકડું વળગાડી ઢાંગલા ટીંગલીની રમત કરી, પોતાના કોડ પુરા કરે છે. તુરંત જિયારા બાળકને થાય છે, કેમકે મોટી ઉમ્મર સુધી તેનાથી ભણાતું નથી. પરિણામ એ થાય છે કે અધુરી વિદ્યાથી પાચે નાજો નાંખાય છે તેથી સંસારમાં તેના સઘળા મનોર્થો પાર પડતા નથી અને નિરમાલ્ય જીંદગી પુરી કરે છે.

કુમળો છોડ નમાવેલો નમે છે, પાકું જાડ થયા પછી વળતું નથી; તેમ નાનપણેજ વિદ્યા મેળવે, તે જીવાની-
બોધ માં સુખી વખત દેખે છે, નાનપણમાં વિદ્યા મેળવે, તે જીવાનીમાં સુખી થાય છે. મૂઝા ઉગેલા ધણા મરદો ઘણી વાર અફસોસ કરતા જણાય છે ને નાનપણમાં વિદ્યા ન ભણાઈ, તેથી દુઃખી હોય છે. માટે હે બાળકો, નાનપણમાં વિદ્યા રૂપી રમત મનતર્માંજ તમારૂં ચિત્ત અહોંતીશ પરોવી રાખો.

આળસગન.

આળસગનો રિવાજ છેક ગાંડ છે. નાનપણમાં છોકરાં પરમારી દેવાં એ દીંગલ! દીંગલીની રમત જેવું છે. સ્વા-
આળસગનો આત્મિક નિયમથી એ કંટકું છે. મોટી કમ્મરે ધારા. પરણવું એજ પ્રથમ નિયમ મુજબ જણાય છે. અને તેથીજ આપણા દેશમાં વ્યસલ સ્વયંવરનો રિવાજ હતો. યુરોપમાં હાલ મેટી કમ્મરેજ પરણે છે. પોતાના પરંદગીથી પરણેલું જોડું તેવું સુખી થાય છે તેવું માન્યાપની પર્વદ ગીથી પરણેલું જોડું કદી સુખી થાય નહ.

ઘણાં માન્યાપ છોકરીને બણાવવા કરતાં પરણાવવાની શીકર વધારે રાખે છે. છોકરી નાની, ચંચળ ને કપાળી હોય છતાં ગમે તેટલી વયના કદરૂપા કે મુઠ વર જોડે પણ પરણાવી દે છે. ગરીબ ગિયારી જોડીનો આખો ભવ કેમ જરો, તેનો મુદત ખ્યાલ કરતા નથી. કેટલાક નવ માન્યાપ તો પૈસા લઈ દોરની માફક વેચે છે. કેટલાક કુળની મોટાઈમાં ગમે તેવાં નિર્ધન ને કુભાંડી પણ નામના ફક્ત કહેવાતા કુળવાનને વેર દીકરી દે છે. દીકરીના કલ્યાણનો વિચાર ન કરતાં ગાડરીઆ પ્રસાદ માફક રૂઢીને અનુસરી લગ્ન કરી દે છે.

માન્યાપ ગમે એટલી કાળજી રાખે, તોપણ નાનાં આગક કેવાં નીવડશે, તેની કાંઈ આગળથી ખબર પડે નહિ, માટે આળસગમાં લગ્ન કરવાં એ ખડુજ ખોટું છે.

(ક) વિદ્યાભ્યાસ પુરો થઈ શકતો નથી; આ આળસગનથી મોટી થઈ જવાથી સંસારી ખટપટમાં વહેલો થતાં નુકશાન. પડવાને લીધે શાળામાં જતાં શરમાય છે, અને

નાની ઉમ્મરથી હાલકી નોકરી કે ઓછી કમાનના ધંધામાં પડવું પડે છે. વળી તેથી આખી જીંદગી ગરીબ ને ગરીબ સ્થિતિમાં રહેવું પડે છે.

(જ) કન્નેડાં થાય છે. સ્ત્રી પુખ્ત ઉમ્મરે વહેલી આવવાથી ઉમ્મરનું કન્નેડું થાય છે. પુરૂષ બહુ ગણીને ડાહ્યો થાય, અને સ્ત્રી એવકુશ અબણ રહે, તેથી બન્નેના આચાર વિચારમાં ફેર પડવાથી બુદ્ધિનું કન્નેડું થાય છે. બળીઆ, ઓરી કે અછપડાથી અંગમાં ખોડ આવે, મોં કદરૂપું થઈ જાય, તેથી રૂપનું પણ કન્નેડું થાય, આવાં હરકોણ કન્નેડાંથી તેમને સદા અણખનાવ રહે, અને આખો બવ દુઃખમાં જાય.

(ગ) નાની વયમાં છોકરાં થાય, તેથી તેમનાં શરીર કંતાઈ જાય છે, અને પેદા થએલાં પણ કમજોર ને કમ અક્ષતવાન નીવડે છે. અશક્ત છોકરાની ઓલાદ પણ દિનપરદિન કમકૌવતવાન થતી જાય, એ સ્વાભાવિક છે.

(ઘ) બાળપણમાં છોકરાં વધારે મરી જાય છે, તેથી લગ્નને કરેલો ખર્ચ નકામો જાય છે.

(ઙ) બ્રાહ્મણ, વાણીઆ વગેરે હિંદુની ઉંચ સ્ત્રીમાં છોડીથી રંડાયા પછી ફરી લગ્ન થતું નથી, અને બિચારી બાળાનો આખો બવ દુઃખમાં જાય છે. માટે એવી જ્ઞાતિવાળાઓએ તો અસુસ બાળ-લગ્ન નજ કરવ જોઈએ.

(ચ) અમૂલ આપણા દેશમાં મોટી ઉમ્મરે પરણતા. તેથી આપણા પૂર્વજો શરીરે જીવરા ને સુખી હતા. પરદેશી ને પરધર્મીઓ તે વખતે આવી રાજ્ય કરવા પામતા નહિ. બાળલગ્નનાં નકારા રિવાજથી હાલ આપણે આયલા ને કમજોર બની ગયા છીએ.

(છ) બાળલગ્નથી આખો ભવ બગડે છતાં આ મહત્વની બાબત પર બેપરવાઈ રાખે છે. એ કેવી નિર્દયતા, કેવું મોટું પાપ, ને કેવી સુખાઈ ?

બાળ લગ્નથી અનેક તુકસાન છે. તન, મન, ને પ્રાણ. ધને આપણે ને આપણી પ્રજા નબળાં પડીએ છીએ, માટે સમગ્ર માણસોએ પેત્રપોતાની જાતીમાંથી એ પુરો રિવાજ નાબુદ કરવો.

ભિંચું કુંળ.

જે કુંળમાં વિદ્યા, ધન ને વિવેક, વિચાર વિશેષ વ્યાખ્યા. હોય, તે કુંળ બીજાઓ કરતાં ભિંચું; કેમકે તેવા

કુંળમાં રહેનારાં માણસો સુખ-વૈભવ વધારે મેળવે છે. અને સુખ-વૈભવ મેળવવાની ઇચ્છા માણસ માત્રને હોય છે.

બ્રાહ્મણે માં જે વિદ્વાન થાય, અને મોટામ મેળવે

ભિંચા કુંળવાન. તેનું કુંળ ભિંચું; ગામોટ બ્રાહ્મણ કરતાં ભટ,

શુદ્ધ આદિ બ્રાહ્મણો જિઆ કહેવાય. રજપૂતોમાં

જે શુરાતન બતાવે, રાજ્ય મેળવે, આપત્તિમાં પણ ધૈર્ય સહી કીર્તિ નિષ્કલંક રાખે, તેમનું કુંળ જિઆ; મેવાઠના રજપૂતોનું કુંળ સુસલ-

માનને કન્યા ન દેવાથી હળુ ભિંચું ગણાય છે; રજપૂતે ને ડમણે ગરાસીઆ, પાટીદાર, અનાવલા દેશાઈ વગેરે જ્ઞાતિવાળા પોતાનાં

કુંળ ભિંચાં ગણે છે. બીજી વર્ણોમાં સાધારણ રીતે જે કુંળમાં વિવેક, વિચાર, વિદ્યા, ધન, સુખ, વૈભવ વિશેષ હોય તે કુંળ ભિંચું. અસદ્

એ રીતે ભિંચું કુંળ ગણવામાં આવતાં.

જિંયા કુળમાં કન્યા આપવાથી કન્યાને સુખ મળે.

જિંયા કુળમાં એ વાત સાચી છે. કહેવત છે કે “ દીકરી ને કન્યા આપવા- ગાય, આપે ત્યાં જાય.” માટે દીકરી તેની આખી થી થતા ફા- જાંઘી સુખમાં ગુમરે, અને તેથી ઓલાદ સુખી થતા ગેરફાયદા. રહે, એવું ઘર શોધી દેવી, એ માખાપના સાથી મોટી ફરજ છે. જે ઘરમાં વિદ્યા, વિવેક, વિચાર, ધન, વૈભવ, ને સુખ, હોય તે ઘરમાં એકાદ દીકરી દેવી. પ્રથમ વર સારો શોધવો. કન્યા કરતાં ઓછામાં ઓછો પાંચ વર્ષે મોટો, રૂપાળો, કંઈ પણ અંગવિકાર રહિત, અને બહુવામાં ચાલાક હોય તેવો વર પસંદ કરવો. કહેવત છે કે “વરમાંથી ઘર થાય.” ગરીબ ઘર હોય, પણ વર સારો હોય તો પૈસા ટકા કમાઈને ઘર નવું મેળવે; પણ ઘરમાંથી વર થતો નથી; શ્રીમંતનું ઘર હોય પણ છોકરો મૂર્ખ જેવા કે ખોડવાળો હોય, તેવાને કન્યા આપવી વાસ્તવિક નથી.

લોકો કુળ શોધવામાં મોટી ભૂલ એ કરે છે કે અસલના વારમાં કુળ કિંચુ હોય, પણ હાલ તે કુળ આખાવીખી થઈ ગયું હોય, કિંચા કુળનાં લક્ષણો તદ્દન નાશ પામ્યાં હોય, તે છતાં તેનેજ કિંચુ કુળ ગણ્યાં કરે છે. એ તેમની મોટી ભૂલ છે, કેમકે કાળે કાળે કુળનું અંધારણ ફરતું જાય છે. “ સાપ ગયા, ને લીસોટા રહ્યા ” તે કહેવત મુજબ જે કુળમાં કિંચા કુળનાં લક્ષણો કાંઈ રહ્યા ન હોય, તે શક્ત નામનુંજ કિંચુ કુળ ગણાતું હોય, તે કુળમાં કન્યા આપી તેને દુઃખી કરવી જ્યાજ્ઞી નથી. એવા કુળને બદલે જે કુળમાં વિદ્યા, ધન વગેરેનો નવો વાસ હોય, તેવા કુળમાં દીકરી દેવાથી તેને સુખ મળે છે; નામના કુળમાં કન્યા આપવાથી ઘણા ગેરફાયદા થાય છે.

એવા કુળમાં વિદ્યા ભણેલા નહિ, એટલે વિવેક, વિચાર કમી. “ખાવા પીવા ખેરસદ્ધા, ને ધીંગાણું એતેરાં ” તે કહેવત મુજબ નામાં તોશન વધારે રોજ નવાં નવાં ઉત્પન્ન કરી, સાસરાવાળા પાસે પૈસા માગે—ન આપે તો મારી ઝુડી લે, ને કુડાવે, તે ન મળે તો ફરી પરણવા તૈયાર થાય, કેટલાક બીજી પરણી પણ લાવે, ખાવાનું મળે નહિ, વગેરે, અગણિત પ્રકારનું દુઃખ નામના કુળમાં કન્યા દીધાથી કન્યાને ભોગવતું પડે છે.

અસલ દમ મુજબ જેનું ખર્ચે ઊંચું કુળ હોય, બાધ. અગર ઊંચા કુળની વ્યાખ્યા મુજબ વિદ્યા, ધન, સત્તા, વિવેક, વિચાર મળવાથી જે નવું કુળવાન થયું હોય, તેવું ઘર શોધી ગુણવાન વરને દીકરી દેવી, કે જેથી તે, તે અવિષ્યમાં પ્રજા સર્વે સુખી થાય.

રોવા કુટવાનો ઘેસો ચાલ.

રોવા કુટવાનો ઘેસો ચાલ અર્વાચીન કાળમાં દાખલ થએલો જણાય છે. શાસ્ત્રમાં એનો આધાર જણાતો નથી, શાસ્ત્રમાં ધણેખરે કેકાણે એ ચાલની વિરુદ્ધ લખેલું જોવામાં આવે છે. ભગવત ગીતાના આરંભમાંજ લખ્યું છે કે:—

“ અશોક્યામન્વ શોચસ્ત્વં પ્રજ્ઞાવાદાંશ્ચ માષસે ॥

• ગતાસુનગતાસુંશ્ચ નાનુશોચંતિર્પિઠિતા: ” ॥

અર્થ—(અરે અર્જુન,) તું જેનો શોક કરવો યોગ્ય નથી રોવા કુટવા વિષે તેનો શોક કરે છે, અને વળી હું પંડિત છું, શાસ્ત્રમાં મના. એવો વાદ કરે છે. પંડિત કાંઈ મુખ્યાનો કિંવા

જીવતાનો શોક કરતા નથી. ધર્મશાસ્ત્રના મિતા-
ક્ષર મંથમાં લખ્યું છે કે—

“ શ્લેષ્માશ્રુષિનિર્મુક્તપ્રેતોમુંકે યતોઽવશઃ ॥

યતો નરોદિતવ્યંહિ ક્રિયાઃ કાર્યાઃ તુશક્તિઃ ॥

મુઆની પાછળ તેનાં સગાંવહાલાં રડી કુટીને આંસુ અને લીંટ
પાડે છે તે, મરનાર પ્રેત ખાય છે, કાં કે તે પોતાને વશ નથી, એ
માટે મુઆની પાછળ રાવું કુટવું નહિ, પણ તે મરનારની ક્રિયા યથા-
શક્તિ કરવી. ગરુડપુરાણમાં પણ એનેજ મળતા અર્થનો શ્લોક છે.
હિતે.પદેશમાં પણ લખ્યું છે કે—

“ શોકસ્થાનસહસ્રાણિ ભયસ્થાનશતાનિચ ।

દિવસે દિવસે મૂઢમાવિશન્તિ ન પંડિતમ્ ” ॥

એટલે શોકનાં ઠેકાણા હજારો છે, ને ભયનાં સ્થાન સેંકડો
છે, માત્ર જો એવા શોક કર્યા કરીએ, તો દહાડે દહાડે મૂઢપણું આવે
ને ડહાપણુ જવું રહે.

કહેવત છે કે “ આવ્યું સમાય, પણ ગયું ન ખમાય, ” તેમ
મરનારનો વિન્નેગ થવાથી, તેનો શોક થાય એ કાંઈક સ્વાભાવિક
છે. મરનાર માટે દીલગીરી થાય અને આંસુ પણ આવે; પણ પૈરાં
હૃદયાર જમ સ્વાભાવિક હોય તે કરતાં વિશેષ શોકનો ઢાંગ કરે તે
ખોટું છે. સ્ત્રીઓમાં અજ્ઞાનતા વધવાથી એ ચાલ નીકળ્યો હોય,
એમ લાગે છે.

મરવાનો નિશ્ચય થતો જાય, ત્યારથીજ સગાંવહાલાં
કંઈ વખતે રડે છે. રડવા માંડે છે. અને અંતકાળે તો હદજ રહેતી
નથી; મુઠકું લઈ મુશ્મો ઘરમાંથી બહાર નીકળ્યા

કે ઐરાં ચકલા સુધી પાછળ દોડતાં જઈ હઠપાર રડે છે, ને ફૂટે છે. પાછાં ઘર તરફ આવતાં રાજવી ગાય છે, ને ભારે ધ્રુમ મચાવી મૂકે છે, વળી પાછાં નદી કે કુવા સુધી રડતાં ફૂટતાં જાય છે, ને આવે છે. દશ દિવસ સુધી સર્ગા વહાલાં આવે ત્યારે, તેમ રાજ સાંજે રડવા ફૂટવાનું કામ ધમધામરે ચાલે છે. જીવાન પુરુષનું મરણ હોય, ત્યારે તો ફૂટી ફૂટીને છાતી સુજી આવે છે, સ્વાભાવિક હૃદ ઉપરાંત મોઢેથી ધાંટા પાડી રડવું, છાતી ફૂટવી ને રાજવી ગાવી એ ચાલ ખંધ થવાની જરૂર છે.

રસ્તામાં રડતાં ફૂટતાં હોય તે જોઈ જતાં આવતાં ગેરદ્રાવ્યદા. સારાં માણસોને-પરકેમનાને ધણો કંટાળો ઉપજે છે; અને હિંદુઓ બેવકુફ છે, એમ તેઓને લાગ્યા વગર રહેતું નથી. ઐરાંની લાજ મર્યાદા રોવા ફૂટવાના રિવાજથી ઓછી થતી જણાય છે. શરીર બગડે છે. ફૂટવાથી છાતી સુજી આવે છે, થાનનું દૂધ બગડે છે; હમેલવાળી સ્ત્રી હોય તો ગર્ભને નુકસાન થાય છે. શરીરને ધન એટલે મનને પણ ખરી, મન નખણું પડવાથી વિવેકમુદ્ધિ ઓછી થાય છે.

સેંકડો જાતનાં નુકસાન રોવા ફૂટવાથી નીપજે છે. સાર ને ખોધ. રોવા ફૂટવાનો ચાલ પ્રાચીન નથી. શાસ્ત્રમાં એની મના કરેલી જણાય છે. એ ચાલ જરી રાખવાથી ધણાં નુકસાન થાય છે; માટે સમજી માણસોએ પોતાની દીકરીઓને રૂડી કેળવણી આપતા જવી, જેથી ભવિષ્યમાં લક્ષનાં ફટાણાં તથા રોવા ફૂટવા, ને રાજવી ગાવાના ચાલ ખંધ થાય.

બાળ લગ્ન, કુળ જોધને કન્યા આપવી, રોવાં કુટવાને
 બેલો ચાલ, કરજ કરીને ન્યાતવરા કરવા એ નિબંધ
 લખી બતાવ્યા છે; તેમ પુનર્લગ્ન, એક કરતાં વધારે સ્ત્રીથી
 થતાં તુકસાન, ફટાણાં, કળેડાં, કન્યાવિક્રય, વરબાડો, નિર્લજ
 સ્ત્રીઓનો નાચ, મોટા મંડપ વગેરે વગેરે ઘણી બાબતોના
 રિવાજો વિષે નિબંધ લખી શકાય. ભણનાર છોકરાંમાં
 ઘણાં જે જ્ઞાતિનાં હોય, તે જ્ઞાતિના કુચાલો વિષે નિબંધ
 લખવાથી એવડો ફાયદો થાય છે. જાણીતી બાબત એટલે
 છોકરાંને લખતાં આવડે તે, અને રિવાજની અનીતિ બાળ-
 કાનાં કુમળાં મન પર હસવાથી ભવિષ્યમાં તે મોટી ઉમરે
 આપોઆપ સુધારો કરતાં શીખે છે

અંગ્રેજી રાજ્યના ફાયદા.

અંગ્રેજી રાજ્ય થયું, તે અરસામાં આખો દેશ
 અંગ્રેજી રાજ્ય ધણો દુઃખકારક હાલતમાં હતો. દેશમાં એકે જો-
 થયા પહેલાં રાવર રાજ નહોતો, દિલ્હીની મોગલ પાદશાહી
 દેશની સ્થિતિ. નબળી પડી ગઈ હતી. સુબેદારો અને નવાબો

ઠામ ઠામ પોતાની મરજી પ્રમાણે ચાલતા. પંજ-
 બમાં શીખલોકોનું જોર વધ્યું હતું, દક્ષિણમાં હૈદરઅલી અને તેનો
 છોકરો ટીપુ જોરાવર થઈ હિંદુઓને પીડા કરતા હતા. મરહાઓ
 જોગવર હતા; છતાં લૂટારા રાજ રહ્યા હતા. પાંદારા, ફાંસીઆ,
 ભીલ, ફાળી, ગરાસીઆ, કાઠી, પઠાણ વગેરે લોકો ઉધાડે છોડ ધાડ
 પાડતા બહારવટીઆ રાજાઓ ફોજ લઈને ફરતાં. ને નજરમાં આવે

તેટલું રૈયતને પીડા કરી ઉઘરાવી લેતા. ફોજદારી કે દિવાની દાવાનો નિકાલ કરવાનો બંદોબસ્ત નહિ. એવાં કારણથી લોકોને અંગ્રેજ રાજ્ય થયું, તે પહેલાનો વખત ભારે સંતાપનો હતો.

અંગ્રેજ રાજ્ય થયા પછી ભરતખંડમાં પાછી અંગ્રેજ રાજ્ય- ધીમે ધીમે શાંતિ સ્થાપન થઇ છે. પહેલાંના ગુ- થી શાંતિ સ્થા- લમ કરનારાઓ જતા રહ્યા છે. મહમદ, તેમૂર પન થઇ છે. વગેરે પરદેશી ગુલમી લૂટારાઓ સરહદ તરફ

બચાવનું ભારે લશ્કર રાખવાને લીધે આવી શક્તા નથી. સિંધીઆ, હોલકર વગેરે મરેઠા સરદારો લુટ કરતા અટકાયા છે. કાળી, ફાંસીઆ, પિંઢારા વગેરેનો ભય જતો રહ્યો છે. પોલિસ, ગુન્હેગારોને આ રાજ્યમાં અચુક પકડી પાડે છે. ને દિવાની તથા ફોજદારી ગુન્હેગારોનો ઇનસાફ કાયદા પૂર્વક અદલ રીતે થાય છે. ગ- રીબ ને તવંગર સૈના ઇનસાફ એક સરખી રીતે થાય છે. તેથી “વાઘ બકરી એક ઓવારે પાણી પીએ છે, ” એવી કહેવત આલી છે; લોકો ઉત્તરે બારણે સૂતા થયા છે. પોતાનો જનમાલ જાળવવાની કાંઈને કશી ફિકર રહેતી નથી. આવી સુખશાંતિ આ દેશમાં પહેલાં કોઇ વખત પણ નહોતી. મુગલાઇ, ગાયકવાડી વગેરે શબ્દોજ કહી આપે છે કે મજા રાજ્યોમાં ઇનસાફ વગેરેનાં કામો ઘણી માડી રીતે આ- લતાં. ખેડૂતોને પણ હાલના વખતમાં જમીનની માપણી કરી, ભર- વાની રકમ કરી આપેલી હોય છે, તેથી તેમના પાસે સરકારના કો- ણપણ અધિકારીથી જસ્ટી લઇ શકાતું નથી.

(ક) દેશમાં રાજ્યના સારા બંદોબસ્તથી સુલેહ સારા બંદોબ- શાંતિ સ્થાપન થયાને લીધે લોકો દિનપરદિન હ- સ્તથી અંગ્રેજ દોગી થતા ગયા છે, ને થતા જાય છે. પહેલાંની પડ

રાજ્યમાં થએ- તર જમીન ઘણી ખેડાઈ ગઈ છે, તેથી દેશના લા સુધારા ને ઉત્પન્નમાં મોટો વધારો થયો છે; વેપારીને પોતાનો ફાયદો. માલ એક સ્થળેથી બીજે સ્થળે લઈ જવાની કશી ધાસ્તી ન હોવાને લીધે દેશની મહેના બા- ગના વેપારમાં ઘણો વધારો થયો છે.

(જ) આ જમાનામાં સૌથી વધારે સુધરેલો ખંડ તો યુરોપ છે, અને તે ખંડમાં રહેનારા અંગ્રેજ લોકોનો આપણને સમાગમ થવાથી વિદ્યાકળા યંત્રમાં ઘણો ફાયદો થયો છે, આગગાડી, આગ- ખોટ, તાર, ટપાલખાતું વગેરેનો લાભ સધળાને મળતો થયો છે.

(ગ) કેળવણીખાતું પહેલાંની કોઈપણ સરકારે કાઢ્યું નહોતું. એ ખાતું કાઢવાથી બેહદ ફાયદો થવા લાગ્યો છે. લોકો બહુગણી હોશિ- આર થવાથી વિદ્યા, હુનર, ને રાજપ્રકરણમાં માહીતગાર થતા જાય છે. પોતાના સંસારના વ્યવહારિક સુધારા પણ કરતા જાય છે. સુધારાનો કિલ્લો થવા લાગ્યો, તેથી પાપમાલ થયેલા દેશનો કિલ્લો થવાની કાંઈક આશા રાખી શકાય છે.

મોટા હોદ્દા દેશીઓને મળતા નથી, દોલત પરદેશ પૂર્વ પક્ષ ને તેનું જાય છે, ત્યાંની પાર્લામેન્ટ સભામાં આપણા લાભ સમાધાન. ઉપર લક્ષ અપાતું નથી, વગેરે હરકતો ખતાવવામાં

આવે છે, તે કેટલેક દરજ્જે બ્યાજખી છે, પણ વિલાયત જઈ સિવિલ સાર્વિસની પરીક્ષા આપી આવવી વગેરે કા- મદાસર કાપ્યો ખંતથી કર્યા હોય તો તે દુઃખ ટળી શકે એમ છે. વળી નુકસાનમાં સામા લાભનો વિચાર કરવો જોઈએ. ખોટું દેશ-

ભિમાન રાખવાથી કાંઈજ ફાયદો નથી. અંગ્રેજી રાજ્ય ન હોય તો ગામેગામ પાછી મારામારી ને કાપાકાપી ચાલી વેપાર રોજગાર બંધ પડી જાય, ને લોકો દુઃખી થાય. માટે આ રાજ્ય સલામત રહે, એમ નિત્ય ધ્યાન; અને તે આવ્યું છે, માટે ધન્યરતો પાડ માનવો. વેપાર કરવા આવેલા લોકો રાજ્યકર્તા થઈ ગયા, એ કેવો અકળ ચમત્કાર ? ભરતખંડના ઉદયને માટેજ પરમેશ્વરે તે મોકલ્યું છે, માટે તે ધણાકાળ રહો, અને ભરતખંડ અસહ્ય આપાદ હોતો, તેવો પાછો શાગ્રો.

નિષ્પંધ લખવામાં ત્રણ રૂપ છે. વર્ણન, કથન, અને વિવેચન એ ત્રણે રૂપના નમુના જણાઈ આવે. એવી શક્તિથી નમુના પાછળ ઘણાખરા આપ્યા છે, તે પરથી સાધારણ વાંચનાર અમ સમજે કે નિષ્પંધ અમુક રૂપેજ લખી શકાય; પણ એવો કાંઈજ મેળ નથી. ત્રણે રૂપ ભેળીને મિશ્રરૂપે નિષ્પંધ લખે, તે સાવસ્તર લખાય છે. તેવા એક નમુના આગગાડી વિષે નિષ્પંધનો નીચે આપ્યો છે, એ પ્રમાણે તેવો હરકોઈ વિષય લખને ત્રણે રૂપનો સમાસ થાય, એવો નિષ્પંધ સાધારણ રીતે લખા શકાય છે.

આગગાડી.

આગગાડીમાં સાથી આગલે ભાગે હાથીની માફક વરાળચંદ્ર તથા એંજીન હોય છે. એંજીનને મોખરે પતંગીદાર બો-આગગાડીનું દાની જળી હોય છે, તે વડે રેલવેના પાટાપર

વર્ણન. બેંસ પાડા કે તેવું હરકોષ જનાવર ઉભેલું હોય, અગર કાંઈ ચીજ પડેલી હોય, તે ફેંકી દે છે, કે જેથી તે પ્રાણી કે ચીજને લીધે કોષ પ્રકારનું એંજનને થતું નુકસાન અટકે. જાળી પછી ધુમાડાનું ભુંગણું હોય છે, તેમાંથી ભકભક ભક ભક ધુમાડો નીકળ્યે જાય છે, વરાળયંત્રમાં એક બોમ્બલર (દિગ) પાણી ભરવાનો હોય છે, અને તેમાં એક કોઠી ઉતારેલી હોય છે, તેની નીચે સળગેલા કાચલા રહે છે, કે જેની ગરમીથી બોમ્બલરમાંનું પાણી ઉકળી વરાળ બને છે. એ વરાળ કોઠીના નીચલા કાણાવાટે દાખલ થઈ તેમાંના ડાટાને ઉંચકે છે, અને ડાટો ઉંચકાવાથી ઉપલા ભાગે કોઠીમાં જે બીજું હિંદ્ર હોય, તેમાં થઈ નળી વાટે વરાળ નીકળી જાય છે, અને વરાળ નીકળી ગઈ કે તેની જોડે ડાટો જે કોઠીના ઉપલા ભાગે જડેલો હોય, તે પાછો નીચો પડે છે; એમ વરાળના જોરે કોઠીમાંનો ડાટો ઉંચો નીચો થયા કરે છે, અને તેને જોરે તેને જડેલો એક લાંબો ડાટો-સળીઓ ઉંચો નીચો થાય છે; એ સળીઓનો બીજો છેડો પૈડાની ધરી જોડે જડી લીધેલો હોય છે, તેથી ધરી ફરે છે, એમ એંજનનાં બધાં પૈડાં ફરે છે; અને તેની જોડે ડામ્પરો મજબૂત સાંકળોથી જોડી લીધેલા હોય તે ફરે છે, એટલે તમામ પૈડાંઓ ગતિમાં આવી અપાટાબંધ દોડે છે. જે પ્રમાણે ગાડી દોડાવવી હોય, તે પ્રમાણે વરાળયંત્રનું વધતું યા ઓછું જોર રાખે છે. ગરમી માપવાની શીશી રાખે છે કે તેથી ગરમીનું જોર વધતું ઓછું થવા ન દેતાં હદમાં રાખી શકાય છે. કાચલા એંજનમાં ઉપલા ભાગે ભરેલા હોય છે. કાચલા નાંખવાને જે માણસ રાખે છે, તેને ફાયરમેન કહે છે. અને ગાડી ચલાવવાને યંત્રશાસ્ત્ર ભણેલો વધારે પગારદાર જે માણસ રાખવામાં આવે છે, તેને એંજન ડ્રાઇવર કહે છે.

આગગાડી એ આ જમાનાનું ઘોડા કે બળદ વગર ચાલતું એક અપૂર્વ વાહન છે. લાખો મણુ બોલો ને સેંકડો કિતારો બેસાડી તે ઝપાટાબંધ દોડતું જાય છે. પ્રથમ ચાલવા માંડે, ત્યારે સહેજ આંચક લાગે છે, પણ તે વખતે ધીમી ધીમી ચલાવે છે, અને પાછળથી ખુબ ઝપાટાબંધ દોડાવે છે. મૌથી છેલ્લો ડબો હોય, તેમાં તપાસ રાખનાર ગાર્ડ બેસે છે, તથા કિતારોની જોડે લખ જવાનાં ભારનાં પોટલાં મૂકે છે.

વરાળચત્રની પ્રથમ શોધનું માન જેમ્સ વૉટને વરાળ ચત્રની છે, પણ તે વડે આગગાડી ચલાવવાની શોધ પ્રથમ શોધ, રિટવન્સનથી થઈ છે. એ શોધ થયાને લગભગ ને હાલ દુનિા ૭૫ વર્ષ ઉપરાંત થયાં છે. ઈંગ્લાંડના લિવરપુલ યામાં રેલવેનું અને માનચેસ્ટર એ બે શહેર વચ્ચે પ્રથમ આગગાડી શરૂ થઈ હતી. ત્યાર બાદ થોડી મુદતમાં

આખા ટ્રેલિટનમાં ને યુરોપ ખંડમાં તેનો પ્રસાર થયો છે; અમેરિકા ને આસ્ટ્રેલીઆમાં પણ આગગાડી દાખલ થઈ છે; કેમકે ત્યાં યુરોપીયનો જર્મ વસેલા છે. અમેરિકામાં તેા મોટા મોટા બેડુતો વરાળચત્રવડે ખેતી કરે છે, તેઓએ પોતાના લાંબાં લાંબાં ખેતરોમાં એક છેડેથી બીજે છેડે માલ લઈ જવા લાવવાને પોતાની ખાનગી આગગાડીઓ બનાવેલી છે. તે ખંડમાં વીજળીના નવા નવા શોધો થયા પછી વરાળને બદલે વીજળીના બળવડે આગગાડી ચલાવવી શરૂ કરી છે. વીજળીની મદદે ચાલતી ગાડીઓ ઘણીજ ઝડપથી પવનવેગે દોડી જાય છે. આપણા દેશમાં લૉર્ડ ડેલહાઉસીના અમલમાં પ્રથમ આગગાડી દાખલ થઈ, અને ચોત્રીસ વરસમાં તેા

હવે પેશાવરથી મદ્રાસ, ને કરાંચીથી કલકત્તા સુધી આખા દેશમાં પ્રસરી ગઇ છે. મોટી રેલવેના પેટામાં શાખા રેલવેઓ હજુ ઘણી ઉઘડતી જાય છે. ટર્કી ને યુરોપમાં અણસુધરેલું રાજ્ય છે ત્યાં, તેમજ આફ્રીકાના જંગલી મુલકોમાં પણ રેલવે ચાલુ થઇ છે.

આગગાડીથી મુસાફરી ઘણી સહેલી અને સુખરૂપ થઇ પડી છે. ગાડામાં મુસાફરી કરતાં ઘૂળ, તાપ, થળા મુસાફરી ને ટાઢ ખમવાં પડે. તે સધળું દૂર થયું છે. તથા વેપાર ને વખત વધારે જતો અને તેથી ધારેલી મુદ્દાયાદા. તમાં ધારેલે સ્થળે જઇ પહોંચાતું નહિ, તે એક

મોટી મુશ્કેલી આગગાડીનાં મુસાફરી કરવાથી દૂર થઇ છે. આગગાડીથી માણસ ગમે તે સ્થળે ઝટ વારમાં જઇ આવી ધાર્યાં કામ પાર પાડે છે. વખત બચવા જોડે મોટા બચાવ મુસાફરી કરતાં, અને માલ લઈ જતાં પૈસાનો થયો છે, તે એક જખરો ફાયદો છે. બળદ ગાડાથી ૨૦ માઇલના મુસાફરીના કામમાં કમ ૩. ૨) એસે, તેટલાજ મૈલની આગગાડાથી મુસાફરી ફક્ત ૩. ૦-૪-૦ આનામાં કરી શકાય; ટુંક મજલમાં એટલો ફાયદો ત્યારે લાંબી મજલે તે કેટલો વધી પડે? એશક ધણેજ નાણાંના બચાવનો ફાયદો છે. આગગાડીથી મુસાફરી થોડા વખતમાં ને થોડા પૈસામાં થાય, તેથીજ સાધારણ સ્થિતિનાં માણસો પણ આગગાડીને રસ્તે જવાને બહાને કે શોખની ખાતર કાશી, કલકત્તા, રામેશ્વર કે શ્રીનગર સુધી યોગરૂઢમ મુસાફરી કરી આવે છે.

દેશની માંહેના ભાગના વેપારમાં પણ બહોળો વધારો આગગાડીથી થયો છે. ગુજરાત ને અંગાળા, તથા મદ્રાસ ને પંજાબ વે-

પારથી હાલ જોડાઈ ગયાં છે. માલ ભરેલી સેંકડો ગુડ્સ ટ્રેનો મો-
સમમાં દોડ્યાં કરે છે. દુકાળનું કાળું મોં એને લીધે નાશ પામ્યું છે.
એક પ્રાંતમાં દુકાળનાં ચિન્હ જણાવવા માંડ્યાં, ને મોંઘવારી શરૂ થાય
કે, તુર્ત બીજા પ્રાંતમાંથી ત્યાં અનાજ ઘસડાઈ આવે છે. સુકાળના
વખતમાં પણ જે ચીજો પોતાના પ્રાંતમાં ન બનતી હોય. તે બીજા
પ્રાંતોમાંથી રેલ્વેને માર્ગે જથ્થાબંધ આવે છે, અને પોતાના પ્રાંતમાં
થતી હોય, તે ત્યાં લઈ જવામાં આવે છે, એથી બંને પ્રાંતના લોકોને
ફાયદો થાય છે. પોતાના માલ ખપે છે, અને પોતાને ત્યાં ન બનતો
હોય તે વાપરવા મળે છે. વેપારના વધારાથી દેશનો ઉદ્યોગ વધે છે.
અને તેથી છેવટ પરિણામ એ થાય છે કે દેશમાં ઘણા લોકોને રોજ
મળે છે, અને દેશના ઉદ્યોગમાં વધારો થાય છે. આગાડી ન હોય
તો એક ભાગની પેદાશ, ત્યાંની ત્યાંજ પડી રહે, અને સરતી ઈંમતે
વેચી દેવી પડે; કેમકે ગાડામાં ભરીને મોકલતાં રસ્તે ખમડી જાય,
અને ખરચ એટલો બધો લાગે કે કોઈ લે નહિ. બંદરના ફાયદા
આગાડીથી દેશની માંહે. ભાગના શહેરોને પણ મળે છે.

આગાડીનું સ્ટેશન, ને ગાડીની આવજા જોવાનું
આગાડીના અને તેમાં મુસાફરી કરવાનું સર્વ કોમને સ્વા-
કુંકમાં ફાયદા ભાવિક રીતે મન થાય છે. દુકાળની ધાસ્તી ર-
ને બાંધ. હેતી નથી. આગાડીથી એકુત ને વેપારી, રા-
જ ને રાયત સર્વને ફાયદો થયો છે ને થાય છે.

દેશના હરકોઈ ભાગમાં હુલ્લડ થાય તે બેસાડી દેવાને લશ્કર લાવવા
લઈ જવાનું અગ્રહું સાધન એથી મળ્યું છે. આગાડીથી અંગ્રેજોની
ચતુરાઈ, ને હોંશિયારી દીપ્તી નીકળી છે. અ.પણા દેશીઓએ ખાં

ને તિક્ષણ બુદ્ધિ રાખી, યુરોપીયનોના જેવા શોધો કરવાની ને એમાં મહાભારત કામ માથે ઢિંકાવી ચલાવવાની હિમ્મત ને કળા વાપરતાં શીખવું જોઈએ.

પેટાં પાડી અત્યાર સુધી નિબંધના નમુના આપ્યા છે, તેનું કારણ એ છે કે નવા શીખાઉને મારે એ રીત ધણી સારી છે. જે વિષય સંબંધી નિબંધ લખવો હોય, તે વિષયના મુખ્ય મુદ્દાનો પ્રથમ વિચાર કરે, અગર શિક્ષક તે વિષે ચેતવણી આપે, અને તેનો વિસ્તાર શીખનાર પોતપોતાની શક્તિ પ્રમાણે લખી લાવે, બાદ શિક્ષક તેમાં ઘટ્ટો સુધારો કરે, તે રીતથી શીખનારની લખવાથી શક્તિ ખીલતી જાય છે, વળી નિબંધની જોડે નમુનાનાં નામ આંતરે આંતરે આપ્યાં છે, તે એજ મતલબથી કે તેવા વિષયો સંબંધી શીખનાર પોતાની જાતે લખતા જાય. તે સંઘળા નમુના આ ચોપડીમાં લખવામાં આવે, અને શીખનાર તે જોઈ કરે, તો નિબંધ શીખવવાનો હેતુ ઉઠેા વળે, ને તેમની જાખણ શક્તિને ઉત્તેજન મળે. પેટાં પાડા લખવાનો અતિશય મહાવરો પડ્યા પછા વગર પેટ નિબંધ લખી જાય તે કાંઈ ખોટું નથી. તે ક્રમાનુસાર જોઈએ, એટલે જે બાબત આરંભમાં લખવી હોય તે અંતમાં ન આવે, ને અંતની બાબત આરંભમાં ન આવે; વાંચનમાળાની સાતે ચોપડીમાં સામાન્ય જ્ઞાન, અને નીતિ સંબંધીના જે પાઠો છે, તેમાંના ઘણા ખરા નિબંધ રૂપેજ લખ્યાં છે. પેટાં નથી પાઠ્યાં છતાં તે સારી રીતે લખેલા નિબંધજ છે. પેટાં વ-

ગરના નિષ્કંધનો ફક્ત એક નમુનો છેવટ આપ્યો છે, અને છેલ્લે ઘણાક વિષયોનાં નામ આપ્યાં છે, તેમાંથી પેટાં પાડી અગર પેટાં વગર નિષ્કંધ લખાવી શકાય. વળી થોડાક વિષયનાં ફક્ત પેટાંજ આપ્યાં છે, તે એવા વિચારથી કે શિક્ષક એવાં પેટાં બતાવે, ને લખનાર તે ઉપર પોતાની ઇમારત ચણી નિષ્કંધ પુરો લખી લાવે. છેક ટુંક વખતમાં નિષ્કંધ લખાવવો હોય, ત્યારે બાળક પાસે તે ઢબે મુખ્ય પેટાંજ લખી મંગાવાય; તેમ નિષ્કંધ લખાવી વાંચી જઈ, તેમાંની ભૂલ સુધારવાનો વખત ન હોય, ત્યારે પેટાં બોલાવી જઈ તેમાંનો મુખ્ય સાર પ્રશ્નોત્તર પુછી શકાય.

અંગ્રેજીની મંડળીમાં સહ્યતા જાળવવાના કેટલાક નિયમો.

(૧) અંગ્રેજીની મંડળીમાં જઈ પાન સોપારી કે એવું કાંઈ ખાવું તે સહ્ય ગણાતું નથી, તેટલા માટે તેમની સોખતમાં બ્યારે બેસવું થાય, ત્યારે એવી ચીજો ખાવી નહિ. અને જો ખાધી હોય તો મોં ધોયા સિવાય તેઓની પાસે નજ બવું. જે દેશી ગૃહસ્થો યુરોપીયનો જોડે મિત્રતા કે પિછાન રાખવા ઇચ્છતા હોય, તેમણે આ બાબતની ઘણીજ સંભાળ રાખવી.

(૨) જહોરમાં એટલે ઘણા લોકોના મંડળમાં હોઈએ, ત્યારે મોટે સારે ખે.ખારવું, કે મળું સાફ કરવું નહિ. જો તેમ કરવાના જરૂર પડે તો હીને દૂર જઈ ખુણામાં તેમ કરવું. અંગ્રેજીને તેવો

અવાજ મોટે સાદે સાંભળવો પસંદ નથી, સખખ તેઓની સોખતમાં તેવું ન અને તેની ખૂબ સંભાળ રાખવા.

(૩) જાહેર મંડળમાં બેઠા હોયએ ત્યારે ઓટકાર ખાવો, છીંક ખાવી, કે અપાન વાયુ કાઢવો પડે તો દૂર બેઠીને જવું.

(૪) મોટેથી ઉત્તરસ ખાવી કે છીંકવું, એ પણ સાહે નથી. તપખીર પણ ન સુંઘવી. એવી ટેવ હોય, તે યુરોપીયનાની મંડળામાં જવું પડે તો જોડે રમાલ રાખવો.

(૫) જાહેર મંડળીમાં બેઠા હોયએ ત્યારે શરીર આમ તેમ ડોલાવવું, જિંઘા નીચા આંચકા ખાવા, પગો એક બીજાપર ચડાવવા કે લાંબા ટુંકા કરવા નહિ, શરીરમાં ધ્રુવડું, ખુરસી કે ટેબલપર પગ ઉંચા ચડાવી બેસવું એ પણ સાહે નથી.

(૬) ચાલતી વખત શરીર સીધું રાખવું, હાથ લટકતા રાખવા, છાતી પહોળી રાખવી, ખમા પાછળ રાખવા અને પગલાં ધીમે રહીને મેલવાં.

(૭) મંડળમાં બેઠા હોયએ, ત્યારે ગૂપ્તચૂપ વાતો કરવી, ગળ ગળવું, સિસોટી વગાડવી, મોટે સાદે હસવું એ પણ અસ્વચ્છ છે. ખુશીનો પ્રયંગ હોય ત્યારે હસવું. પણ તે નરમાશ બગેલી રીતે કુદરતી હામેજ હસવું, હસતી વખત હાથે વતી મોં ઢાંકવું નહિ. બગસું ખાવું પડે, તો તે ખતે મોં આગળ હાથ રાખવો. નખેવતી દાંત ખોતરવા નહિ, ચાળા ન કરવા, મોંથું ધ્રુવડું નહિ, અને નાક કે કાનમાં આંગળી ન ધાલવી, વર્તમાનપત્ર કે ચોપડી પાસે બેઠેલા સાંબળે એમ ન વાંચવાં.

(૮) ઉપલા વર્ગના અંગ્રેજો જોડે બોલવામાં તથા સખવામાં

પણ અંભાળ રાખવાની છે. એક સાધારણ દાખલો લમએ કે પેટમાં દુઃખતું હોય, તે કાંઈ પણ અંગ્રેજ બીજને કહેતો નથી; તેમ ડાક્ટર સીવાય બીજને એવું લખે પણ નહિ. વિશેષ કરીને સ્ત્રીઓ સાંભ-ગતાં તેવું નજ બોલવું. છોકરાંને જન્મ, ગર્ભપાત, શિયળ વ્રત વિ-રૂદ્ધ ઇ. વિષયપર સ્ત્રીઓ આગળ વાત કરવી, એ પણ અસંભવ ગણાય છે.

(૯) મોટા દિવાનખાનામાં, આગમાં, કે એવી કાંઈ જગેર જગ્યામાં હોઈએ, ત્યારે જ્યાં આગળ ઘણાં સ્ત્રી પુરૂષો આવતાં હોય ત્યાં કબા ન રહેવું, તેમ તેઓ સાંભળે, એમ તેઓ વિષે વાત ન કરવી.

(૧૦) અંગ્રેજ સ્ત્રીઓ વાત કરતી હોય તે ઠાવકામથી સાંભ-ળવી; વાત ગપ્પાં જેવી હોય તોપણ તેમને સ્ત્રીધી રીતે તોડી પાડવી નહિ. આડકતરી રીતે ધસારા રૂપે બોલવું.

પેટાંજ ફક્ત પાડયાં છે એવા નમુનાઓ.

ગુલામગીરી.

(૧) ગુલામગીરીના રિવાજની કૃત્તિ અને એકવાર કદાપિ બલાઈની ખાતર પણ તે હોય.

(૨) હાલના વખતની ગુલામગીરી.

(અ) ગુલામોનું પકડવું.

(બ) ગુલામોને પકડવાના કિનારાપરની મુસાફરી.

(ક) ગુલામો બરેલાં વહાણોને ધાંસ્તિ.

- (ક) ઘર ધંધામાં અને ખેતીના કામમાં ગુલામોને લગાડવું.
 (૩) ગુલામગીરીની અસરો.
 (અ) ધણી ઉપર.
 (બ) સ્વતંત્ર માણસોપર.
 (૪) આપણા દેશના ગુલામો.
 (૫) ગુલામ અને પગારદાર નોકર વચ્ચેનો તફાવત.

નિયમિતપણું.

- (૧) એ શબ્દનો અર્થ ને વ્યુત્પાત્ત,
 (૨) નિયમિત રીતે શાળામાં જનારો વિદ્યાર્થી
 (૩) નિયમિત રીતે કામ કરનારો રોજગારી માણસ.
 (૪) અનિયમિત માણસ.
 (અ) મોડા ઉઠવું.
 (બ) ખાવું, ગાડીએ બેસવું, કે ઓફિસે જવું. વગેરે દરેક વાતમાં મોડા થવું.
 (ક) સ્નેહી, સંબંધી, ને કામે લગાડનાર દરેકને તેનાથી ઉપજતો કંટાળો.
 (ક) પોતાની આશાઓનો નાશ થવાનો સંભવ, અને કોઈ પ્રસંગે બારે સંતાપ થવાનું કારણ.

વહેલા ઉઠવું.

- (૧) વહેલા ઉઠવા વિષે ધર્મશાસ્ત્રની આજ્ઞાઓ, અને કાકટરના અભિપ્રાયો.
 (૨) વહેલા ઉઠવાથી દાહાડાનું કામ ઝડપથી આટોપી લેવાય

છે અને શરીર તનદુસ્ત રહે છે, વગેરે કાયદા.

(૩) મોટા કઠવાથી થતાં નુકશાન.

ગરમ કપડાં.

(૧) ગરમ કપડાંની વ્યાખ્યા (જે કપડાં પહેરવાથી શરીરની ગરમી બહાર જઈ શકતી નથી અને બહારની ગરમી અંદર આવી શકતી નથી.)

(૨) ગરમ કપડાંના પ્રકાર, અને કયા કયા દેશમાં કઈ કઈ જાતનાં અને છે.

(૩) ગરમ કપડાંના પહેરવાના કાયદા.

(૪) ગરમ કપડાં પહેરવાની જરૂરીઆત વિષે બોધ.

શહેરમાં રહેવાના કાયદા ગેરકાયદા.

કાયદા.

(૧) કેળવણી સંબંધી.

(અ) નિશાળો ને કોલેજો.

(બ) પુસ્તકશાળા ને રીડિંગરૂમ (લાઇનશાળા.)

(ક) જાહેર મકાનો, બંદર, વહાણો વગેરે જોવાથી લીધેલી કેળવણી ને મળતો અનુભવ.

(૨) મોટા શહેરની લાલચો-મેળા જોવા, ન્યાત્રિમાં સારા જમણુ જમવાં વગેરે.

(૩) છાંદશીનાં કાંચાં સુખો ભોગવવાનો સંભવ.

ગેરફાયદા.

- (૧) તાજી હવાની તંગી.
- (૨) ઘરોમાં અજવાળાની ખેટ, ને ભોંય તળીએ શરદી.
- (૩) શેરીમાં ભટકતાં બાળકો વિષે રહેતો ભય.
- (૪) ગાડી ઘોડાનો ખખડાટ, અને દોડતી ગાડી તળે ધુંધાધ
જવાનો ભય.
- (૫) પાણીનું દુઃખ.
- (૬) સંડાસ, ને બાળકુવાની ગંદકી.

અંગ્રેજી ભણવાના ફાયદા.

- (૧) એ ભાષા ઘણી ખેડાએલી છે, માટે તમામ વિષયનું જ્ઞાન એ ભાષામાં પુસ્તકો દ્વારા મેળવી શકાય છે.
- (૨) આખી દુનીયામાં અંગ્રેજી રાજ્ય ને વેપાર છે. માટે એ ભાષા જાણવાથી આખી દુનીયામાં મુસાફરી ને વેપાર કરવામાં મુશ્કેલી છે.
- (૩) અંગ્રેજી ભાષાના જ્ઞાનથી સારા પગારની સરકારી વા
વ્યવસાયી કંપનીની નોકરી મળે છે.
- (૪) આખા દેશમાં તમામ કેળવણીના લોકો અંગ્રેજી ભણેલા
છે, તેઓની જોડે અંગ્રેજી ભાષાના જ્ઞાનથી સારો સંબંધ પાં
ચી શકાય છે.

સ્વદેશાભિમાન.

- (૧) વફાદારીમાંથી એ ગુણ ક્ષતિ થાય છે.
- (૨) સ્વદેશાભિમાની પુરુષોના દાખલા-વેશિંગ્ટન, વિલિયમ ટેલ, પ્રતાપ રાણો વગેરે.
- (૩) યુદ્ધમાં જોર મારવું એજ કક્ષા સ્વદેશાભિમાન ન કહેવાય પણ ભાષાના ખેડાણની વૃદ્ધિ, રાજતંત્ર અને જાંદગી સુધારણાની દરેક વાતમાં સ્વદેશાભિમાન દાખવી શકાય છે.

વાંચનનો શોખ.

- (૧) હાલના જમાનામાં ચોપડી ઘણી સસ્તી મળે છે.
- (૨) વાંચન, મોટા ,બુદ્ધિવાન પુરુષોના સંગમાં વાંચનપ્રતે લાવે છે.
- (૩) દરેક જાતનો અભ્યાસ કરવાને હાલ પુસ્તકો છે.
- (૪) વાંચનનો શોખ એ શાળા ને પાઠશાળાનો અભ્યાસ જાંદગીના પાછલા ભાગમાં પણ જળવી રાખે છે.
- (૫) વાંચનના શોખથી શાસ્ત્રિય વિષયની ચર્ચા ચલાવનારી મંડળોને લાભ મળે છે.

ચોપડીઓની પસંદગી.

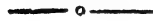
- (૧) હાલના જમાનામાં ઘણી જાતની ચોપડીઓ છપાય છે, મારે તેમાંથી સારી કંઈ તે પ્રથમ નક્કી કરવું જરૂર છે.

- (૨) એકને એક જાનની ચોપડી પસંદ હોય, અને બીજાને બીજી જાનની પસંદ હોય, પણ એટલું ચોક્કસ રાખવું કે જ્ઞાન વધે, અને બુદ્ધિ સન્માર્ગે દોરાય એવા વિષયની ચોપડીઓ પસંદ કરવી.
- (૩) વિદ્યાર્થીઓએ પોતાના અભ્યાસમાં મદદ કરે એવી ચોપડીઓ પસંદ કરવી.
- (૪) પાઠશાળાનો અભ્યાસ છોડ્યા પછી ધંધામાં લાભ કરે, ને બુદ્ધિમાં વધારો કરે એવી ચોપડીઓ પસંદ કરવી.
- (૫) ભાષાનો અભ્યાસ, ને શાસ્ત્રિય વિષયમાં પ્રખ્યાત થવું હોય ત્યારે નામાંકિત કર્તાઓનાં પુસ્તક ખસુસ વાંચવાં જોઈએ.

વારતાની ચોપડીઓનું વાંચન.

- (૧) વારતાની ચોપડીઓનું હદપાર વાંચન એ એક ઘણો વખત મુખાવવાનું લક્ષણ છે.
- (૨) વારતાના વાંચનથી ધંધાનો રોધ કે કુરસદના વખતનું રોકાણ નબળ થવું જોઈએ.
- (૩) વારતાના વાંચન માટે ચોક્કસ વખતજ નિયમસર રાખવો એ હાયદા બરેલું છે.
- (૪) ઇતિહાસિક વારતાની ચોપડીઓ ઇતિહાસ શીખવે છે.
- (૫) અંગ્રેજ લોકોની જીંદગીના વર્ણનની વારતાઓ વાંચીએ તો તેઓની રીતભાત ને રિવાજનું જ્ઞાન થાય છે.

- (૬) સારી વારતાઓ જીંદગીનો કીમતી અનુભવ આપે છે.
 (૭) વારતાની ઘણીક ચોપડીઓ માણસના સહવાસના ઉમદા ગુણો બતાવે છે, કે જેથી વાંચનાર સ્વાભાવિક રીતે તેવા ગુણોની નકલ કરવાં શીખે છે.

વર્તમાનપત્રોનું વાંચન.

- (૧) હાલ આપણા દેશમાં ને વિલાયતમાં છપાતાં પ્રસિદ્ધ વર્તમાન પત્રોનું ઓળખાણ.
 (૨) વર્તમાનપત્રોના વિષયો તાત્કાલિક બનાવના હોય છે. પુસ્તકોના જેવું ગંભીર લખાણ એમાં હોતું નથી.
 (૩) વર્તમાનપત્રમાં આવતી માબતો—(૧) ઇતિહાસ, ખગોળ, સૂચનાના નવા શોધો (૨) દેશના સામાન્ય લાભના વિચારો (૩) નવી નવી ચોપડીઓની પહોંચો (૪) રાજતંત્ર અને શહેર સુધારાનાં કર્તવ્યોમાં કીમતી સીખાવણો.
 (૪) વર્તમાનપત્રોથી થતા ફાયદા; તેમાં કેટલી વખત મિન ફાયદાના વિષયો પણ હોય છે.

સંસ્કૃત ભણવાના ફાયદા.

- (૧) સંસ્કૃત જેવી ખેડાએલી ભાષા ખીજી એકે નથી; મારે એના અભ્યાસથી સારા વિદ્વાન થઈ શકાય છે.
 (૨) ગુનામાં ગુનાં પુસ્તકો એ ભાષામાં છે, તેનું જ્ઞાન મળે છે.

- (૩) આપણું ધર્મ પુસ્તકો એ ભાષામાં છે, તેનું જ્ઞાન મળે છે.
- (૪) તત્ત્વજ્ઞાન ને અધ્યાત્મવિદ્યાનાં પુસ્તકો એ ભાષામાં છે, તેટલાં બીજી કોઈ ભાષાનાં નથી; માટે જરૂરના વિષયોનું જ્ઞાન એ ભાષાના અભ્યાસથી મળે છે.
- (૫) સંસ્કૃત એ ભરતખંડની હાલ બોલાતી ધણી ખરા ભાષાઓની માતૃભાષા છે, માટે તેનું જ્ઞાન થવાથી શું શું વિકારો પામી હાલની ભાષાઓ થઈ છે, તેનું જ્ઞાન થાય છે.
- (૬) સંસ્કૃતનું જ્ઞાન થવાથી લાઠિન, ઝંદ વગેરે પ્રાચીન ગ્રાંથ આર્ય ભાષાઓનો અભ્યાસ કરવો સુગમ પડે છે.
- (૭) કાશી વગેરે સ્થળમાં પંડિતની પદવી સંસ્કૃતના અભ્યાસથીજ મળે છે.

નદીમાં રેલ.

- ૧) રેલ આવવાનું કારણ—નદીનાં મૂળ તરફના મુલકોનાં અતિશય વરસાદ વગેરે.
- (૨) રેલ વખતે નદીનો દેખાવ.
- (૩) રેલથી થતી ખરાબી.
- (૪) રેલના ફાયદા.

અ—જંગલ તરફની ખાતરવાળી માટી વગેરે રેલથી ઘસડાઈ આવી ખેતરોની જમીનમાં પુગાણુ કરે છે. અને તેથી દરવર્ષે સારો પાક કૃપન્ન થાય છે.

ક—નદીઓમાં નેહરોમાં મીઠું પાણી જાય, અને નેહરોમાં

અંધ કરી તે પાણી ખેતરોમાં લે તેથી અમલો પાક થાય છે. નાઇલ વગેરે વગેરે નદીઓનાં દટાંત.

- (૫) રેલથી થતી ખરાબી અટકાવવાના કિનારાપરનાં મોટાં ડાહ્યોનાં કરવાના આંધકામો.

ચોરી.

- (૧) વ્યાખ્યા.
(૨) ચોરીના પ્રકાર, અને તે દરેક અલ્લ હિંદુસ્તાનના ફોજદારી કાયદામાં કરાવેલી શિક્ષા.
(૩) ચોરીયા થતાં દુઃખ, ને ગેરફાયદા.
(૪) ચોરી ન કરવા વિષે સારા કવિઓની કવિતા, તથા શ્લોકો.
(૫) ઉપસંહાર ને બોધ.

—(૦)—

નિબંધ લખવાના થોડા વિષયોનાં નામા.

(૧) મિતાહાર.	(૭) ઇતિહાસ બુઝોળ, શીખવાના કાયદા.
(૨) જ્ઞાન એ શક્તિ છે.	(૮) શહેર અને ગામડાનો તફાવત.
(૩) પર્વતનો દેખાવ.	(૯) પરદેશ જમ્મ વસતું.
(૪) સારી શરૂઆત એ અડધું કામ કર્યા બરાબર છે.	(૧૦) જાંઘીપર લક્ષ્મીની અસર.
(૫) વંધાની પસંદગી.	(૧૧) આગગાડી, આગમોટ ને તાર દાખલ થતાથી થએલા
(૬) મિત્રતા.	

દેશકાર.

- (૧૨) હરીશાખ.
 (૧૩) ભિક્ષાવૃત્તિ.
 (૧૪) સ્વચ્છતા.
 (૧૫) નિર્દયતા.
 (૧૬) અહાહુરી, હિમ્મત.
 (૧૭) અભર.
 (૧૮) પુસ્તકશાળા.
 (૧૯) પ્રમાણિકપણું.
 (૨૦) મરી ગએલાનું ભુંડું ખો-
 લવું.
 (૨૧) કપુર.
 (૨૨) શારીરિક કેળવણી.
 (૨૩) વરસાદ.
 (૨૪) એકાંતવાસ.
 (૨૫) વખતનો ખરો ઉપયોગ.
 (૨૬) આગ્રહ.
 (૨૭) દેશી રમતો.
 (૨૮) સ્મરણશક્તિ.
 (૨૯) મુલતવી રાખવાનાં માઠાં
 ફળ.
 (૩૦) તહેવારો.
 ૧) કુરસદનો વખત.

- (૩૨) અદ્વપરહેઝની ખરાબી.
 (૩૩) આળસ.
 (૩૪) કરજ.
 (૩૫) આગ.
 (૩૬) આનંદ.
 (૩૭) રાજ્યભક્તિ.
 (૩૮) ચંદની.
 (૩૯) શ્રીમંતાર્થ અને ગરીબાદ.
 (૪૦) યુદ્ધ.
 (૪૧) સ્વાર્થ.
 (૪૨) જીંદગીના ત્રીખો.
 (૪૩) યુરોપીયન દબપર ખેતી
 ખાતર
 (૪૪) વેપાર.
 (૪૫) મોજશોખ.
 (૪૬) પૈસા કચીના લેવાની ટેવ.
 (૪૭) મંડળીથી થતા લાભ.
 (૪૮) સંપ.
 (૪૯) સુખ.
 (૫૦) કવિતા.
 (૫૧) લોકની સ્થિતિ.
 (૫૨) નિરાશ્રિત કુટુંબ.
 (૫૩) લગ્ન.

(૫૪) ધર્મગુરુ.	(૭૪) પૃથ્વી ફરે છે, તેની સા-
બીતીઓ.
(૫૫) મેવાડના રજપુતો.	(૭૫) ભરતી ઓટ.
(૫૬) મરનારની ઉત્તર ક્રિયાઓ.	(૭૬) ગ્રહણ.
(૫૭) જોશીઓની વિદ્યા.	(૭૭) ધીરજ.
(૫૮) સતી થવાનો ચાલ.	(૭૮) સમય સૂચકતા.
(૫૯) બાળહત્યા.	(૭૯) શરીર સુખાકારી.
(૬૦) હોજલ પડે ઓંચોને ૧૫-
વાનો રિવાજ.	(૮૦) ક્ષમા.
(૬૧) બે બાયડીઓનો વર.	(૮૧) સંતોષ.
(૬૨) સ્વયંવર.	(૮૨) આપબળ.
(૬૩) ગૌશીતળા.	(૮૩) આપવડાઇ.
(૬૪) જાદુગરોનું કપડ.	(૮૪) લાંચ.
(૬૫) સ્ત્રીના ધર્મ.	(૮૫) પોતા સમા બીજને દે-
ખવું.
(૬૬) વરના ધર્મ.	(૮૬) વૃક્ષના ફાયદા.
(૬૭) વહેમ.	(૮૭) બલાઇ.
(૬૮) શિક્ષકનો ધંધો.	(૮૮) “બાપ તેવા બેટા, ને વડ
તેવા ટેટા.”
(૬૯) કર-સીધાકર, આડકતરા
સરકારી ને મ્યુ. ના કર.	(૯૦) નદી.
(૭૦) મહેનતના વિભાગ.	(૯૧) કનકવા (પતંગ).
(૭૧) કિલ્લો.	(૯૨) સોજનો વખત.
(૭૨) નીરખ.	(૯૩) બણીને શું કરવું.
(૭૩) જમીનનો દર [વિષાદી.]	(૯૪) દરીઆની મુસાફરી.

(૯૫) પ્રદર્શન.

(૯૬) શિકાર.

(૯૭) સોના રૂપાનો ભાવ.

(૯૮) ધર્મ જ્ઞાનની જરૂર.

(૯૯) ધર્મરત્ન અસ્તિત્વ.

(૧૦૦) મેવાને ફળફળાદિ.

(૧૦૧) ગદામ.

(૧૦૨) કેરી.

(૧૦૩) રામનવમીનો તહેવાર.

(૧૦૪) તામ્બુલ.

(૧૦૫) નાતાલ વગેરે.

ૐ

“ મનુષ્ય યત્ન ઈશ્વરકૃપા. ”

જો માણસ પુરુષાર્થ અથવા તો પુરુષ પ્રયત્ન કરે તોજ મન-
રની રહેમીયત માણસ પર થાય છે. કારણ કે “ નહિ
વાક્યાર્થ:- સુપ્તસ્ય સિંહસ્ય મુખે પ્રવિશન્તિ મૃગાઃ ” વલી
“ આલસ્યેંહિ મનુષ્યાણામ્ શરીરસ્થો મહારિપુઃ ”
માટે આજસ રૂપી નિદ્રાનો ત્યાગ કરી પ્રયત્ન કરવાથીજ ઈશ્વર અનુ-
કૂળ થાય છે.

આ ક્ષણભંશુર સંસારમાં પુરુષાર્થથી યત્ન કરી પ્રભુની કૃપાથી
નાશવંત જીંદગીની સફળતા મેળવવાને મુખ્યત્વે
પુરુષાર્થ સાથે કરીને ત્રીપુટી:- પુરુષાર્થ, પ્રમાણીકર્ણ અને હિમ
કેવી રીતે અને તંદુરસ્તીની જરૂરીયત છે. એટલું તો તેની સાથે
કમ દિશામાં. યાદ રાખવું જોઈએ કે યત્ન યાતો પુરુષાર્થથી પ્રત્યેક
વસ્તુ મેળવી શકાય છે. પરંતુ તેની સાથે એટલું

પણુ જાણવું જોઈએ કે પુરૂષાર્થ સત્ય વસ્તુ સંપાદન કરવામાંજ વ-
પરાવું જોઈએ અને તેથીજ તેની સાથે પ્રમાણીકપણું અને ઉત્તમ
તંદુરસ્તી જે ધર્મરક્ત વસ્તુઓ છે તે પણ હોવી જોઈએ. પુરૂષાર્થ
કરનારા કઠોગી સિંહ રૂપી પુરૂષની પાસે લક્ષ્મી તો પોતાની જાતેજ
ચાલી આવે છે. પુરૂષાર્થ એટલે પુરૂષ જે વસ્તુ મેળવવામાં પોતાની
શક્તિનો ઉપયોગ કરે છે તે પુરૂષાર્થ છે.

પુરૂષાર્થ કરવાથીજ ધર્મરક્ત સૃષ્ટીનો વ્યવહાર તેમજ વ્યાપાર
આગળ ચાલી રહેલ છે. જગતનિયંતા પ્રભુને પણ
પુરૂષાર્થનું દ્રષ્ટી- પુરૂષાર્થ કરવો પડે છે. પ્રત્યેક વ્યક્તિ, તેમજ
જોગ્યર થતું પ- જડ તથા ચેતન્ય વસ્તુ પણ પોતાની શક્તિ અ-
પરીણામ:- નુસાર પુરૂષાર્થ કરી રહ્યા છે. અને ત્યારેજ
તેના નિયંતા પ્રભુ પણ તેમને કૃપા કરી રહ્યા
છે. પુરૂષાર્થ કરવાથીજ મનુષ્ય પોતે ધારેલું-આરંભેલું કાર્ય પૂરું કરી
શકે છે તેટલુંજ નહિ પરંતુ પોતાના કર્મના સંયોજાને ફેરવા નાંખી
તવું પ્રારબ્ધ કૃત્તમ કરે છે. આધુનિક સૃષ્ટિમાં આપણે જે પ્રવૃત્તિ
જોઈએ ઈએ અથવા જે જે વસ્તુઓ આપણી દ્રષ્ટીજોગ્યર થાય છે
તે મહાન વ્યક્તિઓના પુરૂષાર્થનુંજ પરીણામ છે. જગતની ઉત્પત્તિ
સમયે ધર્મર મનુષ્યોને માત્ર જ્ઞાન આપી પેદા કર્યા હતાં, પરંતુ પુ-
રૂષાર્થ વડે તેઓએ જોઈતા સાધનો કૃત્તમ કરી હાલમાં પ્રત્યેક વ-
સ્તુનો પોતાની અનુકૂળતાનુસાર ઉપયોગ કરવા માંડ્યો છે. સહરોમાં,
રાષ્ટ્રોમાં તેમજ દેશોમાં મહાન ફેરફાર દેખાય છે, અથવા તો થાય
છે તે પણ સતત પ્રયાસનુંજ પરીણામ છે. ત્યારેજ ધર્મરકૃપા થાય છે
કે જ્યારે મનુષ્ય ખંતથી, પોતાનો પ્રયાસ નિષ્ફળ નિવડવા છતાં,
ચાલુ રાખે છે.

યત્ન કરવા છતાં કોઈ કામ સિદ્ધ ન થાય તો દોષનો દોષ ક-
હાડવાનો નથી; પરંતુ વૈર્ય, માનસિક સ્થિરતા, અને
પ્રયત્નમાં અંત રાખી નિયેના મુત્રોનું નિરંતર મનન કર-
વિધન:- વાથી પોતાનું ધ્યેય જરૂર પ્રત્યેક નાની યાતો મોટી
અકિત સિદ્ધ કરી શકે છે.

યત્ને કૃતે યદિ ન સિદ્ધ્યતિ કોઽપિ દોષઃ ।

“ અખીલ વિશ્વમાં એવી કોઈ પણ વસ્તુ નથી કે જે યત્નથી
ન મેળવી શકાય અથવા અલબ્ધ હોઈ શકે. માત્ર માણસનું મન
અમુક નિશ્ચયપર દૃઢ થવું જોઈએ.

યત્નની સાથે નાસીપાસી પણ રહેલી છે. પરંતુ તે આપણું કામ
સફળ કરવામાં આપણે ઉત્તમ માર્ગદર્શક અને નમુનેદાર શિક્ષક અને
છે. નાસીપાસી થવાથીજ નિશ્ચયી પુરુષ પુનઃ પુનઃ પોતાનું કાર્ય હા-
થમાં લે છે; વારંવાર મનન કરવાથીજ પોતાની મન શુદ્ધિ વિગેરે
અંતર અને તિમ્બ અને છે. અને ધીરે ધીરે આત્મશ્રદ્ધા ઉત્પન્ન થાય છે.
પુરુષાર્થ એજ પુરુષ સિંહને ઉત્તમ સાત્વીક આહાર રૂપ છે. જેથી
રીતે ઉત્તમ સાત્વીક આહાર મનુષ્યને પ્રકૃત્વીત બનાવે છે તેવી રીતે
ઉદ્યમી પુરુષ પણ ઉદ્યમથી આનંદી અને ન. વિદ્યા તેમજ લક્ષ્મી
અને અન્ય અનંત ગુણાન્વીત પુરુષ યત્ન રહિત હોય, તો ઇષ્ટ વ-
સ્તુની પ્રાપ્તિ કરી શકતો નથી. કારણ કે કહેવત છે કે “કાર્યાણિ
સિદ્ધ્યન્તિ યત્નૈઃ ન મનોરથૈઃ” કાર્ય યત્નથી સિદ્ધ થાય છે
કેવળ મનોરથ કરવાથી નહિ. માત્ર મનોરથ કરનારને ઇશ્વર કૃપા કરી
શકતોજ નથી. વિશેષમાં ફળની આશા રાખ્યા સિવાયજ મનુષ્યે યત્ન
કરવો, કારણ કે ગીતામાં કહ્યું છે કે “ કર્મણ્યેવાધિકારસ્તે મા ।

ફલેષુ કદાચન ” પુરુષાર્થનું પરીણામ પહેલા યાતો મોઢું આવ્યા વિના રહેતું નથી. કારણ ફળ આવતું તેતો ઇશ્વરનાજ હસ્તમાં રહેલું છે.

ઉત્તમ અથવા સારા પ્રકારનું પરીણામ લાવવામાં મનની સ્થિ-
રતાની જરૂર છે, અને ધૈર્યથી કરેલા કાર્યનું પ-
ઉત્તમ પ્રકારનું રીણામ વિશેષ ફળપ્રદ નિવડે છે. સખત અને
પરાણામ લા- સતત પ્રયાસ કરતાં છતાં અવીચારી મનુષ્યો કોઈ
વવામાં જોડતા પણ વસ્તુ અયોગ્ય સમયે કરે છે અને પરીણામમાં
સાધનો:- પશ્ચાતાપ અને નિરાશા રહે છે. જે વ્યક્તિઓ પોતે

શું કાર્ય કરે છે તેનો વિચાર કરવા રસ્તામાં અ-
ટકતા નથી તેમજ તેનું ચિંતવન પણ કરતા નથી તેથી તેમનું ધ્યેય
હવાઈ કીટલા પેઠે પડી નર્મ નાશ પામે છે. જેટલું કાર્ય મહાન તેના
પ્રમાણમાંજ કાર્ય દક્ષતા, પુરુષાર્થ અને મનની સ્થિરતાની જરૂર છે;
અને તેથીજ ઇશ્વર કૃપા થાય છે. જેઓ કાર્યનો અંત જોવામાં ઉ-
તાવળ કરે છે તે તે કાર્યને માટે અગત્ય લાયક નથી, કારણ કે
તેવા કાર્યમાં સંપૂર્ણ વિચાર અને સતત ચિંતવનની જરૂર હોય છે
તેથી જરા ઉતાવળાપણું ભયંકર અને ત્રાસદાયક પરીણામ લાવે છે.

જેવી રીતે લોહું કાટથો ખવાય છે, જેમ સ્થિર અથવા
એકજ ખાડા ખાઓચીઆમાં પડી રહેલું પાણી
ઉપમા:- ગંડુ બની જાય છે તેવીજ રીતે શરીર તથા
ઇન્દ્રિઓ પોતાની ફરજ અજવવામાં જરા પણ બે-
દરકારી અથવા તો આજસ ખતાવે છે તો તે શરીર ખરાઈ જાય
છે; અને ઇન્દ્રિઓ શીથીલ તથા મંદ થઈ જાય છે. ધીરજથી

પ્રયત્ન કરવાથી મહાન ફેરફાર થઈ શકે છે; સમુદ્રો પુરી ખેટ બનાવી દેવાય છે; પહાડો કાપી તે જગ્યા પર મહેલો બનાવવામાં આવે છે અને મનથી અગમ્ય અને અલખ્ય વસ્તુઓ પણ યતનથી મેળવી શકાય છે.

“ પોતાના ભાણ પર પરસેવા વાળી કમાવાથીજ પોતાની રોટલી હાખલા:— મીઠી લાગે છે.” શેક્સપીઅર.

“ પુરુષ પ્રયત્ન ખંતથી કરવાથીજ આ જગતમાં ફતેહ મળે છે.” તેપોલીઅન. ૧

“ એરોપ્લેન; સપ્તમરીન; ફુરો, વાયરલેસ ટેલીગ્રાફી; વિગેરે વિજ્ઞાનની શોધો પણ પુરુષાર્થની કંઠેરી બક્ષીશજ છે.”

આ પરથી સાર એટલેજ નિકળે છે કે પ્રત્યેક વ્યક્તિ આ યા તો પુરુષે દૃઢ નિશ્ચયી બની, મનઃસુત આત્મ-શ્રદ્ધા પરીણામ:— વડે પોતાનું લક્ષ્ય સાધવા પ્રયાસ કરવો જોઈએ અને તેની સાથે કશ્વર પર સંપૂર્ણ વિશ્વાસ અને યકીન રાખવો જોઈએ અને તેથીજ મંસાર રૂપ ખાડામાંથી આનંદનો કિત્તમ કિપભોગ પ્રભુ કૃપા વડેજ ચક્ર શકે છે.

સંપૂર્ણ.

“ ઉજળું તંદુલું દુધ હોતું નથી.”

પ્રસ્તાવના:—કિપરના મુજબ પરથી સમજાય છે કે પ્રત્યેક વ્યક્તિની કિમત અથવા તો યુગ તેના આદ્ય દેખાવ પરથી નક્કી કરી શકાતા નથી; આપણામાં એક પાચીન કહેવત છે કે આકૃતિ ગુણાન્ કથયતિ ! પરંતુ આવી અંધ શ્રદ્ધા રાખવાથી કોઈ વાર મર્યાદા પરિણામ આવે છે.

કુદરતી વસ્તુઓ; અનાવટ:—સૃષ્ટિમાં એટલી અધી વસ્તુઓ છે કે જેના બાહ્ય દેખાવ પર વિશ્વાસ મુકી શકાય નહિં. દાખલા તરીકે, પૃથ્વીની સ્થિરતા, સૂર્યનું પરિક્રમણ, ચંદ્રના પ્રકાશ, વિગેરે આપણી નરી આંખથી જેતાં જુદાજ દેખાય છે. પરંતુ તે બ્રમ કિયત્ત કરવા વાળાં છે: પુનઃ કુદરતમાં જે વસ્તુઓ આપણને રંગ, રૂપ, અને આકારમાં તેજસ્વી અને આકર્ષક લાગે છે, તે સર્વદા ઉપયોગી હોઈ શકતી નથી. કેટલાંક પુષ્પો રંગમાં ચમકદાર હોય છે, પરંતુ સુવાસ આવી શકતી નથી, તેમજ સુવાસીત પુષ્પો સુંદર હોઈ શકતા નથી. તેવીજ રીતે જે ફળ બહારના દેખાવમાં સુંદર હોય છે તે ખાવામાં સ્વાદિષ્ટ હોઈ શકતાં નથી. બમકાદાર સુશોભીત કપડાઓ ચાલવામાં ઘણાજ નમળાં હોય છે.

મનુષ્ય અને પ્રાણીવર્ગ:—ધર્મરૂઢ સૃષ્ટિમાં દરેક વ્યક્તિ જ્યાંએ અન્ય વ્યક્તિના પરીચયમાં આવી પોતાનો અર્થ સાધવો હોય છે ત્યારે બાહ્ય દેખાવ ધારણ કરે છે અને તેથીજ પોતાની ધારણા અથવા મુરાદ પાર પાડે છે. માટે જે જે મનુષ્યોના સમાગમમાં આવી એ અથવા વહેવારમાં જોડાઈએ તે તે વ્યક્તિઓ વિશ્વાસ પાત્ર છે કે કેમ તે જોવું જોઈએ. સંબંધમાં આવનાર દરેક વ્યક્તિની બારીક પરજા તથા વર્તનનું નિરીક્ષણ, કાળજી પૂર્વક કર્યા પછીથીજ તેની સાથે જોડાવું તે અત્યુત્તમ છે. કોઈ ધંધાદારી વણીક પોતાની ચીજો, વસ્તુઓ તથા અનાવટ માટે હલકો વિચાર આપશે નહિ કારણ કે દરેક જાણુ પોતાની ખામીઓ સંતાડવાને અને તેઓનો બચાવ કરવાને યત્ન કરે છે. તેની ભેવડ દેવડ કરતાં પહેલાં બહુજ સાવચેતી, ડહાપણ, અને કાર્ય દક્ષતા રાખીને સાદુ કરવું. પ્રાણીવર્ગમાં પણ તેમજ છે. બાહ્ય દેખાવ પર વિશ્વાસ રાખવાથી માણસ છેતરાય છે. બસ્તા

કુતરાઓ ભાગ્યેજ ઠરડે છે, તેમજ વાઘ પોતાના શીકાર પર કુદતાં આગમ્ય સુંઘવાનો ડોળ કરે છે. તેવીજ રીતે ગાય, બેંસ, બળદ, વિગેરે દેખાવમાં રૂઢ પુષ્ટ હોય છે પરંતુ તેથી ગાય, બેંસ, ઘણું સાદું દુધ આપતાં નથી; ત્યાં બળદ બોળે કંઠાવી શકતો નથી. જેથી સુઘાઈ મગ્ગેલ લોહિ વિનાના પ્રાણિઓ જડા દેખાતા મનુષ્યો કરતાં સખા કામ કરનાર, મજબુત અને હિમત વાળા હોય છે.

ભોરાક પણ ભ્રમણા ઉત્પન્ન કરે છે: સંપત્તિવાળા, ખાતદાન સત્તાધીશ મનુષ્યો કવચીતજ છટાદાર અને ભભકાદાર કપડાં પહેરે છે. તેઓનો પોશાક સાદો અને સામાન્ય હોય છે; ફક્ત બુદ્ધિહિન, અકલમંદ પુરુષો, પોતે છે તેના કરતાં વિશેષ દેખાવાને ખરચાળ, કિમતી અને આકર્ષક પોશાક પહેરે છે; ખરેખર પૈસાદાર તેમજ કુળવાન મનુષ્યોને તેઓની મોટાઈ અથવા યશ વધાવવાને ભભકાદાર પોશાકની જરૂરીયાત હોતી નથી; હલકટ, અધુરાં મનુષ્યો પોતાની ખામીઓ, પોતાનું કુળ વિગેરે સંતાડવાને ખાતરજ ભારે કપડાં પહેરે છે; આપણાં આપદાદાઓ સાદા પોશાકમાં રહી, કવ્ય વિચાર કરી, કવ્ય ભૂમિકાએ પહોંચ્યા છે; તેથી દેખાવથી, સુંદર કપડાં-ઓથી તેમજ મીઠી વાતચીતથી લોભાઈ જવું નહિ; આપણામાં કહેવત છે:—કે મધુ તિષ્ઠતિ જિહ્વાગ્રે, હૃદયે તુ હલાહલં । વળી ગુલાબોની પથારીમાં કોઈ વખત સર્પો અંતાએલા હોય છે, અને નિર્મળ જળના ઝર્ણાઓમાં પુષ્કળ કાદવ હોય છે. હસ્તા ચહેરાવાળા મનુષ્યોના હૃદય ઘણીવાર કાળા માલુમ પડે છે. માટે સંપૂર્ણ પરીક્ષા કર્યા સિવાય કોઈપણ મનુષ્યમાં અથવા વસ્તુમાં વિશ્વાસ રાખવો જોઈએ નહિ.

ગયો અવસર પુનઃ આવતો નથી.

પ્રસ્તાવના:- આપણને જે વખત મળે છે તેનો યોગ્ય ઉપ-
યોગ યોગ્ય વખતે કરવામાં ન આવે તો પરીણામમાં આપણે ઘણું-
જ મોસવું પડે છે. કેટલીક વખત તો માણસની જીંદગી પણ ભોગ
રૂપ થઈ પડે છે. અથવા તો બીજાં હજારે મનુષ્યોની જીંદગીનો
નાશ થાય છે; તો જે વખત મળે ત્યાં હોય છે તેનો અડુજ કાળજીપૂર્વક
ઉપયોગ કરવો; કારણ કે કાલો ન યાતિ વયમેવ યાતાઃ વખત
પોતાનું કામ કર્યા બંધ છે; આપણું આયુષ્ય હુંક થાય છે એટલે
આપણે તો મૃત્યુની સમીપ ઘસડાતા જઈએ છીએ.

જીંદગીની અસ્થિતતા:- મનુષ્યને મરવાનું તો છેજ અને
જીંદગી અનિશ્ચિત નાશવંત અને હુંકી છે. કોઈ પણ વ્યક્તિ હિમ-
તથી જીંદગીની મર્યાદા નક્કિ કરી શકશે નહિ; કારણકે સ્નેહી મિત્ર
મંડળમાંથી જુદો પડેલો એક માણસ રાત્રીએ છુટો પડે છે અને
પ્રભાતે મિત્ર, બંધુ વિગેરે અન્ય વર્તમાન સાંભળી શોકાશ્વીમાં
ગરક થાય છે. બીજી બાજુએ જોતાં એક સુકાઈ ગયેલ ખવાએલ
શરીરવાળો માણસ ધાર્યા કરતાં પણ ઘાંતુ આયુષ્ય ભોગવે છે.
વળી ન જ્ઞાતો જ્ઞાનકીનાથઃ પ્રભાતે કિં મચિષ્યતિ ॥ માટે
કોઈ કાર્ય સુલતવી રાખવું તે તો ઘણુંજ ભયંકર છે.

વખત ક્ષણિક છે:- ધનવાન મનુષ્યો દુનિયાના કોઈ પણ
ભાગપર અને વસ્તુપર સત્તા ચલાવી શકે છે, અને મેઘાવી પુરષો
પોતાની બુદ્ધિથી કુદરતી તત્ત્વોપર પણ કાબુ મેળવી શક્યા છે;

કિંતુ વખતને અટકાવવા માટે કોઇ પણ યુક્તિની શોધ ખોળ થઇ શકી નથી.

પુનઃ વખત પર આધાર:-પુનઃ કોઇ પણ વ્યક્તિ હિમતથી કહી શકશે નહિ, કે ફરી તેને ગએલો વખત મલી શકશે; સારો મળેલો અવસર ફરીથી આવી શકતો નથી. માટે ગૃહીત દ્વવ કોરોષુ મૃત્યુએ આપણો ચોટલો પકડેલો છે, એમ ધારીને પોતાને મળેલ અવસરનો સદુપયોગ કરવો જોઇએ; અને આજ કારણથી એક વસ્તુ એકજ સમયે અને એકીસાથેજ કરવી જોઇએ.

ભવિષ્ય કોઇ જાણી શકતું નથી:-મનુષ્ય ખામી ખોડવાળું પ્રાણી છે. કોઇએ ભવિષ્ય જાણ્યું નથી અને જાણી શકવાના પણ નથી; તેથી પોતે વિલંબેલું કાર્ય ભવિષ્યમાં થશે કે કેમ તે ચોક્કસ કહી શકાયજ નહિ; કેટલીકવાર એવું અને છે કે માણસ અકસ્માત કારણથી યા તો અણુધાર્યા બનાવેથી ચાલવાને અથવા ધારેલું કાર્ય કરવાને અશક્ત થાય છે અને જીંદગીભર પથારી વશ રહી પોતાનો વખત પસાર કરવો પડેછે; કેટલીક વખત ગએલો તક ફરી મલી આવે છે, પરંતુ પહેલાંની માફક અનુકૂળ હોઈ શકતો નથી; અને વિશેષમાં કોઇકવાર એવું અને છે કે એવા હજારો પ્રસંગો માણસને સાનુકુળ થતા નથી અને પોતાની પ્રથમની થોડી ભૂલ માટે ચિરકાલ સુધી સહન કરવું પડે છે.

અવસર વિત્યા પછી વરસાદ શું કામનો:- આ વાક્ય પરથી સમજાશે કે જો કૃષિકાર કુઠ્ઠાળામાં પોતાનું ખેતર ખેડી રાખે અને ચોમાસામાં વરસાદ પડે તોજ પાક સારો આવે; પરંતુ ક્ષેત્ર ખરાબર હજાયું ન હોય તથા વરસાદ ચોમાસાને બદલે શીયાળામાં

આવે તો શું કામનો ? આ વાક્ય એક ખેડૂતનેજ લાગુ નથી પડતું; પરંતુ જરાનો વિલંબ પણ આગળથી કરેલા કાર્ય પર પાણી ફેરવે છે, અને નવું કાર્ય પોતાના હાથ કરવું પડે છે; દાખલા તરીકે એક ઉદ્ધત બાળકને સુધારવું હોય તો કુમળી વેલની પેઠે તેને શરૂઆતથીજ પદ્ધતિસર કેળવવું જોઈએ; નહિં તો મોટા થયા પછીથી તેને રસ્તા પર લાવવામાં પુષ્કળ મેહેનત પડે છે. આવા બીજા હજારો દાખલા હમેશાં જીંદગીમાં બને છે કે જેનું પરીણામ બચાંકર આવે છે.

દાખલો:—એક વખત એક થોડો લડાઇમાં પોતાના અશ્વ પર ચડીને જતો હતો તેવામાં ઘોડાના પગનો લોઢાનો નાળનો ખીલો નિકળી ખોવાઇ ગયો, તેને જડાવવા પડોશના શહેરમાં જવા નિકળી પડ્યો. પરંતુ આગળ જતાં જતાં વિલંબ થતાં નાળ ખોવાઇ ગયો. આખરે ઘોડો ચાલી શક્યો નહિં, અને પરીણામમાં તે લડાઇમાં ઘોડાની મદદ ન રહેવાથી મરાયો. તેથી જે પ્રથમથીજ ઘોડાની સંભાળ રાખી હોત તો આવું માફું પરીણામ ન આવત.

સાર:—માટે તંદ્રા અથવા ઢીલનો ત્યાગ કરવો જોઈએ, અને જે વખત મળ્યો છે તેનો જેમ બને તેમ કરકસર અને કાળજીથી ઉપયોગ કરવો જોઈએ; નહિં તો પાછળથી પશ્ચાતાપ કરવો પડે છે. ગમે તેવું કાર્ય વખતસર કરવામાં આવે, તોજ તે ઉત્તમ રીતે પાર પડે છે. નહિં તો પાછળ બુદ્ધિથી શરીર તેમજ મન બન્ને ને હાની થાય છે.

“કહેવા કરતાં કરી બતાવવું એ વધારે ઉત્તમ છે”

પ્રસ્તાવના:—આપણામાં એક કહેવત છે કે, પરોપદંશે પા-
ણિહત્યમ્ ॥ એટલે કે અન્યને ઉપદેશ કરવામાં પાંડિતાઈ અને તત્વ
જ્ઞાનનો ઉપદેશ કરી શકાય છે, પરંતુ તે ઉપદેશકને પોતાને કર્તવ્યમાં
ચોળવું હોય ત્યારે તો તે બીજા શકે કે કેમ? માટે કહેવા કરતાં કરી
બતાવવું તે ઘણુંજ મુશ્કેલ છે અને તેને લીધેજ તે વધારે ઉત્તમ છે.

કારણ:— જો માટે કહેવા કરતાં કરી બતાવવું તે મુશ્કેલ અને
ઉત્તમ છે? કારણકે માણસ દરેક કાર્ય નકલથીજ કરે છે, જો એક
માણસ કોઈ નવી પદ્ધતિથી કાર્ય કરે છે. તો બીજા તેની નકલ
કરે છે. અને તેની ત્રીજા માણસ નકલ કરે છે. આ પ્રમાણે
ઉત્તરોત્તર આપ્યા કરે છેજ, અને આ પ્રમાણે તે વસ્તુ સામાન્ય
થઈ જાય છે. જો કોઈ માણસ એક કાર્ય કરી તેમાં કોઈ પણ
પ્રકારનું ધનામ અથવા વેતન મેલવે છે તો બીજા તે કાર્ય કરવા પ્રેરાય
છે. દરેક મનુષ્ય, જેણે કશ્ચારસ યાત્રા હાસ્યરસ યુક્ત લાગણી
વાળો નટ જોયો હોય, તેવી લાગણીઓનો તેણે જરૂર અનુભવ કરેલો
હોવો જોઈએ; આ સર્વ કુદરતમાં દેખાઈ આવે છે. આધાતનો પ્રત્યા-
ધાત જરૂર થાય છે. કોઈ માણસને પુછો એટલે પ્રત્યુત્તર આપશે.
અવાજનો પ્રતિધ્વનિ તુરંતજ જવાબ આપશે. એક માણસ રૂદ્ધ કર-
તો હોય છે તો પાસે ઉભા રહેનારા દરેકના આંખમાં ચોક્કસ આંસુ
આવશેજ, અને હસતો હશે તો અન્ય પણ હસવાના. પશુ પક્ષીઓમાં
પણ આજ રીતિ છે, એક કુતરો બસતો હોય છે તો બીજાં પણ

બસવું શરૂ કરે છે. એક ઘોડો ખોખારે છે તો બીજા પણ ખોખારે છે; એક ઘેટું એએ કરે છે તો આખું ટોળું તેની નકલ કરે છે. ક હેવત છે કે ગતિનુગતિકો લોક:

માખાપાએ પણ આ પ્રમાણેજ વર્તવું જોઈએ:—જો આપણે જાણી શકીએ છીએ કે દરેક વસ્તુ નકલથી શીખી શકાય છે તો માખાપે કાળજી પૂરેક પોતાનું વર્તન રાખવું જોઈએ; કારણકે બાળકો પોતાના માતા પિતાની તુરતજ નકલ કરતાં શીખી જાય છે, પછી તે સારું હોય या તો ખરાબ, ચોગ્ય હોય કે અચોગ્ય. માટે બાલકને જેમ અને તેમ સારી શીખામણ આપી સુધારવા જોઈએ. જો માખાપ બોલે કાંઈ અને ચાલે બીજી રીતે, તો બાળકો પણ ખોટું કરતાં જલ્દીથી શીખી જાય છે. તેઓ માખાપની શીખામણ ધ્યાનમાં ન લેતાં માખાપ જેમ કરે છે તેમ કરે છે. આલ્યાવસ્થા સહવિચારોનું પોષણ કરવાનો વખત છે; અને જો તે તરફ દુર્લક્ષ કરવામાં આવે તો ખરાબ વિચારોનાં વૃક્ષનું બીજ બાળકોના કુમળા મગજમાં સેવાઈ જઈ આગળ જતાં દૃઢ થઈ જાય છે. તે પુનઃ કમ્પડી શકતું નથી.

શિક્ષકોએ પણ બોલવું તેવુંજ વર્તનમાં મુકવું જોઈએ:—બાળકોની યુવાવસ્થાનો ઘણા ઘણું કરીને પાઠશાળાઓમાંજ પસાર કરવામાં આવે છે. બાળકોનું વર્તન સુધારવાનો તેમજ બવિષ્ય ઘડવાની આ ઉત્તમ તક ગણાય છે. માટે માખાપે પોતાના બાળકોને જે શિક્ષકને આપવાના છે તેમના વર્તનનું આરીકે અવલોકન કર્યા પછીથીજ તે નિશાળમાં મોકલવા. તેમજ સારા શિક્ષકો નિભાવવા સારું તેમને માટે સારું વેતન મળવું જોઈએ. કારણ શિક્ષકો બવિષ્યની કેળવણીનો પાયો નાંખે છે; તે તેઓના શિષ્યોને બવિષ્યના સારા શહેરીઓ, ને પુનઃ પુનઃ પ્રમાણીક,

આચાંકીત, સદ્વર્તનવાળા થવા ઉપદેશ કરે છે ! શિક્ષકોમાં જે કાંઈ પણ પ્રકારની ખામી હોય તો તમે ધારો છો કે આળકો જેમ તે કાંઈ તેમ વર્તન રાખે ખરા !

સાર:—તેથી બીજાઓને ઉપદેશ કરવાં પહેલાં ધ્યાનમાં એટલું રાખવું જોઈએ કે કહેવા કરતાં કરી બતાવવું તે વધારે ઉત્તમ છે.

હાખલો:— એક ફકીર પાસે એક ડોસી પોતાનો એક છોકરો જેને જોળ આવાની ટેવ બહુ પડી હતી તેને લઈને આવી । તેણે ફકીરને છોકરાને જોળ નહિં ખાવા ઉપદેશ કરવા કહ્યું; પરંતુ ફકીરે તે દિવસે જોળ ખાધેલ હોવાથી ઉપદેશ કરવા ના કહી. બીજે દિવસે ઉપદેશ કીધો અને છોકરાને ઉપદેશની અસર થઈ. જોળ ખાવો બંધ કર્યો. માટે પેહલાં પોતે કહેવા કરતાં કરી બતાવવું.

“ જ્ઞાન એજ શક્તિ છે. ”

પ્રસ્તાવના:— જ્ઞાન એજ શક્તિ છે; કારણ કે તે ૫૩ મનુષ્ય તેમજ અન્ય પ્રાણીઓ પર સત્તા ભોગવી શકાય છે; વિશેષમાં જ્ઞાનથી ભૂત, ભવિષ્ય, અને વર્તમાન જાણી શકાય છે; જ્ઞાન એટલે જાણવું. જ્ઞાનથી કુદરતના તત્ત્વો પર પણ કાબુ મેળવી શકાય છે. સાહિત્ય, સંગીત, કળા, સર્વ જ્ઞાનથીજ વૃદ્ધિ પામે છે. ॥ સાહિત્યસંગીત કલાવિહીન: સાક્ષાત્ પશુપુચ્છવિવાળહીન: ॥ માટે જ્ઞાન એજ સર્વસ્વ છે.

મનુષ્ય તેમજ પશુ પર કાબુ:—જ્ઞાનથી જ્ઞાની પુરુષ પોતે

જાતિ ભાષાઓ પર કાણુ મેળવે છે; ત્યા તેની ઇચ્છાનુસાર તેમને પ્રવર્તાવે છે. જ્ઞાનથી પોતાની મુશ્કેલીઓ દૂર કરી વિદ્વાન પુરૂષ વિનય મેળવે છે. તેનેજ શ્રી વરમાળા પહેરાવે છે. જ્ઞાન મેળવતાં પહેલાં જ મુશ્કેલીઓ વેઠવી પડે છે તે અસંખ્ય અને અસહ્ય હોઈ શકે છે; અને તેને લઈનેજ જ્ઞાન ને ઉત્તમ ગણવામાં આવ્યું છે; જ્ઞાનથી પશુ પક્ષીઓ ને કેળવી કામ લઈ શકાય છે, જે સરકસ ત્યા ખીજા તમાસા જેવાથી દેખાઈ આવે છે. જે કાર્ય શક્તિથી નથી થઈ શકતું તે જ્ઞાનથી સહેલાઈથી થઈ શકે છે; તેનાથી સ્વભાવ શાન્ત થાય છે, ઉશ્કેરાયેલ લાગણીઓને શાન્ત કરે છે અને ખળવાખોરાને શાન્ત પાડે છે. સિંહ, વાઘ જેવા હિંસક પશુઓ પણ જ્ઞાનથી વશ થાય છે.

જ્ઞાન વખત પર પણ સત્તા ચલાવે છે:—વિદ્વાન પુરૂષ થોડા વખતમાં મોટું કાર્ય કેવી રીતે આટાપણું તે સારી રીતે જાણે છે. જ્યારે માણસો પહેલાં વખતનો ઉપયોગ જાણતા નહોતા ત્યારે તેની કાંઈ પણ કીમત ન હતી. ભૂતજ, બૂજોળ, ખજોળ વિગેરેમાં ઘણીજ શોધ થઈ છે; તેથી પહેલાં કોઈ કાર્ય કરવા જે વખત લાગતો તેના કરતાં હવે થોડાજ વખતમાં કાર્ય પતાવી દેવાય છે: દાખલા તરીકે જ્યોતિષની ગણતરી કરતી અમુક વખતે સૂર્ય અથવા તો ચંદ્ર ગ્રહણ થઈ શકે છે તે કહી શકાય છે તે પણ જ્ઞાનથીજ. વિશેષમાં અમુક વખતે વટોલીયા, ભૂકંપ ત્યા ઇતર દરીયાઈ અથવા જમીન પરના અકસ્માતીક બનાવો થશે તે પણ જ્ઞાનથી કહી શકાય છે.

જ્ઞાનથી તંદુરસ્તી સાચવી શકાય છે:—જ્યાં લોકો સુધરેલા હોય, અથવા તો પછાત દેશોમાં લોકો પત્યેક વસ્તુના ગુણ ત્યા અસ્વચ્છ

તાથી થતી હાનીઓ જાણતા હોતા નથી ત્યાં માણસો અત્યંત દુઃખ સહન કરે છે અને બહુજ કડોડી રીતે મરણને શરણ થાય છે; પરંતુ જ્યાં લોકો જ્ઞાન વાળા તેમજ વૈદ્યકીય તથા શારિરીક વિષયોમાં આગળ વધેલા હોય છે ત્યાં એવી સ્થિતિ ઉત્પન્ન થતી નથી.

જ્ઞાનથી કુદરતનું રહસ્ય ખરાબર સમજાય છે:—અત્યાર સુધી લોકો સૂર્ય ફરે છે તેમ માનતા હતા; પણ ખગોળના જ્ઞાનથી સિદ્ધ થયું છે કે પૃથ્વી ફરે છે, સૂર્ય તદ્દન સ્થિર રહે છે; અજ્ઞાની લોકોને કહેવામાં આવે કે આકાશમાં કેટલાક ગ્રહો પૃથ્વીના જેટલાજ મોટા છે તે હસી કહાડશે, કારણ કે તેઓને જ્ઞાન છેજ નહિ. પહેલાં કાણ જાણતું હતું કે પાણી એ એ વાયુનું બનેલું છે; પરંતુ તે રસાયન શાસ્ત્રના જ્ઞાનથી સિદ્ધ થઈ શકે છે ત્યારેજ માલુમ પડે છે.

કુદરતના હુમલામાંથી જ્ઞાનથી બચી શકાય છે:—કુદરતને કોઈ પ્રેમી અને કોઈ દુસ્મન એવું હોતુંજ નથી. તેને તો મિત્ર અમિત્ર બંને સરખાજ છે. તે પોતાનું કાર્ય કરે જાય છે, અને તેના કાયદાનું કલ્પન કરનારને તરતજ બદલો આપે છે; આપણે તેના કાયદાનો ખરાબર અભ્યાસ કરવો જોઈએ, જેથી તેઓનો ભંગ થાય નહિ; કારણ કે તેની પાસે કોઈ પણ પ્રકારની દલીલ થઈ શકતી નથી. અગ્નિમાં હાથ ધાવનાર નાનું બાળક અને વૃદ્ધ માણસ બન્ને સરખાજ દાગે છે; ત્યાં બાળક અજ્ઞાન છે તેવો ખ્યાલ થઈ શકતો નથી. તેથી માણસ જ્ઞાન સંપાદન કરે તો ખીન્નઓ જે અજ્ઞાની છે તે પર પોતે અમલ ચલાવી શકે છે. વૈદ્યો, વકીલો વિગેરેના દાખલા પુષ્કળ છે.

જ્ઞાનથી માણસ સદ્ગુણી બને છે:—સત્ય જ્ઞાન એટલે આ

જગત શું છે, તે કોણ છે, અને ક્યાંથી આવ્યો છે, ક્યાં જવું છે, ત્યાં આ દુનિયામાં સત્ય વસ્તુ શું છે, વિભેદના જ્ઞાનથી પોતે પોતાની વૃત્તિઓને મારી નિવાર્ય પામી શકે છે. લક્ષ્મી કવચનું મૂળ છે, અને તે બીજી વસ્તુઓની માફક સ્થિર નથી પણ ચંચળ છે, અને નાશવંત છે તે તેપર ભરસો રાખી અજ્ઞાનતિમિરમાં ગોથાં ખાવા વ્યાજખીનયા, વિગેરે જ્ઞાનથી જાણી શકાય છે. દરેક સ્ત્રી યા પુરુષ તેનાથી પવિત્ર બને છે, તે અમૃત રૂપી ભોજન છે. ભતૃહરિ કહે છે:—“જ્ઞાના મૃતં ભોજનમ”

તેથીજ અમૃત રૂપી ભોજન કે જે ખરી શક્તિ દાતા છે તે સાર લેવા માટે જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવું અને તેનેજ અંજે આપણા ઋષિ મુનિઓ, મહાપુરુષો અને પરમ જ્ઞાની અને દૈવીશક્તીવાળા છે.

નાણાંનો સદુપયોગ.

નાણું જગતમાં હરકોઇ માણસનું બહુ અથવા લુહું કરવામાં લોકો વાપરે છે. અને જ્યારે તે લોકોનું નાણું બહુ અથવા બહુ કરવામાં વાપરવામાં આવે ત્યારે લુહું કરવાનું સાધન. તેનો સદુપયોગ થયો કહેવાય છે, અને જ્યારે લુહું કરવામાં વપરાય ત્યારે તેનો દુરુપયોગ થયો કહેવાય છે.

તવંગર લોકો પોતાનાં મેજશોખનાં સાધન મેળવવા માટે નાણું વાપરે છે, સ્વાર્થી પુરુષો કામને નાણાંથી થતાં લુહાં લાંચ રૂસ્વત આપવામાં પોતાનું નાણું કામો ને તેનો દુરુપયોગ. વાપરે છે, તેમજ ખુની લોકો ખુન

કરવામાં મદદ તરીકે લાવે છે, અને કેટલાક લોકો પોતાનું નાણું વાણુજ્યની વસ્તુઓનાં ધળરાઓ લેવામાં વાપરે છે, અને તેથી બીજા વ્યાપારીઓને તેવો ધંધો કરતા અટકાવી પોતેજ ખાસ ધંધો કરીને મરજી મુજબ કીમત લે છે; ને લોકોને હેરાનગતિ કરે છે. કેટલાક ધનાઢ્ય લોકો પોતાનાં નામ પાછળ (ટાઇટલ) ઇસ્કાળ વિગેરે મેળવવામાં પોતાનાં ધનનો ઉપયોગ કરે છે. આવા આવા ઉપયોગથી સાધારણ જનસમાજને કંઈ ભલું તેઓ કરી શકતા નથી.

ધનાઢ્ય લોકોએ પોતાનું ધન સુપાત્રે સારા કામ માટે વાપરવું જોઈએ. એટલે કે કોઈ અનાથાશ્રમ કે નાણાંથી થતું ભલું જ્યાં અપંગો વિગેરેને નભાડવામાં અને તેનો સહુપયોગ. આવતાં હોય, કોઈ ઔષધશાળા કે જ્યાં ગરીબોને દવા વિગેરે અપાઈ સારવાર થતી હોય, કોઈ વિદ્યાલય કે જ્યાં ગરીબોને અને અનાથોને મફત કેળવણી અપાતી હોય, કોઈ હુન્નરશાળા કે જ્યાં ગરીબોને તેમજ કારીગરોને તેમનાં કામ માટે ઉત્તેજન મળવાથી દેશનાં ઉદ્ધારનું કામ થતું હોય, કોઈ દુષ્ટાણકંડ કે જેથી અબોલ પ્રાણીઓ તથા મનુષ્યોનો દુષ્ટાણ જેવા વખતમાં નિભાવ કરવામાં આવતો હોય, તેવા અનેક કાર્યો સારા પ્રતિષ્ઠિત સંચારકારી ચલાવાતા હોય ત્યાં ખર્ચવું જોઈએ; અને તેજ સુપાત્રે અને સારા કામે વાપરેલું ધન ગણી શકાય છે. શાસ્ત્રમાં પણ કહેલું છે કે “ ધનાનિ જીવિતં ચૈવ પરાર્થે પ્રાજ્ઞ ઉત્સૃજત । એટલે કે ડાહ્યા પુરૂષે ધનનો અને પોતાનાં જીવનનો પારકાનાં ભલા માટે ઉપયોગ કરવો; કારણ તે નાશવંત છે.

“ કરે તેવું પામે અને વાવે તેવું લણે.”

ન્યારે કોઈ પણ માણસને પોતાનાં કૃત્ય પ્રમાણે ફળ મળે છે, ત્યારે આ કહેવતનો ઉપયોગ થાય છે. સાફ કૃત્ય થયું હોય તો ફળ મળે છે, અને ખરાબ કૃત્ય થયું હોય તો તેવું ફળ મળે છે. અંગ્રેજી ભાષામાં પણ તેને મળતીજ કહેવત છે કે વાવસો તેવું લણસો. આપણા શાસ્ત્રોમાં પણ તેથીજ સારાં કૃત્ય કરવા ફરમાવેલું છે. કવીશ્વર દલપતરામે પણ એક કવિતામાં કહેલું છે કે “વંદન શબ્દ શુભો કહી વંદન, નિંદક થાઓ તમે કદી નિંદો.” આ બોધ જો કે તેમણે વાચિક કર્મ માટે કહેલો છે, પણ દરેક કર્મને તે લાગુ પડી શકે છે.

કર્મ ત્રણ પ્રકારનાં હોય શકે છે, કાયિક, વાચિક અને માનસિક. કાયા અથવા દેહવડે જાતે જે કાંઈ કૃત્ય કરીએ તે કાયિક કહેવાય; વિચાર કરવાથી જે કૃત્ય થાય તે માનસિક; અને બોલવાથી એટલે વાણીથી જે થાય તે વાચિક કર્મ કહેવાય છે.

પાંડવોને હેરાન કરવામાં કૌરવોએ જે જે ઉપાયો યોજ્યા તે સર્વમાંથી પાંડવો પોતાનાં સત્યથી અને સારી કરણીથી ઉગર્યા. કનોજનાં રાજા જયચંદ્રે પૃથ્વીરાજનો નાશ કરાવ્યો, તો અંતે તેનો પોતાનો પણ નાશ થયો. અલાઉદ્દીને પોતાનાં કાકાને માર્યો તો કાકુરે તેને માર્યો.

માણસ પોતાનાં કર્મ વડેજ માન અથવા હલકી પદ્ધતિ પામે છે. કહ્યું છે કે:—

ન કસ્યચિત્કશ્ચિદિદં સ્વભાવાદ્ભવત્યુદારોભિમતઃ સ્વલો વા ।
લોકે ગુરુત્વંવિપરીતતાં વા સ્વચ્છેષ્ટિતાન્યેવ નરં નયન્તિ ॥

અર્થ—કોઈ માણસ જન્મથીજ સારો અથવા નરસા માણસની નજરમાં જન્મેસો નથી; પણ માત્ર તેનાં કર્મોજ દુનિયામાં તેને માનને અથવા અપમાનને પહોંચાડે છે. જેથી કર્મો સારાં કરવા કે જેનું પરિણામ સારુંજ મળે. કોઈ પણ કાળે કરેલું કર્મ મિથ્યા થતું નથી. તેનું ફળ તો અવશ્ય ભોગવવુંજ પડે છે, આ લોકમાં કે પરલોકમાં કહ્યું છે કે:—

अवश्यमेव भोक्तव्यं कृतं कर्म शुभाशुभम् ।

कृतं कर्मक्षयो नास्ति कल्पकोटिशतैरपि ॥

અર્થ—કરેલા કર્મનું શુભ અથવા અશુભ ફળ અવશ્ય ભોગવવુંજ જોઈએ. કરેલા કામનો નાશ કોટિ કલ્પે પણ થતો નથી.

પરલોકમાં પણ કરેલ કર્મ સાથે આવે છે. અને તે મુજબ ફળ મળે છે. કહ્યું છે કે:—

द्रव्याणि भूमौ पशवश्च गोष्ठे भार्या गृहद्वारि जनः श्मशानं ।
देहश्चितायां परलोकमार्गं कर्मानुगो गच्छति जीव एकः ॥

અર્થ—ધન ભુમિપર રહે છે, ઘેર કોડમાં રહે છે, સ્ત્રી ઘરનાં બારણામાં, માણસો શ્મશાનમાં અને દેહ ચિતામાં રહે છે. માત્ર જીવ પાછળ કર્મ પરલોકમાં જાય છે; અને તેથીજ ઉચ નીચ જન્મ આવે, કે સુખ દુઃખ મળવું થાય છે. યુદ્ધિ પણ કર્માનુસાર રહે છે. જેથી માણસે આ લોકમાં તે પરલોકમાં સુખી રહેવાને સારાં કર્મોજ કરવાં, અને સ્વપ્ને પણ યુદ્ધ કોઈનું કરવું નહિ કે તે માટે વિચાર પણ કરવો નહિ.

દાનધર્મ મૂત્વા મહાધનઃ સમ્યક્પોષ્યવર્ગં તુ પોષયેત ।
 માટે શાસ્ત્રીય અદત્ત્વા યત્ કિંચિદપિ ન નયેદ્ દિવસં બુધઃ ॥
 પ્રમાણ

અર્થ—વિદ્વાને ધનવાનથવા પછી પોતાનાં કુટુંબ વગેરે પોષ્ય વર્ગનું પોષણ કરવું, અને દરરોજ કંઈન કંઈ દાન કર્યા વગર વાંઝીયો દીવસ કાઢવો નહિ. વળી પણ કહ્યું છે કે: પરોપકારાય સતાં વિભૂતયઃ એટલે કે સત્ પુરુષોની વિભૂતિ પરોપકારને અર્થેજ વપરાય છે.

પોતાનાં ધનથી પરોપકાર કરાથી દેશનું, જગતનું પરોપકારથી ધન તેમજ પોતાનું ભણું કરી શકાય છે. આ વાપરવાથી થતા દુનિઆમાં અમર કીર્તિ મેળવી શકાય છે. અમે-કાયદા.

રિદા, જમની આદિ સુધરેલા દેશોમાં લાલ જે ચડતી આપણે જોઈએ છીએ તે તેઓનાં ધનનાં આવા ઉપયોગથીજ થએલી છે, તે દેશોમાં જે નવી શોધો થતી આપણે જોઈએ છીએ તે પણ તેનુંજ પરીણામ છે. કારણકે ત્યાં ધનાઢ્ય લોકો પોતાનાં ધનનો વ્યય પોતાની મોજશોખ વિગેરે કાંચોમાં નાલ કરતાં કોઈ પ્રબલકીય ભંડોળ અગર દારીગરી કે નવી શોધ માટે કરવામાં આવતા પ્રયાસમાં રોકે છે, અને તેથી શોધ કરનારને ઉત્તેજન મળી દેશનું ભણું થાય છે. પોતાનાં ધનનાં આવા સદુપયોગથી

પોતે સંતુષ્ટ થઈને પરલોકમાં પણ સુખ મેળવે બોધ.

છે. તેથી ધનવાન પુરુષોએ પોતાની અમર નામનાં મેળવવી હોય, અક્ષય સુખ પ્રાપ્ત કરવું હોય તો પોતાનાં નાણાનો પરહિત માટે યોગ્ય એટલે પાત્ર જોઈ ઉપયોગ કરવો; અને સત્કૃત્ય કરી સાંઝે રૂળ મેળવવું.

કન્યા વિક્રય

વિક્રય એ સંસ્કૃત શબ્દ છે, અને તેનો અર્થ વેચાણ થાય છે, અને કન્યા વિક્રય એટલે પુત્રીનું વેચાણ થાય છે. માણસે પોતાની છોડીનાં પૈસા લઈ પરણાવવી તેને કન્યા વિક્રય કહે છે. તે ચાલ ત્રણીક જાતિઓમાં પ્રચલિત છે, અને તેને અંગે માયાપો દુષ્ટ બનીને પોતાની દીકરીઓને મનમાન્યા નાણાં લઈ ઘરડાં વરને પણ પરણાવી દે છે અને દીકરીના ભવિષ્યનો જરા પણ ખ્યાલ રાખતા નથી.

શાસ્ત્રમાં આઠ પ્રકારનાં વિવાહ કહેલા છે; બ્રાહ્મ, દૈવ, આર્ય, પ્રાજ્ઞપત્ય, આસુર, ગાંધર્વ, રાક્ષસ અને પૈશાચ.

આગળ લોકો કન્યાદાનનું ખરું મહત્વ સમજતા. તેથી કન્યાને પુરો રીતે શ્રેણુગારીને બ્રાહ્મ અને દૈવ વિધિથી વિવાહ કરી આપતા. પરંતુ હાલના જમાનામાં લોકો ધર્મથી અને શાસ્ત્રથી પતિત થઈને રાક્ષસ અને પૈશાચ વિધિથી નાણાં લઈ છોડીઓનાં લગ્ન છે. આવો કુચાલ પેસવાનું મુળ કારણ એમ કહેવામાં આવે છે કે અગાઉ કાયાનો આપ પોતાની દીકરીનાં લગ્ન કરી આપવાના બદલામાં વરના આપ પાસેથી ગાય લેતો; અને ધીમે ધીમે ગાયને બદલે હવે ધન લેવાનો રિવાજ પેસી ગયો; અને હવે તેનું એવું તો ગંભીર રૂપ થઈ ગયું છે કે દીકરી તો જાણે દોર હોય તેવીજ રીતે તેનું વેચાણ કરવામાં આવે છે. પરણનારનું વય, રૂપ, ગુણ, સંપત્તિ વિગેરે કશા તો પણ વિચાર કરવામાં આવતોજ નથી. માત્ર પૈસા મળ્યા એટલે થયું. પછી દીકરી જાણે ને દીકરીનું ભવિષ્ય જાણે.

કન્યા વિક્રયથી ખિચારી દીકરીને જન્મભર પસ્તાવો રહે છે. વર નાનો મલ્યો હોય અને કળ્લેકું થયું હોય તો દુનિઆમાં લોકોનાં મહેણાં ખાવાં અને સાસરિઆમાં તેમજ પિયરમાં ઓશીયાળી જીંદગી કાઢવી પડે છે, અમલુ મલ્યો હોય તો જીવનનું સાધન મેળાવા કાંઈ મારવા પડે છે, અને વૃદ્ધ મલ્યો હોય તો એક બે વરસમાં રંડાઈ જીંદગી ભરતો રંડાપો ભોગવવો પડે છે. આવાં કળ્લેકાંથી કુકર્મો કરવા પ્રસંગ આવે છે, અને તેનાં નિમિત્તરૂપ માખાપ રહેવાથી તેનાં શ્રાપ લાગી માખાપને પણ તેવીજ રીતે દુઃખનાં અને પાપનાં બોક્તા થવું પડે છે; અને જગતમાં વગોવાઈ દષ્ટાંતરૂપ થવું પડે છે.

“ દીકરી ને ગાય દોરે ત્યાં જાય ” એ કહેવત મુજબ માખાપ પાસે દીકરીનું કશું ચાલતું નથી. તેથી માખાપે ધિક્કારને પાત્ર જેટલા ગણીએ તેટલા ગણી શકાય. શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે:—

વ્યાધાઃ શ્રેષ્ઠા મનુષ્યાણાં કન્યાવિક્રયકારિણામ્ ।

તે નિર્દયાઃ પરેષ્વેવ પુત્ર્યાદિષુ દયાપરાઃ ॥

અર્થ—મનુષ્યોમાં કન્યા વિક્રમ કરવા વાળાઓ કરતાં શિકારીઓ ક્રૂર છે. કારણ કે તેઓ તો પારકા પ્રત્યે નિર્દય છે, પણ કન્યા વિક્રય કરનારાઓ તો પોતાની પ્રજા પ્રત્યેજ દયાહીન છે.

કન્યા વિક્રયનો પૈસો પાપરૂપ છે. તેથી તે પૈસો લેનારને આખરે ધૂળની ધૂળ રહે છે; અને વંશમાં પિંડ દાન દેવા પણ કેમ રહેતું નથી.

વળી શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે:—

મેષમંદરતુલ્યાનિ પાપાનિ વિવિધાનિ ચ ।

સ્ત્રેજાપ્યે દેસાન કન્યાવિક્રયજં વિના ॥

અર્થ:—મેર, મંદરાચલ સરખા દરેક તરેહના પાપો શિવને બળવાથી નાશ પામે છે, પણ કન્યા વિક્રમથી થતું પાપ કદી નાશ પામતું નથી.

આવા કુચાલને લક્ષને જ્ઞાતિમાં કેટલાક લાયક વરોને કુંવારા જીંદગી માત્ર નાણાંનાં અભાવે ગાળવી પડે છે; અને તેથી જ્ઞાતિમાં વધારો થતો નથી અને દીન પર દીન જ્ઞાતિ ટુંકી થવા માંડે છે; અથવા તો કેટલાકોને પરજ્ઞાતિની હલકા વર્ણની કન્યાઓ ઓછે નાણે લાવવી પડે છે. તેથી જ્ઞાતિમાં વર્ણસંકર પ્રજા કૃત્તમ થાય છે. તેવી વર્ણસંકર પ્રજા જ્ઞાતિનાં નાશરૂપ નિવડે છે, અને જે ઉચ્ચ પંક્તિ જ્ઞાતિની હોય છે તે અધોગતિ થાય છે.

ગીતામાં કહ્યું છે કે:—સંકરો નરકાયૈવ.

તેથી લોકોને ઉચિત છે કે તેવું ધોર કર્મ કરવું ન જોઈએ, અને પોતાની જ્ઞાતિની અંદર સારા ધારાઓ બાંધી કન્યા વિક્રમ જેવો કુચાલ જડમુળથી ઉખેડી લોકોનું અને પોતાની ભવિષ્યની પ્રજાનું બહું કરવું, અને પુત્રીઓની શુભાશિષો મેળવી સ્વર્ગીય સુખનાં અધિકારી થવું.

ખેતી.

ખેતીને સંસ્કૃતમાં કૃષિ કહે છે, અને તે કૃષ્ એટલે ખેડવું ધાતુ પરથી બનેલ છે. કૃષિની મહત્તા જોટલી મણીએ તેટલી ઓછીજ છે. કારણ કહેવત છે કે:—“ ઉત્તમ ખેતી, મધ્યમ વેપાર ને કનિષ્ઠ ચાકરી. ” શાસ્ત્રમાં પણ તેની તેવીજ મહત્તા જણાવેલી છે.

उद्योगेषु कृषिः श्रेष्ठा न परप्रेष्यतां गताः ।

सुखदा सस्यसंपत्तिः सर्वेषां प्राणिनां यतः ॥

અર્થે—સવ ધંધાઓમાં ખેતી ઉત્તમ છે. તેમાં કોઈની તાબેદારી કરવાની નથી. સુખને દેવાવાળી અને ધાન્ય વગેરે સંપત્તિને ઉત્પન્ન કરી બધા પ્રાણીઓનું પોષણ કરે છે.

ગૃહસ્થાશ્રમનો આધાર પણ ખેતી ઉપર છે. જેમ દેશમાં ઉત્તમ પ્રકારની ખેતી હોય, તેમ દેશ આઘાદ હોય છે અને લોકો સુખી હોય છે. દારિદ્ર્યનું નામ પણ રહેતું નથી. લોકોનાં મન પણ ધર્મ અને દાન કરવા તન્દ્ર વળેલાં હોય છે; તેથી ઉત્તમ ખેતી કરવાની ખાસ જરૂર છે. કારણ કહ્યું છે કે:—“ ખેડ, ખાતરને પાણી. ભાગ્ય લાવે તાણી. ” સારી ખેતી કરેલી હોય તો પુષ્કળ અનાજ પાક્યા વમર રહેતું નથી, અને મહેનતનો અદલો જરૂર મશ્વર આપે છે.

ઉત્તમ ખેતી એટલે ઉત્તમ પ્રકારની એટલે કે ઉંડી અને ઝાઝી થવી જોઈએ, જમીનમાંનાં ઢેકાં વગેરે ભાંજીને છુટા છુટા થઈ જવા જોઈએ; સાઈ કસદાર ખાતર જમીનની અંદર પુરવું જોઈએ; અને પાણી મોલને તેની જરૂરીઆત પ્રમાણે પાવું જોઈએ.

ઉંડી ખેડથી જમીનમાં રોપાંઓનાં મુળાંઓને ઉંડા જવાનું મળે છે, ને જમીનમાં રહેલો ખોરાક પણ સારી રીતે મળી શકે છે. સારાં ખાતરથી જમીનનું બંધારણ સુધરે છે. ને જે ખોરાક જમીનમાંથી ઓછો થયો હોય તે પુરાય છે. પાણીથી જમીનમાંનો ખોરાક ગળતીઓ બનીને રોપાંઓને મળે છે, અને તેનાં દરેક અંગે ફરે છે.

ઉત્તમ ખેતી માટે સારાં પ્રકારનાં બીજની પણ જરૂર છે. સાઈ બી વાવ્યું હોય તો પેદાશ પણ સારી થાય છે, કહ્યું છે કે “ જેવું વાવીએ તેવું લાણીએ. ” એટલે બીની પસંદગી કરવામાં કાળજી રાખવી.

આપણા દેશની જમીન ઉત્તમ છતાં હાલમાં ખેતી નબળી હોવાથી ઉત્પન્ન ઓછું થાય છે; અમેરિકા, જાપાન, યુરોપ, આસ્ટ્રેલિયા આદિ દેશો હાલમાં ખેતીમાં આગળ પડતા છે; અને નવી નવી શોધો અને અખતરાઓ કરીને જમીનની જાત સુધારી, જમીનમાં પણ સુધારો કરી, નવા નવા ખાતરો વાપરી, પાણી વિગેરેનાં સાધનો સુધારી ઉત્પન્નમાં વધારો કરી દેશને આબાદ કર્યા છે, અને કચ્છે જાય છે.

હાલમાં અંગ્રેજ સરકારે પણ આંહીની ખેતી તેવી રીતે આબાદ કરવાને જુદા જુદા પ્રાંતોમાં કૃષિ પાઠશાળાઓ, અને ગ્રામ્ય શાળાઓ સ્થાપન કરી છે. જેનો ખેડુવર્ગનાં વિદ્યાર્થીઓએ લાભ લેવાની ખાસ જરૂર છે કે તેઓ પોતાની ખેતીમાં સુધારો કરી શકે દેશી રજવાડાઓમાં તેવી એકે શાળા નથી; અને દીલગીર થવા જેવું છે કે રાજ્યની આવકનો મુખ્ય આધાર ખેતી ઉપર છે, છતાં રાજ્યોનાં લક્ષ તે બાજુ તરફ ખીલકલ દોરાવું નથી.

ઉત્તમ ખેતી કરવાને દેશમાં કૃષિ શાળાઓ, સુધરેલી ઢાંચ પર ખેતી કરવાનાં નમુનાનાં ખેતર, સારાં બી વેચવાની દુકાનો વિગેરે વિગેરે સાધનો દેશમાં થવા જોઈએ; અને તેમ કરવામાં રાજ્યોએ અને શ્રીમંતોએ ખાસ મદદ આપવી જોઈએ. કારણ કે રાજ્યની આમદાની અને શ્રીમંતની શ્રીમંતાઈનો આધાર ખાસ ખેતી ઉપરજ છે. કહ્યું છે કે “કણુખી પાછળ કરોડ, કણુખી કાઠ પાછળ નહિ; હળથી બાંધે હેઠ, પેટ ભરે પાદશાહ તણાં.”

ખેતી કરવામાં કણુખી લોક બહુજ મહેનતુ હોય છે. તેથી શ્રીમંત લોકોએ અને રાજ્યોએ તેવી પ્રજાને ક્રિજન આપવું જોઈએ; અને દેશની ખેતી આબાદ કરાવવી; અને મહીસુર રાજ્યનો દાખલો

લેવો. મહીસુર રાજ્યે પોતાની જમીન કોફી (ખુંદ) વગેરે ઉત્તમ પ્રકારનાં વાવેતર કરવાને પ્રથમ યુરોપી વાવનારાઓને આપી, અને તેમની સાથે સરત કરી કે મળુરો. મહીસુર રાજ્યનાંજ રાખવાં, બહારથી લાવવા નહી. પાછળથી જ્યારે મહીસુર રાજ્યનાં મળુરો તેવા વાવેતરો કરવામાં હુશિઆર બધ ગયા ત્યારે તેઓને રાજ્ય તરફથી વાવેતર કરવા જમીન મળી, અને તે લોકો જાતમહેનતુ હોવાથી તેમની નીપજાવેલી ચીજો યુરોપી વાવનારાઓ આગળ સસ્તી પડવાથી યુરોપી વાવનારાઓ બંધ પડ્યા; અને દેશના લોકો ખેતી કરતા થયા.

ખેતીનાં ધધાથી અનેક ફાયદાઓ મળે છે. દિવસે તે ધધો કરતાં મન પણ આનંદમાં રહે છે; અને શરીર તંદુરસ્ત રહે છે. નવું નવું કુદરતી જ્ઞાન પણ મળે છે. જોથી ગરીબ તેમજ શ્રીમંતે તે ધધો કરવામાં શરમાવા જેવું નથી.

નિદ્રા.

નિદ્રા એ માણસની ઇંદ્રિઓને આખા દિવસનાં કામમાંથી આરામ આપવાનો વખત છે. નિદ્રાનું સ્થાન મગજમાં રહેલું છે. મગજમાં જ્યારે કાર્યને માટે જોઈતું લોહી જતું બંધ પડે છે, અને તે સંકોચાય છે ત્યારે નિદ્રા આવે છે. કોઈ કોઈ પુરુષોને ગાઢ નિદ્રા સ્વપ્ન વગરની આવે છે, અને કોઈ કોઈને અવારનવાર સ્વપ્નઓ આવે છે, અને અચાનક જાગી જાવું પડે છે; આવા પુરુષોની તંદુરસ્તી સારી હોતી નથી. સાદો ખોરાક, સાધારણ કામ અને ચિંતાના અભાવથી સારી નિદ્રા આવે છે. શ્રીમંત લોકોને પોતાનાં એશ આરામને લઈને અને અતિશય ચિંતાને અંગે તેવી નિદ્રા આવતી

નથી. કુદરતનો નિયમ છે કે આખા દિવસના કામ પછી પ્રાણી માત્રને આરામ આપવો અને તેથીજ ધર્મશ્રે કામ કરવા માટે દિવસ અને આરામને માટે રાત્રિ રાખેલી છે. એ નિયમનું જરા પણ ઉલ્લંઘન થાય છે કે માણસની તંદુરસ્તી ઉપર અસર જણાય છે. માણસ બીલકુલ આરામ ન લે તો જીવનું પણ કંટાળ થઈ પડે છે.

જેવી રીતે દિવસ પછી રાત્રી આવે છે, તેવીજ રીતે સમ્પત્ત કામ વાળાને નિદ્રા આવે છે. આજસુ, ચિંતાતુર માણસ કરતાં દિવસ બર સમ્પત્ત કામ કરનાર મજૂરને સારી નિદ્રા આવે છે.

ઘણા લોકો દિવસે જમ્યા પછી સુવાની આદત વાળા હોય છે. પણ આથી તે લોકોમાં બપોર પછી રુસ્તી અને આજસ રચાઈ કરે છે, અને કોઈપણ કિતાવળનું કામ થઈ શકતું નથી. જેથી તે ટેવ સારી નથી.

માણસોને નિદ્રા લેવા માટે જુદી જુદી રીતે સુવાની ટેવ હોય છે; કોઈ ચત્તા સુવે છે, તો કોઈ પડખાબર અથવા તો કોઈ ઉંઘા સુવે છે. કોઈ લાંબા તો કોઈ ઘુંચળું વળીને પડે છે. કોઈને ગમે એટલો શોર થતો હોય તો પણ નિદ્રા આવી જાય છે, ને કોઈને જરા પણ ગળગળાટ ગમતો નથી.

કેટલો વખત સુવું તે વિષે જુદા જુદા મન છે. પણ વિદ્વાન પુરુષોએ ૬ થી ૮ કલાક નિદ્રા લેવા કહેલું છે. તે પ્રમાણે રાત્રિના ૧૦ થી ૫ વાગતા સુધીમાં નિદ્રાનો ઉત્તમ વખત છે. સવારે વહેલા ઉઠનારાઓનું શરીર જગૃતિ વાળું રહે છે. દિવસમાં જરા પણ સુસ્તી તેમનામાં રહેતી નથી.

નિદ્રા માણુસને તાજે બનાવે છે, અને બધા દુઃખો અને અનિદ્રાઓને વિસારે પાડી દે છે. તેથી બીજે દીવસે માણુસમાં તાજી શક્તી આણી હોંશીરો બનાવે છે.

નિદ્રામાં સ્વપ્નાઓ આવવાં એ બારે ખોરાક અને અતિશય કંટાળા ભરેલા કામનાં પરિણામો છે; તેથી તેવી બાબતોથી સાવધ રહેવાથી સારી નિદ્રા આવી તંદુરસ્તી જળવાયો. સ્વપ્નાં મનજની તેમજ મનની નબળાઈ જણાવે છે. માટે સ્વપ્નાઓ ન આવે તેવા ઉપાયો યોજવા.

એક જોન્સ નામનાં અંગ્રેજ કવિએ કહ્યું છે કે:—

“ કાયદા પ્રમાણે નિદ્રા ૭ કલાક લેવી અને કામ ૧૦ કલાક કરવું, અને બાકીનો વખત મધ્યર આરાધનામાં ગાળવો. ”

તે પ્રમાણે વર્તવાથી શરીરની તંદુરસ્તી સારી જળવાઈ દેહનું અને આત્માનું કલ્યાણ કરી શકાય છે.

પ્રકરણ ૬ ઈ.

રિપોર્ટ તથા અરજીઓ કરવા વિષે.

રિપોર્ટ એ અંગ્રેજી ભાષાનો શબ્દ છે; એનો અર્થ સામાન્ય રીતે “ અરજી ” એજ છે, છતાં હાલ વહીવટમાં સાધારણ રીતે સરકારી નોકર જે કાંઈ લખાણ કરે તેને રિપોર્ટ કહે છે, અને રાયત (લોકો) સરકારી નોકરને પોતાની જે કાંઈ દાદ લખાણથી રજુ કરે તે ‘ અરજી ’ કહેવાય છે.—

રિપોર્ટને મથાળે ‘ ગરીબપરવર સલામત ’ એવું કાંઈ લખવા

માં આવતું નથી. જે અધિકારી તરફ રિપોર્ટ કરવામાં આવે છે, તેનો હોદ્દો ફક્ત લખાય છે; અને અરજીમાં માત્ર રાજ્યના વહીવટ મુજબ કેટલાક લખનારા હંથળું 'મરીયપરવર સલામત' એમ લખે છે, બીજી લીટીના આરંભમાં રિપોર્ટની માફક જે અધિકારી તરફ અરજી કરીએ તેનો દરજ્જો પૂરી રીતે સ્થળ સાથે લખવો. કેટલાક અરજદાર તેવો દરજ્જો શીરનામામાંજ ફક્ત લખે છે, પછી આરંભથીજ 'સાહેબની જીનાયમાં અગર સાહેબની ખીજમતમાં' હું નીચે સહી કરનારની સલામ સાથે અરજ એ છે કે ઇ.—લખી પોતાની હકીકત લખવી શરૂ કરે છે.

રિપોર્ટ તથા અરજીમાં જે અધિકારી તરફ તે લખીએ તેનો દરજ્જો લખતાં ઘણી વખત ભૂલ થાય છે, તેમ માહિતગાર માણસથીજ તે લખી શકાય છે, માટે નીચે ઘણાખરા ખાતાના અધિકારી સાહેબોનો દરજ્જો જણાવ્યો છે; દરજ્જાની જોડે ખતમાં સુધી તે અધિકારી સાહેબનો ઇલકાળ જોડવો જોઈએ. હલકા સરકારી નોકરો જેવા કે નિશાળનો મહેતાજી, ગામનો તલાટી, પોસ્ટ માસ્તર, ગેટ અમલદાર, કારકુન, તથા આખકારી ખાતાનો સબઈન્સ્પેક્ટર વગેરે નોકરોને 'મજતે આસાર' એ ઇલકાળ છે. ઇલકાળ વગરનું લખાણ તોહું છે; માટે વિવેકસર લખનારે ખતમાં સુધી તે લખવુંજ જોઈએ. મજતે આસારથી ચઢતા દરજ્જાનો ઇલકાળ 'આજમ' શબ્દનો છે. આજમ ને મજતે આસાર એ બંને ફારસી ભાષાના શબ્દો છે. 'આજમ' એટલે 'મોટો' એ અર્થ થાય છે. પણ અમુક દરજ્જાના અધિકારી સાહેબોનેજ લખાય છે. તાલુકા માસ્તર, સર કારકુન, અવલકારકુન, અને થર્ડ ક્લાસ માજિસ્ટ્રેટ, તાલુકાનો પોસ્ટ માસ્તર,

ઓવરશીઅર, વગેરે અધિકારી સાહેબોને ‘ આજમ ’ નો ઇલકાળ છે. તેમને ‘ આજમ મહેરબાન સાહેબ ’ એમ લખવું.

દેશી અધિકારી સાહેબો માટે ઇજ્જત આસાર અને આજમથી ચઢતા દરજ્જાનો ઇલકાળ રાવસાહેબ કે ખાનસાહેબ છે. હિંદુ અમલદાર હોય, ત્યારે તેમને રાવસાહેબનો ને પારસી, મુસલમાન કે દેશી ખ્રિસ્તી હોય, ત્યારે તેમના નામ જોડે ખાનસાહેબનો ઇલકાળ લખાય છે. રેવન્યુખાતામાં તાલુકાના મામલતદારો, પોલિસ ખાતામાં પોલિસ ઇન્સ્પેક્ટરો, મોટા સરકારકુનો, ઇનસાફી ખાતામાં હલકી પાયરીના સબજજે (મુન્સફ), સરકારી વકીલ, મોટાં શહેરની મ્યુનિસિપાલ કોર્પોરેશનના મેમ્બરો, આગકારીખાતાના ચઢતા દરજ્જાના ઇન્સ્પેક્ટરો, નિશાનખાતાના ડેપ્યુટી ઇન્સ્પેક્ટરો વગેરે સરકારી નોકરો કે જેમનો પગાર રૂ. ૧૫૦) થી જાદે અને લગભગ રૂ. ૩૦૦-૩૨૫ સુધી દર માસે હોય, તેમનો ઇલકાળ રાવસાહેબ કે ખાનસાહેબ છે.

રાવસાહેબ કે ખાનસાહેબથી ચઢતા દરજ્જાનો ઇલકાળ દેશીઓ માટે રાવખલાદુર કે ખાનખલાદુર છે. રૂ. ૩૦૦) થી રૂ. ૧૦૦૦-૧૨૦૦ સુધી દરમાસે જે દેશી અધિકારી સાહેબોને પગાર મળતો હોય તેવા સબજાઓ રાવખલાદુર કે ખાનખલાદુર કહેવાય છે. તેમજ મ્યુનિસિપાલીટી વગેરે સરકાર જોડે સંબંધ રાખતાં ખાતાના મુખ્ય અધિકારીઓને પણ એ ઇલકાળ લખાય છે. વળી સરકાર તરફથી જેમને એવા ઇલકાળ આપવામાં આવે છે, તેઓને પણ રાવખલાદુર, ખાનસાહેબ, કે ખાનખલાદુર લખાય છે. સરકારી ખાતાના મુખ્ય દેશી અધિકારી સાહેબોનો ઇલકાળ રાવખલાદુર કે ખાનખલાદુરનો છે, તે

દરેક અરબદારે પોતાની અરજીમાં લખવોજ જોઈએ. પણ હાલમાં સરકારે રાવસાહેબ, રાવબહાદુર ઇલ્કાબો સરકારી નોકરોને લખવાનું બંધ પાડ્યું છે.

હવે હરેક ખાતામાં ચઢતા ઉતરતા અધિકારી સાહેબો આ રાખ્યમાં શી રીતે છે, તે ખાતાવાર પૃથક પૃથક નીચે લખ્યા છે, તે ખરથી દરેક ખાતામાં જે કામ અમલદાર સાહેબ તરફ અરજી કરવી હોય, તેનું શીરનામું વગેરે ખરાબર રીતે જાણવામાં આવે છે; અને તે જાણવાથીજ અરજી યોગ્ય અધિકારી સાહેબ તરફ લખી શકાય છે, અને મોકલી શકાય છે.

રેવન્યુખાતામાં ગ્રામડાની ઉપજ ઉધરાવનાર હલકામાં હલકા સરકારી નોકર છે, તે નામના ઈજ્જતે આસાર પટેલ તલાટી છે, તેના ઉપરી અમલદાર તે તાલુકાનો આજમ મહાલકારી અને રાવસાહેબ કે ખાનસાહેબ મામલતદાર છે. મામલતદારની કચેરીમાં એક અવલ કારકુન, એક જમાખંધી કારકુન, એક માજીસ્ટ્રેટી કારકુન, એક તુમારી કામો લખનાર ચીટનીસી કારકુન, અને તાલુકામાં ફરનાર એકાદ બે જનરલડ્યુટી કારકુનો, તેમજ ખીજ સાધારણ કારકુનો, ને એક ટ્રેઝરર (ત્રિજેરી કારકુન) કે સરાય હોય છે. મામલતદારનો ઉપરી ડિવિઝનમાં આસિસ્ટન્ટ કલેક્ટર કે ડિસ્ટ્રિક્ટ ડેપ્યુટી કલેક્ટર સાહેબ છે; અને ત્રિજેરીના સંબંધમાં હજુર ડેપ્યુટી કલેક્ટર સાહેબ છે. ડિવિઝનના કલેક્ટર સાહેબો કે ડિસ્ટ્રિક્ટ કલેક્ટર સાહેબ એ સધળા ષર્ટકલાસ માજીસ્ટ્રેટ હોય છે; તાલુકાનો મામલતદાર જે ઘણું કરી સાધારણ રીતે સેકન્ડ કલાસ પાવરવાળો હોય છે તે, તથા અવલકારકુન જે થર્ડ કલાસ પાવરવાળો હોય છે, તેમના ફેંસલાપર જીલ્લાના

કલેક્ટર સાહેબ (૧૨૬ ક્લાસ ડિસ્ટ્રિક્ટ માજિસ્ટ્રેટ સાહેબ) ને અપિલ થઇ શકે છે. તેમજ રેવન્યુ કામની પણ સવળી અપિલ જીજ્ઞાના કલેક્ટર સાહેબનેજ થાય છે. રેવન્યુખાતામાં હલકામાં હલકી રૂ. ૪) ના પગારની ગામોગામ હવાલદારની જગ્યા જે ઘણીખરી રૂ. ૧૦ થી રૂ. ૨૦) સુધીની હોય છે તે ડિવિઝનનો આસિસ્ટન્ટ કે ટ્રિસ્ટ્રિક્ટ કલેક્ટર સાહેબ આપી શકે છે, પટેલ નીમવાનું કામ પણ તેજ અધિકારી કરે છે, પણ તેપર કલેક્ટર સાહેબ તરફથી બહાલી મળવી જોઈએ. કલેક્ટર સાહેબ દરેક મામલતદારની કચેરીના કારકુન, તેમજ ફાજદારના તાખાના કારકુન, તથા આબકારી ખાતાના હલકા દરજ્જાના ઇન્સ્પેક્ટર, લોકલશંક ખાતાના કારકુન, પટ્ટે લોની, તેમજ આસિસ્ટન્ટ, ડિસ્ટ્રિક્ટ ડેપુટી કે હજુર ડેપુટી કલેક્ટરની ઓફિસના તમામ કારકુનો, ને પોતાની ઓફિસના કારકુનો રૂ. ૧૨) થી રૂ. ૫૦) સુધીનાને નીમી શકે છે. લેક્ટર સાહેબના કિપરી તે રેવન્યુ કમીશનર સાહેબ છે. તે મામલતદારની, અવલ કારકુનની ને ડેપુટી કલેક્ટરની જગ્યા આપી શકે છે, પણ ડેપુટી કલેક્ટર જેવી મોટી જગ્યા માટે ગવર્નર ઇન કોન્સિલની મંજૂરી લેવી પડે છે. રેવન્યુ કમિશનર સાહેબના કરેલા ફેંસલાથી નારાજ થઇ અપિલ કરવી હોય, તે ગવર્નર ઇન કોન્સિલનેજ થાય છે.

પોલિસખાતામાં હલકામાં હલકા નોકરો તે ગામડાનાં પોલિસ-પટેલો તેમજ છેલ્લા વર્ગના કોન્સ્ટેબલો (સિપાઇ) છે. કોન્સ્ટેબલનો કિપરી ગેટ અમલદાર-હવાલદાર હોય છે, પોલિસ હવાલદારો રૂ. ૧૦ થી ૨૦ સુધીના લગભગ પગારદાર છે; તેના ઉપર જમાદારો જેને ગાયકવાડી રાજ્યમાં નાયબ ફાજદાર કહે છે તે હોય છે, અને

તેના ઉપરી તરીકે વાલુકાનો ફોજદાર એટલે ચીફ કોન્સ્ટેબલ છે; ચીફ કોન્સ્ટેબલના ઉપરી પોલિસ ઇન્સ્પેક્ટર હોય છે, અને તેમના ઉપરી આસિસ્ટન્ટ પોલિસ સુપ્રિન્ટેન્ડન્ટ કે જિલ્લા પોલિસ સુપરિન્ટેન્ડન્ટ હોય છે. હલકા પગારના તમામ કોન્સ્ટેબલ (સિપાઇ) નીમવાનું કામ પોલિસ સુપરિન્ટેન્ડન્ટ સાહેબનું છે, તમામ ફોજદારી ગુન્હેગારોને પકડી લાવવાનું, સમન કે વારંટ બળવવાનું, ત્રિજેરી સંભાળવાનું ને એક જગ્યાથી બીજી જગ્યાએ તે પહોંચાડવાનું, તેમજ ફેદીઓને લઇ જવા વગેરે કામ પોલિસનુંજ છે. પોલિસ સુપરિન્ટેન્ડન્ટ સાહેબનો ઉપરી તે પોલિસ કમિશનર સાહેબ છે. ફોજદારની જગ્યા તેજ આપે છે. પોલિસ કમિશનરના કામથી નારાજ થઇ અપિલ કરવી હોય તો તે પણ ગવર્નર ઇન કૌન્સિલનેજ થઇ શકે.

જ્યુડિશિયલ એટલે ઇન્સારી ખાતાનો સૌથી મોટામાં મોટો અમલદાર જિલ્લામાં સેશનજડજ સાહેબ છે. જડજ સાહેબના તાબામાં તે જિલ્લાના સઘળા માજિસ્ટ્રેટ સાહેબો અને સબજડજ સાહેબો છે. માજિસ્ટ્રેટ સાહેબના ત્રણ વર્ગ છે. ત્રીજા વર્ગના માજિસ્ટ્રેટને જૂજ સજ (એક માસ સુધીની કેદની) કરવાનો અધિકાર હોય છે. બીજા વર્ગના માજિસ્ટ્રેટને છ માસ સુધી કેદ અને રૂ. ૨૦૦ સુધી દંડ કરવાનો અધિકાર છે, અને પહેલા વર્ગના માજિસ્ટ્રેટને બે વર્ષ સુધીની કેદની અને રૂ. ૧૦૦૦ સુધી દંડ કરવાની સત્તા છે. તેમના ફેસલા પર અપિલ કરવી હોય તે ડિસ્ટ્રિક્ટ માજિસ્ટ્રેટ ને થાય છે. ડિસ્ટ્રિક્ટ માજિસ્ટ્રેટો ધણું કરી જાતે ઇનસાર કરતા નથી, પણ તાબાના બીજા માજિસ્ટ્રેટને તે કામ સોંપે છે. બે વર્ષ ઉપરાંત કેદની, સમુદ્રપારની કે ફાંસીની સજ સેશન જડજ સાહેબ કરે છે. સેશનજડજ સાહેબના તાબામાં આસિ-

સ્ટંટ સેશનનડળ કે બોઇન્ટ સેશનનડળ સાહેબ પણ હોય છે. ફાંસીની સગ્ન માટે હાઇકોર્ટના નામદાર નડળ સાહેબની મંજૂરી સેશનનડળ સાહેબને લેવી પડે છે. ફાજદારી હલકા ગુન્હાઓનો ઇનસાફ જેમ માજીસ્ટ્રેટ સાહેબો કરે છે, તેમ પાંચ હજાર રૂપિયા સુધીના દિવાની દાવાના ચુકાદા ખીજ વર્ગના સગ્ન નડળ (મુન્સફ) સાહેબ ક છે, અને તેમના કરેલા ફેસલાપર નડળ સાહેબને ત્યાં અપિલ થઈ શકે. પાંચ હજાર ઉપરાંત બારે દાવાઓની ફરિઆદ પહેલા વર્ગના સમોડિન્ટ નડળ સાહેબ (પ્રિન્સિપલ સદર અમીનને) ત્યાં થાય છે; અને તેમના ફેસલાપર અપિલ ઘણું કરી આરોગ્યાર હાઇકોર્ટ-માંજ થાય છે. સ્મોલકોઝ કોર્ટના નડળ સાહેબ ફક્ત નાની નાની ક્ષેત્ર દેણની રકમના દાવાઓ ચુકવે છે. પણ તેમના કરેલા ફેસલાપર અપિલ થઈ શકતી નથી.

દસ્તાવેજ નોંધાવવા સારૂ દરેક તાલુકામાં સગ્નરજીસ્ટ્રારની એક નાની કચેરી હોય છે. તેઓ યોગ્ય શી લઘુ તમામ છે, અને યોગ્ય સ્ટાંપ પર થયો છે કે નહિ, અવેજ પુરેપુરો અપાચે છે કે નહિ વગેરેની ચોકસી રાખે છે. વકીલ આરિસ્ટરોના ખર્ચથી ડરી પોતાની પંચાત પંચને (લવાઈને) સોંપે છે, અને લવાઈ કરેલા ફેસલો કોર્ટ નોંધી લે છે તેથી કોર્ટના જવોજ તે ફેસલો ગણાય છે. આવા ફેસલા સિવાય ખીજ ખાનગી રીતે કરારના જે ભેખે થાય તે સઘળા સગ્નરજીસ્ટ્રાર સાહેબને ત્યાં નોંધાવવા પડે છે. સગ-રજીસ્ટ્રારના ઉપરી રજીસ્ટ્રાર જનરલ સાહેબ હોય છે.

જીલ્લાના દરેક શહેરમાં કેદીઓને રાખવા જેલ હોય છે; તેમાં જે ત્રણ માસના કેદીઓને રાખે છે, જેલના ઉપરીને જેલર કહે છે.

લાંબી મુદતના કેદીઓને માટે અમદાવાદમાં એક સેન્ટ્રલ જેલ બાંધી છે. બધા જેલરોના ઉપરી જેલનો સુપરિન્ટેન્ડન્ટ હોય છે.

આબકારી ખાતામાં એક્સટ્રા તલાટી, સબઇન્સપેક્ટર ને ઇન્સપેક્ટર નામે અધિકારી હોય છે; ત્રણ ચાર તાલુકા ભેગા કરી તેના ઉપર એકેકો ડિવિઝનનો મોટો ઇન્સપેક્ટર રાખે છે, કે જેની નીમ-જીક કસ્ટમ કમિશનર સાહેબ તરફથી થાય છે. જકાત ધણું કરી દરીઆ કાંઠાનીજ હોય છે; મોટા બંદરે કુરબા કચેરી હોય છે. તેમાં સરકારકુન નામે અધિકારી હોય છે. તેમના ઉપરી તે ખાતાના આસિસ્ટન્ટ કલેક્ટર સાહેબ હોય છે; અને તેમના ઉપરી કસ્ટમ ખાતાના કલેક્ટર સાહેબ હોય છે, અને તેમના ઉપરી કસ્ટમ કમિશનર સાહેબ હોય છે; અને તેમનાથી આગળ વધી અરજી કરવી હોય ત્યારે ગવર્નર ઇન કાઉન્સિલનેજ થાય છે. મીઠું પકવવાના બંદરે પણ સરકારકુન નામેજ અધિકારી હોય છે. તેના તાબામાં કેટલાક કારકુન તોલાટ વગેરે હોય છે; તેમ બંદરના નાકાપર તપાસ રાખવા પ્રિવેન્ટિવ ઇન્સપેક્ટર નામે અધિકારી હોય છે, તેમના ઉપરીઓ પણ કસ્ટમ ખાતાના આસિસ્ટન્ટ કલેક્ટર, કલેક્ટર, કમિશનર વગેરે સાહેબો છે.

અશીણની ચોરીઓ અટકાવવા સરહદપર ક્રન્ટિયર ઇન્સપેક્ટર સાહેબ નામે અધિકારીઓ હોય છે. તેઓ કસ્ટમ કમિશનર સાહેબના તાબામાંજ હોય છે. રેવન્યુ ખાતાની પેઠે આ ખાતું પણ હાલ વશાળ થઈ પડ્યું છે, અને સરકારને એક મોટી રકમ ઉધરાવી આપે છે.

જમીનની માપણી કરનાર સર્વેખાતું છે. સર્વેખાતામાં મોજણીદારો હોય છે; અને જમીનનો કસ જોઈ દર મુકરર કરનાર કલ્લાસર નામે અધિકારીઓ હોય છે.

મોજણીદાર અને કલાસરોનો ઉપરી આસિસ્ટન્ટ સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ રેવન્યુ સર્વે ગુજરાત પ્રાંત નામે અધિકારી છે; અને તેનો ઉપરી સર્વે સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ નામે સાહેબ છે.

સરકારી મકાનો ખાંધવાં, સડકો કરવી, પૂલો ખાંધવા વગેરે કામો પબ્લિક વર્ક્સ ખાતું કરે છે. તે ખાતાના હલકા નોકરોને ઓવરશીયર કહે છે; અને તેમના ઉપરીઓ એક્ઝિક્યુટિવ ઇન્જીનીઅર નામે અધિકારી હોય છે. તેમના હાથ તળે આસિસ્ટન્ટ ઇન્જીનીઅરો પણ હોય છે. મકાનો ખાંધવાં વગેરે કામો કરવા ડાન્ડાકરોનો સંબંધ પણ તેમની સાથે હોય છે. એક્ઝિક્યુટિવ ઇન્જીનીઅર સાહેબોના ઉપરી આખા ઇલાકામાં ઇન્જીનીઅર જનરલ સાહેબ છે.

માંદાને દવા આપવા સારૂ ઇસ્પીતાલો હોય છે. તેમાં દવા આપનારને એપ્રેન્ટિસ ડ્રે કમ્પાઉન્ડર કહે છે. મોટા ડોક્ટરને આસિસ્ટન્ટ સર્જન કહે છે; અને ઈલાંડ પાસ થઈ આવેલા હોય તેને સિવિલ સર્જન કહે છે.

શીતળા કાઢવા સારૂ દરેક તાલુકામાં અને શહેરોમાં નાના પગારના જે નોકરો રાખે, તેને “વેકસિનેટર” કહે છે. વેકસિનેટરના ઉપરી તે ખાતાના ઇન્સપેક્ટર હોય છે, અને તેમના ઉપરી આખા ખાતાના ઇન્સપેક્ટર હોય છે; અને તેમનો ઉપરી આખા ગુજરાતમાં એક છે, તે ‘સેનિટરી સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ’ કહેવાય છે. મોટા શહેરોની મ્યુનિસિપાલિટી ગંદકી સાફ કરાવવા બંગીઆ વગેરે હલકા નોકરો

રાખે, તેમનો ઉપરી હેલ્થ ઓફિસર કહેવાય છે. વેકિસનેટરની જગ્યા લેવી હોય, ત્યારે સેનિટરી સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ સાહેબ બહાદુર, પ્રાંત ગુજરાત એ મથાળે અરજ થાય છે.

ગામડાનો મહેતાજી લોકલ બોર્ડ નિશાળનો મહેતાજી કહેવાય છે અને શહેરનો કે કસબાનો મહેતાજી મ્યુનિસિપાલ નિશાળનો મહેતાજી કહેવાય છે. મહેતાજીના હાથ તળે જે શિક્ષક હોય તે આસિસ્ટન્ટ કહેવાય છે. લોકલ બોર્ડ નિશાળોના મહેતાજીઓ તે આસિસ્ટન્ટો સઘળા તે જીલ્લાના રાવસાહેબ ડેપ્યુટી એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટરના તાબામાં છે, અને શહેરના મહેતાજીઓ ત્યાંની મ્યુનિસિપાલ સ્કૂલ બોર્ડના તાબામાં હોય છે.

ડેપ્યુટી એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબોને મદદ કરવા તેમના તાબામાં દરેકની જોડે આસિસ્ટન્ટ ડેપ્યુટી એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર નામે અધિકારી હોય છે. તાલુકાની નિશાળના મહેતાજીને આજમ લાશુકા સ્કૂલ માસ્તર કહે છે, અંગ્રેજી હલકા ધોરણ શીખવનારી નિશાળના માસ્તરને આજમ મિડલ સ્કૂલના હેડમાસ્તર કહે છે; ઉપલાં ધોરણોની નિશાળનાં માસ્તરને આજમ હાઈસ્કૂલના હેડમાસ્તર સાહેબ એમ લખવું. દરેક જીલ્લામાં એકેડમી હાઈસ્કૂલ હોય છે. મહેતાજી તેવાર કરનારી જે કોલેજ છે તેના ઉપરીમિ ટ્રેનિંગ કોલેજના “ મહેરબાન રાવ સાહેબ પ્રિન્સિપાલ સાહેબ ” કહે છે. જો શિક્ષક તૈયાર કરનારી કોલેજનાં ઉપરી મડમ સાહેબને “ મહેરબાન ફિમેલ ટ્રેનિંગ કોલેજનાં લેડી સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ સાહેબ ” એમ લખવામાં આવે છે. સરકારી ગુજરાતી શાળાપયોગી એપ. ટી.ઓ. સુધારવાનું કામ ટ્રેનિંગ કોલેજના વાઇસ પ્રિન્સિપાલ સાહેબને

સાંપેલું છે, તેઓ ‘ ટ્રાન્સલેટર ’ કહેવાય છે. અંગ્રેજી મોટી આર્ટસ કોલેજના ઉપરીઓને પણ પ્રિન્સિપાલ સાહેબજી કહે છે અને તેમના હાથ તળે કોલેજમાં જે શિક્ષાગુરુઓ હોય છે, તેઓ પ્રોફેસરો કહેવાય છે. નિશાળ ખાતામાં લગભગ ૫૦) સુધીના પગારના નોકરો નીમવાનું કામ મહેરબાન એન્જીનેયરનલ ઇન્સપેક્ટર સાહેબ બહાદુરનું છે, અને વધારે પગારની જિંમી તમામ નીમણુંકો મહેરબાન ડીરેક્ટર સાહેબ બહાદુર કરે છે.

ટપાલના કાગળો દોડતા લઈ જનારા કાસ્ટો “ રનસ ” કહેવાય છે, અને સ્ટેશનથી પોસ્ટ ઓફિસમાં ટપાલ લાવનાર સિપાઈ હોય, તે “ મેલ પીઓન ” કહેવાય છે ગામડામાં કાગળો વહેંચનાર સિપાઈને ‘ વિલેજ પોસ્ટમેન ’ કે ‘ પોસ્ટમેન ’ કહે છે; ગામડાની નાની પોસ્ટ ઓફિસના તથા આન્યના માસ્તરને “ ઇન્તે આસાર આન્ય પોસ્ટ માસ્તર ” કહે છે. આન્ય પોસ્ટ ઓફિસ જોડે હિસાબનો સંબંધ રાખનારી કસ્ટોની મોટી પોસ્ટ ઓફિસ હોય, તે “ એકાઉન્ટ ઓફિસ ” કહેવાય છે, તેના માસ્તરો ‘ આબમ ’ કહેવાય છે. શહેરમાં મોટામાં મોટી પોસ્ટ ઓફિસ હોય તેના માસ્તર “ રાવ સાહેબ કે ખાનસાહેબ ” લખાય છે. નાની પોસ્ટ ઓફિસો તપાસનાર અમલદાર “ પોસ્ટલ ઇન્સ્પેક્ટર ” નામે ; અને તેમના ઉપરી તેમજ મોટી પોસ્ટ ઓફિસો તપાસનાર અમલદાર સાહેબ તે “ પોસ્ટલ સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ સાહેબ બહાદુર પ્રાંત ગુજરાત ” નામે છે. પોસ્ટલ સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ સાહેબ “ પોસ્ટ માસ્તર જનરલ સાહેબના ” તાબામાં હોય છે.

મોટા શહેરમાં સરકારી અકેડી મોટી તાર ઓફિસ પણ હોય છે. તેના ઉપરીને ટેલિગ્રાફિક સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ કહે છે.

દેશી રાજ્યોમાં તાલુકાનો ઉપરી ચાલુદાર હોય છે, અને તેમના ઉપરી આસિસ્ટન્ટ પોલીસીકલ એજન્ટો હોય છે. મોટું રાજ્ય હોય, ત્યાં રેસિડેન્ટ હોય છે; નાની એજન્સિ હોય ત્યાં તે જજ્ઞાનો કલેક્ટર હોય તેજ તે એજન્સિનો એજન્ટ હોય છે. ગાયકવાડી રાજ્ય મોટું છે, અને તેના આધેદારો અગ્રીજ બનનાજ હોય છે પણ નામમાં ફેર હોય છે. લાઇકાર્ટને વડોદરામાં વરિષ્ઠકાર્ટ કહે છે, મામતતદારને વહીવટદાર કહે છે, આસિસ્ટન્ટ કલેક્ટરને નાયબસુબો કહે છે, અને કલેક્ટરને સુબાસાહેબ કહે છે. રેવન્યુખાતાનો મોટામાં મોટો અમલદાર હોય તે સરસુબો કહેવાય છે. પોલિસ કમિશનર સાહેબના વાળામાં પોલિસ સુપરિન્ટેન્ડેન્ટના પદવાળા અધિકારી સાહેબને પોલિસ નાયબસુબો કહે છે; આ અધિકારી દીવાન સાહેબના વાળામાં છે વગેરે.

રેલવેમાં સ્ટેશનના ઉપરીને સ્ટેશન માસ્ટર કહે છે. મોટા સ્ટેશનપર ટિકીટો કરનાર, માલ ચઢાવનાર વગેરે બીજા નોકરો રાખેલા હોય છે. ટિકીટો લેનારને ટિકીટ કલેક્ટર કહે છે; અને માલ ચઢાવનારને ગુસ કલાર્ક કહે છે; સડકો તપાસનાર લાઇન ઇન્સ્પેક્ટર હોય છે; અને પૂલો તપાસનાર બ્રિજ ઇન્સ્પેક્ટર હોય છે. સોથા મોટા નોકર તે કંપનીનો એજન્ટ કહેવાય છે; અને તે સંબંધી બાબતમાં કામકાજ કરનારો ટ્રાફિક મેનેજર સાહેબ કહેવાય છે.

કોઇ પણ મિલ (કાપડ વણવાના સંચા) માં કામકાજ સારૂ કામળ લખવો હોય, ત્યારે તે મિલનું નામ લખી તેના મેનેજર સાહેબ અગર તે મિલના સેક્ટરી સાહેબ એ શીરનામાથી લખવું.

મિલનો કારખાત સઘળો કાયરેક્ટરના હુકમથી ચાલે છે, પણ સઘળો વહીવટ સેક્રેટરીના નામથી ચાલે છે.

છાપખાનામાં કાગળ લખવો હોય ત્યારે તે પ્રેસનું નામ લખી મેનેજરનું નામ લખવું.

ન્યુમ્પેપર (વર્તમાન પત્ર) સંબંધી કામકાજમાં પત્ર લખવો હોય ત્યારે પેપરનું નામ લખી તેના મેનેજર અગર એડિટર સાહેબ એ શીર્ષનામે લખવું. પૈસા સંબંધી હિસાબનું અને તે પત્ર મોકલવા વગેરે કામકાજ મેનેજર કરે છે; અને તેમાં અમુક વિષય છાપવો કે, નહિ તે સંબંધી કામકાજ એડિટર કરે છે.

મ્યુનિસિપાલીટીમાં અરજી કરવી હોય, ત્યારે તે શહેર કે કસ્ટાનું નામ લખી મ્યુનિસિપાલીટીના “ મહેરબાન સેક્રેટરી સાહેબ ” એ શીર્ષનામે લખવું; તેનું સઘળું કામકાજ કમિટીઓ કરે છે; પણ પત્ર-વ્યવહાર સેક્રેટરી મારફતજ ચાલે છે સેક્રેટરી દરેક પત્ર કમીટી આગળ રજુ કરે છે, અને સળકમીટીમાં થયેલો ઠરાવ તે બાંચના નોકર કે અરજદારને જણાવે છે, કોઈ સળકમિટીના કામથી નારાજ થઈ અપિલ કરવી હોય ત્યારે તે મ્યુનિસિપાલીટીના પ્રેસિડેન્ટ (પ્રમુખ) સાહેબ તરફ અરજ ગુજારવી.

દિવાની કોર્ટની અરજીઓમાં ફલાણા સળજડજની કોર્ટમાં દિવાની ફરિયાદી નંબર સન ૧૯૧૧ અમુક ભાગ લખી તે નીચે વાદી પ્રતિવાદીઓનાં નામ તથા દાવાના રૂપીઆનો આંકડો લખી અરજદારની અરજીઓના મુદ્દા તે તળે વિગતવાર જણાવવામાં આવે છે.

અરજીની તપસીલ કાયદેસર લખવી જોઈએ, માટે કાયદા જાણનાર વકીલ-મુખત્યારની પ્રથમ સલાહ લઈ અરજી લખવી. તેમ વાંચનાર અધિકારી સાહેબને વાંચતાંજ તે અરજી વિવેકસર લખેલી છે, અને તેમાંના મુદ્દા કાયદેસર છે, અરજદારની પ્રીત્યાદિ વાસ્તવિક છે, એમ પ્રતીતિ થાય ત્યારે અરજી લખેલી સાર્થક સમજવી. રિપોર્ટને માટે પણ એમજ સમજવું.

અરજી તથા રિપોર્ટ તળે તારીખ, માસ, સન, લખવાં; મુકામ છેલ્લે કાબે હાથે લખવો, અને જમણે હાથે નીચે છેવટ મલાયદી લીટીથી અરજદારની સહી તથા દસ્કત બજાવવો જોઈએ.

ફેટલીક કોર્ટમાં અરજદારની અરજી વિષે નીચે એકરાર લખવામાં આવે છે, માટે એકરાર લખી, નીચે પાછી સહી કરીને તારીખ નાંખવી જોઈએ.

નમુનામાં નામ ઠામ આપ્યાં છે, તે ઠોકાણે નવાં નામ ઠામ શીખનારનાં જાણીતાં આપી જુદા જુદા અધીકારી સાહેબો તરફ એકવાર નમુના મુજબ અરજી શીખવ્યા પછી પોતાની જાતે શીખનાર સરસ અરજી લખતાં શીખશે. થર્ડ ગ્રેડ ૫૦ સં ૫૦૦ પરીક્ષા આપનાર ધણા ખરા ગામડાના રહેવાસી હોય છે, તેમ તેઓ તલાટીની હલકી નોકરીમાં રહે છે, માટે તેમના ઉપયોગનાજ ધણા નમુના આપ્યા છે.

પ્રકરણ ૭ મું.

રિપોર્ટ તથા અરજીઓના થોડા નમુના.

(મળુરીના પૈસા અગાઉથી લીધા છતાં કામ પૂર્ણ કરી આપ્યું નહિ તે વિષે તહોમતદાર જે શહેરમાં રહેતો હોય, ત્યાંના માજિસ્ટ્રેટ સાહેબપર કરેલી અરજી.)

મહેરખાન સુરત સિટિના ફર્સ્ટ ક્લાસ માજિસ્ટ્રેટ સાહેબની જનાબમાં, સુરત સલાબતપરાના રહેનાર ખાત્રી મગન ગોકળની અરજ એ છે, જે હું વણુવાનો રોજગાર કરું છું; એ રોજગારમાં અગાઉથી નાણાં આપવાનો વહીવટ છે; તે મુજબ નીચે લખેલા તહોમતદારને રૂ. ૧૫૦) અંકે એકસોપચાસ સંવત ૧૯૪૪ ના જોડ મુદ્દ ૧ ને શુક્રવારને દિવસે મેં આપ્યા, ને તોહમતદારે એવી શરત કરેલી કે રૈશમ લઈ જઈ મશતુલ તૈયાર કરીને આપીશ, અને લીધેલા તમારા ઉપર લખેલા રૂપીઆ મળુરી કરીને વાળીશ; એ પ્રમાણે સરત કર્યા છતાં રૂપીઆ લઈ તહોમતદાર તુર્તજ કોઈ દેશાવર ચાલ્યો ગયો, તેની તજવીજ કરી, પણ પતો લાગ્યો નહિ. હાલમાં તહોમતદાર બહાર ગામથી આવ્યો છે. એ તહોમતદારે રૂપીઆ લેતાં મારી સાથે સરત કરેલી તે મુજબ અગાઉથી નાણાં લીધા છતાં મળુરી ખીલકુલ કીધી નથી, અને કપટ કરી નાશી ગયો, હાલમાં આવ્યો છે, માટે તહોમતદાર ઉપર સન ૧૯૭૯ ના ૧૫ મા એક્ટની કલમ ૨ મુજબ ફરિઆદ કરી ઉમેદવાર છું કે તહોમતદારને હજુરમાં પકડી મંગાવી સાક્ષીથી તપાસ કરી કાયદેસર વાજબી દાદ આપો, અને તહોમતદાર માફ કામ કરી આપી પૈસા વસુલ કરે એવો ઘટતો બંદોબસ્ત કરી

આપશો; વળી કામ કરી આપે તેની ખાત્રી બાબત જામીન લેવાની મહેરબાની કરશે કે સાહેબના હકમાં દુવા માગીશ.

તહોમતદારનું નામ.

૧ પટેલ વજીરામ હરજીવન. રહેવાશી સુરત. બેગમપરા, દુધારા શેરી.

સાક્ષીનાં નામ.

૧ દલાલ તુળજીરામ હરગોવિનદાસ. રહેવાશી હરીપરામાં ધીકાંટા આગળ.

૨ બાઈચંદ જોચંદ. રહેવાશી નવાપરામાં, બાતની પીઠ.

તારીખ ૧ લી માહે અકટોબર સને ૧૮૯૪.

મગન ગોકળ સહી દા૦ પોતે.

(મજુરી કરવા આપેલો માલ તૈયાર કરી આપ્યો નહિ પણ તે પેકી કેટલાક માલ માટે ઇનકાર કર્યો તે વિષે માજીસ્ટ્રેટને અરજી).

મહેરબાન સુરતસિટિના ફર્સ્ટક્લાસ માજીસ્ટ્રેટ સાહેબ:-

સાહેબની જાનાબમાં, સુરતવાડી ફળીઆના રહેનાર પટેલ નાથજી નરસિંહની અરજ એ છે જે હું રેશમી કાપડ વણાવવાનો ધંધો કરું છું. નીચે લખેલો તહોમતવાળો રેશમ કાંતવાનો ધંધો કરે છે. તહોમતવાળાને મેં સંવત ૧૯૪૯ ના કારતક સુદ ૩ ને દિવસે રેશમ શેર ૪૯૫૫૫ જા બાર મશતુલ કરવાને સારૂ આપેલું અને ત્રણ મહિનામાં તૈયાર કરીને આપવું એવો વાયદો કરેલો; બાદ તહોમતવાળો એક સંવત ૧૯૪૯ ના મહા વદ ૯ ને રોજ મશતુલ શેર ૪૫૫૫૫ જા બાર આપી ગયો, ફાગણ વદ ૬ ને વાર રવેકેને રોજ મશતુલ શેર ૫૫૫૫૫ જા બાર આપી ગયો, તથા ચૈત્ર સુદ ૬ ને વાર મુખે મશતુલ

શેર જા ૮ ભાર આપી ગયો, એકંદર શેર ૧૭૧૧ મારે ઘેર આવ્યું;
 અને બાકીનું શેર ૩૨) ૭૧ ભાર રહ્યું કે જેની કિંમત આશરે
 રૂ. ૧૮૨૧=ની છે. તેની ધણી ઉધરાણી કર્યા છતાં વાયદા કરેલા,
 જેથી હું બેસી રહ્યો. હાલમાં તારીખ ૧૫ મી ડીસેમ્બર સન ૧૮૯૪
 ને રોજ સવારના કલાક ૮ ને થુમારે તહોમતદારને ઘેર ગયો, ને
 ઉધરાણી કરી કે બાકી રહેલું રેશમ રૂ. ૧૮૨૧=નું છે, તેનો નિકાલ
 કર, ત્યારે તેણે સાદા મનકારનો જવાબ દીધો. મરીમનિવાજ આવી
 રીતે બદલાવત કરી માફ રેશમ રૂ. ૧૮૨૧= નું તહોમતદાર ખાતે જાય
 છે. માટે તહોમતદાર ઉપર ઠગાઇના મુન્હાની ફરિયાદ કરી દાદ મા-
 ગું છું કે તહોમતદારને હજુરમાં પકડી મંજાવી સાક્ષીથી તપાસ
 કરી કાયદેસર વાજબી દાદ આપો કે સાહેબના હકમાં દુવા માગીશ.
 એજ અરજ.

તહોમતદારનું નામ.

૧ મકન માવજી રહેવાશી. સુરત. મહીધરપરામાં, લીંબુ શેરી.
 સાક્ષીનાં નામ.

૧ દલાલ ગોરધન તુળજરામ. હરિપરામાં, ચારખાનાના ચકલા આગળ.
 ૨ ઝવેર અમથાલાલ. વાડીફળીઆની પમથીઆ શેરી.
 તારીખ ૨ જી ફેબ્રુઆરી સન ૧૮૯૫.

પટેલ નાથજી નરસિંહ સહી દા. પોતે

(માર પડયાની માનિસ્ટ્રેટ સાહેબ તરફ અરજ.)

મહેરખાન સુરત સિદ્ધિના ફર્ટકલાસ માનિસ્ટ્રેટ સાહેબ.

સાહેબની જનાબમાં, સુરત નાનપરાની રહેનાર માછણુ બાપ

બળીઆં, ઉકલા કીડીઆની દીકરીની અરજ છે જે ગઈ તારીખ ૧લી અગષ્ટ સન ૧૮૯૨ ને રોજ સવારના આશરે કલાક ૭ ને શુભારે હું તથા મારી મા, મસીદ આગળ મારી બાબી બેઠેલી હતી, તેને મળવા ગયાં; તે વખતે નીચે લખેલા તહોમતદારોએ એકદમ હુમલો કરી, મારી માને ડાકેણ કહી, દંડુકા તથા લાત મુકીઓથી ઘણો માર માર્યો. હું મુકાવવા ગઈ, તેમાં મને પણ દંડુકા તથા લાત મુકીઓથી ઘણો માર માર્યો. એ મારનાં નિશાન મારા માથામાં તથા શરીરના કેટલાએક ભાગ ઉપર મોજુદ છે. એ મારથી ઘણું દુઃખ થયું. ગરીબ નિવાળ, મારી માને પરમ દિવસે રાત્રે સપ્ત માર માર્યાની મારી મા જુદી ફરિયાદ કરશે. મને માર માર્યો તે બાબત પોલીસમાં જાહેર કરેલું, તેઓ સાહેબે આપ સાહેબને ત્યાં ફરિયાદ કરવા સમજાવતી આપી, માટે આ ફરિયાદ તહોમતદારો ઉપર મને માર માર્યો તેની કંઈ છું; ને ઉમેદવાર છું કે તહોમતદારોને હજુરમાં પડી મંગાવી સાક્ષીઓથી તપાસ કરી કાયદેસર વાજબી દાદ આપો કે સાહેબના હકમાં ઘણી દુવા માગીશ. એજ અરજ. હું બોઢાણામાં મારા વર સાથે રહું છું; અને છડી નામનો મેળો જોવા સુરતમાં આવેલી તે જાહેર થાય.

તહોમતદારોનાં નામ.

રહેવાનું ઠેકાણું.

૧ રતના નરોત્તમ

સુરત નાનપરે.

૨ બાઈ રતન તે રતનાની બેરી

„ „

૩ બાઈ ગીશીઆ રતનાની છોકરી.

„ „

સાક્ષીઓનાં નામ.

૧ ઝીણું ગુલામમહમદ.

રહેવાસી બહેખાને ચકલે.

૨ મહમદહુસેન જનમહમદ.

„ આસુરબેગને „

૩ બાઈ શુકલી ઉકડા કલીઆ-
ની ઓરત.

„ નાનપરે

તા. ૧૮ મી અગસ્ટ સન ૧૮૯૨.

x બાઈ. બળીઆં ઉકલા કીડીઆની દીકરીનું નિજામ,
દા. મનસુખરામ સુર્યરામના છે.

(ગાળ દીધાની માર માર્યા વિષેની માજીસ્ટ્રેટ સાહેબને અરજી.)
મહેરબાન ઓરપાડ તાલુકાના સેકન્ડ ક્લાસ મેજિ-
સ્ટ્રેટ સાહેબ—

સાહેબની જીનામમાં, કરમે ઓરપાડના રહેનાર મહમદખાં મી-
આખાંની અરજ એ છે જે સાહેબજી, આજરોજ સવારના સાત કલા
કના શુમારે નીચે લખેલા તહોમતદારો એકઠા થઈ મારા ઘર આગળ
ચઢી આવ્યા, અને મને કહેવા લાગ્યા કે છોકરાઓને શું કરવા
ગાળો દીધી, મેં કહ્યું કે મેં ગાળો દીધી નથી; છતાં અદાવતથી એ
તહોમતદારોએ મને મા, બેન, દીકરી, સામી નાલાયક ગાળો દઈ,
લાત, મુક્રીઓથી સખ્ત માર માર્યો, તથા નંબર ૧ ના તહોમતદારે
મારો જમણો હાથ હથેલી આગળથી કરડી ખાધો, જેથી બોહી બહુ
નીકળ્યું, અને તે બાબત પોલિસમાં જાહેર કરવાથી ઇસ્પતાલની દવા
કરું છું, તથા મારા ધણીઆણીને પણ ઇંટ વગેરેથી માર મારેલો, તે
પણ ઇસ્પતાલની દવા કરે છે. ગરીબ નિવાજ, તહોમતદારોનો જી-
લમ પાંચ સાત દિવસ થયાં અમારા પર ધણી ગુજરે છે. ગેટનો

હવાલદાર મીરજી નંબર ૨ ના તહોમતદારનો સગો થાય છે, માટે નીચે લખેલા તહોમતદારો ઉપર તિરસ્કાર તથા વ્યથાના ગુન્હાની ફરિયાદ કરી દાદ માગું છું કે તહોમતદારોને હજુરમાં પકડી મંગાવી મારા સાક્ષીથી તપાસ કરી કાયદેસર વાજખી ઈનસાફ કરશો કે સાહેબના હકમાં દુવા માગીશ. મારી માને પણ માર મારેલો છે, તે બહેર થાય.

તહોમતદારનાં નામ.

૧ છઉદખાં અલીખખાં.	રહેવાશી ઝોરપાડ, તામવાડ.
૨ મમુ અમદુલ રહીમ.	„ „
૩ દુરખાં સરદારખાં.	રહેવાશી ઝોરપાડ, તામવાડો.
૪ લાલમીઆં હખીખખાંની ઝોરત નામે દૂરખીખી.	„ „

સાક્ષીઓનાં નામ.

૧ મુલતાનખાં ઉસ્માનખાં.	„ „
૨ બાઈ શકરખીખી હુસનખાંની ઝોરત.	„ „
૩ હેયનખીખી ફતેહમહમદની દીકરી.	„ „

તારીખ ૪ થી અક્ટોબર સન ૧૮૯૪.

મહમદખાં મીઆખાં સહી દાં પોતે.

(જંગલપાસ મેળવવા મામલતદારને ખારવાની અરજી.)

ગરીબ પરવર સલામત.

મહેરખાન વલસાડ તાલુકાના મામલતદાર સાહેબ,

સાહેબની ખીજમતમાં તાલુકે મજકુરનું ગામ મોજે દાંતીના

રહેનાર ટંડેર રાધવા કલીઆની સલામ સાથે અરજ કે સાહેબજી, વલસાડ બંદરથી ભરી દીવ બંદરે વાંશ નંગ ૧૦૦૦) મારે લખ જવા છે, માટે મહેરમાની કરી સરકાર ધારા મુજબ શી લખ જંગલપાસ મને કરી અપાયશે કે કુરજમાં કોઈ હરકત કરે નહિ. એજ અરજ.

તારીખ ૬ ફી માહે એપ્રિલ સન ૧૮૯૨.

અરજદાર રાધવા કલીઆ સહી દા. યુનીલાલ મોતીભાઈના છે.

(ધર બાંધવા સાડ છો પકવવાના કાંકરા કાઢવા પરવાનગીની અરજ.)

ગરીબ પરવર સલામત.

મહેરબાન લડચ તાલુકાના મામલતદાર સાહેબ.

સાહેબની જીનામમાં તાલુકે મજકુરનું ગામ મોજે હાંમલોટના વહોરા પટેલ ઉમ્મર ઇસપની સલામ સાથે અરજ કે સાહેબજી, મારે ધર બાંધવા સાડ છો પકવવાના કાંકરા લગભગ ૧૦૦ ગાડી મજકુર ગામના તળાવ નામે આશાહપુરીના ઉગમજી પાસેથી કાઢવા છે, તેની પરવાનગી આપશે. હું ગામ મજકુરમાં ખાતેદાર છું. ખાતેદાર પાસે પણ ફી લેવાનો ધારો હોય તો સરકાર દ્વસ્તુર મુજબ શી આપવા હું રાજી છું.

તારીખ ૧ લી માર્ચ સન ૧૮૯૪.

પટેલ ઉમ્મર ઇસપ સહી દા. દાદા ઉમ્મરના છે.

(ઉપરી અધીકારી, તાખાના મામલતદારને લખે તેનો નમુનો.)

સલામ દીગર, તાલુકે મજકુરનું ગામ મોળે સરખેજમાં આજ રોજ અમારું જવું અએલું, તે વખતે સાપ બરાઈ રહે, એવી કાંટા વજેરની ઝાડી અમારા જોવામાં આવી. સખખ લખવાનું કે સદરહુ ઝાડી જાળી વજેર હોય, તે તાકીદે સાફ કરાવવા તબવીજ કરવી. તા. ૨૪-૧૧-૯૨.

(ઇંગ્રેજ સહી.)

ફર્ટ આરિટ કલેક્ટર.

અમદાવાદ ડીસ્ટ્રિક્ટ.

(મટોડી મશત લેવા કુંબારની અરજી.)

ગરીબ પરવર સલામત.

મહેરખાન જંખુસર તાલુકાના મામલતદાર સાહેબ.

સાહેબની જાનાખમાં તાલુકે મજકુરનું ગામ મોળે કાવીના નીચે સહી કરનાર રતનજી માધવની સલામ સાથે અરજ એ છે જે સાહેબજી, હું જાતનો કુંબાર છું, મજકુર ગામનો ધણાં વર્ષ થયાં રહેવાશી છું; સાહેબજી, ધંધામાં કામ સારૂ મજકુર ગામના સર્વે નંબર ૧૦૦ ના તળાવમાંથી ઇંટ નળીઆં પકવવા સારૂ મજકુર નંબરની હમમણી ખાનુએ ટેકરો આવેલો છે, તે ટેકરાપરથી માફીથી મટોડી કાઢી ઇંટો નળીયાં કરે તે સારૂ મજકુર ગામના પટેલ તલાટી ઉપર હુકમ આપવાની મહેરખાની કરશો; કેમકે હું મજકુર ગામમાં ધણાં વર્ષથી રહી, મારા રોજગારના કામ સારૂ મટોડી કાઢી ઇંટ નળીઆં

કરી બહુ પક્તી મારા ગરીબનો ગુજરો કરું છું. માટે મારા મહી-
અપર દયા લાગી મારીથી મટોકું કાઢી બહુ કરવાની રજા આપશો કે
હું સાહેબના હકમાં હુવા કરું એજ અરજ છે. તારીખ ૯-૩-૨૧.

x રતનજી માધવની સહીનું નિશાન.

દા૦ મનસુખરામ સૂરજરામના છે.

(ડેપુટિ સેનિટરી કમિશનર મામલતદારને લખે તેનો નમુનો.)

રાવસાહેબ મામલતદાર, તાલુકે ધંધુકા.

અજ્ઞં તરફે ગુજરાત ડિવિઝનના ડેપુટિ સેનિટરી કમિશનરની
સલામ દીગર લખવાનું કે ગયા માર્ચ માસનું માસિક પત્રક અમને
આજ દિન સુધી આપના તરફથી મળ્યું નથી, માટે હવે તે પત્રક
વળતી ટપાલે અત્રે મોકલી આપશો; તથા હવેથી દર માસે એ પત્રક
તારીખ ૧૦ મી ની અંદર અમને મળે એવી જોઈવલ રાખવા આ-
પના કારકુતને સમજાવત આપશો. તારીખ ૨૦-૪-૯૨.

ઇમેજ સહી.

ડેપુટિ સેનિટરી કમિશનર.

ગુજરાત ડિવિઝન.

(મામલતદારપર વાહ કરવા બાવળના કાંટા શેવા અરજ.)

ગરીબ પરવર સલામત.

મહેરબાન જલાલપોર તાલુકાના મામલતદાર સાહેબ.

સાહેબની જાનાબમાં તાલુકે મજકુરના રહેનાર ખાતેદાર લક્ષુભાઈ
વસનજીની સલામ દીગર અરજ એ છે કે સાહેબજી, મારા ઘર પાછ-

ળના વાડાને વાડ કરવાસાર બાવળના કાંટાની જરૂર છે. માટે ઉપરવાડે આવેલા મામ બુથાના ખરાબાની જમીનપરના બાવળના ઓડોપરથી બાવળનો શૌર ગાંધી ૮ આઠ લેવા પરવાનગી આપશે. દસ્તુર મુજબ ફી લઈ મળકુર ગામના પટેલ તલાટી હસ્કત કરે નહિ, તેવો હુકમ આપશે. એજ અરજ. તારીખ ૧-૪-૯૫.

લલ્લુભાઈ વસનજી સહી દા. પોતે.

(પરખ માંડવા બદલ જમીન રોકવા પરવાનગી લેવા વિશેની અરજ.)

ગરીબ પરવર સલામત.

મહેરબાન ચોર્યાશી તાલુકાના મામલતદાર સાહેબ.

સાહેબની જીનાબમાં હું નીચે સહી કરનાર પરસોતમ ખુશાલ રહેવાશી અડાજણનાની સલામ સાથે અરજ એ છે જે સાહેબજી, અડાજણ જવાના રસ્તાપર ચંદેરના પૂલની પાસે મારે ધર્માદા પરખ માંડવી છે. માટે પરખ માંડવાની જગ્યાએ માંડવો નાંખી પરખ માંડવા પરવાનગી આપશે. જેઠ માસ સુધી પરખ રહેશે, ત્યાં સુધી માંડવો રહેશે, બાદ તોડી જમીન હતી તેવી અસલ રિયતિમાં ખુલ્લી કરી આપીશ. એજ અરજ. તારીખ ૨૬-૩-૯૧.

× પરસોતમ ખુશાલનું નિશાન દા.

જગજીવનદાસ મોરારદાસના છે.

(રજ મામલાનો તલાટીનો પોતાના ઉપરી ઉપર રીપોટ.)

મહેરબાન મામલતદાર સાહેબ તાલુકે ચોર્યાશી.

સાહેબની જીનાબમાં કસ્મે ચંદેરના તલાટી ગણપતરામ અંબા.

રામની સલામ સાથે અરજ એ છે જે સાહેબજી, વાઘી રંગીલાદાસ બુખણદાસ વિરૂદ્ધ પ્રતિવાદી કેશવરામ હરિશંકરના કામમાં ઓરપાડના મહેરબાન રાવસાહેબ સેકન્ડ ક્લાસ સબજડજ સાહેબની કોર્ટમાં તારીખ ૧૬-૨-૯૪ ને રોજ સાક્ષી પુરવા જવાનો સમન મને પહોંચ્યો છે માટે નજીકના ગામ જંગીપરાના તલાટી સેવકરામ જમનાદાસને દફતર સોંપી કામનો ખંદાબસ્ત કરી દુ ગયો છું. તે સાહેબને વિદિત થાય. તા. ૧૩-૨-૯૪.

ગણુપતરામ અંબારામ સહી. દ. પોતે.

તલાટી કરમે રાંદેર.

(સરકારી નંબરનું ઝાડ પાડોશીએ કાપી જવાથી તલાટીનો રીપોર્ટ.)

મહેરબાન મામલતદાર સાહેબ.

તાલુકે આનંદ.

જનાબમાં હસ્તે ઉમરેકના પટેલ તલાટીની સલામ સાથે અરજ એ છે જે કસ્યા મજકુરના ખાતેદાર પ્રેમાલાલને નામે સર્વે નંબર ૨૧ ની એકર ૨-૮, આકાર ૧૪-૬ ની જમીન આલે છે. એ શામ્સના એ નંબરની લગોલગની દક્ષિણ બાજુએ સર્વે નંબર ૨૪ ની સરકારી જમીન છે. એ ખતે નંબરોની વચ્ચે બાવળ નંગ ૧ એક, લાંકડાં મણ ૨૫ ના આશરેનો આવેલો હતો; તે બાવળ સરકારી હતો, છતાં પ્રેમાલાલ મજકુર પોતાની માલીકીનો સમજ કાપી લઈ ગયો છે, કેમકે હદ નજીકના બાણુની કોરણ નજીકમાં આવેલો હતો. એ ઝાડની કિમ્મત આશરે રૂ. ૨-૮ થાય છે; માટે સદરકુ

બાવળની ઉપજ લેવા વિશે ઘટારત થવા અરજ ગુજારી છે. તારીખ
૨૪ મી એપ્રિલ સન ૧૮૯૪.

પટેલ રામદાસ શિવલાલ સહી દા. પોતે.
તલાટી મુળજી શિવલાલ સહી દા. પોતે.
કચ્છે ઉમરેઠ પ્રગણે આનંદ.

(મામતો હવાડો રિપેર થવા પટેલ તલાટીનો રિપોર્ટ.)

મહેરબાન મામલતદાર સાહેબ.

તાલુકે ચોર્યાશી.

સાહેબની જીનાબમાં ગામ મગદલાના પટેલ તલાટીની સલામ
સાથે અરજ છે કે મજકુર ગામ પાસે કુમસ જવાની સીધી સડક
પર બાહણીઆ કુવો આવેલો ત્યાં ઢોરને પાણી પીવાનો હવાડો છે;
તે હવાડાની આસપાસની જમીન બોદામ જવાથી હવાડાનું તળીયું
ઉપર નીકળી આવેલું છે. જેથી ઢોરને પાણી પીવાને હરકત નડે છે.
હાલમાં સદરહુ કુવાની નજીક ધર્મશાળા છે તે રિપેર થાય છે; માટે
તે સાથે હવાડો પણ રીપેર થવો જોઈએ, અને તેની આસપાસની
ત્રણે બાજુની જમીનમાં પુરણુ થવું જોઈએ. હવાડો રીપેર કરતાં
તથા જમીન પુરણુ કરતાં રૂ. ૨૦) ની લગભગ અરચ થશે; અને
ઢોરની દયા ખાતર તે કરવું ઘણું જરૂરનું છે. લોકલ ફંડ ખાતાના
ઝાવરણીઅર સાહેબ મામમાં પધાર્યા હતા, તેમને સદરહુ હવાડો ને

ફરતી જમીન રૂબરૂ બતાવ્યા છે. માટે એ બાબત આપ સાહેબ
ઘટતો બંદોબસ્ત કરશો. તારીખ ૧ લી ડીસેમ્બર સન ૧૯૯૪.

પટેલ બીમબાઇ જોષાબજી સહી દા. પોતે.
તલાટી બીમબાઇ જોષાંદજી સહી દા. પોતે.

ગામ મગદલા તાલુકે-ચૌયાંશી.

(પાડોશીએ જમીન દબાવવાથી માપણી કરાવવા કરેલી અરજ.)

ગરીબ પરવર સલામત.

મહેરબાન મામતદાર સાહેબ. તાલુકે વાગરા.

સાહેબની જીનાબમાં ગામ ફેરવાડાની રહેનાર બાઇ શતમા, કુ-
સેન આદમની વિધવાની અરજ એ છે જે વાગરા તાલુકાનું ગામ
મોજે ટંકારીઆમાં મારી ખેડ ખાતાની જમીન છે, તે જમીન મારા
છોકરા સગીર ઇસ્માઇલ કુસેનને નામે ચાલે છે. અમારી જમીન
પેકી સર્વે નંબર ૨૬૧ ની લગોલગ બાહ્યાણ કમ્પ્લેક્સ વિશ્વનાથની
જમીન છે. એ શપ્તે મારી જમીનમાંથી વીધું ૧ એક આશરે પો-
તાની જમીનમાં બેળી દીધી છે. માટે આ અરજ આપી અરજ ગુ-
જાઈ હું કે મારી જમીનની હદ બરાબર મને ઠરાવી આપો, કે પા-
છળથી હું ત્યાં વાડ કરાવી મજબુત કબજો કરી લઉં. માપણીનો
પરચ થશે, તે ભરવા કબુલ કરું છું. આ બાબત તાકીદે માપણી
કરનાર કારકુનને મોકલશો. એજ અરજ. તા. ૩૧ માર્ચ સન ૧૯૯૫.

અરજદાર બાઇ શતમા કુસેન આદમની
વિધવા ને સગીર ઇસ્માઇલ કુસેનની વાલીની
સહી દા. સલેમાન જીનાબા છે.

(હરકત કરવું જાડ કાપવાની અરજી.)

મહેરખાન કાલોલ તાલુકાના મામલતદાર સાહેબ.

સાહેબની જનાબમાં ગામ જેત્રાલના રહેનાર વ્યાસ નાથજી પુરૂષોત્તમની સલામ સાથે અરજ એ છે જે માઈ મકાન મોડાસાલ ગ્રામમાં આવેલું છે કે, જ્યાં ધણીવાર માઈ રહેવું થાય છે; સાહેબજી, સદરહુ મારા મકાનની પાસે આમલીનું જાડ આવેલું છે, તે આમલીના જાડની ડાળી મારા ધરનાં છાપરાંના ઉપલા બાજે મોંતીઆપર આવેલી છે, તે જ્યારે પવન આવે છે, ત્યારે સદરહુ ડાળી અમારાં સેંકડો નળીઆં બાંગી નાંખે છે; તેમ વખતે ધણાજ જોરથી પવન ડુંકાય તો તેવે પ્રસંગે ડાળી તૂટી પડવાથી અમારાં ધરનાં છાપરાંને મોટું નુકસાન પહોંચવાનો સંભવ છે. માટે આપ સાહેબને અરજી મુજબવાની કે સદરહુ સરકારી આમલીનું ડાળું જે મારા છાપરા-પર આવેલું છે, તે મજકુર ગામના પટેલ તલાટીને, લખી કાપી નંખાવવા હુકમ ફરમાવશો કે સાહેબ મહેરખાનના હકમાં હુવા માગું. એજ. તારીખ ૨૧ મી માર્ચ સન ૧૮૯૨.

અરજદાર વ્યાસ નાથજી પુરૂષોત્તમ સહી
દા. પોતે.

(તાડીનો પાસ કરાવવાની અરજી.)

મરીખ પરવર સલામત.

સાહેબ મહેરખાનની ખીજમતમાં મોજે જુડીઆ તાલુકે ચો-યાંશીના રહેનાર કલીઆ કોઠાની સલામ સાથે અરજ એ છે જે, સાહેબજી, મારે મારા છોકરાના લગ્નના કામમાં તારીખ ૫ મી મે સને ૧૮૯૨ ને રોજ તાડી મથુ ૫ [પાંચ] નો ખપ છે; તે સુરત

નવસારી બાગળ આગળના લાઇસેન્સદાર પરસોતમ ફકીરની દુકાન-
પરથી લઇ જવી છે; સુરતથી બુડીએ જતાં રસ્તામાં ગોવાળી, ખમ-
નોલી, વડોદ, જુઆવ ગામની હદ આવેલી છે, માટે મહેરબાની કરી
પાસ મળવાનો હુકમ ફરમાવશે. તારીખ ૧લી મે સન ૧૮૯૨.

કલીઆ કોલા સહી દા. બાળમુકુંદરાય જીવનલાલ.

[પટેલ તલાટી પગાર મળવા મામલતદારને રિપોર્ટ કરે તેનો નમુનો.]

સરકાર મહેરબાન રાવસાહેબ મામલતદાર.

તાલુકે ચીખલી જિલ્લે સુરત.

સાહેબની જનાબમાં તાલુકા મજકુરનું ગામ મોજે ધેકટીના
પટેલ તલાટીની અરજ છે જે મજકુર ગામના નોકરોના નીચેના
માસોના પગાર મળવા મહેરબાનીની રાહે બંદોબસ્ત કરશે.

૩. ૧૪-૧૪-૦ માહે ફેબ્રુઆરી માસનો પગાર.

૩. ૧૦-૧૪-૦ તલાટી હરજીવન શીવદાસના.

૧૦-૦-૦ પગાર,

૦-૧૪-૦ કંટીજન્ટ.

૩. ૪-૦-૦ હવાલદાર હામેદ રસુલનો પગાર.

૩. ૩-૯-૫ માહે માર્ચ સન ૧૮૯૨ ના માસનો પગાર.

૩. ૧-૧૨-૧ તારીખ ૧ લી થી તે તા. ૫ મી માર્ચ
સુધીનો તલાટી હરજીવન શીવદાસનો પગાર
કંટીજન્ટ સાથે.

૩. ૧-૧૩-૪ હવાલદાર હામેદ રસુલનો પગાર.

અંકે અઢાર રૂપીઆ સાત આના પાંચ પાછ. તારીખ ૧૮ મી માર્ચ સને ૧૮૯૨.

તલાટી હરજીવનદાસ શાવદાસ સહી દા. પોતે.

પટેલ રામજી ઉકા સહી દા. પોતે.

(એક મામલતદાર એટલે સરખી પંક્તિના નોકરો એક બીજાને શી રીતે લખે તેનો નમુનો.)

યાદી મહેરબાન ચોર્યાશી તાલુકાના રાવસાહેબ મામલતદાર તરફ, પારડીના મામલતદાર તરફથી સલામ સાથે એવી જ.

આ તાલુકે ઇન્કમટેક્ષનાં વર્ષવારી હિસાબનાં ફારમો બીજકુલ નયાં; અને તેથી વાર્ષિક હિસાબ મોકલવાને અટકાવ થયો છે. માટે દરેક જાતનાં ફારમોની બખ્ખે નકલો મહેરબાની કરી વેળાસર મોકલી આપવા બંદોબસ્ત કરશે. તારીખ ૧-૫-૭૩.

અંગ્રેજી સહી.

મામલતદાર-પારડી.

(ડિસ્ટ્રિક્ટ ફોરેસ્ટ ઓફીસર મામલતદારને લખે તેનો નમુનો.)

મહેરબાન મામલતદાર સાહેબ તાલુકે ડોહુ.

અજ તરફે ડિસ્ટ્રિક્ટ ઓફીસર જીલ્લે થાણા તરફથી સલામ ડીગર-લખવાનું કે આ સાથે જાહેરનામાની ૨૦ પ્રતો મોકલી છે, તે લાકડાંના વેપારી વગેરે વર્ગોમાં પ્રસિદ્ધ કરાવવાની તમવીજ કરશે. એજ. તારીખ ૧૯ એપ્રિલ સને ૧૮૯૨.

અંગ્રેજી સહી.

મુકામ વાંસદા.

ડિસ્ટ્રિક્ટ ફોરેસ્ટ ઓફીસર થાણા.

(સ્ટામ્પ રદ પડવાથી તેના પૈસા પાછા મેળવવા વિષે કરેલી અરજી.)

મહેરબાન ચોર્યાસી તાલુકાના મામલતદાર સાહેબ.

સાહેબની જીનાબમાં કર્યે પાટણ તાલુકા પાટણ પ્રાંત કડી તે ગાયકવાડી રાજ્યના રહેનાર લલ્લુ ફતેહચંદની સલામ સાથે અરજ કે સાહેબજી, સુરત મહીધરપરાના છાપરી શેરીના રહેનાર મોતીલાલ ગીરધરલાલ પાસે માફ લેણું હતું. તેની ફરિઆદ-અરજ તૈયાર કરવા સાથે સુરત બ્રહ્મનગરી ભાગળની પેટીના સ્ટામ્પવેન્ડર જમજીવનદાસ ગોપાળદાસ પાસે કોર્ટ શી સ્ટામ્પ રૂ. ૧૫) પંદરનો ખરીદ કરી તે પર ફરિઆદ અરજ તૈયાર કરાવી. બાદ એજ મોતીલાલ ગીરધરલાલ પાસેના લેણા વિષે બે બલા માણસોએ વચ્ચે પડી રૂ. ૧૬૦) રોકડા કલદાર અપાવી ફેંસલો કાઢી, કે જે અમે બંને જણે કબુલ રાખ્યો. તેથી તૈયાર કરાવેલી ફરિઆદ-અરજ રદ પડી. માટે સદરજુ સ્ટામ્પ રજુ કર્યો છે, તેમાંથી ધારા પ્રમાણે કપાત થઈ બાકીના રૂપિયા મળવા મહેરબાન કલેક્ટર સાહેબને બલામણ કરવા વિષે આ મારી અરજ છે. તારીખ ૧ લી સને ૧૮૯૪.

શા. લલ્લુ ફતેહચંદ સહી દા. પોતે.

(છ મહિનાની અંદરનો કબજો ગેરવાજબી રીતે કર્યો હોય,
તે લેવાની અરજ.)

મહેરબાન તાલુકાના મામલતદાર સાહેબની કોર્ટમાં.

કબજાની ફરિયાદીનો નંબર

સને ૧૮૯૪

૧. ૧ વાદિ

જાતના

ઉમ્મર આશરે વર્ષ

ધંધો રહેવાનું

ધર્મ જૈન.

વિરુદ્ધ.

વાદી.

૧	જાતના બ્રાહ્મણ.		
ઉમ્મર આશરે વર્ષ	ની ધંધો	રહેવાશી	} પ્રતિવાદી.
	જાતના બ્રાહ્મણ.		
ઉમ્મર આશરે વર્ષ	ની ધંધો	રહેવાશી	
૩	જાતના		
ઉમ્મર આશરે વર્ષ	ની ધંધો	રહેવાશી	

૩. દાવો કબજા સંબંધીનો કિમત આશરે રૂ. ૧૨૫ ની.

હરિદ્રકટ સમહરિદ્રકટ મધ્યે તાલુકે નું ગામ
કરખે મધ્યે અમારા શ્રાવક લોકોનું મોટું દેડું છે; અને તેને લગતી ખુલ્લી જમીન દેરાને લગતી અમારી માલીકીની છે જેની અંદર ધણાં વરસનાં જુનાં ચાર થાંભલાઓ દાટેલા છે, તે પણ અમારી માલીકીના છે. અમારી ખુલ્લી જમીન પૂર્વ પશ્ચિમ લાંબી ગજ ૧૪ તથા ઉત્તર દક્ષિણ પહોળી આશરે ગજ ૭ છે. એની પૂર્વે અમારી માલીકીના દેરાની પાકી દીવાલ છે, તથા બારણું મૂકેલું છે; તે બારણું હાલમાં તાજું અમે ચણાવી લીધું છે. પશ્ચિમે ગાડાં વગેરેને જવાનો સરિઆમ રસ્તો છે, ઉત્તરે નંબર ૧ ના પ્રતિવાદીનું ઘર છે, દક્ષિણે અમારી માલીકીનો દેરાના અંગનો પાકો વડો છે, તથા એ વડાની પાસે જુનો અસલ થાંભલો છે.

૪ દાવાનું કારણ તા. ૨૬ મી માહે માર્ચ સન ૧૯૯૪ ને રોજ ઉત્પન્ન થયું છે.

૫ ઉપર લખેલા પ્રતિવાદીઓ મધ્યેના નંબર ૧ ના પ્રતિવાદીએ અમારી માલીકીની જમીનમાંની થોડી જમીન જે પૂર્વ પશ્ચિમ લાંબી આશરે ગજ ૬ તથા ઉત્તર દક્ષિણ પહોળી આશરે ગજ ૩ ને

જે પર અમારો જીનો થાંભલો હતો તે કાઢી નાંખી પોતે પોતાનો નવો થાંભલો નાંખી અમારા બંને બાજુના થાંભલા ઉપર અડાળી કિતારી કબજો કર્યો છે; તથા બાકીની ખુલ્લી રહેલી જમીન ઉપર દોર બાંધે છે કે જેથી સરિઆમ રસ્તામાં ગાડાં જવાનો અમારો જીનો રસ્તો બંધ થાય છે. હાલમાં એ જમીનને લગતું અમારું દેરા-સર લગભગ તમામ નવેસરથી પાછું બંધાય છે તેથી અમારી માલીકીની એ જમીનપર પડાડી બાંધવાનો અમારો વિચાર હતો, કેમકે મંધ લોકોને સંકડાશ પડવાને લીધે ખુલ્લી જમીન બાંધતી હતી. પ્રતિવાદી નંબર ૧ ના જાણુવામાં એ વાત આવી, તે પરથી નંબર ૨-૩ ના પ્રતિવાદીઓને ઉસ્કેરણી કરી કબજો કર્યો છે; અમેએ એ પ્રતિવાદીને અટકાવ કર્યો, છતાં માન્યું નહિ. સદરહુ જમીન અમારી માલીકીની કબજા વહીવટની પ્રતિવાદીને કબજો છે; માટે પ્રતિવાદીઓ પાસેથી કબજો કરેલી જમીન અમારે કબજો અપાવો, તથા આ કામનો ખર્ચ અપાવશો.

૬. સાક્ષીઓનાં નામ તથા ઠેકાણાં.

નામ

રહેવાનું ઠેકાણું.

૧

૨

૩

૪

૫

તારીખ ૪ થી મે સન ૧૮૯૪.

હું વાદી

એકરાર કરું છું કે આ અરજીમાં

જે મજકુર લખ્યો છે તે મારી માહીતગારી તથા સમજવા પ્રમાણે તર્કન ખરો છે. તા. સદર.

સહી દા. પોતે.

(મામલતદારના કરેલા હુકમથી નારાજ થઇ આસિસ્ટન્ટ ક્લેક્ટર સાહેબ તરફ કરેલી અપીલની અરજી.)

ગરીબ પ્રવર સલામત.

મહેરબાન ચોયાંશી ડિવિઝનના ફર્સ્ટ આસિસ્ટન્ટ

ક્લેક્ટર સાહેબ. મુ. સુરત યા સ્વામી.

સાહેબ મહેરબાનની ખીજમતમાં તાલુકે મજકુરના ગામ મોળે મમદાના રહેનાર નીચે સહી કરનારાઓની સલામ સાથે અરજ એ છે જે મજકુર ગામના સર્વે નંબર ૮૩, ૬૭, ૬૧ ની અમારી ખાતાની જમીન છે; અને નંબર ૪૫, ૪૬, ૪૮ ની જમીન ખાતેદાર સુખલા કીડીઆ, રામલા પરભુ અને ભીમભાઇ ગોવિંદજીની છે, નંબર ૩૬ ના તળાવના કાંસમાંથી પાણીનો વધારો એ પાછલા નંબરો ૪૫-૪૬-૪૮ ના કાંસમાં થઇને જાય છે. અસલથી પાણી જવાનો એ માર્ગ છે. નંબર ૪૮ નો ખાતેદાર ભીમભાઇ ગોવિંદજી ગામ મજકુરનો મુલકી પટેલ જાતે છે, તેથી મામલતદાર સાહેબ આડે રસ્તે દોરવાઇ સદરહુ પાણી જવાનો રસ્તો ખંધ કરે છે. જેથી સદરહુ પાણીનો વધારો અમારા નંબરોની જમીન તરફ ફરી વળવાથી, અને ત્યાંથી પાણી જવાનો નિકાસ ન હોવાથી પાણી બરાબ રહી પુલને નુકશાન કરે છે, માટે જાતે પધારી એ નંબરોની જમીન નજરે જોઇ

ઘટીત દાદ આપશો. પેસ્તર એક અરજી મામલતદાર સાહેબ મારફત આપને કરી હતી, પણ તેનો જવાબ ન મળવાથી આ બારોબાર આપ સાહેબ તરફ ગુજરી છે. માટે આપ સાહેબ વાજખી દાદ જરૂર આપશો કે અમો ગરીબ માણસો સાહેબના હકમાં ફવા કરીએ. તારીખ ૨૩ મી એપ્રિલ સન ૧૮૯૨.

૧ વલ્લભ કડવા સહી દા. પોતે.

૧ દામા મીદા સહી દા. કલા રામા.

૧ દુર્લભ બુદર સહી દા. ગોવિંદ રામજી.

૧ જોરામ નરસિંહ સહી દા. પોતે.

(જમીન પોતાના નામેથી કમી કરવા વિષે.)

મહેરખાન વલસાડ ડિવીઝનના આસિસ્ટન્ટ કલેક્ટર સાહેબ.

સાહેબની જીનામમાં હું નીચે સહી કરનાર વલસાડ તાલુકાનું ગામ મોજે છરવાડાના ખાતેદાર મકના વજીરીઆની સલામ સાથે અરજ કે સાહેબજી, મજકુર ગામમાં માઈ ખેડ ખાતું છે, તે પૈકી સર્વે નંબર ૭૬, ૭૭, ૭૮ એ ત્રણ નંબરોની જમીન બામ ખાડીમાં રેલ આવગાથી ઘણે ભાગે ખોદાણુ થઇ ગઇ છે, તે થોડી રહી છે. તે ખેડાણુમાં આવે એવી નથી, માટે તપાસ કરાવી મારા ખાતામાંથી કમી કરાવશો કે સરકાર હપ્તાના રૂપીઆ નાહક ભરવા ન પડે. એજ અરજ. તારીખ ૧ લી માહે ડીસેમ્બર સન ૧૮૯૪.

મકના વજીરીઆ સહી દા. લક્ષુભાઈ મોહનભાઈ.

(જમીન પોતાના નામપર ચઢાવવા વિષેની અરજ.)

સરકાર મહેરબાન નેકનામદાર સુરત જીલ્લાના કલેક્ટર

સાહેબ બહાદુર. એક. એસ. પી. લેલી.

સાહેબની જનાબમાં અરજદાર છાસડીઆ છીતાબાવા બગુઆવા તે કસબે જમ્મડીઆ તાબે નાંદોદના રહેનારની સલામ સાથે અરજ એ છે જે મારા બાપ બગુઆવા સંવત ૧૯૪૮ ની સાલમાં હું તથા મારો નાનોભાઈ નામે ન્હારસીંગને મૂકી ગુજરી ગયા, પણ મારા બાપના ગુજરી જવા પછી પાંચ-છ મહિના વિત્યા બાદ મારો ભાઈ ન્હારસીંગ ગુજરી ગયો. તેને એક છોકરો નામે તપ્પસીંગ છે. સદરહુ મારા બાપે નીચેના ગામોમાં જમીન ખરીદ કરેલી છે, તેનો પ્રથમ માલીક હું વડિલ પુત્રનો હતો છે; તેથી સદરહુ જમીન પ્રગણે ચોર્યા-શીના ગામ મોળે અલથાણા તથા મોળે બરાટ ગામમાં મળી આ-કરે લગભગ વીધાં ૫૦ છે, તે મારે નામે ચઢાવી આપશો. એ જ-મીન મારા મરનારભાઈ ન્હારસીંગને નામે ચાલે છે.

મારા બાપ સાથે ધણી લાંબી મુદત થયાં મારે અણબનાવ હતો, ને મારો ભાઈ તેમની સાથે રહેતો; તેથી મારા હકને દબાવવા સાફ મારા ભાઈએ મારા બાપને ઊધું સમજાવી એ જમીન પોતાના નામે કરી લીધેલી; પણ તે મારા ભાઈની કે બીજી હરકોઈ રીતે તેની ખાતગી પેદાશથી ખરીદાએલી નથી. મારા ભત્રીજા તપ્પસીંગ મજ-કુરે પોતાને નામે જમીન ચઢાવવા વિષે અરજ કરી છે; પણ હજી સુધી તેના નામ પર ચઢાવી આપવામાં આવી નથી, માટે સદરહુ જમીન કાયદા મુજબ ને અમારા હિંદુઓના રિવાજ મુજબ હું વડિ-

લના નામ પર ચઢતી આપવા આપ ખુદાવંદ સાહેબ રહેમ નગરે
હુકમ ફરમાવશે કે સાહેબના હુકમાં ફરમા કરીશ. તા. ૧ મે સન
૧૮૯૩.

અરજદાર છાસઠીઆ છીતાબાવા

ભગુબાવા સહી દા. પોતે.

(આગથી લાચાર થએલાંઓએ આશ્રય મેળવવા કરેલી અરજી.)

સરકાર મહેરબાન સુરત જીલ્લાના કલેક્ટર સાહેબ

બહાદુર મુ. સ્વામી.

સાહેબ મહેરબાનની જીનાબમાં અમે નીચે સહી કરનાર આમ
તલંગપોર તાલુકે ચોર્યાસીના રહેવાશીઓની સલામ સાથે અરજ કે
સાહેબજી, ગઈ તા. ૧૯-૫-૯૩ ને રોજ સાંજના કલાક ચારને થુમારે
આમારામાંના નાનીઆ કીડીઆનાં ઝુંપડામાંથી આમ શરૂ થતાં અ-
મારૂં તમામ ફળીયું બળી ગયું છે. અમે મરદો તથા બેરીઓ ખેતરમાં
મજુરીપર ગએલાં, તેથી ફળીઆમાં કોઈ હતાં નહિ, નાનાં છોકરાં તથા
અપંગ ધરડાં માણસો હતાં, તેમનાથી કંઈજ નીકળી શક્યું નહિ,
ધર અને તેમાંનું તમામ રાચરચીકું બળી ગયું. એટલુંજ નહિ પણ
વાડામાં ખેતીનો પાકેલો માલ, ઘાસ, કડબ, અને જુવારનાં પાલ્લં
હતાં તે પણ બળી ગયાં. ટુંકામાં સાહેબને અરજ કે અમે છોક લાચાર
સ્થિતિમાં આવી પડ્યાં છીએ, ખાવાને અન્ન નથી, પહેરવાને વસ્ત્ર
નથી, અને રહેવાને ઘર નથી. માટે સરકાર તરફથી ચાલુ વર્ષના
સરકારી ધારાના રૂપીઆ અમારા ખાતાએ જે કાંઈ બાકી હોય તે

માફ કરશે; અને જંગલમાંથી મદત કાઢ કાપી લાવવા પરવાનગી આપશે; તેમ સુરત, મુંબઈ જેવા મોટાં શહેરોમાં આગથી લાચાર થએલાં ગરીબોને આશ્રય આપવા ધર્માદા ફૂડો હોય છે, તેમાંથી મદદ મળે એવો ઘટતો બદાબસ્ત કરશે કે અમો દીન મુશ્કેલીમાં આવી પડેલાં કેવળ લાચાર, અન્ન ભેગાં થઇ સાહેબના હકમાં દુવા માગીએ. એજ અરજ. તારીખ ૨૧-૫-૯૩.

નાનીઆ કીડીઆ દા. પોતે

રામલા ઉકા સહી દા. ગેમા ફકીર.

પ્રેમા ફકીર સહી દા. પોતે.

જેગલા રામલા સહી દા. વસનજી
લલ્લુના.

(બંદુક ફોડવાની પરવાનગી માગવા વિષેની અરજ.)

મહેરબાન સુરત સિટિના ચીફ કોન્સ્ટેબલ સાહેબ.

સાહેબની જીનાબમાં હું નીચે સહી કરનાર સૈયદપરાની બોરડી શેરીના રહેનાર ધેલાભાઈ હરિદાસની અરજ કે મારે ઘેર મારા નાના-ભાઈ અમૃતલાલ હરિભાઈનાં લગ્ન વેશાખ સુદ ૩ સોમવારે થયાં છે, તેનો વરધોડો. સ્વામીનારાયણના મંદીર આગળ થઈ ચાર ખુણાના ચાલાથી હરિપરામાં ઘીકાંટા આગળ થઈ મોટે રસ્તે બ્રહ્મનપુરી બાગળ આગળ થઈને વાડીફળીઆની પગથીઆ શેરીમાં જવાનો છે. માટે બંદુકના ખાલી બહાર (અવાજ) કરવાની રજા આપશે. વર-ધોડો સદરહુ દિવસે રાત્રે કલાક ૮ થી ૧૧ વાગતાં સુધીમાં ફરશે. એજ અરજ. મિતિ ચૈત્ર વદ ૫ સંવત ૧૯૫૦

અરજદાર ધેલાભાઈ હરિદાસ સહી દા. પોતે.

(ગામમાં મેળો ભરવાનો હોવાથી પોલીસની મદદ માગવા વિષે
પોલીસ પટેલનો રિપોર્ટ.)

મહેરખાન ઓરપાડ તાલુકાના ચીફ કોન્સ્ટેબલ સાહેબ.

સાહેબની જાનાયમાં કસમે સરસના પોલિસપટેલની સલામ સાથે
અરજ કે આવતી તારીખ ૫ મી જાન્યુઆરીએ મનકુર ગામમાં
સિદ્ધનાથ મહાદેવની જાત્રા છે, ત્યાં સુમારે દશ હજાર માણસ ભેગા
થશે. તે વખતે ટોટો ફિસાદ થઈ સુલેહનો ભંગ ન થાય, માટે પો-
લિસનાં ૧૫ માણસ અત્રે આમલે દિવસે હાજર થાય એવો બંદો-
બસ્ત કરશે. એજ તા. ૨૪ મી ડીસેમ્બર સન ૧૮૯૪.

પોલિસ પટેલ ઉત્તમરામ શિવશંકર સહી દા. પોતે.

(કુવામાં પડવાથી થએલા મરણ વિષેની અરજ.)

મહેરખાન વલસાડ તાલુકાના ચીફ કોન્સ્ટેબલ સાહેબ.

સાહેબ મહેરખાનની જાનાયમાં મોળે કુંડીના પોલિસ પટેલ
રઘનાથજી ફકીરભાઈની સલામ દીગર અરજ કે સાહેબજી, ગઈ તારીખ
૮—૩—૯૫ ને રોજ સવારમાં કલાક ૭ ને સુમારે ગામ મનકુરના
રહેનાર કાળા મોરારના દીકરા જુલાની વહુ બાઈ કાળી-ઉમ્મર આ-
શ્વરે વર્ષ ૧૮ ની પોતાના ઘર પાછળના કુવામાંથી પાણી કાઢતા
દોરડાની આંટીમાં પગ આવવાથી લપસી પડવાથી મરણ પામી છે.
મને ખબર પડવાથી ત્યાં જઈ લાસને કઢાવી જોતાં કોઈ પણ સ્પષ્ટ
દેખ બાવે ઉંચડી નાખવાથી પડેલી અગર આત્મઘાતનાં ઘરાદે પડે-
લીનાં કાંઈ પણ ચિન્હ જણાયાં નહિ; અને પંચોનો પણ અભિપ્રાય

તેવો પડ્યો. માટે લાસને અવલ મળલ પહોંચાડવાની રજા આપી, આપ સાહેબને જાહેર થવા આ રિપોર્ટ કર્યો છે. તા. ૯—૩—૯૫ તલાટી રામપ્રસાદ ઉમેદરામ.

પા. રઘનાથજી ફકીરભાઈ સહી દા. પોતે.
પોલિસ પટેલ—ગામ કુંડી. તાલુકો— વલસાડ.

(ફોજદારનો પોલિસ સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ સાહેબ તરફ રિપોર્ટ.)

સરકાર મહેરબાન સુરત જિલ્લાના પોલિસ
સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ સાહેબ બહાદુર.
મુ. સુરત ચા સ્વારી.

સાહેબ મહેરબાનની જાનાબમાં સ્ટેટ સચીનના ફોજદાર જમ-
રદસ્તખાં મુરદાખાંની સલામ સાથે અરજ કે, ગમ કાલે એટલે તા-
રીખ ૩—૬—૯૩ ને રોજ સાંજની પિસેન્જર ટ્રેન કે જે સચીન
સ્ટેશનપર ૩—૪૫ એ આવી પહોંચે છે, તેમાંથી ઉતરી સુરત
જાહેર-વાડી ફળીયાં શેરીની રહેવાસી ગોવિંદપ્રસાદ રણછોડની ધણી-
આણી બાઈ ગંગા પોતાના પિએર ગામ પલસાણે બળદની ગાડીમાં
પોતાના બાઈ જોડે બેસી જતી હતી. બાઈ પાસે લગભગ રૂ. ૧૫૦૦)ની
દિમ્મતના દાગીના પહેરેલા હતા તે બેવાથી બે હરામખોરો તેની
પાછળ પડ્યા. સાંજના છ કલાક ને શુમારે પોપડા ગામની હદમાં
જઘડીયા નામે ખાડી આવે છે, તેમાં તેઓમાંના એકે પાછળથી
ગાડીમાં ચડી બેસી બાઈને માથામાં ચાર પાંચ ડાંગના ઝપા-
ટા મારી ખાડી નાંખ્યો, અને તમામ દાગીના બાઈ પાસેથી પડાવી
લીધા, અને બીજાએ બળદ છોડી નાખ્યાં. મને મધરાતે બજાર પડવાથી

હું પાંચ સિપાઇઓ લઇ દોડી ગયો. જોતાંજ સદરહુ ખાડીમાં બાઇ બિચારી રહતી પોતાનો બાઇ જે બેભાન સ્થિતિમાં પડેલો હતો તેની પાસે જોડેલી જોઇ. સદરહુ શખ્સને ચાર વેડીઆ પાસે ઉચકાવી સુરતની પારેખ ડિસ્પેન્સરીમાં મોકલવામાં આવ્યો છે, અને બાઇ મ-જકુર તેની ગાડી સાથે હાંકનાર નવો મેળવી પોતાના પિએર ગામ પલસાણે રણછોડ સુંદરજીને ત્યાં ગયો છે. હરામખોરાની તપાસ તે દિવસે આખી રાત ફરતાં ગામોમાં કરી આજે સવારે આઠ વાગ્યા તોપણ પતો લાગ્યો નથી; માટે આ અરજ આપ સાહેબ તરફ વ-ધારે બંદોબસ્ત થવા ગુજરી છે. એજ. તારીખ ૪—૬—૬૩

જામરહસ્તખાં મુરદાખાં સહી દા. પોતે.

ફોજદાર રહે સચ્ચીન.

(મિલકતનો કબજો લેવા બાબત દિવાની કોર્ટમાં અરજી.)

વલસાડના મહેરબાન સેકન્ડ ક્લાસ સબ જજ

સાહેબની કોર્ટમાં હાવો.

શરિઆદી નંબર

સન ૧૮૮૦

હાંસજી રઘનાથ પોતે તથા પોતાના મરનાર બાઇ
શિજલાલ રઘનાથના વારસ હાંસજી મજકુર જાતના
લેઉઆ કણુખી, ધધો ખેતીનો, ઉમ્મર આશરે વર્ષ ૪૫
ની, રહેવાસી ગામ અડદા, તાલુકે વિરૂદ્ધ જલાલપોર.

વાદી

કેવળરામ ગણેશ જાતના મારવાડી કડીઆ, ધધો
નોકરીનો, ઉમ્મર આશરે વર્ષ ૪૭ ની, રહેવાસી ગામ
અડદા, તાલુકે જલાલપોર.

પ્રતિવાદી

હું હાંસજી રૂઢનાથ પોતે તથા પોતાના મરનાર બાધ ધિજ્જલાલ રૂઢનાથના વારસ સદરહુ વાદી નીચે મુજબ જણાવું છું કે—
સુરત ડિસ્ટ્રિક્ટ સબડિસ્ટ્રિક્ટ જલાલપોરનું ગામ મોજો અડદામાં ધર ૧ કચુખી વાડામાં કે જેનો માલીક હું વાદી હતો.

સદરહુ મકાન પ્રતિવાદી મજકુરે સંવત ૧૯૪૩ના જેઠ વદ ૮ તારીખ ૮ મી માહે જુલાઈ સન ૧૯૮૭ ને રોજ ગેરકાયદે કબજો કર્યું છે.

સદરહુ મકાનનો કબજો પ્રતિવાદી મને ન આપતાં પોતે દબાવી પડ્યો છે, માટે મારી અરજ એ છે જે,

(૧) નીચે લખેલી વિગતનું ધર પ્રતિવાદી પાસેથી મારે કબજો અપાવો.

(૨) હકીકતથી એ સિવાય કોઈને વાજખી અને યોગ્ય જણાય તેવી દાદ આપો.

દાવો કરવાનું કારણ સંવત ૧૯૪૩ ના જેઠ વદ ૮ તારીખ ૮ મી માહે જુલાઈ સન ૧૯૮૭ ને રોજ ગેરકાયદે કબજો કર્યો ત્યારથી ઉત્પન્ન થયું છે:—

મકાનની વિગત.

ડિસ્ટ્રિક્ટ સુરત સબડિસ્ટ્રિક્ટ જલાલપોરનું ગામ મોજો અડદામાં કચુખીવાડામાં છે તે, ઉત્તરે બહેચર હરિભાઈનું ધર છે, દક્ષિણે મોતી ગમલનું ધર છે, પૂર્વે વાડી છે, પશ્ચિમે સરિઆમ રસ્તો છે. કિમ્મત આશરે રૂ. ૭૫). એજ. તારીખ ૧ લી માહે માર્ચ સન ૧૯૮૮.

હાંસજી રૂઢનાથ પોતે તથા મરનાર પોતાના બાધ ધિજ્જલાલ રૂઢનાથના વારસ હાંસજી રૂઢનાથ સહી દા. પોતે.

હું હાંસજી રૂઢનાથ પોતે તથા મરનાર પોતાના બાપ જિજ્ઞાસુ
લ રૂઢનાથના વારસ હાંસજી એકરાર કરે છું કે અરજીમાં લખે-
લી હકીકત સાચી છે.

હાંસજી રૂઢનાથ તથા મરનાર પોતાના બાપ જિજ્ઞાસુ
રૂઢનાથના વારસ હાંસજી રૂઢનાથ સહી દા. પોતે.

(ભરણ પોષણ માટે એક આમીની નાદારીમાં દિવાની કોર્ટને અરજી.)

સુરતના સેકન્ડ ક્લાસ સપ્લાયડજ સાહેબની કોર્ટમાં.

દિવાની ફરિયાદી નંબર.

સન ૧૮૭૨.

બાપ ગંગા તે બીબા મકનની છોકરી, જાતનાં }
ધાંચી, ઉમ્મર આશરે વર્ષ ૩૦ ની, ધંધો ધરકામનો, } વાદી.
રહેવાસી સુરત સલાબતપરાના.

વિરુદ્ધ.

ગોવિંદ લાલા જાતના ધાંચી, ઉમ્મર આશરે વર્ષ }
૩૦ ની, ધંધો તેલ દીવેલ વેચવાનો, રહેવાસી મોતા } પ્રતિવાદી.
તાલુકે આરડોલીના.

દાખો રૂ. ૯૨૪

હું વાદી બાપ ગંગા મજકુર નાદાર છું, ને આ દાવાની અ-
રજીનું કમિશન બરવાની મારામાં તકાદ નથી, ને અરજી સાથે રજુ
કરેલી યાદીમાં લખેલા માલ સિવાય મારી પાસે કંઈ મિલકત નથી,
તેથી આ મારી અરજી નાદારીમાં દાખલ કરવાની કોર્ટ પરવાનગી
આપવી જોઈએ.

હું વાદી મજકુર લખી જણાવું છું કે—

૧. ઉપરોક્ત પ્રતિવાદી મારે ઘણી થાય છે. તેની સાથે આશરે વર્ષ પંદર ઉપર મેં નાતરું કરેલું, ત્યારબાદ પ્રતિવાદીને ઘેર હું રહેતી હતી, અને મને બે ફરજદ પણ થયેલાં હતાં.

૨. પ્રતિવાદીએ મને પક્ષાનું જે ઘરેણું ચડાવેલું હતું, તે પહેરી એ પ્રતિવાદીને ત્યાં મળેલી ને રહેતી હતી, તે તમામ ઘરેણું પ્રતિવાદીએ લઈ સંવત ૧૯૪૩ કારતક માસ ચા સન ૧૮૮૬ ના નવેમ્બર માસમાં મને કાઢી મૂકી; તેથી હું મારા બાપના ઘરમાં રહી છું.

૩. પ્રતિવાદીએ કાઢી મૂક્યા પછી ઘણીવાર કલ્લા છતાં તથા કહેવડાવ્યા છતાં તેણે મને પોતાને ત્યાં રાખી નહિ, ને રાખતો નથી, તેમ બોરાકી પોશાકી પણ પુરી કરતો નથી.

૪. પ્રતિવાદીએ હિંદુશાસ્ત્ર તથા દેશ રિવાજ તથા અમારી ન્યાતના ધારા પ્રમાણે મને પોતાની સાથે રાખી મારે બોરાકી પોશાક પુરો કરવો જોઈએ, તે મુજબ તે કરતો નથી, તેથી બોરાકી પોશાકી વગર હું ઘણી ઇજા પામી છું ને પામું છું.

૫. પ્રતિવાદીને તારીખ ૧૬ મી ઓક્ટોબર સન ૧૮૯૧ ના રોજ એક નોટિસ ટપાલ મારફત આપી, તે તેણે નહિ લેવાથી તેનું પાકિટ પાછું આવેલું છે.

૬. મારે પ્રતિવાદી પાસે મારી ચડેલી બોરાકી પોશાકીના તારીખ ૧ લી જાન્યુઆરી સને ૧૮૯૧ થી તે તારીખ ૩૧ મી ડિસેમ્બર સમે ૧૮૯૧ સુધી વર્ષ ૧ ના દર માસે રૂ. ૭) સાત લેખે રૂ. ૮૪ લેવા દેવો કરે છે. તારીખ ૧ લી જાન્યુઆરી સને ૧૮૯૨ થી દર વર્ષે રૂ. ૮૪) લેખે મારી હયાતી સુધી પ્રતિવાદી પાસેથી લે-

વા સારૂ એ રૂ. ૮૪)ના દશ પટને હિસાબે રૂ. ૮૪૦) નો દાવો કરું છું. જુમલે રૂ. ૯૨૪)નો દાવો કરું છું.

૭. મારા દાવાનું કારણ ચડેલી ખોરાકી પોશાકીનું તા.૩૧ મી ડીસેમ્બર સને ૧૮૯૧ ને રોજ તથા ત્યાર પછીની ખોરાકી પોશાકી લેવાને તારીખ ૧ લી જાન્યુઆરી સને ૧૮૯૨ થી દર દર વર્ષે ઉત્પન્ન થયું.

માટે હું વાદી નીચે મુજબ દાદ માગું છું કે—

૧ મારી ચડેલી ખોરાકી પોશાકીના કિપર બતાવ્યા મુજબ વર્ષ ૧ ના રૂ. ૮૪) પ્રતિવાદી પાસે અપાવે.

૨ તારીખ ૧ લી જાન્યુઆરી સને ૧૮૯૨ થી દર વર્ષે વરસ એકના રૂ. ૮૪) લેખે મારી ખોરાકી પોશાકીના પ્રતિવાદી મારી હયાતી સુધી દર વર્ષે ચડ્યા ચડ્યા મને આપ્યા કરે, એવું હુકમનામું કરી આપે.

x

૩ આ દાવાનો ખર્ચ અપાવે.

તારીખ ૫ મી જાન્યુઆરી સને ૧૮૯૨.

૦ બામ ગંગા બીખા મકનની છોકરી

સહી દા. બીખા મકનના છે.

હું વાદી બામ ગંગા-બીખા મકનની છોકરી એકરાર કરું છું કે આ અરજીમાં લખેલો મજકુર મારા જણ્યા પ્રમાણે સાચો છે. તા. સદર.

૦ બામ ગંગા બીખા મકનની છોકરી

સહી દા. બીખા મકનના છે.

(નાદારીની અરજી જોડે પોતાની મિલકતની યાદી આપેલી તે)
સુરતના સેકન્ડ ક્લાસ સભ્યજડજ સાહેબની કોર્ટમાં.

દિવાની ફરિયાદી નંબર સન ૧૮૯૨.

વાદી—નાદાર બાઇ ગંગા બીખા મકનની છોકરી.

પ્રતિવાદી—ગોવિંદ લાલા.

દાવો ૩. ૯૨૪)

હું સદરહુ વાદી બાઇ ગંગા નાદાર છું, મારી પાસે જે માલ-
મતા છે, તેની યાદી નીચે પ્રમાણે:—

૧. ૧—૮—૦ પહેરવાના સાક્ષા બે સુતરાક.

૨. ૦—૮—૦ ડગલી એક સુતરાક.

૩. ૦—૮—૦ કાંચળી નંગ બે „

૪. ૧—૦—૦ વાઘરા નંગ બે „

૩. ૩—૮—૦

એણી વિગતે માલમતા છે; એ કિપરાંત બીજી કાંઈજ માલ-
મતા નથી.

તારીખ ૫ મી જાન્યુઆરી સને ૧૮૯૨

૦ બાઇ ગંગા વાદી તે બીખા મકનની છોકરી
સદી દા. બીખા મકનના છે.

(જડજ સાહેબની કોર્ટમાંથી સગીરની મીલકતનું સટી ફિક્સેટ
બેવાની અરજી.)

મહેરખાન ભરૂચના કુલ પાવર સિનિયર આસિસ્ટન્ટ જડજ સાહેબ બહાદુર.

સાહેબની જીનાખમાં હું અરજદાર મીર એતે શાખ અલીખાન, રહેવાસી વડોદરાના, જાતના મુસલમાન પઢાણ, ઉમ્મર આશરે વર્ષ ૧૫ ની સલામ સાથે અરજ એ છે જે સાહેબજી, મારો બાપ અલીખાન ૧૮૫૦ ના જાન્યુઆરી માસની તારીખ ૧૮ મીને રોજ વડોદરામાં ગુજરી ગયા છે, તેને પેટે મારા ઉપરાંત નીચે લખેલાં સગીર છોકરા છોકરીઓ છે, તેનું સન ૧૮૫૦ ના એક્ટ ૮ મુજબ વાલી પણાનું તથા વહીવટનું સર્ટિફિકેટ મળવું જોઈએ; તે વિષે મારી અરજ છે. તે સગીર છોકરાં:—

૧ મીર મુજદર અલીખાન, ઉમ્મર આશરે જન્મતિથી જાતના
વર્ષ ૧૭ માદ નથી મુસલમાન.

૨ મી નાશીર અલીખાન	૧૫	„	„
૩ મીર મહમદ અલીખાન	૯	„	„
૪ છોકરી શીરાજીલ નીશા બેગમ	૧૨	„	કુંવારી.
૫ સરદાર જીલનીશા બેગમ	૮	„	„

૨ મરનાર મારા બાપની સ્થાવર મિલકત જમીન એકર ૯૭—૧૫ જલ્દે ભરૂચમાં છે ને તે આ કાર્ટની હકુમતમાં છે. તેની અજમાશી કિંમત આશરે રૂ. ૮૬૭૨૫) છે; તેના માલીક હું તથા લખેલાં સગીર છોકરાં છે. ઉપર લખેલી જમીન આમોદ તાલુકાનાં ગામ કેરવાડા, પીપલીઆ તથા આછોદમાં છે.

૩ સદરહુ મિલકત હું અરજદારના કબજામાં હાલ છે; ને સગીર છોકરાંઓ પણ હું અરજદારના કબજામાં છે.

૪ સગીરનાં સગાઓ નીચે પ્રમાણે:—

૧ સગીર છોકરાંની માની મા બાપ રાજી બીબી તે મુનશી શેલામ ઠાઠરની વિધવા, રહેનાર વડોદરામાં મીર સાહેબના વાડામાં.

૨ સગીરોની બેન જમીલુન નીશાબેગમ મહમદહુસેન આતા-હુસેનની ઓરત.

૩ સગીરોનો શાવકો કાકો મીર મહમદહુસેન વલદે અકબર અલીખાન, સંદારીની નોકરી.

૫ સગીરોનો વાલી તથા વહીવટ કરનાર કોષ્ટ પણ કોર્ટથી કોષ્ટને નીમવામાં આવેલો નથી.

૬. સગીરોની મિલકત હું અરજદારના કબજામાં છે; ને સગીરના વાલી તથા વહીવટપણાની બાબતમાં કંઈ પણ અરજ થઈ નથી.

૭. આ અરજીથી દાદ માગું છું કે સગીરોનું વાલી તથા વહીવટપણાનું સર્ટિફિકેટ મને મળવું જોઈએ.

૮ હું અરજદાર સગીરોનો વાલી તથા વહીવટદાર નીમાવાને સમજી વાતે લાયક છું.

૯ હું અરજદાર સગીરોનો સગો બાપ થાઉં છું. તેથી સગીરોનો વાલી તથા વહીવટદાર નીમાવાનો મારો હક છે.

૧૦ આ અરજી થવાનું કારણ એટલુંજ છે કે મરનારનું કરજ છે. ને તેની મિલકત ઉપર કેટલાંએક હુકમનામાં થએલાં છે. કરજની અવસ્થા થવા સારૂ આ સર્ટિફિકેટની જરૂર છે. તારીખ ૪ થી માહે માર્ચ સને ૧૮૯૧.

મીર એતે શાખ અલીખાન વલદ ઇબ્રાહીમ અલીખાનના કુલ મુખત્યાર કૃષ્ણરાવ આનંદરાવ સહી દા. પોતે.

હું અરજદાર એકરાર કરું છું કે ઉપર અરજમાં લખેલો મળ-કુર મારા જાણવા પ્રમાણે સાચો છે. તા. સદર.

કૃષ્ણરાવ આનંદરાવ તે મીર એતે શાખ અલીખાન વલદ ઇબ્રાહીમ અલીખાનના કુલ મુખત્યાર સહી. દા. પોતે.

(ઇન્કમટેક્સ ઓછો કરાવવા વિષેની અરજ.)

મહેરખાન ઓરપાડ ડિવિઝનના ઇન્કમટેક્સ કલેક્ટર

સાહેબ—

સાહેબની જાણમાં મેંજે ઠાસડના રહેનાર હું નીચે સહી કરનાર હકમા નેમાજની અરજ નીચે મુજબ—

(૧) સને ૧૮૮૬ ના ૨ જ એક્ટ મુજબ આ સાલના કરના રૂ. ૩૫) પાંત્રીસ મેં આપ્યા છે.

(૨) મારો ધંધો બાજ વટંદરનો છે; અને પેદાશ આશરે ૭૦૦) ની છે, તેનો હિસાબ છે.

(૩) ઉપલી પેદાશ વરસ એકની છે.

(૪) બીજી પેદાશ નથી.

માટે અરજ કરું છું કે કરના રૂ. ૩૫) પાંત્રીસ આવ્યા છે, તેમાંથી કમી કરી પેદાશના ઉપર કર ઠેરવશો.

ગઈ સાલ કરના રૂ. ૨૮) અઠાવીસ આપ્યા છે.

તારીખ ૧૦ મી આગસ્ટ સન ૧૮૯૨.

હકમા નેમાજ સહી દા. પોતે.

હું હકમા નેમાજ એકરાર કરું છું કે અરજીમાં જે વાત લખી છે તે ખરી છે.

હકમા નેમાજ સહી દા. પોતે.

(સખરજીસ્ટ્રારની ઓફિસમાંથી દસ્તાવેજની નકલ માગવાની અરજી.)

મહેરબાન જલાલપોર તાલુકાના સખરજીસ્ટ્રાર સાહેબ—

સાહેબની જનાબમાં તાલુકે મજકુરનું ગામ મોજે ખરસાડના રહેનાર દેશાધ રણછોડજી ગોપાળજીની સલામ સાથે અરજ કે સાહેબજી, મેં આપ સાહેબની ઓફિસમાં ગઇ તારીખ ૧૭ એપ્રિલ સને ૧૮૯૨ ને રાજ રધા બાણની જમીનનો વેચાણનો જે દસ્તાવેજ રજીસ્ટર કરાવેલો છે, તેની નકલ આપ સાહેબની સહી સિક્કા સાથે ફિવાની કોર્ટમાં કામ ચાલે ત્યાં રજુ કરવાની જરૂર છે, માટે દિ. ૮ માં મળવાનો ઘટતો અંદાજસ્ત કરશે. એજ અરજ. તારીખ ૧૫ મી માર્ચ સન ૧૮૯૫.

અરજદાર દેશાધ રણછોડ ગોપાળજી સહી દા. પોતે.

(નોકરી માગવા બાબત વેકસિનેશન ખાતામાં અરજી.)

સરકાર મહેરબાન વેકસિનેશન એન્ડ સેનિટરી ડીપાર્ટ-મેન્ટના સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ સાહેબ બહાદુર—

પ્રાંત ગુજરાત.

સાહેબ મહેરબાનની જીનાયતમાં હું નીચે સહી કરનાર સુરત બેગમપરામાં જુલા મોદીની પોળના રહેનાર ઉમેદવાર મગનલાલ પ્રજુદાસની સલામ સાથે અરજ એ છે જે સાહેબજી, મારા સાંબળવામાં આવ્યું છે કે આપ સાહેબના તાબામાં સુરત પારેખ ડિસ્પેન્સરીના વેકસિનેટના હાથ હેઠળ ર. પ) પાંચના પગારની ઉમેદવારની એક જગ્યા ખાલી પડી છે, તે મહેરબાની કરીને મને આપણા કે વેકસિનેશનનું કામ સારી રીતે શીખી સરકારી નોકરી બરાબર બબ્બસી સાહેબ મહેરબાનના હકમાં હુવા માગીશ. હું ગરીબ માણસ છું, મારા બાપા ગુજરી ગયેલા છે; અને કુટુંબનો આધાર મારા પર છે. હું થઈ ગ્રેડપબ્લિક સર્વિસ સર્ટિફિકેટ પરીક્ષામાં ગયે વર્ષે પાસ થયેલો છું; સર્ટિફિકેટની નકલ આ સાથે સામેલ છે. એજ અરજ. તારીખ ૧૪ મી માર્ચ સન ૧૮૯૫.

અરજદાર ને ઉમેદવાર મગનલાલ પ્રજુદાસ સહી દા. પોતે.

(મોજણીદારે લાંચ માગી તે નહિ આપવાથી તે જોએ બાણ નાંખવા દરાવ કર્યો તે રદ કરાવવા વિષે અરજ.)

મહેરબાન ફોર્મિસ સાહેબ બહાદુર આસિસ્ટન્ટ

સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ રેવન્યુ સર્વે—પ્રાંત ગુજરાત.

સાહેબની જીનાયતમાં મોજે મોતા તાલુકે ખારડોલી નિશ્ચે સુરતના રહેનાર પટેલ હીરા કરસનની અરજ એ છે જે—મારા ગામમાં હાલમાં મોજણીદાર હરિશંકર વિશ્વનાથ માપણી કરવા આવેલા છે, તે ગઈ તારીખ ૨૬ મીને રોજ મારા ખેતર સર્વે નંબર ૨૫ માં

માપવા આવ્યા ત્યારે મારી પાસે રૂ. ૫) પાંચ માઝ્યા, તે મેં નાહ
આપ્યા, તેથી મારા ખેતરમાં બાણ પાડ્યું. એ બાણ વાવેતરમાં કન્વું
પડશે, તેથી તુલને તુકસાન થશે, માટે તે બાણ મોજણીદાર છેડાપર
કરાવે એવો હુકમ કરમાવશે, કે મને ગરીબને તુકસાન થાય નાહ.
એજ અરજ. તા. ૨૫-૫-૫૪

પટેલ હીરા કરસનદાસ સહી દા. પોતે

(સર્વે ખાતામાં નોકરી મેળવવા સાર શરૂઆતમાં કામ શીખવાની
પરવાનગી માગવાની અરજ)

મહેરખાન દી. આર. ફરનાન્ડીસ સાહેબ બહાદુર.
ડેપુટી સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ રેવન્યુ સર્વે—પ્રાંત ગુજરાત.

સાહેબની જીનાબમાં અરજદાર નારણ પુરષોત્તમદાસની નવત્રતાપૂર્વક
અરજ છે જે સાહેબજી હું સેકન્ડ ગ્રેડ પબ્લિક સર્વિસ સર્ટિ-
ફિકેટ પરીક્ષામાં માપણીના વિષય સાથે પાસ થએલો છું, તે સર્ટિફી-
કેટની ખરી નકલ જોડે સામેલ છે; મારા સાંભળવામાં આવ્યું છે કે
આપને ત્યાં કેટલાક મોજણીદારોની જરૂર છે, માટે મને માપણીનું
કામ શીખવાની પરવાનગી આપશો; કે જેથી તે કામ શીખી કાંઈ
નોકરી મેળવવાને લાયક થાઉં; ને બવિષ્યમાં તે મળવાથી શેર બા-
જરી પેદા કરવાથી સાહેબના હકમાં હુવા માગીશ. એજ અરજ.
તા. ૧૬-૧૧-૫૪.

તાબેદાર નારણ પુરષોત્તમદાસ.
ગામ હીંગલોટ તાલુકે ભરૂચ.

(મોજણીદાર પોતાના કિપરી તરફ દબાવેલી જમીનનો કબજો
છોડાવવા રિપોર્ટ કરે તેનો નમુનો.)

મહેરબાન હેડ સર્વેયર જેઠાલાલ ગુલાબચંદ બી. ઠક્તર
રેવન્યુ સર્વે—પ્રાંત ગુજરાત.

જીનાબમાં મોજણીદાર ખુશાલ કલ્યાણની સલામ ડીગર અરજ
એ છે જે ચોર્યાસી તાલુકાનું ગામ મોજે તંબોર માપણી કરવા
સારૂ મને નીમ્યો છે. મજકુર ગામમાં નંબર ૨૫૨ ના ખાતેદાર
પીલા રૂપાએ સર્વે નંબર ૨૪૨ ની તળાવની એકર ૦-૩ પુઠ્ઠા
જમીન દબાવી વાતેતર કર્યું છે, તેમાં ગુવારનું તુલ છે. તે નંબરમાં
હિસ્સા માપવા ગયો, તો તે દબાણ માલુમ પડ્યું છે, તે જમીન
છોડવાનું તેને કહ્યું, પણ તે છોડતો નથી. માટે છોડાવવા સારૂ મહે-
રબાન સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ સાહેબની મારફત તાલુકે લખશોજી. તારીખ
૧૮-૧-૯૫

ખુશાલદાસ કલ્યાણદાસ મોજણીદાર.

(પોતાની જમીનમાંની ૨૬ થએલી જમીન—ખરાબો ખાદ કરાવવા
વિશેની અરજ.)

મહેરબાન હેડ સર્વેયર આપાલાલ પુરુષોત્તમદાસ
ઈ. ઠક્તર રેવન્યુ સર્વે—પ્રાંત ગુજરાત.

સાહેબની જીનાબમાં અરજદાર પટેલ ગીરધર સામળ રહેવાસી
મોજે ખરાબોધન તાલુકે ચોરપાડાનાં નત્રના પૂરક અરજ એ છે
જે મજકુર ગામમાં સર્વે નંબર ૧૨૦ એકર ૧-૨૫ આકાર રૂ. ૧૦૦-૮

ની જમીન મારે નામે ચાલે છે. તેમાં આશરે વીધા અર્ધાકને શુભારે પાણીનું વહેણ પડી ગયું છે, માટે તપાસ કરી તે જમીનનો ખરાબો કપાઈ જાય એવો હુકમ કરશે. કે તેટલી જમીનના પૈસા ભરવાના મારા ખાતામાંથી કમી થાય. મારે એ જમીન કાંઈ ઉપયોગમાં આવતી નથી. તેના નાહક પૈસા ભરવા પડે છે. એજ અરજ. તારીખ ૨૬—૨—૯૫

ટેલ ઝીરધર શામળભાઈ સહી દા. પોતે

(જમીન પર ચડેલો પાણીનો દર ઓછો કરવા વિશે.)

મહેરમાન એમ. એમ. હોલન્ડ સાહેબ બહાદુર
આસિસ્ટન્ટ સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ રે. સ. પ્રાં. ગુજરાત.

સાહેબની જનામમાં મોજે મણુબર તાલુકે ભર્યના રહેનાર ખાતેદાર ઇસપ આદમ વજેરે લોકોની નમ્રતા પૂર્વક અરજ એ છે જે આ ગામમાં એક તળાવ છે. તેમજ કુવા પણ ધણા છે. આગળ પ્રતવારી થઈ તે વખતે આ તળાવ ઉંડું હોવાથી તેમાંથી આસપાસના ખેતરવાળાઓ પાણી ભેતા હતા તેમ કુવાઓમાં પણ પાણી પહોંચતું, તેથી પીત કરતા હતા; પણ હાલ તળાવ પુરાઈ ગયું છે, તેથી તેમાં પાણી રહી શકતું નથી, તેમ કુવા ધણા ઉંડા જવાથી, ખપ જોગું પાણી પુરું ન હોવાથી કોશે પાણી કાઢતાં મળુરનો જાદો ખરચ મણુતાં ફાયદો પડતો નથી, માટે ફક્ત ડાંખરનુંજ તૂલ કરીએ છીએ, ને કોઈ વરસ પાછલો વરસાદ મારો હોય તોજ રવિમાં વાલનું તૂલ થાય છે, તેથી ખાતાના પૈસા ખરાબે ખરાય છે. હાલમાં હવે નવી પ્રતવારી થવાની છે, તો તેમાં અમારો દર ઓછો થાય એવું કરશે

કે જેથી અમો ગરીબ નાહક માર્યા જમએ છીએ તેમાંથી ખચીએ.
એજ અરજ. તારીખ ૧૨ મી એપ્રિલ સન ૧૮૯૫.

ધસપ આદમ ખાતેદાર સહી દાં પોતે.

ધરમાલ સલ્લેમાન સહી દાં પોતે

મોહન કહાના સહી દાં પોતે.

રામા કલ્યાણ સહી દાં પોતે.

(ખાળકુવો કઢાવવા મ્યુનિસિપાલિટીના સેક્રેટરીપર અરજી.)

મહેરખાન સુરત જિલ્લો મ્યુનિસિપાલિટીના સેક્રેટરી સાહેબ

સાહેબની જાનામાં સુરત વાડી ફળીઆના વજબાઇ મકનની
શેરીના રહેનાર જીવણભાઇ જગન્નાથની સલામ દીમર અરજ કે મ-
જકુર શેરીમાં નં. ૩૫૯ ધં ૪ વાણું માઈ ઘર છે, તે ઘરના જો-
ટલાપરના જળજરો ખાળકુવો તદ્દન બરાબ મયો છે, અને બહુ બદ-
બો મારે છે, માટે વેળાસર કઢાવવા ઘટતો બંદોબસ્ત કરશો. એજ
અરજ. તારીખ ૧ લી ફેબ્રુઆરી સને ૧૮૯૫

જીવણભાઇ જગન્નાથ સહી

દાં હકોરભાઇ જગન્નાથના છે.

(જમણુવાર તથા માંડવો કરવા જમીન રોકવા બાબત

પરવાનગી મેળવવાની અરજી.)

મહેરખાન સુરત મ્યુનિસિપાલિટીના સેક્રેટરી સાહેબ.

સાહેબની જાનામાં બહાનપુરી બાગળ આમળ ફાટસરીલના

રહેનાર શેઠ નરોત્તમદાસ નાગરદાસની સલામ સાથે અરજ કે મારે ત્યાં ફાગણ વદ ૨ નાં લક્ષ છે, તે પ્રસંગે બારણા આગળ સરિયામ રસ્તાપર માંડવો કરવામાં ૧૪ શીટ પહોળી ને ૨૨ શીટ લાંબી જમીન તારીખ ૮-૩-૬૫ થી તા. ૧૨-૩-૬૫ સુધી દિ. ૫ રોકવાની જરૂર છે, એક બાજુ પર ગાડીઓ જવાનો રસ્તો રહેશે, માટે અરજીમાં જણાવેલા માપની જમીન માંડવો બાંધવા માટે રોકવા પરવાનગી આપશો.

વળી સદરહુ લક્ષના કારણસર તારીખ ૧૦ મી અને ૧૧ મીને રોજ સાંજના કલાક પાંચથી સાત સુધી ૧૨ શીટ પહોળી ને ૮૧ શીટ લાંબી જમીન ન્યાતના જમણવારમાં રોકાશે, તેની પણ પરવાનગી આપશો. એજ અરજ.

તારીખ ૨૧-૨-૬૫.

અરજદાર, નરોત્તમદાસ નાગરદાસ સહી
દા. ૦ હાકોરદાસ નરોત્તમદાસના છે.

(રેલવેમાં માલ ઝેરવસ્ત્રો પડ્યા વિષેની અરજ.)

મહેરબાન બી. બી. એન્ડ સી. આઇ. રેલવેના ટ્રાફિક મેનેજર
સાહેબ બહાદુર. મુ. મુબઇ ચા સ્વારી

સાહેબની જનાબમાં હું નીચે સહી કરનાર અધ્યામા તાલુકે જલાલપોર જલ્લે સુરવના દેશાઇ દયાલજી ખંડુબાઇની સલામ સાથે અરજ કે સાહેબજી ચાલતા માસની ગઇ તા. ૨૦ જીને રોજ નાગપુરથી મારા આડતીઆ કહાનદાસ મંછારામે સંતરાં (ફળ) નાં પારસલ બે ત્યાંથી રેલવે તુર કરી અત્રે અમલસાડ સ્ટેશનપર મારા

નામની રસીદ કરાવીને રવાને કર્યાની સદરહુ રસીદ તારીખ ૫ મીને રોજ મને મળી હતી; ત્યારથી આજ દિ. ૮ થયાં દરરોજ બાળ કઢાવતાં સદરહુ પાર્સલ અમલસાડ સ્ટેશને આવેલાં જણાતાં નથી; માટે આપ તરફ અરજ ગુજરવાની કે એ ખાખત તપાસ ચલાવી ઘટતો બંદોબસ્ત કરશો. ભરતીઆ મુજબ કીમત રૂ. ૨-૧૧-૦ છે. એજ અરજ. તારીખ ૧૫ જાન્યુઆરી સને ૧૮૯૫.

દયાલજી ખંડુભાઈ સહી દા. પોતે.

(વર્તમાન પત્રના મેનેજરને અરજી.)

મહેરખાન 'પ્રજામત' ના મેનેજર સાહેબ,
અમદાવાદ.

જીનાખમાં હું નીચે સહી કરનાર રંગીલદાસ ભુખણદાસની સલામ સાથે અરજ કે ત્રણ વર્ષ થયાં આપનું ન્યુસ મારાપર આવે છે, તેના લવાજમનાં નાણાં દર વર્ષે જીન માસની પંદરમી તારીખે મારા તરફથી ચડયે ચડયાં મોકલવામાં આવે છે, તેની છેલ્લી રસીદ પણ નંબર ૭૮ તા. ૨૪-૬-૯૫ ની આપની સહીની આવી છે. જતાં ખાલ નંબર ૧૮૧ નું રૂ. ૨-૧૪ લેણાનું મળ્યું એ નવાઈ જેવું છે, માટે તપાસ કરશો મારી પાસે આપના પેપરનું કશું પણ લેણું પાછલા વર્ષનું રહ્યું નથી તે જાણવું. એજ. તારીખ ૨૪ મી અક્ટોબર સને ૧૮૯૪.

રંગીલદાસ ભુખણદાસ
મુ. નવસારી દુધીઆ તળાવની પોળ.

પ્રકરણ ૮ મું.

દસ્તાવેજો લખવાની સમજૂતી.

(૧) દસ્તાવેજ જે મીતીએ લખાય, તેજ મીતી ગુજરાતી ને અંગ્રીજી બંને આરંભમાં લખવી, એટલે સંવત ને ઇસ્વીસન બંને લખવાં.

(૨) દસ્તાવેજ લખવાનો દિવસ અને તેમાં લખ્યા મુજબ અવેજ આપવાનો દિવસ એકજ દિવસ જોઈએ, ફેર પડે દસ્તાવેજ બનાવટી ઠરાવવાનો અદ્દશી રહે છે.

(૩) મીતી લખ્યા પછી જેને લેખ કરી આપ્યો હોય તેનું નામ, ઠામ, ઉમ્મર, ધંધો અને જ્ઞાતી એટલું લખાય છે.

(૪) લેખ લખાવી લેનારનું નામ : લખ્યા પછી જોગ લીંઝોમ જરૂર લખવું.

(૫) જોગ લીં. લખ્યા પછી દસ્તાવેજ લખી આપનારનું નામ, ઠામ, ઉમ્મર, ધંધો ને જ્ઞાતી લખાય છે. છેવટ મત્તુ પણ એ નામનું થાય છે. તે ઝોક્સ યાદ રાખવું. ઉપરની ૧ ધખારત હરકોષ્ટ દસ્તાવેજનો આરંભ એટલે મથાળાનો ભાગ સમજવો; વેચાણ, ૨ ગીરો, બાણુ ઝાંઠી, ૩ ફારગતી, મણોત કે ભાડા નામું, ૪ વિલ યા અક્ષીસ નામું વગેરે હરકોષ્ટ દસ્તાવેજમાં એક રીતે આરંભના ભાગ લખાય છે.

૧ ધખારત=ગોઠવણ. ૨ ગીરો=મોલકત બીજને લખી આપી તે પર અવેજ લીધો હોય તે દસ્તાવેજ. ૩ ફારગતી=છુટા છેડાનો દસ્તાવેજ. ૪ વિલ=વાલસનામું, વારસામાં કોઈને મિલકત આપી દઈ તેનો લેખ લખવો તે.

દસ્તાવેજનો વચ્ચે એટલે મુદ્દાનો ભાગ.

એ ભાગમાં ઘણી ઘણી હકીકતો આવે છે; તમામ સરતો એમાં આવી જવી જોઈએ. અધુરી રહેલી સરતોએ પાછળથી કોઈ ચઢવું પડે ત્યારે 'બારિસ્ટરની તકરારમાં ને ખામી આડે આવી જાય છે. વાસ્તે દસ્તાવેજ પાકા હોંશીયાર યા રાત દિવસ ઘડાએલા માણસ પાસેજ લખાવવો જોઈએ. “જવ લખી આપવામાં આવે છે કે” એમ લખી તેના પછી મુખ્ય સાર ને સરત નીચે મુજબ છે.

(૧) અવેજનો આંકડો સ્પષ્ટ રાખ્ધ સાથે લખવો જોઈએ.

(૨) અવેજના ખદલામાં જે મિશ્કત યા જળુસ અપામ્ હોય તે જોડે લખવું.

(૩) મિશ્કત સ્થાવર ધર કે વાડી હોય તો, તે કયી જગ્યાએ આવેલી છે, તે સ્પષ્ટ દર્શાવું જોઈએ.

(૪) ધર હોય તો તેની લંબાઈ પહોળાઈ ને ચતુરસીમા લખવી.

(૫) જમીન ખેડવાની હોય તો તે કયા રસર્વે નંબરની કેટલા એકર ને આકારની છે, તે જણાવવું જોઈએ, તેમજ તેની ચતુરસીમા લખવી.

(૬) ધર હોય તો તેનું માફુ અને જમીન હોય તો તેનું ગણિત કેટલા રૂપીઆ ડેરવ્યા છે, ને તે લેવાનો લઘુ કાનો છે તે જણાવવું જોઈએ. તેમજ અવેજ હોય તો, તેના વ્યાજનો શો દર કેવી સરતે છે, તે લખવું જોઈએ. જમીનનો આકાર એટલે સરકાર ધારાના રૂપીઆ કાણે કેટલા બરવા, તે બરાબર લખવું જોઈએ; ને

૧ બારિસ્ટર-વકીલ કરતાં કાયદાનું વધારે બારીકગીરી જ્ઞાન જાણનાર કીડ્ડાંડ જથ પાસ થઇ આવેલ કાયદા શાસ્ત્રી. ૨ રસર્વે નંબર-માપણીનો નંબર.

વર હોય તો તે બાળ્યું વૃદ્ધ્યું કાણે સમરાવું તે લખવું જોઈએ.

(૭) દસ્તાવેજ કેટલી મુદત અંધન કર્તા છે, તે લખવું જોઈએ. છુટી મુદત હોય તો તેમ લખવું સદાને માટે આખું હોય તો યાવત-અંદ્રદવાકરો એટલે ત્યાં સુધી સૂર્યને અંદ્ર તથે ત્યાં સુધી આ એમ લખવું.

(૮) કબજો કયારે આપ્યો તે જણાવવું જોઈએ.

(૯) ગીરો, ભાડે કે ગણોતે મિલકત આપી હોય, તેપર રાખનારનો પછી ગીરો ભાડે કે ગણોતે આપનારનો હક રહે છે કે નહિ, તે લખવું જોઈએ. તેમજ સ્થાવર મિલકત ઝાડ વગેરે હોય, તે પર કાતો હક છે તે જણાવવું જોઈએ.

(૧૦) પવેજ મુદતસર પાછો આપી મિલકત છુટી કરવા સરત છે કે વળતરે અમુક વરસે મિલકત છુટી થાય છે કે શી રીતે તે ગીરો વગેરે દસ્તાવેજમાં આવવું જોઈએ; અવેજ ન અપાય કે મિલકત છુટી ન કરે, પ્રિયાદ વગેરે વખતસર કરતાં ખરચ કાતે માથે રહે છે તે જણાવવું.

(૧૧) મિલકતની વિગત પછી સરતો નીચેજ જુદા પારેઆક્રમાં જણાવવી જોઈએ. તે કયા ગિરિદ્રકટમાં કયા તાલુકામાં છે તે લખ્યા પછી તેની લાંબાઈ, પહોળાઈ, ચતુરસીમા, આકાર, એકર વગેરે તમામ હકીકત ચોક્કસ આવવી જોઈએ.

(૧૨) વીલ યા બક્ષીસના લેખમાં તમામ મિલકતો વર્ણવવી જોઈએ. તેમજ વેચાણ યા ગીરો દસ્તાવેજમાં પણ જેટલી મિલકત જે સરતે કરવામાં આવે તે બરાબર લખવી જોઈએ. કેમકે દસ્તાવે-

૧ અંધનકર્તા=અધણી કરનાર. ૨ વળતરે=અમુક મુદતે રૂપિયા વળી રહે તે મિલકત આપનારને પાછી મળે, તે વળતરે કહેવાય છે. ૩. ડિસ્પીકટ=નિલ્લો કે અસ્થાન જે હોય તેનું નામ.

જમાં એજ ખાસ મુદ્દાનો ખામ છે ઉપર મુજબ મુખ્ય સરતો લખી છે. તેમજ એ ઉપરાંત દસ્તાવેજ ગુદી ગુદી જે સરતે લખવાનો સ્થાન પ્રત્યે જે વહીવટ હોય તે મુજબ લખવું જોઈએ. લખતાં કાયદાની ખામી ન રહે, તેટલા સારા બનતાં સુધી ખર્ચો તૈયાર કરી કાયદા જાણનાર સારા વકીલ કે મુખતિઆરની તે ખાખત સલાહ લેવી.

(૧૩) દસ્તાવેજ સરકાર ધારા મુજબ યોગ્ય સ્ટામ્પપર કરવો જોઈએ. તેમજ તે રજીસ્ટ્રેશનની જરૂર હોય તો, તે સબરજીસ્ટ્રારની કચેરીમાં નોંધાવવો જોઈએ. ઘણી વખત સ્ટામ્પની ખામી, રજીસ્ટ્રાર ન થયો હોય તે, ને મુદતનો ખાધ, એ મુદ્દે દસ્તાવેજ ખોટા થાય છે; સમજ તેવી બુલ ન થવી જોઈએ. મુદતનો ખાધ એટલે અમુક મુદતે દસ્તાવેજ ફેરવવાનો કાયદાનો આધાર હોય તે નિયમ મુજબ દસ્તાવેજ કરવો જોઈએ. જેમ કોઈ પાસે રૂખીઆ માગતા હોય, તેનું સામા દસ્તાવેજનું ખાતું હોય, ને ત્રણ વરસ સુધીમાં તેના સાથે કોઈ જમા ન થયું હોય ત્યારે તેનો હિસાબ કરી ફરી ખાતું પડાવવું જોઈએ, નહીંતર મુદતનો ખાધ લાગી તે દસ્તાવેજ રદ થવાનો સંભવ રહે છે.

(૧૪) ઇમારત પુરી થયા પછી છેવટે 'અક્કલ હોશિઆરીથી

૧. ખર્ચો-કાચો દસ્તાવેજ, સ્ટામ્પ વગર સાદા કાગળ પર પ્રથમ લખ્યો હોય તે. ૨. સ્ટામ્પ-સરકારી ટિકિટ વા છાપવાળો કાગળ ૩. રજીસ્ટ્રેશન-નોંધણી. ૪ સબરજીસ્ટ્રાર-ફરેક તાલુકામાં મામલતદારની કચેરી સગત અકેકો નોંધણી કામદાર હોય ' તેને સબરજીસ્ટ્રાર કહે છે. '

૧ગિન ક્રેકે તાંદુરાસ્તથી રાજ્યુશીથી, રૂપીઆ રોકડા લઈ મિલકત કમળમાં આપી તે કપ્પલ મંજુર સહી, વગેરે વાક્યો આવે છે.

(૧૫) દસ્તાવેજ લખનારનું નામ એટલે દસ્કત ડાના છે તે છેવટ લખાય છે. આદ મતુ સાક્ષી થાય છે.

દસ્તાવેજનો છેવટનો ભાગ.

છેવટનો ભાગ તે મતા સાક્ષીનો છે, મતા સાક્ષી થયા સિવાય દસ્તાવેજ લખેલો રદ જાણવો; અને તેમાં લખ્યા મુજબ અવેજ પ્રત્યક્ષ દષ્ટ કે આપીતેજ મતુ કરવું જોઈએ; તેમજ સાક્ષીઓએ પોતાની રૂબરૂ અવેજ અપાયો કે લેવાયો તેમ મિલકતનો કમળે સોપાયો હોય, ત્યારેજ પોતાની સાહેદી કરવી જોઈએ. ઘણી વખત લોકો દસ્તાવેજ લખી રહેલા દે છે તે પાછળથી કાંઈ ભગતા માણસની સહી લે છે, પણ ખરૂં જોતાં તેવા સઘળા શખ્સો જુઠા કસમને પાત્ર છે. એ સઘળું એકીવખતે બનવુંજ જોઈએ. મતુ સાક્ષી કરતા પહેલાં દસ્તાવેજમાં નીચે મુજબ લીટી દોરાય છે.

અત્ર

મતુ.

તત્ર.

શાખ.

આ લીટીમાં મતુ કરનાર જે જોગ આ જગ્યાએ નજરે દસ્તાવેજ લીધે હોય છે; તેની સહી પોતાના લખતાં જોનાર તેમજ અવેજ જાત દસ્તકથી થવી જોઈએ, તેને તથા કમળે વગેરે અપાતા પ્રત્યક્ષ લખતાં ન આવડતું હોય તો તેની જોયો હોય એવા સખશે શાખ પાશે નિશાની કરાવવી, આદ બીજા એટલે સાક્ષી કરવી; અને તો

૧ ગિનક્રેકે-કેક કરી તેના ઘનમાં નહીં પણ શરીરની સારી સુખાકારીથી
૨ સહી-નકી. ૩ કસમ-સોગમ. ૪ પાત્ર-લાવક. ૫ અત્ર-અહીં. ૬ તત્ર-તહીં.

પાસે મત્તુ કરાવવું ધણીના કહેવા- એક સાક્ષી દસ્તાવેજ લખી આ-
થી એમ લખી દસ્ત કરવા. જોમ પનાર તરફનો જોમએ. સાક્ષી
લી૦ એક કરતાં વધારે શખ્સો કરનાર શખ્સો બહેલાજ હોવા
હોય તો તે દરેકનું નામવાર જોમએ.
ઉપરની રીતે મત્તુ કરાવવું જોમએ.

પ્રકરણ ૯ મું.

દસ્તાવેજોના નમુના.

(કબજા ગીરો ખત.)

સંવત ૧૯૪૮ ના વર્ષે ચૈત્ર સુદ ૩ તા૦ ૩૧ મી માર્ચ સન
૧૯૪૨ ને અંગ્રેજી દિને તાલુકે ચોર્યાશીનું ગામ મોજે દેલવાડાના
રહેનાર દેશાધ હરિભાઈ વસનજી જાતના અનાવલા પ્રાક્ષણ કિમ્બર
આશરે વર્ષ ૨૫ ની ધંધા ખેતી વગેરેનો જોમ, લી૦ તાલુકે મગ-
કુરનું ગામ ડીડોલીના રહેનાર બાણા લાલા, જાતના ડાળી કિમ્બર
વરસ ૪૦ ની ધંધા ખેતીનો જાત લખી આપું છું કે આજરોજે
તમારી પાસેથી નગદ રોકડા રૂપીઆ ૯૯૯) અંકે નવસા નવાણું
પોળીઆં મારા શાહુકાર સુરત નવાપરાના રહેનાર શા. નેમચંદ અ-
મચંદને આપવા રૂ. ૫૦૦) તથા બીજા પરચુરણ શાહુકારોને આ-
પવા સાડે લીધા તે દેવા, દેશ જ્યાં તમે ધણી મગો ત્યાં દેવા, એ
રૂપીઆનું વ્યાજ માસ એકે સેંકડે એકે તેરીખ ટકા વાત્ર અંકે છ
આના લેખે દીવાળી આદીના વ્યાજના વ્યાજ તથા જે વર્ષમાં અધિક
માસ આવે તેના વ્યાજના વ્યાજ સાથે આપવા સહી. એ ગરથના
મદલામાં મારી નીચે ત્રણેલી મિલકતો કબજા ગીરો આપી તમામ

કચ્છમાં સોંપી છે. સદરહુ મિલકત પેસ્તરથી તે હાલ સુધી મારા કચ્છમાં ચાલી આવેલી તે ગીરના હકથી તમારા કચ્છમાં આપી છે; માટે તેમાં વસો, વસાવો, ખેડો, ખેડાવો, તમારી નજરમાં આવે તે રીતે વહાવટ કરવાને તમે ગીરોદાર સુખતીઆર છો. સદરહુ મિલકતનું જે ગણોત બાહુ કૃત્ત્યન થાય, તે તમારા ઉપર લખેલા રૂપીઆના વ્યાજમાં જમે કરવા, ને ઘટે તો મારે ઘર ધરાઉ આપવા સહી. વ્યાજ કરતાં વધે તો મુદ્દલમાં જમે કરવા. સદરહુ રૂપીઆ તમે જ્યારે માગો ત્યારે આપવા; આપતાં દેર કનીએ તો નીચે લખેલી ગીરો વાળી મિલકતથી તથા અમારી જાતથી તથા અમારી સર્વે તરફની માલ મિલકતોથી તથા તમારી નજર પડે એ ત્યાંથી વસુલ કરવા તમે તથા તમારા વારસો સુખતીઆર છો. સદરહુ ધરને અરમાની સુલતાની જેખમ લાગે તો તેનો જેખમ મારે સિર છે. સદરહુ મિલકતને આખાદ રાખવાને જે જે મરામત કરાવવી પડે, તે અમારે કરાવવી; અમે નહીં કરાવીએ ને તમે કરાવો તો તેના ખરચના રૂપીઆ તમારા હિસાબ મુજબ ઉપર પ્રમાણેના વ્યાજના સાથે સદરહુ ગીરોના રૂપીઆના સાથે વસુલ કરતા તમે તથા તમારા વારસો સુખતીઆર છો.

ગીરો આપેલી મિલકતની વિગત:—જલ્લે સુરત ડિરિક્ટર સુરત સબડિસ્ટ્રીક્ટ તાલુકે ચોર્યાસીનું ગામ મોજે ડી'ડોલીમાં છે તે.

ઘર ગાળા ૨ જે નાગિએરી જમીન અમલા તથા વાડા સાથે ઉત્તર દક્ષિણ લાંબુ આશરે ગજ ૯૦ તથા પૂર્વ પશ્ચિમ પહોળું આશરે ગજ ૧૨ એની ઉત્તરે જસા ઝીણાનું ઘર, દક્ષિણે હરિભાઈ મકનજીનું ઘર, પૂર્વે આગલું આરણું સરિઆમ રસ્તામાં છે, ને પશ્ચિમે ગોવીંદ કરસનનું ઘર.

મજકુર ગામમાં સરકારી ખેડ ખાતાની જમીન મારે નામે ચાલે છે તે.

સર્વે નંબર ૧૨૫ એકર ૫-૧૦ ચુંઠા, આકાર	૩. ૨૦-૧૨-૦
,, ૪૨૦ ,, ૩-૭ ,, ,,	,, ૩૩-૧૩-૦
,, ૭૫૦ ,, ૧-૪ ,, ,,	,, ૫-૧૦-૦

એ વિગતની મિલકતો સર્વે જવના લાગતા વળગતા હકો તથા ઝાડો તમારા કબજામાં આપી છે. આ કબજા ગીરાનો દસ્તાવેજ મેં મારી રાજપુશીથી તથા અક્કલ હોશિઆરીથી લખી આપ્યો, તે મારે તથા મારા વારસોનાં કબજા છે. ઠા. મોતીભાઈ માણેકચંદના છે.

અત્ર.

મતુ. તત્ર.

સાખ.

ભાણા લાલા મતુ ઉપર લખ્યા
પ્રમાણે સહી ઠા. પોતે

રામજી ભીખા સાખ. ઠા. પોતે.
જીવણજી રતનજી સાખ. ઠા. પોતે.
વસનજી કમ્માણજી સાખ. ઠા. પોતે.

અર્થ અને મુચના.

ચોર્યાશી તાલુકો—સુરત જિલ્લે અને ફરતાં ગામ જે તાલુકામાં આવ્યાં છે તે તાલુકો.

જત-ખીજું. પરચુરણ—નાના નાના. અધિકમાસ-એકજ વષમાં એકજ નામના જે મહિના આવે ત્યારે એક અધિક ગણાય, તે વરસમાં ૧૩ મહિના ગણાય છે. ગરથ—રૂપીઆ. સદરહુ—એ દસ્તાવેજમાં લખી છે તે. પેસ્તરથી—પહેલાંથી. મુખતિઆર—ધણી. દેર દરીએ—વાર લગાડીએ, ના પાડીએ. અસ્માની—જેખમ—આ. કાશી કે હાથરી આદત, વીજળી પડે કે આગ લાગે ને ઘર બળી

જન્ય વગેરે. સુલતાની—સરકાર તરફથી લઈ લેવામાં આવે તે. ડિસ્ટ્રિક્ટ-તાલુકો, પ્રગણું. સરીઆમ—લોકોને જવાનો ધોારી રસ્તો.

વેચાણ ખત

સંવત ૧૯૪૮ ના ચૈત્ર વદ ૧૩ ને વાર શુક્ર તારીખ રપની ઓગ્રલ સન ૧૮૮૨ ને અંગ્રેજી દિને તાલુકે વલસાડનું ગામ જિટડીના રહેનાર થા. હીરાજી ભગવાનજી કિમ્બર વરસ ૫૫ ની ધંધો બ્યાજુનો જાતના મારવાડી વાણીઆ જોગ, લીં તાલુકે મજકુરનું ગામ માલવણનું ધણીકં દાતીના રહેનાર પુષ્પા લીંઆ જાતના માછી કિમ્બર પૃતી ધંધો ખેતી તેમજ વહાણ ફેરવવાનો જત કાખી આપું છું કે આજરોજ તમારી પાસેથી નગદ રોકડા રૂ. ૭૫૧) અંકે સાતસં એકાવન પોણીઆ ગણી લીધા; એ ગરથના બદલામાં મારી નીચેની વિગતે મિલકત તમને માવતર્યંદ્રદિવાકરે આકાશથી પાતાળ સુધી સર્વ જાતના લાગતા વળગતા હકો સાથે વેચાણ આપી આજરોજથી તમારા કબજામાં આપી છે, માટે તમારી નજરમાં આવે તે રીતે વહીવટ કરવાને તમે માલીક મુખતિઆર છો. એ મિલકત સંબંધી આજ પછી કોઈ ગીરોદાર દાવેદાર પેદા થઈ દરદાવો કરે તો તેનો જવાબ મારે તથા મારા વારસોએ દેવો સહી. એ મિલકતમાં વસો વસાવો ગીરો વેચાણ કે અક્ષીત કરો તે સર્વે વાને તમે માલીક મુખતિઆર છો. એ મિલકત ઊપરથી મારો તથા મારા વારસોનો હક તથા દાવો ઉઠ્યો છે, ને વમારો તથા તમારા વારસોનો હક તથા દાવો થયો છે. સદહુ મિલકત પેસ્તરથી મારા કબજામાં ચાલી આવેલી તે વેચાણના હકથી તમારા કબજામાં આપી. તેની વિગત હલ્લે સુરત ડિસ્ટ્રિક્ટ વલસાડનું ગામ કરમે બહેલીમાં ધર ગાળા ૪,

ઉત્તર દક્ષિણ લાંબા આશરે ગળ ૧૦૦ વાડા સાથે, તથા પૂર્વે પશ્ચિમ પહોળા ત્રણ ગાળા મળી આશરે ગળ ૨૧, એની ઉત્તરે આગ્રહ પારણું સરીઆમ સડકપર છે, દક્ષિણે વાડો ગૂઝી, ગોકળ કાકાના જમીન છે, પૂર્વે સ્વામીનારાયણનું મંદિર તથા ખુશી જમીન છે, તે પશ્ચિમે રજપૂત જાદવ જસાનું ઘર છે.

એ વિગતની મિલકતો વેચાણુ આપી તમારા કમળમાં સોંપે છે. આ વેચાણુનો દસ્તાવેજ મેં મારી રાજ ખુશીયા તથા અક્કલ હોંશિઆરીયા તથા ખીનકેદે તનદુસ્તીયા લખી આપ્યો તે મારે તથા મારા વારસોને કમુલ મંજુર છે.

અત્ર. મતુ. તત્ર. શાખ.
માછી ખુધા લીંબા મતુ ઉપર ભાયાભાઈ ગુલાબભાઈ શાખ.દા.પં.
લખ્યા પ્રમાણે સહી દા. પોતે. લલ્લુભાઈ મોહનભાઈ શાખ.દ.પં.
લીંબા જમલ શાખ દા. પોતે.

ફારગતી.

સંવત ૧૯૪૯ ના પોષ સુદ ૨ અંગ્રેજી તારીખ ૨૧ ડીસેમ્બર સન ૧૮૯૨ ને વાર ખુધને દીને સુરત નવાપરાના રહેનાર હરજીવન માણેકચંદ ગોલા, કિમ્બર આશરે વર્ષ ૩૦ ધંધો રેશમનો જોગ, લી. સુરત ગોપીપરાના રહેનાર જગજીવન માણેકચંદ કિમ્બર આશરે વર્ષ ૨૭ ની ધંધો વેપારનો, જત લખી આપું છું કે તમે તથા અમે સગા ભાઈઓ છીએ. આજ છ સાત વર્ષ થયાં તમે તથા હું જુદા રહી ધંધો રોજગાર કરતા આવ્યા છીએ, અને આપણી ફેલ્લીક જંગમ મિલકત હતી, તે આપણે વહેંચી લીધી હતી; પણ આપણું

આપીકું ધર નીચે જણાવેલી વીગતનું છે, તેમાં તમે રહેતા આવ્યા છો, તેમાં મારે નીચે હિસ્સાનો હક રૂ. ૩૦૦) અંકે ત્રણસે લઈ ઉઠાવી આ ફારગતી લખી આપી છે, ફારણ કે તમે મારા મોટાભાઈ ચાઓ છો, તે બચરવાળ છો; તેમ તમેએ મને કેટલીક મદદ કરેલી છે, તે ઉપરથી વિચાર કરી નીચે લખેલી મિલ્કત ઉપરથી મેં મારા માલીકપણાનો હક ઉઠાવી તમને સ્વતંત્ર માલીક કર્યા છે; માટે તમારી નજરમાં આવે તે રીતે ધરવાને તમે તથા મારા વારસો મુખતિઆર છો, તેમાં મારી તથા મારા વારસોની તકરાર ચાલે નહિ; આજ પછી એ મિલ્કત બાબત કોઈ ગીરોદાર, હીસ્સેદાર, વ-ગેરે પેદા થઈ હાલો કરે તેનો જવાબ મારે તથા મારા વારસોએ દેવો સહી. મિલ્કતની વિગત-સુરત ડિસ્ટ્રિક્ટ સુરત શહેરના નવાપ-રાના ભાતની પીઠમાંનું ધર એક માળા ૨ સર્વેનો નં. ૪૫ ની સં-નંદ નં. ૧૬૫ માં લખ્યા મુજબ સમચોરસ વાર ૧૪૫ એની પૂર્વે બેહેચર નાગરનું ધર, પશ્ચિમે માંડા કેસુરનું ધર, ઉતરે સરીઆમ સડક દક્ષિણે ગલીનો સરતો.

એ વિગતનું ધર આ ફારગતીનો હસ્તાવેજ ઉપર લખેલા રૂ. લઈ મેં મારી રાજી ખુશી ને બિનકેદ તનદુરસ્તીથી લખી આપ્યો તે મારે તથા મારા વારસોને કયુલ મંજુર સહી.

અત્ર.	મતુ.	તત્ર.	શાખ.
જમજીવન માણેકચંદ મતુ ઉપર	ફકીરચંદ માણેકચંદ શા.દા.પો.		
લખ્યા પ્રમાણે સહી દા. પોતે.	અબદુલ મલમંદ શાહે મલમંદ		
	શાખ. દા. પોતે ઘણી બે હજુર.		
	અમથા લાલચંદ શાખ, દા. પો.		

ગણોત પટો.

સંવત ૧૯૪૯ ના વૈશાખ શુદ્ધ ૩ વાર શુક્ર તા. ૫ મી મે સને ૧૯૯૩ અંગ્રેજી દિન તાલુકે ધંધુકાનું ગામ રાણપોરના રહેનાર શામળ બેહેચર જાતના અમદાવાદી કડવા કલુખી ઉમ્મર આશરે વર્ષ ૨૫ ની ધંધો વ્યાજનો બેગ, લી. મજકુર ગામના રહેવાશી પુજા આશારામ જાતના બાળીઆ કોળી, ઉમ્મર આશરે વર્ષ ૪૫ ની જાત લખી આપુંછું કે, તમોએ ગામ મજકુરના વનમાળી લાધા પાસેથી ગીરો રાખેલી જમીન, નીચેની વીમને તમારી પાસેથી વષ ૧૦ ને દરારે ગણોતે રાખી છે; તેના ગણોતના વપ ૧ એકના રૂ. ૧૩૦) અંકે એકસોને ત્રીશ પોળીઆં કર્યા છે તે સરકારની ઠરાવેલી બંને કિસ્તે નીમો નીમ આપવા; સરકાર ધારાના રૂપીઆ વનમાળી લાધાએ દર વર્ષે ભરવાના છે, એ જમીનનાં બાલુ પાળીની સંભાળ અમારે રાખવી, નવાં કરાવવાં પડે તો તે તમારા ખર્ચથી અમારે કરાવવાં એ જમીનમાં પાકે ન પાકે, ખેડીએ કે ન ખેડીએ તોપણ તમારા ગણોતના રૂ. ઉપરની મુદતે આપવા; આપતાં કસુર કરીએ તો અધુરી મુદતે એ જમીનનો કમળે લઈ બીજાને ગણોતે આપવાને મુખતિયાર છે. તેમાં ઉપલી મુદત સુધી જે કમી ગણોત ઉપર તે મારાથી વસુલ કરી લ્યો સહી. ઉપર બતાવેલી મુદત દરમ્યાન ઝીરો-દાર સદરહુ જમીન તમારી પાસેથી ઝીરોમાંથી ઊઠાવે તો મારે કમળે ઝોંપી દેવો, મુદતની તકરાર કરવી નહિ. ઉપર લખેલા ગણોતના રૂ. હું ન આપું, ને તમારે ફરિયાદ કરવી પડે તો તેના ખર્ચ સહિત મારી જાતથી તથા મારી માલમીલકતથી તથા મારા વાકી વારસોથી વસુલ કરી દેવા મુખતિયાર છે.

ગણોતે રાખેલી જમીન અમદાવાદ ડિસ્ટ્રીક્ટ-૨.બકિંગ્હમ તા-
લુકે-ધલુકાનું ગામ મોળે રાણપોરમાં વનખાળી લાધાના નામની ચાલે
છે, તેની વિગત.

જમીન કિત્તે ૧ સર્વે નં. ૪૨ એકર ૧૦-૪ આકાર રૂ. ૬૦-૮-૦

જમીન કિત્તે ૧ સર્વે નં. ૫૬ એકર ૪-૩૨ આકાર રૂ. ૨૦-૮-૦

એણી વિગતનો ગણોત પટો મારી રાજી ખુશીથી, અક્ષલ હોં-
શિઆરીથી તથા ખિનદેહ ને તાંદુરસ્તીથી લખી આપ્યો તે મારે તથા
મારા વંશ વારસોને કબુલ મંજુર છે સહી. દા. જયરામ રતનજીના છે.

અત્ર.	મતુ.	તત્ર.	શાખ.
ખુન્ન આશારામ મતુ કિપર લ-	ખુશાલ માધવ શાખ. દા. પોતે.		
ખ્યા પ્રમાણે સહી દા. ગંગારામ			
કેવળના. ધણી એ હજુર ધણીના	નરભેરામ નરમિલદાસ શાખ દા.		
કહેવાથી. ધણુએ નિશાન પોતાને	પોતે.		
હાથે કર્યું છે.			

ભાડાર્યીદ્દી.

સંવત ૧૯૪૬ ના પોપ સુદ ૨ ને વાર ગુરૂ તારીખ ૧ લી
જાન્યુઆરી સંત ૧૮૯૦ ના અંગ્રેજી દિને તાલુકે સાવલીનું ગામ
મોળે જરોદના રહેનાર મણીભાઈ ભોળાનાથ ઉમ્મર વર્ષ ૫૦ ની ધંધો
નોકરીનો જાતે નાગર બ્રાહ્મણ જોમ, લીં નરહરીપંથ વિષ્ણુપંથ જાતે
દક્ષિણી દેહસ્થ બ્રાહ્મણ ધંધો નોકરીનો મૂળ રહેવાથી ગામ જાયભો-
રડી તાલુકે ડેણુ જલ્મે ચાણાના તે હાલ નોકરી અર્થે કર્મને સાવ-

લીના જત લખી આપું છું કે નીચેની વીમતનું ઘર તમારી પાસેથી વર્ષ પાંચને કરારે રાખ્યું છે, તેની સરત એ જોઈએ એકના ૩. ૨૪૦ અંકે ચોવીસ બાબાશાહી દર સાલના ચેત્ર શુક્ર ૨ ને રોજ આપવા; મુદતસર નહીં આપું તો કમજો મારી પાસેથી લઈ બીજાને ભાડે આપવા મુખતિયાર છે, તેમાં સદરફ મુદત દરમ્યાન મારી બદલી થાય એટલે ઘર અધુરી મુદતે ચડેલું બાકું આપી છેડી જવા મને કશો પ્રતિબંધ નથી. બાડાના ૩. આપવામાં કમુર કફ ને ફરિ-આદી કરવી પડે તો મારી જતથી, મારી મિલકતથી કે મારા વંશ-વારસોથી તમે કે તમારા વારસો ખરચ સહીત લેવા મુખતિયાર છે. એ ઘરમાં રૂપીઆ એક ઉપરાંતનો સમરાવાનો ખરચ તમે ધરધણીને માથે છે, ને તેથી કમી ખરચ કામ ચલાક હોય તે મારે કરી લેવો. ચગામશી તથા દર વર્ષે ચુનો દેવડાવવાનો ખરચ તમે ધરધણીને શીર છે. ભાડે રાખેલા ઘરની વીગત:—

૨૪૨ વડોદરા પ્રાંત વડોદરા તાલુકે સાવલીનું ગામ કરજે સા-વલીમાં ઘર ગાળો ૨, એ: ઉત્તર દક્ષિણ લાંબો આશરે મજ ૪૦ વાડા સાથ, અને પૂર્વ પશ્ચિમ પહોળો આશરે મજ ૭, એની પૂર્વે લાલા લખાનું ઘર, પશ્ચિમે ઝવેર હીરાનું ઘર, ઉત્તરે આમડું મારણું સરિઆમ રસ્તામાં, દક્ષિણે વાડો મૂડી દેશાઈ બહેચર અમાઇદાસના વાડાની જમીન છે.

એ વીમતનું ઘર વાડા સાથે ભાડે રાખ્યું, તેની આ બાડાચીટ્ટી મેં મારી રાજી ખુશીથી અકલ હોશિઆરી ને બીનકેદ તનદુરસ્તિથી લખી આપી તે કમુદ મંજુર સહી. દા. આત્મારામ શીવલાલના છે.

અત્ર.	મત્ત	તત્ર.	શાખ.
નરહરીપંથ વિષ્ણુપંથ મત્ત	માધવપ્રસાદ હરપ્રસાદ શાખ દા.		
ઉપર લખ્યા પ્રમાણે સહી.	પોતે.		
દા. પોતે.	વિનાયક જનાર્ધન શાખ. દા.પોતે.		

વીલ (વસીયત નામું.)

હું મોહનલાલ પરબુદાસ માટે દશા પોરવાડ વાણીઓ છું, મારી ઉમ્મર આશરે વર્ષ ૬૦ ની છે, માફ રહેવાનું ઠેકાણું તાલુકે બરચનું મામ મોજે ઝાડેશ્વર છે, ધંધો બ્યાજ વગેરેનો છે. હું આ લેખથી વીલ યા વસીયતનામાનો દસ્તાવેજ કરી છું કારણ કે મારી જૈફ ઉમ્મર થઇને મરવું જીવવું એ તો પરમેશ્વરના હાથમાં છે, પણ માણસની ક્ષણભંગુર દેહનો બરોસો નથી તેમ મારી તખીયત સારી રહેતી નથી; માટે મારી પાછળ મારી માલ મિલકત બાબત ટંટો શિસાદ ન થાય તે માટે આ વીલપત્ર કરી છું. તે પ્રમાણે વહીવટ કરવાને માલીક મુખતિયાર છું.

મારે પેટે કંઈજ દરજન નથી; મારા પિત્રાધઓ છે, તેઓની સાથે ધણી લાંબી મુદત થયાં માલ મિલકતની વેહેચણુ થઇ વિભાગ પાડેલા છે તેથી તેઓ જો મારી મિલકતપર કાંઈ હક થા દાવો કરે, તે રદ થાય સહી.

મારી સગી બેનનો છોકરો નામે પ્રાણજીવનદાસ લાલદાસ મોજે

કેરવાડા તાલુકે આમોદનો તે મારી સાથે રહી મારી ચાકરી ખરદાસ સારી રીતે કરે છે, તથા હવે પછી પણ કરશે, તથા ખરચ પુરો કરશે, એવો મને સંપૂર્ણ ભરોસો છે, માટે મારા ગુજર્યા બાદ સદરૂ પ્રાણજીવનદાસે મારી સ્થાવર જંગમ માલ મિલકતો પોતાના કબજામાં લઈ માલીકપણાના હકથી પોતાની મરજી મુજબ વહીવટ કરેલા, તેમાં કોઈથી હરકત થાય નહિ.

મારા ગુજર્યા બાદ મને અવલમજલ પહોંચાડી મારી કિતર કિયાનો ખરચ રૂ. ૪૦૦) સુધી કરવો.

મારી ધણીઆણી નામે લાડકોર હાલ હયાત છે, તે જીવતાં સુધી તેની ચાકરી ખરદાસ કરી ગુજરેથી અવલમજલ પહોંચાડી કિતર કિયાનો ખરચ રૂ. ૩૦૦) સુધી કરવો.

અમારા બંનેનું વર્ષ દહાડા સુધી નાતના રિવાજ મુજબ શ્રાદ્ધ વગેરે માશીસા, છમાશી, વર્ષી વગેરે કરવું, અને દર વર્ષ સંવત્સરી તથા શ્રાદ્ધ કરવું.

બીજું મારે નામે ગામને પાદરે પરખ મંડાય છે, તે હમેશાં ચાલુ રાખવી, તેમાં હરકત કરવી નહિ. સદરૂ પરખ મંડાવવામાં હરકત થાય તો મારી નીચે લખેલી સર્વે નંબર ૪૦ ની જમીનની કિપજ જે આવે, તેમાંથી તેનો ખરચ ગામ મજકુરના જોવિંદજી દરજી તથા પ્રતાપ જેસિંગે ચલાવવો તેમાં પ્રાણજીવન મજકુરથી હરકત થાય નહિ. સદરૂ બંનેની નજરમાં આવે તો બંથુનો હરાવ કરી એમની નજરમાં આવે તે માણસને પરખને નામે-વહીવટદાર તરીકે તે જમીન ચલાવી આપે.

મારી ધણીઆણી લાડકોરને હરસાલ વાપરવા સાફ તેની હયાતી સુધી રૂ. ૧૦૦) સો આપવા, તથા જત્રા વગેરે જવાની મરજી થાય નો વથાશક્તિ ખરચ કરી લઈ જવી.

મારી મિલકતો છે, તે ડિસ્ટ્રીક્ટ ભરચ, સબડિસ્ટ્રીક્ટ ભર-
ચમાં છે.

વરગાળા ત્રણ રહેણીના તથા વરગાળા એ કોઠાઈ. મારે નામે ચાલતી સરકારી ખેડખાતાની જમીન સર્વે નંબર ૪૦, ૫૬, ૬૪, ૯૩, ૫૦૫, ગગસની જમીન સર્વે નંબર ૧૨, ૧૭, ૧૯, વજીરાની જમીન સર્વે નંબર ૭૭.

મારે નામે ચાલતો દેશાઈગીરીનો હક રૂ. ૨૮-૧૨-૬ ભરચને થાણેદ્યા રોકડ મળે છે, તે સર્વ મારા ગુજર્યા બાદ પ્રાણજીવનને નામે થાય.

ઉપરની સ્થાવર મિલકત તેમજ જંગમ મિલકત-ચીકી તેમજ ખાતાની રકમથી જે કંઈ ચોપડા મુજબ લેણું હેણું છે તે સર્વેના મગ્ગ મારા બાણેજ પ્રાણજીવનદાસ લાલદાસને ઠરાવ્યા છે, અને તે વિષેના આ વસિયતનામાનો હસ્તાવેજ મેં મારી રાજી ખુશીથી, તથા અફલ લેશિચિઆરીથી તંદુરસ્તીમાં લખી આપ્યો છે, તે મારે તથા માન વારસાને કમુલ છે. સંવત ૧૯૪૮ ના ચૈત્ર શુદ્ધ ૫ ને વાર જાતિ તા. ૨૭ એપ્રિલ સન ૧૯૪૨ દા. રામલાલ કરસનદાસ મુખ-
ત્વારના છે.

પ્રોવનલાલ પરજીદાસ મતુ ઉપર પ્રતાપ જેશીંગ સાખ. દા. પોતે.
લખ્યા પ્રમાણે સહી દા. પોતે. મહેરવાનજી શાપુરજી સાખ દા. પોતે.

બક્ષીસનામું.

સંવત ૧૯૪૯ ના ચત્ર શુક્ર ૪ ને વાર શુક્રે તા ૧ લી એપ્રિલ સન ૧૯૫૩ ને અંગ્રેજી દિને તાલુકે આણંદનું ગામ મેળે કરમસદના રહેનાર જીભાઈ ઝવેર જાતના લેઉઆ કણુબી ઉમ્મર આશરે વર્ષ ૨૧ ની તથા નાયાભાઈ ઝવેર આશરે વય ૧૯ ની જાતના લેઉઆ કણુબી-ધંધો ખેતીનો-લીં એક ગામવાસી વાઘજી લખાભાઈ જાતના લેઉઆ કણુબી ઉમ્મર આશરે વર્ષ ૬૦ ની ધંધો ખેતીનો-જાત લખા આપુંછું કે તમે મારા સમા બાણેજ યાઓછો; અને આજ ધણું વરસ થયાં તમે મારી સાથે રહી મારી ચાકરી જરદાસ કરોછો, અને હવે પછી પણ કરશો, માટે નીચે લખેલી મિલકત તમોને બક્ષીસ આપી તમારા કબજામાં આપી તમોને સ્વતંત્ર માલિક કર્યા છે. માટે તમારી નજરમાં આવે તે રીતે વહીવટ કરવાને તમે માલિક સુખતિયાર છે.

મિલકતની વીગત:—જહલે ખેડા ડિસ્ટ્રીક્ટ સબડિસ્ટ્રીક્ટ આણંદનું ગામ મેળે કરમસદમાં ધરખાળો ૧ રહેઠાણીનું, કીમ્મત આશરે રૂ. ૭૦૦૦) નું તથા મારા નામે સરકારી ખેડખાતાની તથા જાત ધનામની જમીન ચાલે છે એ જમીન ઉપર તમારે નામે મોં બદલો કરી આપેલો છે તેની વિગત:—

જાત ધનામની સર્વે નંબર ૪૦ના એકર ૨-૧ આકાર રૂ. ૧૦-૨ સલામી રૂ. ૨-૮-૬, સરકારી ખાતાની જમીન સર્વે નંબર ૩૦૦૦ એકર ૫-૨ આકાર રૂ. ૨૦-૮-૮ મળી કીમ્મત આશરે ૭૦૦૦).

ઉપર મુજબની મિલકતો તમને બક્ષીસ આપી આ બક્ષીસ ના-
મનો દસ્તાવેજ મારી રાજી ખુશીથી અક્કલ હોશિયારીથી તનદુરસ્ત
સ્થિતિમાં લખી આપ્યો, તે મારે તથા મારા વારસોને કયુલ
મંજુર છે સહી.

સદ્દુર્ બધી મિલકતની કીમત રૂ. ૧૫૦૦૦) તે હાલ ખજુ
કીમત કરાવતાં એજ થાય છે. હા. કહાનદાસ કુંભરદાસના છે.

અમ.	મતુ.	તત્ર.	શાખ.
વાધજી લખાબાઇ મતુ ઉપર લ-	શંકર પીતાંબર શાખ દા. પોતે.		
ખ્યા પ્રમાણે સહી દા. પોતે.	પ્રેમાનંદ મહાશંકર શાખ દા. પોતે.		
	બાઇ સરસ્વતી તે જીવજીલાલ		
	અમથાની વિધવા શાખ દા. પોતે.		

પાવતી (પહેાંચ.)

હું નીચે સહી કરનાર ગાઢાવાળા ઉકડ લક્ષુ મારી રાજી ખુ-
શીથી લખી આપું છું કે ટંકારીબાના સરકારની ઓરિસનો સામાન
વગેરે જાંબુસરથી ફેટેજ સુધી માઇલ ૧૫ લાઇ જતાં મારી બે મા-
ડીનો ખરચ સરકાર દ્વસ્તુર મુજબ રૂ. ૧-૬-૬ થયા તે મને રોકઠે
રોકઠા તે ખાતાના હવાલદાર જખાલસીંગ મારફતે મળ્યા તે લાઇ જા
ખજેજ લખી આપી છે તે કયુલ મંજુર સહી. તા. ૪-૧-૧૪.

ગાઢાવાળા ઉકડ લક્ષુ સહી દા. પોતે.

કરજીઉ ખત.

સંવત ૧૯૪૮ ના મહા શુક ૨ તારીખ ૨૪ મી ડીસેમ્બર સન ૧૯૪૨ ને શુક્રવાર, અંગ્રેજી દિને સુરત વાડીઆના રહેનાર શેઠ જોડુભાઈ ચકુભાઈ માટે મોઢે વાણીઆ ઉમ્મર વર્ષ ૪૫ ની ધંધા વ્યાજુનો જોમ, લી. શહેર મજકુરની ડાટસ્ટ્રીલના રહેનાર જમાદાર નશીરુદ્દીન અલાદીન ઉમ્મર વય ૨૫ ધંધા સરકારી નોકરીના પેનશનનો, જત અમોએ આજરોજ તમારી પાસેથી નમદ રોકડા રૂ. ૫૦૦) અકિ પાંચસે ધર બંધાવવું શરૂ કર્યું તે કામમાં વાપરવા સાથે લીધા તે દેવા, એ બધાં તમો ધણી માગો : થાં દેવા. એ રૂપીઆનું વ્યાજ માસ સેંકડા ૧ તેરીખ ટકા રૂ. ૧૦૦ આના બાર ભેજે અઢે તેના વ્યાજ સાથે તેમજ જે વર્ષમાં અધિક માસ આવે તેના વ્યાજ સાથે ફેરવણી સહિત દેવા. આ રૂપીઆ મુદલ વ્યાજ સાથે તમો માગો તે વખતે આપતાં હરકત કરીએ, ને તમારે ફરિઆદ કરવી પડે તેના ખરચ સાથે આપવા સહી. આ કરજીઉ ચિઠ્ઠી રૂપીઆ રોકડા લઈ મારી રાજપુશીથી પૂર્ણ તંદુરસ્તીમાં લખી આપી છે, તે મને મારી જતને તથા તમામ મારી મિલકતને તેમજ મારા વંશ વારસેથી ખરચ સાથે ચુકવી લેા ત્યાં સુધી બંધન કર્તા છે. હા. કહાનદાસ મંઝારામના છે.

અત્ર. મત્ર.

જમાદાર નશીરુદ્દીન અલાદીન
મત્ર ઉપર લખ્યા પ્રમાણે સહી

તત્ર.

જીવરાજભાઈ જ્ઞાણ શામ હ. પેલે
જનમહમદભાઈ કુશીનભાઈ શામ.
હ. પેલે.

ટીકીટવાળું ખાતું.

ગામ કંબોલા તાલુકે માવલીના રહેનાર શામળભાઈ જીભાઈ તથા શંકરભાઈ શામળભાઈનું ખાતું. સંવત ૧૯૪૮ ના પોસ વદ ૩ અંગ્રેજી તારીખ ૨ જી જાનેવારી સન ૧૯૫૨.

ઉ

૧૫૧) નમદ રોકડા રૂ. ૧૫૧) અંકે
એકસો એકાવન કલદાર પોળીઆ
દેવા સહી. મીતિ પોસ વદ ૩
સંવત ૧૯૪૮.

ટીકીટ. શામળભાઈ જીભાઈ	સહી
-------------------------	-----

દા. પોતે.

શંકરભાઈ શામળભાઈ સહી

દા. પોતે.

નોંધ—(નમદ રોકડા નહિ હોય, ને હિસાબ સમજી ખાતું પાડ્યું હોય, તો બાકી ઉપલા ખાત્તોનો હિસાબ સમજી કાઢ્યા તે દેવા, એમ લખી એવા ખાતાનીયે એકાદ જણાની સાક્ષી જોડે કરાવવી.

કાંચા ખત.

સંવત ૧૯૪૯ ના પોસ સુદ ૨ અંગ્રેજી તારીખ ૨૧ મી ડિસેમ્બર સન ૧૯૫૨ ને વાર બેઠામે તાલુકે વલસાડના રહેનાર દેશાઈ લક્ષ્મીભાઈ મોહનભાઈ યાતે અનાવલા બાહ્ય ઉમ્મર આશરે વર્ષ

૪૮ ની ધંધા બાળુનો જોગ, લીં તાણુકે મજકુરનું માખ મેળે
 બીખલીનું ૧૧ીં કાંપરીના રહેનાર ડોડીઆ નાણીઆ જગલા ઉગર
 આશરે વર્ષ ૩૫ ની ધંધા ખેડુતનો, જત તમે મારી પાસે સામ્ય
 દસ્કતના ખાતાની રૂએ ધણી મુદત થયા રૂપીઆ માગે છે, તે
 ખાતાનો હિસાબ કરી મારી ખુશીથી નીચે મુજબનો આંકડો ર.
 ૨૬૧) નો કર્યો તેનાં પાંચ કાંધાં બાંધી આપ્યાં છે.

૫૨) સંવત ૧૯૪૯ ના ચૈત્ર સુદ ૨ ને દિને બરવા.

૫૨) „ ૧૯૫૦ „ „

૫૨) „ ૧૯૫૧ „ „

૫૨) „ ૧૯૫૨ „ „

૫૩) „ ૧૯૫૩ „ „

ઉપરની મુદતસર કાંધા મુજબ રૂપીઆ બરવા સહી, ને મુદત
 ચુકું તો ચઢતા મુદતનું માસ ૧ ચત ૧ તેરીખ ટકા ૧૧૧ દોઢ મુજબ
 બાજ સાથે બરવા સહી. શરિઆત કરવી પડે તો શરિઆતના ખરચ
 સાથે બરવા સહી તેમ ત્યાર પછીનાં જે કાંધાં કર્યાં હોય તે રદ થાય,
 ને સામટા રૂપીઆ તમે એક વખત ચુકવી લેવાને માલીક મુખતિયાર
 છે. આ કાંધાખત મેં મારી રાજી ખુશીથી અફલ હેંલિઆરી ને બિનફેર
 તનદુસ્તીથી લખી આપ્યું તે કબુલ મંજુર સહી. દા. ઠીકબાઈ લાલુભાઈ.
 અત્ર. મત્ર. તત્ર. સાખ.

નડોડીઆ નાણીઆ જગલાનું
 નિશાન—ધણી રજુ મત્ર ઉપર
 પ્રમાણે સહી દા. રઘુનાથજી ન-
 થુભાઈના છે.

દેશાઈ લાલદાસ હરજી સાખ
 દા. પોતે.
 પટેલ મકલા વજીરીઆ સાખ
 દા. પોતે.

આ શોપડી ગુજરાતી સ્કુલોમાં ચલાવવા માટે મંજુર થઇ છે.
 જે ખર્ચનો હિસાબ રીખવી વ્યવહારમાં પ્રવીણ કરનાર

દેશીનામું.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

લેખા તણી લેખકને પરીક્ષા, અજ્ઞાની તેની ન કરે નિરીક્ષા;
 પ્રવીણ જ્યાં ગૂર્જર રોજગારી, નામા તણી કીંમત ત્યાંજ સારી.

પ્રિય વાંચકો તમારા દરેજના ચાલુ વ્યવહારમાં પ્રવીણ થવું
 હોય તો દેશીનામાનું પુસ્તક વાંચી નામામાં પ્રવીણ થાઓ તેમજ
 ધરના બીજા માણસોને પણ નામામાં પ્રવીણ કરો. મોટા મોટા
 પેદીદાર અનુભવી સરોફો તથા વ્યાપારીઓની મદદ લઇ ધણો શ્રમ
 વેઠી આ પુસ્તક તૈયાર કર્યું છે, આ પુસ્તક બહાર પડેલાં નામાના
 પુસ્તકમાં સંપૂર્ણ અને શ્રેષ્ઠ મનાયલું છે, પ્રતિષ્ઠિત વર્તમાન પત્રોના
 અભિપ્રાય તેમજ અસંખ્ય ગ્રાહકોના સતોષદાયક પત્રો પુષ્કળ
 ઉપયોગીપણ્યની ખાત્રી આપે છે, સ્કુલના આધકારીઓએ મંજુર
 કરી દરેક સ્કુલની લાયબ્રેરીમાં તથા ઇનામ આપવામાં મંજુર રાખ્યું
 માટે દરેક જાણે આ પુસ્તક ખરીદવાની ખાસ ભલામણ છે. કીંમત
 રૂ. ૧-૦-૦ પોસ્ટેજ જુદું.

ઈંગ્લીશ ટીચર.

ધેર બેઠે ઇંગ્લિશ શીખવામાં સૌથી સરસ છે, શિક્ષકો અને
 વિદ્યાર્થીઓ આ પુકની મદદથી ઇંગ્લિશ ભાષાનું સંગીન જ્ઞાન મે-
 ળવી શકે છે તેની કીંમત રૂ. ૧-૮-૦ શિક્ષકો અને વિદ્યાર્થીઓને
 રૂ. ૧-૮-૦ થી ધેર બેઠા મોકલીશું.

નારણલાલ મોતીલાલ પુસ્તકેસર.

રીચીરોડ, —અમદાવાદ.

મુંબઈ હાલાકાના કેળવણી ખાતાએ મંજૂર કરેલા
ઉત્તમ પત્રો લખતાં વાંચતાં રીખવનાર તેમજ
ધન અને પ્રતિષ્ઠા વધારનાર.

પત્ર વ્યવહાર અથવા લેખચંદ્રિકા

પ્રિય વાંચકવર્ગ તમારે પત્ર વહેવારમાં કુશળ થવું હોય તેમજ
પત્રને સજીગારી નામા મજબૂતના મનપર સારી અસર કરી તમારે
ધારેલો ધરાદો પાર પાડવો હોય તો આ પુસ્તક પાસે રાખવા ચૂકશે
નહીં, તેની અંદર કાગળો લખવાની રીતી, જાના પત્રો ન ફેડવે
સંબંધી વપરાતી સંજ્ઞાઓ, કુશળતાના ને નમસ્કારના પત્રો, પત્ર
લખવા. વાંચવા અને શીરનામા કરવાની સૂચનાઓ ચીઠ્ઠીઓ કુશળતા,
કામકાજ, કંકોતરી, માઠી ખબર, દીલસાના પત્રો, અને વર્તમાન
પત્રોમાં લખવાની ખબરના નમુના સગાં સહોદર, સામાન્ય ગૃહસ્થોને
રાજ્યકીય વર્ગને, દેવ અને ધર્માધિકારીઓને લખવાનાં મથાળા,
જ્ઞાતીય પદ્ધતિ પ્રમાણે આપ્યાં છે અને ગીરાખત બાડાચીઠ્ઠો,
મણોત, વેચાણ ખત, ફારમતી, વીમાના કરાર, અંગ ઉધારના દસ્તા-
વેજો, વહીલાતનામા, વીલો, નોટીસો, રાજનામા, વીજેરે ધણી બા-
ખતો છે. દીવાની, ફાજદારી, અરજીઓના નમુના સમગ્રગુતી પ્રકાર
સાથે આપેલાં છે, આટલી બધી ખાખતો જતાં કીમત જુન સખી
છે. કીમત રૂ. ૧-૦-૦

બુકસેલર નારણલાલ મોતીલાલ

રીચીરાડ—અમદાવાદ.

બહાર પડી ચુક્યો છે !

બહાર પડી ચુક્યો છે !!

Treasure of Correspondence.

યાને

પત્ર વ્યવહારનો ખજાનો.

કલ રોયલ ૧૬ પેજ. લગભગ ૪૦૦ પાનાં.

ઈંગ્લેન્ડનું થોડું ચા અધકચરે જ્ઞાન ધરાવનારે ખાસ રાખવા લા-
ગ્ય અત્યાર સુધીમાં બાહાર પડેલી આવી કાઠખણ ચોપડી કરતાં
લઠન જુદીજ દબમાં બાહોશ અનુભવી શિક્ષકને હાથે લખાયેલું અને
ઈંગ્લેન્ડનું સાઈ જ્ઞાન ધરાવનારે બાહોશ બાપારીએ રિવાઝ કરેલું આ
પુસ્તક ઈંગ્લેન્ડમાં પત્રવ્યવહાર કરવા માગતા હોય તેને ઉપયોગી થઈ
પડવા વિના રહેશે નહીં આ પુસ્તકમાં દરેક વિષય ઉપર કામગામમાં
ચીઠી લખવાના નમુના આપ્યા છે.

બા. ૧ માં સાધારણ ઉપયોગમાં આવતી ચીઠી પત્રીઓ આપવામાં
આવી છે.

બા. ૨ માં રનેડીઓએ સગાવહાલાઓએ ઓળખાણ પીછાણવાળાઓ
એ તથા ખીન ઓળખાણના અનુપયાં માણસોએ માંડા માંડે
લખવાના પત્રો આપવામાં આવ્યા છે.

બા. ૩ માં દરેક જાતની અરજીઓના નમુના રાજનામાના નમુના
વગેરે આપવામાં આવ્યા છે.

બા. ૪ માં બાપારી પત્રો બેઠને લગતા કામકાજના પત્રો વિગેરે
બાપારને લગતા પત્રો આપવામાં આવ્યા છે.

એક નકલ મંગાવી ખાત્રી કરશો કી. રૂ. ૧-૮-૦

બુકસેલર નારણલાલ મોતીલાલ.

રીચીરાડ, —અમદાવાદ.

પ્રસિદ્ધ કવીની શાળાપયોગી આવૃત્તિ.

(કવિતામાં)

હુલ્લમ અને કર્મ સંવાદ	૦—૮—૦
કુંવરબાઇનું મામેરું (દીકા સહીત.)	૦—૬—૦
મન્નાવતીની વાર્તા (દીકા સહીત)	૦—૪—૬
મુદામા ચરીત્ર (દીકા સહીત)	૦—૧૨—૦
સંપલક્ષ્મી	૦—૨—૦
હુન્નરખાન	૦—૨—૦
દલપત સતસઘ	૦—૮—૦
કલ્પોલિની	૦—૧૦—૦
અભેમાન્યુનોચકાવો દીકા સહીત અને ચિત્રો સાથે.	૧—૪—૦
ઝોખાહરણ (દીકા સહીત તથા ચિત્રો ચાર અને તેની નોટસ સાથે	૧—૪—૦
નળાખ્યાન ૧ થી ૬૪ કડવાં સંપૂર્ણ ટ્રાન્સલેશન, સમજુતી સાથે	૧—૪—૦
પ્રેમાનંદનાં પ્રસાદી ટેકસ બુક ૧૯૨૪ ની	૦—૮—૦

આ સીવાય અમારે ત્યાંથી સ્કુલમાં ચાલતી છગ્ગીશ બુકો તથા મુજરાતી બુકો તથા ઇંગ્લેન્ડ-મુજરાતી નાની મોટી સાઈઝની ડિક્શનરીઓ તથા મુજરાતી-ઈંગ્લીશ નાની મોટી ડિક્શનરીઓ તથા નોવેલો તથા બીજા પુસ્તકો છુટક તથા જથ્થાબંધ મળશે.

બુકસેલર નારણલાલ મોતીલાલ.

રીચીરોડ, —અમદાવાદ.

ઐંગલોવનાં કિયુલર સ્કુલો માટે

ટેક્સ બુક છે.

સાહિત્યાદર્શ

પ્રાચીન તથા અર્વાચીન: ગુજરાતી લેખકોના ગદ્યપદ્ધિ
ઉત્તમોત્તમ લેખોનો સંગ્રહ છે.

કીમત રૂ. ૧-૧૨-૦ પાના. ૪૦૦

બંગ-ભાષો પદ્દશીકા

ધર બેઠાં વગર માસ્તરે થોડી મહેનતે થોડા વખતમાં
સહેલાઈથી બંગાળી-ભાષા શીખી શકાય છે
બંગ-ભાષો પદ્દશીકા ભાગ ૧ ભાગ ૨ જો.

બન્ને સાથે ભાગ મંગાવનારને (ઉંચા કાગળ) ૨-૦-૦
જેમાં બંગાલા બ્યાકરણ, બંગાલા ગદ્યાનુવાદ શિક્ષા બંગલા પત્રલેખન
પ્રણાલી અમુક સ્થળે ફેટલાક બંગલા શબ્દોમાં થતી હાસ વૃદ્ધીનું
જ્ઞાન બંગલા પદ્યાનુવાદ શિક્ષા દ્વારિયા ધણુના અપૂર્વ વિષયોનો
સંગ્રહ કરવામાં આવેલ છે. પૃષ્ઠ સંખ્યા લગભગ ૨૦૦ જે ભાગ
સાથે લેનારના ૨-૦-૦ ભેવામાં આવશે.

બુકસેલર નારણલાલ મોતીલાલ

રાચીરાડ, —અમદાવાદ.

આખા ગુજરાતમાં પ્રખ્યાત થયેલા વલ્લભ વ્યાસની
છટાદાર કલમથી રચાયેલું રાગરાગણીમાં ઉત્તમ-

સુંદર રંગભેરંગી ચિત્રો સાથે હમણાં તૈયાર થયું છે.

માહાભારત

આવૃત્તિ ૯ મી.

કીમત. ૬-૦-૦

વલ્લભવ્યાસના ફોટોગ્રાફ સાથે વહેતો તે પહેલો સુગ્ર માહાભારત એ જીવંત કાને પડતાં આપને હર્ષ ઉપજ્યા વિના રહેશે નહીં; તેમજ તે કથા લખનાર વલ્લભવ્યાસથી પણ ભાગ્યેજ અનુભવા હશે. આ વ્યાસે આખા ગુજરાતમાં ભારતના ગુણ માત્ર કીર્તી મેળવી છે. તેમની વાણી રસીક હોવાથી કથા લોક પ્રિય થઈ પડે છે. આ ગ્રંથથી મનુષ્ય ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ એ ચારે પુરુષાર્થ સહજ સંપાદન કરી શકે છે. નીતિનું શિક્ષણ મળે છે. જીવન સાફ થાય છે. તે ઉપરાંત આ ગ્રંથ સત્ય, દયા, સંપ, સૈર્યતા, શરાતન, અને ધર્મો જય પાપે ક્ષય વિગેરે ઘણી બાબતો શીખવે છે. માટે દરેક આ પુરુષ નીતિથી ભરેલો આ ઉત્તમ ગ્રંથ ખરીદી કરવાથી તે છતી સુધી વાંચી જવાની ખાસ ભલામણ છે. આ ભારત ઉપરથી અનેક બીજાઓએ તો બનાવટી ભારત રચ્યાં છે; પરંતુ લોકોમાં પસંદ નહિ પડવાથી સસ્તી કીમતે પણ કોઈ ખરીદતું નથી માટે તેવા ભારત નહીં ખરીદતાં વલ્લભવ્યાસનું ભારત ખરીદશો.

બુકસેલર નારણલાલ મોતીલાલ

રીઝીરાડ, અમદાવાદ.

૩૧૬
ન્યુ. પોકેટ

ઈંગ્રેજી-ગુજરાતી ડીક્ષનેરી

આ ડીક્ષનેરી હાલમાંજ તૈયાર થઇ છે તેમાં તમામ ઉપયોગી અંગ્રેજી શબ્દો (૨૫૦૦૦) પચીસ હજાર તેના ગુજરાતી ઉચ્ચાર, બ્યારણ અને બંદોસ્તા ગુજરાતી અર્થ આપવામાં આવ્યા છે. આવી જાતની કોઇ પણ ડીક્ષનેરી અત્યાર સુધીમાં બહાર પડીજ નથી, દરેક વર્તમાન પત્ર કે અંગ્રેજી પુસ્તકો વાંચનારને, હમેશાં ઉપયોગમાં આવતાં ફોનિક વર્ગોની ઉપયોગી બે પુરવણીઓ પણ આ ડીક્ષનેરીમાં આપવામાં આવી છે. કુકામાં દરેક વિદ્યાર્થી, ગૃહસ્થ કે અંગ્રેજી જાણનારે આ ડીક્ષનેરી અવસ્ય રાખવી જોઇએ, ઉચ્ચ કા. મનો છતાં કીમત માત્ર રૂ. ૨-૮-૦ રાખ્યા છે.

લખો

બુકસેલર. નારણલાલ મોતીલાલ

રીચીરોડ, અમદાવાદ.

ન્યુ પોકેટ

ગુજરાતી-ઈંગ્લીશ ડિક્શનેરી

ડિક્શનેરી એટલે કાપ-ખનનો-મંડાર એમાં નેટલો સમાવેશ કરીએ એટલો ઓછો, મોટો આવા શબ્દકોષો નેટલા થાય તેટલા થોડાજ, આ ત્રીજી આવૃત્તિમાં બજોજ સુધારો કર્યો છે. સોનેરી નામ વાળા કપડાંથી બધાવી છે છતાં બધાને સરલ પડે તેથી તેની કીમત માત્ર. રૂ. ૨-૮-૦ રાખી છે.

બુકસેલર. નારણલાલ મોતીલાલ

રીચીરોડ, -અમદાવાદ.

૧૫૦ વર્ષનું પંચાગ

૧૫૦ વર્ષનું પંચાગ (સંવત ૧૮૭૨ થી સંવત ૨૦૨૦ સુધી,)

દરેક ઝોદીસો, વકીલો, કારખાનાવાળાઓ, સ્કુલના હેડમાસ્ટરો, વગેરે દરેકને ખાસ રાખવાનાયક દરેક વાર અને હિંદુતિથી માસની સાથેજ ખ્રીસ્તી તારીખ માસ એવી ગોઠવણથી બતાવામાં આવેલ છે કે અમુક હિંદુ તિથીએ કયો ખ્રીસ્તી માસ તારીખ હતી ને અમુક ખ્રીસ્તી તારીખે કયો હિંદુ મહિનો તીથી હતી તે બધીજ સરલતાથી જણી શકાય છે. તેમજ આ ઉપરાંત દ્વિસ રાત્રીનાં ચોપડીઆં ખમાર ગણવાનો કોઠો વગેરે બધીજ બાબતોનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. કી. રૂ. ૩-૦-૦

બુકસેલર. નારણલાલ મોતીલાલ.

રીચીરોડ-અમદાવાદ,

તેયાર છે. ફક્ત થોડી નકલોજ શિલીક છે. જ્ઞાન સાથે ગમ્મત.
અદ્ભુત હૃદયગ્રાહી મનોરંજક અને આશ્ચર્યજનક
પ્રસંગોથી પરોપૂર્ણ મનહર નવલકથા.

ચંદ્રકળા

અને

બહુરૂપીઓનું બજાર.

ભા. ૧ હી તથા ભા. ૨ જો.

આ નવલકથા એટલી બધી લોકપ્રિય થઈ પડી છે કે તેનું
વધારે વિવેચન કરવું તે હવે થોડા મજામાં નહિ. હુંકાણામાં આ વીર,
શૂંભાર, પ્રેમ, કહેણ વગેરે રસથી આકર્ષક થએલી આ નવલકથા
અવશ્ય સૌએ વાંચવી જોઈએ, કે જે વાંચતાં કંઈ નવુંજ જાણવાનું
મળી આવે છે. જ્ઞાન, ગમ્મત, સાહસ, વીરતા વગેરે જોવું હોય તો
આ પુસ્તકના તાકીદે આહક થાઓ, ઉંચા જોજ કાગળો, લાયબ્રેરીને
હાથાવે તેવા સોનેરી બાઈન્ડીંગના બન્ને ભાગ જુદા જુદા બંધેલા
હોવા છતાં દરેક ભાગનું મૂલ્ય રૂ. ૧-૮-૦ બન્ને સાથે ભાગ રૂ.
૩-૦-૦ તથા પોસ્ટેજ જુદું.

લખો:-

પુસ્તકેતર નારાયણલાલ મોતીલાલ.

રીઝીરોડ-અમદાવાદ.

નિરૂધમીને ઉદ્યમ અને

નિર્ધનને ધન આપનાર.

હુન્નર પ્રકાશ.

પ્રિય વાંચકવર્ગ આ પુસ્તકની અંદર ૨૦૦૦) હુન્નરોનો મોટો સંગ્રહ આપ્યો છે. આપણો દેશ હુન્નરમાં સાંપ્રતકાળમાં ખજાત પડવાથી અધમાવસ્થા ભોગવે છે. આપણા દેશમાં હુન્નરોનો પ્રચાર થાય અને પરદેશી મોહક વસ્તુઓપરથી મન ઉતરી જાય તે હેતુથી ધણો શ્રમ વેઠી આ પુસ્તક છપાવવામાં આવ્યું છે. આધુનિક સમયમાં ધણીજનો નોકરી માટે ફાંફાં મારે છે. તેવાં જનોએ તેમજ ધંધાદારીઓએ પોતા પોતાના ધંધાને ઉત્તમ રીતે કળવવા સાડું આ પુસ્તકનો ખતથી અભ્યાસ કરી ઉપયોગી હુન્નર શીખી કરવો. આ પુસ્તક દરેક સ્વદેશીભિમાની દેશીએ દેશની આબાદી હચ્છા સાડું ખરીદવું એ ધણુંજ સાડું છે. તેનો બોહોબો ફેલાવો થાય ને દરેક જણુ લાભ લઈ શકે તેટલા માટે હાલ કીંમત ૨-૮-૦ રાખી છે.

લખો:-

નારણલાલ મોતીલાલ શાહ.

બુકમેસર પબ્લીશર,

સીમીરોહ—અમદાવાદ.

અ । ૬ અ નવીન ચમત્કાર શાનો પૈસા કમાઈ
ધનવાન બનાવનાર પુસ્તક.

પૈસા કેમ કમાવવા.

આ પુસ્તકના વધુ વિવેચનની જરૂર નથી તેમાં નામ પ્રમાણે જ ગુણ રહેલા છે. દુનિયામાં આ પુસ્તક ગુજરાતી જાણનાર વેપારી પ્રજાને અને વેપારી થવાની ઇચ્છા રાખનાર ઉમેદવારને તથા આ દેશની નિર્ધન સ્થિતિમાં સુધારે થએલો જોવાની જગતના રાખનાર દેશહિતેચ્છુઓને અપૂર્વ ઉપયોગી થઈ પડશે, આમાંથી વ્યાપાર વટ, વ્યવહાર, ધન સંચય વગેરેનું અમુલ્ય જ્ઞાન પ્રાપ્ત થશે. આ પુસ્તક દળદાર ગ્લેઝ કાગળોવાળું હોવા છતાં કીંમત ૧-૮-૦ ફાડ.

બુકસેલર નારણલાલ મોતીલાલ.

રીઝીરોડ—અમદાવાદ.

આર્ય બાળાઓના જ્ઞાનમાં વૃદ્ધી કરનાર.

અને

સંસાર સુવર્ણ સમાન શોભાવનાર રસમય નવલકથા.

સતી લીલાવતી.

આ પુસ્તકના વાંચનથી કુલીન બાળાઓને ધર્મના જ્ઞાન સાથે અમુલ્ય શીયળનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત થશે; અને જેથી સંસાર સુખમય બનશે, ધર્મ, નીતિ, જ્ઞાન વગેરેના દાખલા દ્રષ્ટાંતોથી કુમળા મગજમાં સારી છાપ પાડનાર આ પુસ્તકનો દરેક લાભ લઈ શકે આ હેતુથી ઉંચા કાગળો અને મજબૂત બાઈન્ડીંગ હોવા છતાં કીંમત રૂ ૨-૦-૦.

બુકસેલર નારણલાલ મોતીલાલ.

રીઝીરોડ—અમદાવાદ.

બાહેર ખખર.

અમારે ત્યાંથી નવા ધોરણને અનુસરીને તમામ વિષયો સાથે તૈયાર કરેલી પહેલેથી સાતમા ધોરણ સુધીની નોટો નવીન પદ્ધતિ મુજબ, તૈયાર કરવામાં આવેલા લાલસંકર દ્વિત માટે ગણીતનો તથા ગેમ્સ દ્વિત ગણીતનો ખુલાસો, કિન્ડરગાર્ટનની નવીન પદ્ધતિ સાથેનો દેશી હીસાબ બા. ૧ હો. મુખગણિત, સચિત્ર પ્રાથમિક ધોરણને માટે દારી ગ્રામિક શુક્ર તથા ચિત્રેલી ગ્રામિક શુક્ર નવા ધોરણ મુજબ શિક્ષણને લગતાં કિન્ડરગાર્ટનનાં સાહિત્યો વીગેરે તથા મુજબની અને દંત્રીજી રુકુલોમાં ચાલતાં અને હનામ તથા ચામણેગીનાં તમામ પુસ્તકો ઇંગ્લીશ ને ગુજરાતી ડિક્શનેરીઓ, પાઠમાળા તથા જ્યોત્સી તથા રીડર માહડો નાની માટી સુંદર નવા વરસની ફેન્સી પ્રાયરીઓ અને, રૂબરૂ, પેન્સિલ વીગેરે સ્ટેશનરી સામાન વીગેરે કીફાયન ભાવે મળશે. વેપારીઓ તથા માસ્તરોને સારૂ કમીશન આપવામાં આવશે.

પત્રવ્યવહાર કરવાનું સ્થાળ.

નારણલાલ મોહીલાલ શાંહ.

બુકસેલર એન્ડ પેન્સિલર.

રીઝીડ-અમદાવાદ.

